

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การนำเสนอผลการวิจัยเรื่องการพัฒนาโปรแกรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการปรับใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านของครูและผู้ทรงภูมิปัญญาเพื่อการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาลตามวิถีชีวิตชนบทอีสาน แบ่งเป็น 5 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 วิถีชุมชนและโรงเรียน

ตอนที่ 2 การจัดประสบการณ์ระดับอนุบาลก่อนทดลองใช้โปรแกรมฯ

ตอนที่ 3 กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างทดลองใช้โปรแกรมฯ

ตอนที่ 4 การจัดประสบการณ์ระดับอนุบาลระหว่างทดลองใช้โปรแกรมฯ

ตอนที่ 5 ข้อค้นพบที่ได้จากการทดลองและการปรับปรุงแก้ไขโปรแกรม

การแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการปรับใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านของครูและผู้ทรงภูมิปัญญาเพื่อการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาลตามวิถีชีวิตชนบทอีสาน

ตอนที่ 1 วิถีชุมชนและโรงเรียน

วิถีชุมชน

ชุมชนบ้านห้วยรัง

ห้วยรัง เป็นชุมชนหลักของกิ่งอำเภอห้วยรัง เป็นชุมชนเก่าแก่ที่ก่อตั้งมาประมาณ 160 ปี ชุมชนก่อตั้งขึ้นโดยการนำของพระสงฆ์ จึงมีพระเป็นผู้สร้างความเจริญมั่นคงในชุมชนสืบมา ดังที่ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนเล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า

“เมื่อประมาณ 160 ปีที่แล้วมีหลวงปู่สำเร็จบุญ (สำเร็จเป็นตำแหน่งทางพระ) ถุดงค์มา เห็นว่าบ้านเขามีความอุดมสมบูรณ์ เลยไปชวนญาติพี่น้องแล้วมารวมกับคนที่อพยพมาจากทางอื่น แล้วมาสมทบกับกลุ่มเก่าที่อยู่หนองใหญ่ (ปัจจุบันอยู่ห่างจากบ้านห้วยรังไปทางทิศตะวันตกประมาณ 1 กิโลเมตร) แล้วจะมาก่อตั้งเป็นบ้านของเขาตามที่อยู่ทุกวันนี้ละ”

หลวงปู่อินเจ้าอาวาสวัดบ้านห้วยวังคนปัจจุบันเป็นคนที่มิถุนีลำนานอยู่ในจังหวัดใกล้เคียง และภายหลังได้ย้ายมาจำพรรษาที่วัดบ้านห้วยวัง ซึ่งท่านเป็นผู้นำชุมชน ร่วมพัฒนาหมู่บ้านให้ร่มเย็นมั่นคง ดังที่แม่ไหมให้ความเห็นว่า

“หลวงปู่บ้านเฮาสู้มือนี่เพิ่นกะเป็นคนร้อยเอ็ด มาอยู่บ้านเฮาแต่โดนแล้ว ก็อื่บ้านเฮา โชคดีอยู่พระที่เพิ่นมาอยู่วัดกะมีแต่พระดีๆ ซอยเหลือชาวบ้านดี มีอีหยังเพิ่นกะพาเฮ็ด พาทำ แม่ว่าเพิ่นเป็นส่ำผู้ใหญ่บ้านผู้หนึ่งเลยละซ้อยเบ็ดสูอันสูอย่างนำพาบ้านเมือง...”

ห้วยวัง เป็นชุมชนที่ยึดมั่นปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณี ดังจะเห็นได้จากการศึกษา สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคอีสาน เล่มที่ 15 พบว่า ได้มีการค้นพบหลักฐานต้นฉบับเกี่ยวกับฮีด 12 คอง 14 ลำนวนร้อยแก้วจารลงใบลานด้วยตัวอักษรธรรม ที่สมบูรณ์ที่สุดในภาคอีสาน ที่วัดบ้านห้วยวัง(สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคอีสาน, 2542) ปัจจุบันได้นำไปอนุรักษ์ไว้ที่ศูนย์ศิลปะ วัฒนธรรมอีสานของสถาบันราชภัฏ

เนื่องจากเป็นชุมชนเก่าแก่ จึงปรากฏว่าผู้นำในชุมชน เช่น ข้าราชการครู กำนัน ส่วนใหญ่ เป็นคนในชุมชน อีกทั้งเป็นชุมชนแรกในกิ่งอำเภอห้วยวังที่มีการตั้งโรงเรียน และสถานที่ราชการ อื่นๆ เช่น สถานีตำรวจ ศูนย์อาหารสัตว์ สถานีอนามัย ซึ่งพบว่าข้าราชการหน่วยงานต่างๆ ที่อยู่ในชุมชน มักเป็นลูกหลานของคนในชุมชนจึงมีการประสานกันในการพัฒนาและสืบสาน วัฒนธรรมในชุมชนได้ดี และต่อมาทางรัฐบาลมีนโยบายตั้งเป็นกิ่งอำเภอห้วยวัง โดยได้กำหนดให้ ที่ทำการกิ่งอำเภอและสถานที่ราชการย้ายไปหมู่บ้านอื่นซึ่งอยู่ห่างจากชุมชนบ้านห้วยวัง 4 กิโลเมตร สถานที่ราชการเช่นสถานีตำรวจ ในชุมชนและหน่วยงานราชการต่างๆ จึงย้ายไปยังที่ทำการใหม่ แต่ห้วยวังก็ยังเป็นชุมชนหลักของกิ่งอำเภอเช่นเดิม และยังถือได้ว่าเป็นบุญของชุมชนที่ ความเจริญทางวัตถุอันไม่พึงประสงค์อันเป็นผลพวงของการพัฒนาไม่ได้เข้ามาทำลายคุณค่าอันดีงามที่มีอยู่คู่ชุมชนให้เสื่อมสลายไป

ในชุมชนมีการสืบสานวัฒนธรรมพื้นบ้านในหลายด้านโดยมีหลวงปู่อิน ซึ่งเป็นพระเจ้า อาวาสวัดกลางห้วยวังและพระเจ้าคณะกิ่งอำเภอห้วยวัง ให้การสนับสนุนและชี้แนะคนในชุมชน ทั้งในด้านการศึกษาและชีวิตความเป็นอยู่ บริเวณวัดมีการอนุรักษ์เกี่ยวโยงโบราณ กี่กระตุก ครกกระเดื่อง ขอนไม้ รากไม้ เหง้าไม้ ขนาดใหญ่ และมีรูปปั้นสัตว์หลายชนิด เช่น วัว เสือ กวาง ยักษ์ ในวัดมีศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ซึ่งหลวงปู่เป็นผู้ดูแลและให้การสนับสนุน เครื่องเล่นสนามเป็น เครื่องเล่นจากธรรมชาติ และจัดทำขึ้นเอง เช่น ขอนไม้ รากไม้ แคร่นั่งพัก ซิงช้าเชือกผูกได้ร่มไม้ เด็กๆ เล่นโหนชิงช้าที่แขวนไว้เป็นระยะได้ร่มคัดเค้าที่เลื้อยแผ่รัศมีออกเป็นวงกว้าง ลานคัดเค้ายาม เข้าจึงเต็มไปด้วยเสียงหัวเราะของเด็กๆ และเสียงสนทนาพูดคุยของย่า ยาย ผู้เฒ่า ผู้แก่และพ่อ

แม่ที่มาส่งในตอนเช้า วัดจึงเป็นศูนย์รวมจิตใจส่งผลให้ชุมชนอยู่อย่างร่มเย็นและมั่นคง ผู้คนให้ความเคารพนับถือโดยคนในชุมชนแสดงความคิดเห็นต่อหลวงปู่ว่า

“วัดบ้านเขานี้ฮ่อมหลาย หลวงปู่เพิ่นมักต้นไม้ วัดบ้านกลายเป็นวัดป่าไปเลย ในวัดกะเป็นตาอยู่ เพิ่นหาของโบราณมาสะสมไว้ให้ลูกหลานได้เบิ่ง มีหลายแนว มี ก็ เกวียน ท่อนไม้ซุงใหญ่ ครมมองตำข้าว รูปปั้นสัตว์หายาก...”

“หลวงปู่เพิ่นบ่อยากให้ชาวบ้านลืมของเก่าแก่พ่อแม่ ยามเฮ็ดข้าวบูนข้าวปาดเพิ่นกะอยากให้นมูเฮดตำข้าว หมักแป้งเอง ยามเอาบุญบ้านสุ่มื้อนี้เพิ่นกะพาไต่บ้านตำข้าวบูน ครมมองเพิ่นกะหามาไว้ให้...”

“หลวงปู่เพิ่นช่วยเหลือชาวบ้านดี ศูนย์ทอผ้า ก็ให้มาเฮ็ดอยู่วัด หาเงินมาช่วยสร้างศูนย์ช้อยเรื่องอยู่เรื่องกิน ให้คำแนะนำปรึกษาทุกอย่าง ...วงกลองยาวของบ้านเฮาเพิ่นก็หาเงินมาจัดซื้อกลองให้จนทุกวันนี้มีชื่อเสียงได้ออกงานอยู่เรื่อยๆ”

ศูนย์ทอผ้าชุมชนที่ได้รับการสนับสนุนจากหลวงปู่อิน และอยู่ภายใต้การนำของแม่ใหม่มีความโดดเด่นในเรื่องการทอผ้า โดยเฉพาะลายสร้อยดอกหมากเป็นลายที่ประณีต สวยงามและได้รับรางวัลจากการประกวดผ้าไหมในงานกาชาดประจำปี 2544 และได้รับการยกย่องให้เป็นลายผ้าไหมประจำจังหวัด จะเห็นได้ว่าชุมชนห้วยวังเป็นแหล่งที่มีการสืบสานวัฒนธรรมมายาวนานและมีการร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชนเป็นอย่างดีโดยมีพระในชุมชนเป็นผู้ประสาน

ชุมชนบ้านตันโพธิ์

ตันโพธิ์ เป็นชุมชนใหม่ที่เกิดจากการย้ายถิ่นฐานของคนในชุมชนห้วยวัง จากการศึกษาประวัติการก่อตั้งชุมชนพบว่าเกิดจากการย้ายถิ่นของกลุ่มนายพรานบ้านห้วยวัง และด้วยความเหมาะสมทางพื้นที่ คือมีพื้นที่ทางการเกษตรกว้างขวางจึงพบว่าการขยายชุมชนอย่างรวดเร็ว จนปัจจุบันมีจำนวนประชากรมากกว่าชุมชนห้วยวัง ทั้งสองชุมชนมีการติดต่อสัมพันธ์กันฉันท์ญาติพี่น้อง ในเทศกาลงานบุญต่างๆ เช่น บุญจั้ง บุญข้าวสาก บุญเวส งานบวช งานแต่ง งานศพ ญาติพี่น้องยังไปมาหาสู่กันเสมอ และจากการศึกษาประวัติของโรงเรียนยังพบว่าหลายช่วงที่คนในชุมชนบ้านห้วยวังมาเป็นผู้บริหารโรงเรียนบ้านตันโพธิ์

ตันโพธิ์ เป็นชุมชนที่เกิดขึ้นภายหลัง ในชุมชนมีการสืบสานวัฒนธรรมพื้นบ้าน ด้านต่างๆ และมีการส่งเสริมอาชีพในชุมชนโดยการสนับสนุนขององค์กรบริหารส่วนตำบลในโครงการหนึ่ง

หน่วยงานทางการเกษตรทั้งภาครัฐและเอกชน ให้การสนับสนุน อาจารย์พลกล่าวถึงความประทับใจในการทำเกษตรว่า

“การเห็ดนา เห็ดสวนนี้ ผมมีมาแต่มีได้ พอได้เห็ดแล้วก็จะรู้สึกมีความสุข ง่ายๆ เห็ดค่อยๆ สร้าง เลี้ยงปลา ปลูกหมักม่วงเสริมจากการเห็ดนา พอเห็ดไป ๆ อีหนึ่งมันก็จะค่อยๆ ดีขึ้น คนก็เริ่มหันมาสนใจ มีคนมาขอเบ่งงาน มาขอเรียนรู้น้ำกะหลายอยู่ ต่อมาก็มีพวกเกษตรอำเภอ เกษตรจังหวัดเขา มาขอให้ไปเป็นวิทยากร ว่างได้ๆ นี้กะมีรายการทีวีมาขอสัมภาษณ์ เขามันเห็ดเพราะว่าใจมักก็จะรู้สึกว่าได้พอกับแนวทางที่ดี ... ลืมไม่ได้ดอกเฮ้!”

ในชุมชนไม่มีครูที่ปฏิเสธการทำไร่ทำนา เพราะพื้นฐานชีวิตครูส่วนมากก็เป็นลูกชาวนา ช่วยพ่อแม่ทำนา ทำไร่มาดั้งแต่เล็กจนโต เล่าเรียนจนประสบความสำเร็จก็เพราะพ่อแม่ส่งเรียนด้วยการทำนา ชายข้าว พอมาเป็นครู ก็ยังต้องทำนาเพราะลำพังเงินเดือนครู ถ้าจะนำมาซื้อข้าวกิน ส่งลูกเรียน ซื้อข้าวของเครื่องใช้ ย่อมไม่เพียงพอ เมื่อวิถีชีวิตครูกับวิถีชีวิตชาวนายังดำเนินอยู่ควบคู่กัน ครูในชุมชนจึงมีฐานะทางเศรษฐกิจมั่นคง ไม่ค่อยมีปัญหาด้านการเงินส่งผลให้ครูมีฐานะความเป็นอยู่ดี ดังที่ครูแพรวกล่าวว่

“นาพี่กะเห็ด เสาร์ อาทิตย์ กะไปนา คั้นเห็ดบดทันกะจ้างไถบ้านเขา เรื่องบุญเรื่องน้ำกะเบ็งเขาเอง กะเคยเห็ดมาแต่ได้มันกะบ่หนักหนาอีหนึ่ง ... วัวพี่ก็เลี้ยงยามขัดสนกะได้แนวหมูนี่ละช่วยไว้”

เมื่อสภาพแวดล้อมในชุมชนเริ่มเปลี่ยนแปลงไป ระบบสาธารณูปโภคและการสื่อสารพัฒนาอย่างรวดเร็ว ความเจริญทางวัตถุจากชุมชนเมืองขยายตัว ระบบบริโภคนิยมจึงหลั่งไหลเข้าสู่ชนบท ทำให้มีลักษณะคล้ายชุมชนเมืองมากขึ้น ครูนับเป็นบุคคลสำคัญในการรับความเจริญทางวัตถุ โดยสังเกตจากการที่บ้านเรือนของครูจะมีเครื่องอำนวยความสะดวกและเทคโนโลยีมากกว่าคนในชุมชนโดยทั่วไป เช่น เครื่องซักผ้า เครื่องคอมพิวเตอร์ โทรศัพท์ มือถือ รถบี๊อ็อป รถเก๋ง จะเห็นได้ว่าแม้ครูจะยังคงทำนา ทำไร่ แต่ครูก็ยังไขว่คว้าที่จะมีวัตถุสิ่งของเพื่อสนองความสะดวกสบายตามกระแสแห่งโลกวัตถุนิยม

วิถีโรงเรียน

โรงเรียนบ้านห้วยวัง

บุคลากรในโรงเรียนบ้านห้วยวังมีทั้งหมด 14 คน นับเป็นคนรุ่นที่ 3 นับแต่ตั้งหมู่บ้านมา ในโรงเรียนมีบุคลากรนอกชุมชนเพียง 1 คน ครูในโรงเรียนส่วนมากมีถิ่นกำเนิดในชุมชนโดยตรง เป็นลูกกำนัน ข้าราชการ ชาวนา ชาวไร่ จึงได้รับการยอมรับจากคนในชุมชนเป็นอย่างดี ครูส่วนมากสอนในโรงเรียนนี้มานาน บางคนไม่เคยย้ายไปที่อื่นเลยตั้งแต่บรรจรับราชการ ในโรงเรียนจึงไม่ค่อยมีครูย้ายออก ย้ายเข้า เว้นแต่เกษียณอายุราชการ ครูส่วนมากมีอายุรุ่นราวคราวเดียวกัน ผู้บริหารอายุมากที่สุด คือ 55 ปี และครูอายุน้อยที่สุดประมาณ 47 ปี มีครูผู้หญิง จำนวน 9 คน ครูผู้ชาย 4 คน นักการภารโรง 1 คน ครูในโรงเรียนมีความรักผูกพันและอยู่ร่วมกันฉันท์พี่น้อง เพราะครูส่วนมากเป็นญาติ พี่น้อง เชื้อสาย และตระกูลเดียวกัน ในโรงเรียนมีครูนามสกุลเดียวกัน ถึงสามคน คือ ครูน้ำ ซึ่งเป็นครูประจำชั้นอนุบาลหนึ่ง ครูข้าว ซึ่งเป็นครูประจำชั้นอนุบาล 2 และ ครูนา ซึ่งเป็นครูประจำชั้น ป.1 ส่วนอาจารย์พล ซึ่งเป็นผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่เป็นน้องเขยของครูข้าว ครูคนอื่นๆ ก็เป็นสายญาติหมู่บ้านเดียวกัน ทำงานร่วมกันมานาน จึงมีความเข้าใจกันดีและไม่ค่อยมีปัญหาในการทำงานร่วมกัน อีกทั้งผู้บริหารทั้งอดีตและปัจจุบันเป็นคนในชุมชนโรงเรียน จึงมีพื้นฐานด้านความสัมพันธ์ทั้งด้านเชื้อสายวงศ์ตระกูล และหน้าที่การงานทั้งภายในโรงเรียน และชุมชน

“โรงเรียนเรามีนามสกุล เดียวกัน ถึง 3 คน มีพี่ ครูข้าว และพี่นาง ก็มีแต่พี่น้องกันเบ็ดนั้นล่ะ ด้านญาติแล้วครูโรงเรียนเขาก็เป็นเครือญาติเดียวกันนั้นล่ะ เขาอยู่กับแบบพี่น้อง บ่อยมีเรื่องมีราวอียังดอก กะอยู่กับมาจั้งซี่หลายปีแล้ว บ่เห็นมีใผอยากย้ายเลย กะคือสืออยู่กับจนว่าเกษียณอายุนั้นล่ะ”

เนื่องจากครูเป็นคนในชุมชนจึงมาโรงเรียนแต่เช้าเช้าแถวหน้าเสาธงร่วมกับนักเรียน ครูเวรจะชี้แจงข่าวสารและอบรมนักเรียนหน้าเสาธงทุกวัน พอถึงเวลาช่วงพักกลางวันครูเกือบทุกคนและผู้บริหารจะรับประทานอาหารร่วมกันในบริเวณโรงอาหาร ในช่วงรับประทานอาหารด้วยกันมีการพูดคุยเรื่องราวทั่วไป เช่น เรื่องงานในส่วนของโรงเรียน การเรียนการสอน ปัญหาเด็ก เหตุการณ์บ้านเมืองและเรื่องส่วนตัว ครูอุทิศเวลาให้กับงานสอนมาก ถึงเวลาเลิกเรียนครูส่วนมากจะไม่รีบเร่งกลับบ้านโดยเฉพาะผู้บริหารจะทำงานในช่วงหลังเลิกเรียนด้วย และเนื่องจากทางโรงเรียนต้องเตรียมเอกสารเพื่อรับการประเมินครูแต่ละคนจึงต้องรับผิดชอบในการจัดทำเอกสารงานต่างๆ ซึ่ง

ครูจะนัดกันมาทำงานในช่วงวันหยุดเสาร์ อาทิตย์ด้วย ซึ่งครูทุกคนก็มาปฏิบัติหน้าที่ร่วมกันเป็นอย่างดี

“ช่วงนี้งานหลายต้องเตรียมเอกสารรับการประเมิน วันธรรมดาต่างคนต่างกะมีงานยุ่งเลยต้องมาช่วยกันเฮ็ดนอกเวลางาน กะบ่เป็นหยั่งถือว่าช่วยกัน จังได้กะโรงเรียนเฮา”

นายสุระผู้บริหารคนปัจจุบันถึงจะไม่ใช่คนในชุมชนโดยกำเนิดแต่หลังจากได้มาบรรจุรับราชการครูในโรงเรียนบ้านห้วยวัง ก็ได้สมรสกับลูกสาวพ่อค้าในชุมชนและย้ายมาตั้งรกรากอยู่ในชุมชนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2511 โดยเป็นครูจนถึงปี พ.ศ. 2520 แล้วจึงย้ายไปที่โรงเรียนในชุมชนใกล้เคียงจนกระทั่งปี พ.ศ. 2543 ก็ได้ย้ายกลับมาโรงเรียนบ้านห้วยวังอีกครั้งในตำแหน่งอาจารย์ใหญ่ ต้นตระกูลฝ่ายภรรยาเมื่อซื้อสายเงินทำการค้าขายในชุมชนมานาน เป็นร้านค้าที่มีขนาดใหญ่ และขายของหลากหลายที่สุดในชุมชน ครูและคนในชุมชนจึงนิยมมาใช้บริการ ทำให้บ้านของนายสุระเป็นศูนย์กลางของคนในชุมชน

ครูในโรงเรียนเป็นที่ปรึกษาให้กับประชาชนในชุมชนในด้านต่างๆ เช่น ด้านการปกครอง ด้านศาสนา และผู้บริหารมีความสนใจหลากหลายทั้งในด้านเทคโนโลยี วัฒนธรรมประเพณีและด้านศาสนา ผู้บริหารมีความสามารถด้านคอมพิวเตอร์ทั้งในด้านการซ่อมเครื่องคอมพิวเตอร์ และการใช้โปรแกรมต่างๆ ได้สนับสนุนและส่งเสริมให้ครูและนักเรียนระดับประถมปลายได้เรียนรู้คอมพิวเตอร์และเป็นโรงเรียนระดับประถมศึกษาที่มีการจัดการเรียนการสอนคอมพิวเตอร์ที่ค่อนข้างสมบูรณ์แบบและเป็นโรงเรียนแรกที่นักเรียนได้เรียนรู้อินเทอร์เน็ตในโรงเรียน ครูทุกในโรงเรียนค่อนข้างที่จะตื่นตัวในการที่จะพัฒนาตนโดยเฉพาะด้านคอมพิวเตอร์ และพบว่าครูมีคอมพิวเตอร์ส่วนตัวที่บ้านหลายคน

ในด้านประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชนนั้น ครูในโรงเรียนมีความสนใจเกี่ยวกับการทอดผ้า โดยจะออกเยี่ยมเยียนสนับสนุนและให้คำปรึกษากับกลุ่มแม่บ้านเพื่อพัฒนางานในศูนย์ทอผ้าของชุมชน และมีนำหัตถกรรมในชุมชนให้เด็กเรียนรู้ ในระดับประถมปลาย เช่น การทอเสื่อ กก การมัดหมี่ และในด้านศาสนาและการเข้าร่วมงานประเพณีครูได้เข้าร่วมงานกับชาวบ้านตามประเพณี อย่างสม่ำเสมอ และมีบางประเพณีที่ครูได้นำนักเรียนเข้าร่วมประเพณีด้วย เช่น บุญเข้าพรรษา บุญออกพรรษา บุญเวส และในช่วงเข้าพรรษามีนักเรียนหญิงชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6 และครูในโรงเรียนบางคนรวมทั้งผู้บริหารได้เข้าร่วมปฏิบัติธรรมในวันอุโบสถศีลที่ตรงกับวันหยุดเสาร์ อาทิตย์

ผู้บริหารมีความสัมพันธ์อันดีกับหลวงปู่อิน เข้าวัดทำบุญเป็นประจำ และการที่ผู้บริหารสนใจธรรมะ จึงได้เข้าร่วมปฏิบัติธรรมทั้งกับชาวบ้านในชุมชน และนอกชุมชน

อย่างสม่ำเสมอ และได้สนับสนุนให้ครูและนักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมทางพุทธศาสนาด้วย คือการเข้าค่ายปฏิบัติธรรมช่วงปิดเทอม และผู้บริหารยังสนับสนุนให้ครูได้ปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำวันด้วย

โรงเรียนบ้านต้นโพธิ์

บุคลากรในโรงเรียนบ้านต้นโพธิ์ ส่วนมากเป็นคนนอกชุมชนและมีคนภูมิลำเนาอื่นที่ไม่ใช่คนอีสานด้วย มีคนในชุมชนโดยกำเนิดเพียง 4 คน และอีก 5 คนรวมทั้งผู้บริหารเป็นคนนอกชุมชนย้ายครอบครัวเข้ามาอยู่ในชุมชนในภายหลัง ซึ่งคนที่ย้ายเข้ามาอยู่ส่วนมากจะเป็นคนต่างถิ่น และถึงแม้จะเป็นคนถิ่นอีสานเหมือนกันเป็นส่วนมากแต่ ไม่มีความสัมพันธ์ในลักษณะเครือญาติ โรงเรียนมีครูย้ายออกย้ายเข้าอยู่เรื่อยๆ ทั้งย้ายสับเปลี่ยนกลับภูมิลำเนาและย้ายไปรับตำแหน่งใหม่ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคลากรในโรงเรียนและความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน จึงเป็นความสัมพันธ์ตามหน้าที่การงานมากกว่าความสัมพันธ์กันฉันพี่น้อง ครูในโรงเรียนมีอายุแตกต่างกัน ผู้บริหารอายุมากที่สุด 55 ปี ครูอายุน้อยที่สุด 28 ปี การทำงานร่วมกันเน้นการทำงานตามบทบาทหน้าที่ มีครูหลายคนต้องเดินทางไปกลับระหว่างบ้านกับโรงเรียนทั้งผู้บริหารและครูจึงรีบกลับบ้านไม่ค่อยมีการทำงานนอกเวลาราชการ เนื่องจากต้องเดินทางกลับบ้าน การร่วมกิจกรรมระหว่างโรงเรียนกับชุมชนมีขึ้นตามโอกาส เช่น การร่วมงานประเพณีของชุมชน เช่น บุญเผวส บุญเข้าพรรษา การร่วมเดินรณรงค์ต่อต้านยาเสพติดและโรคติดต่อต่างๆ ครูจะไปร่วมงานตามที่ได้รับเชิญจากคนในชุมชน เช่น งานบวช งานแต่งงาน งานทำบุญอุทิศส่วนกุศล การขอความร่วมมือจากชุมชนจะเป็นความร่วมมือในลักษณะที่เป็นทางการเช่น การประชุมคณะกรรมการโรงเรียน การประชุมผู้ปกครองก่อนเปิดภาคเรียน และการแข่งขันกีฬา

จากการที่ผู้บริหารเป็นคนนอกชุมชน ซึ่งแม้จะย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชนนานนับ 10 ปี แต่ความสัมพันธ์กับคนในชุมชนยังเป็นไปตามภารกิจของตำแหน่งหน้าที่ ความสัมพันธ์กับชุมชนจึงเป็นลักษณะของข้าราชการผู้ใหญ่กับชาวบ้านที่ติดต่อราชการอีกทั้งไม่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับคนในชุมชน ความร่วมมือด้านต่างๆ จึงเป็นไปในลักษณะของการทำตามหน้าที่ราชการ อีกทั้งมีครูนอกชุมชนจำนวนมาก ไม่ได้รับการสนับสนุนจากบุคคลสำคัญในชุมชน จึงพบว่าเกิดแรงขับเคลื่อนน้อยในการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ส่วนการเรียนรู้ที่เด่นชัดในด้านการเกษตรนั้นเป็นผลมาจากการได้รับแรงผลักดันจากภายนอกคือองค์กรพัฒนาเอกชน ประกอบกับความศรัทธาและเชื่อมั่นในตัวบุคคล คือ อาจารย์ไม้ จึงทำให้การสืบสานและพัฒนาด้านเกษตรทั้งในส่วนของโรงเรียนและชุมชนเกิดการประสานเชื่อมโยงกันและมีพลังในการที่จะพัฒนาให้ก้าวหน้าต่อไป

ครูในชุมชนกับกระแสการปฏิรูปการศึกษา

ท่ามกลางกระแสแห่งการปฏิรูปการศึกษา ที่ปลุกกระตุ้นให้ครูต้องสร้างสรรค์ต้องปฏิรูปตนเองให้ก้าวทันการเปลี่ยนแปลง พบว่ามีการสนับสนุนให้ผู้บริหารเสนอผลงานเพื่อขอเลื่อนตำแหน่งทางวิชาการ ในส่วนของครูก็สนับสนุนให้ทำผลงานทางวิชาการเพื่อขอตำแหน่งอาจารย์ 3

โรงเรียนบ้านห้วยวัง

จากการที่มีครูในโรงเรียนบ้านห้วยวังได้รับตำแหน่งอาจารย์ 3 จำนวน 1 คน ทำให้ครูมีความตื่นตัวในการพัฒนาตนมากขึ้น แต่ครูระดับอนุบาลบ้านห้วยวังกลับรู้สึกท้อที่ต้องลุกขึ้นมาสร้างผลงานที่ตนไม่ถนัดและให้ความเห็นว่า

“ที่บ่นเรื่องการเฝ้าผลงานดอก...การที่ครูอยู่กับเด็กน้อย ตั้งใจทุ่มเทสอน มือหนึ่งกะเบียดเวลาไปแล้ว จังหวะที่มีเด็กตั้ง 30 กว่าคนต้องดูแลสวยงาม สีเอาเวลาได้มานั่งเฝ้าผลงาน...”

จะเห็นได้ว่าครูกลุ่มที่ให้ความสำคัญกับการปฏิบัติงาน ดูแลเอาใจใส่เด็กเป็นอย่างดี จะรู้สึกท้อแท้ที่จะต้องมารวบรวมผลงานซึ่งส่วนมากครูยังเน้นในด้านการสร้างเอกสารหลักฐานงาน ส่วนครูที่เห็นว่าการปฏิรูปตัวเองสู่ความก้าวหน้าเป็นสิ่งที่ดี ก็มุ่งมั่นในการทำเอกสาร โดยเฉพาะช่วงที่ต้องเร่งทำผลงาน พบว่ามีครูลาโรงเรียนเพื่อพิมพ์งานที่บ้าน หรือไม่ก็มาโรงเรียนตามปกติแต่นำงานมาทำที่โรงเรียนด้วย ครูน้ำและครูข้าวไม่ได้ให้ความสำคัญกับการทำผลงานมากนักเพราะเห็นว่าบางครั้งไม่ได้ช่วยให้เกิดการพัฒนาที่ตัวเด็กอย่างแท้จริง

โรงเรียนบ้านต้นโพธิ์

จากการที่ครูในโรงเรียนได้รับตำแหน่งอาจารย์ 3 แล้ว จำนวน 1 คน ในปี พ.ศ. 2544ครูในโรงเรียนบ้านต้นโพธิ์มีความตื่นตัวในการทำผลงานมาก พบว่ามีครูระดับอนุบาลของโรงเรียนบ้านต้นโพธิ์ 2 คน คือ ครูแก้วกับครูเตยอยู่ในช่วงทำผลงาน และครูแพรวกำลังเตรียมประกวดครูดีเด่น อีกทั้งโรงเรียนอยู่ในช่วงที่ต้องทำผลงาน และเก็บหลักฐานงานต่างๆ เพื่อรอรับการประเมินภายนอก ต้องเตรียมสร้างหลักสูตรสถานศึกษา ครูจึงมีภาระงานนอกเหนือจากงานสอนมาก เพราะต้องจัดเตรียมเอกสารต่างๆ ครูอยู่ในภาวะที่มีความกดดันในการที่จะต้องเร่งพัฒนาตน

เองและพัฒนาโรงเรียนเพื่อรองรับการประเมินจากส่วนต่างๆ จึงปรากฏว่าครูต้องทำผลงานทั้งใน ส่วนของโรงเรียนและส่วนตัวโดยมุ่งให้ความสำคัญกับการสร้างหลักฐานงานเอกสารเป็นส่วนใหญ่ ในส่วนของการทำผลงาน อาจารย์ 3 ครูระดับอนุบาลโรงเรียนบ้านต้นโพธิ์ส่วนมากเห็นว่าเป็น สิ่งที่ดีทำให้ได้พัฒนาเด็กและเป็นความก้าวหน้าทางวิชาชีพ

ตอนที่ 2 สภาพการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาลก่อนโปรแกรมฯ

โรงเรียนบ้านห้วยรัง

ครู

มีครูระดับอนุบาล 2 คน ครูน้ำอายุ 50 ปี มีประสบการณ์ด้านการสอนอนุบาล 17 ปี เป็นครูประจำชั้นอนุบาล 1 ซึ่งในห้องมีนักเรียนทั้งหมด 33 คน ครูข้าว อายุ 48 มีประสบการณ์ ด้าน การสอนอนุบาล 3 ปี เป็นครูประจำชั้นอนุบาล 2 ซึ่งในห้องมีนักเรียน 25 คน ทั้งสองคน เป็นคนในชุมชนโดยกำเนิด ทั้งครูน้ำและครูข้าวมาโรงเรียนแต่เช้า ดูแลด้านความสะอาดเรียบร้อย ภายในห้อง เช่น ปัดกวาด เช็ดถู ดูแลความสะอาดห้องน้ำห้องส้วมร่วมกับนักเรียน ในส่วนบริเวณ โรงเรียนครูจะคอยแนะให้นักเรียนช่วย พี่ชั้นประถมศึกษาเก็บขยะในบริเวณโรงเรียน ในช่วง เลิกเรียน ครูจะไม่รีบกลับบ้าน แต่คอยดูแลความสะอาดเรียบร้อยในห้องเรียน ดูแลเด็กให้กลับบ้าน ครบทุกคนก่อน และบางวันครูนั่งทำงานที่โรงเรียนจนมืดค่ำจึงกลับบ้าน

การทำกิจกรรมต่างๆ ครูยังเน้นการใช้คำสั่งเพื่อให้เด็กปฏิบัติตามและใช้เสียงค่อนข้างดัง ในการออกคำสั่งเพื่อให้เด็กอยู่ในความสงบก่อนที่จะทำกิจกรรมต่างๆ แต่ละห้องมีจำนวนเด็กมาก ไม่มีครูผู้ช่วย ครูจึงมักใช้เสียงดังในการพูดกับเด็ก ทำให้บางครั้ง ถ้าพูดดังและเรวน้ำเสียงจะ เด็ดขาดจนฟังคล้ายตวาด จากการที่ครูต้องใช้เสียงดังครูข้าวบอกกับผู้วิจัยว่า

“เด็กน้อยเขามีหลายคันบ่ฮ้ายกะบ่ฟัง ลังเทือฮ้ายปานได้กะยังบ่ฟังอยู่”

การจัดกิจกรรมต่างๆ ครูยังมีบทบาทเป็นผู้นำอยู่มาก เน้นการบรรยายและถามความคิด เห็นนักเรียนโดยจะเป็นการถามประสบการณ์เดิมของเด็กเกี่ยวกับหน่วยต่างๆ ที่สร้างตามเนื้อหา แนวคิดของหลักสูตรก่อนประถมศึกษาปี พ. ศ 2540 ในด้านการทำกิจกรรมที่ครูมักให้เด็กทำเป็น ประจำ คือ การวาดภาพ ระบายสี ชิด เขียนเส้น ตัวเลข และตัวอักษรแล้วเก็บไว้เป็นหลักฐานงาน เด็ก และมีสมุดแบบฝึกหัดของสำนักพิมพ์ต่างๆ ให้เด็กฝึกด้วย

เมื่อเด็กทำผิดกฎระเบียบของห้องเรียนเช่น ถอดรองเท้าไม่เป็นที่ หรือหยอกล้อกันขณะทำกิจกรรม ครูจะตำหนิในความผิดแล้วตักเตือนให้เด็กที่ทำผิดปรับปรุงแก้ไข และบางครั้งมีการย้ำเตือนให้เพื่อนเห็นว่าเด็กทำผิดไม่ควรเอาเป็นแบบอย่าง เช่น กรณีที่เด็กทำนมหก หรือไม่ถอดรองเท้าไว้บนชั้นวางรองเท้า ครูจะใช้คำพูดแบบผู้ใหญ่ในการชี้แจงเหตุผล ซึ่งครูจะพูดสั่งสอนด้านกิริยามารยาทโดยให้เด็กนั่งฟังเป็นเวลานาน ประมาณ 5-10 นาที เช่น กรณีที่เด็กส่งเสียงดังตีเพื่อน หรือวิ่งในห้องเรียน

ครูทั้งสองคนรับผิดชอบงานด้านอื่นๆ ของโรงเรียน คือ ครูน้ำดูแลด้านอาคารสถานที่ ครูข้าวดูแลบัญชีสหกรณ์โรงเรียน สอนด้านงานหัตถกรรมในระดับชั้น ป. 3-4 และเป็นครูกิจการนักเรียน ซึ่งครูทำงานเหล่านั้น ในขณะที่เด็กหลับ และบางครั้งครูข้าวได้นำนักเรียนไปเรียนรู้ร่วมกับนักเรียนชั้นประถมศึกษาในช่วงที่รับผิดชอบจัดกิจกรรมให้กับเด็กระดับประถมศึกษา ครูจะอยู่กับเด็กอย่างใกล้ชิดเด็กส่วนมากแต่งกายสะอาดเรียบร้อย มีระเบียบวินัย และมีสัมมาคารวะแสดงความมีน้ำใจ ดังจะเห็นได้จากเวลาที่ผู้วิจัยหรือคนอื่นๆ ที่ไปเยี่ยมโรงเรียนเด็กระดับอนุบาลจะวิ่งมาไหว้และมาช่วยถือของเป็นประจำ

จากกระแสของการปฏิรูปการศึกษา ครูน้ำและครูข้าว ได้รับการผลักดันจากผู้บังคับบัญชาและเพื่อนครู ให้เสนอผลงานเพื่อขอรับตำแหน่งอาจารย์ 3 เพราะเห็นว่า ครูทั้งสองคนรับราชการมานานซึ่งปัจจุบันอยู่ในตำแหน่งอาจารย์ 2 ระดับ 7 อีกทั้งเคยได้รับการคัดเลือกให้เป็นครูดีเด่นระดับก่อนประถมศึกษามาแล้ว แต่ครูทั้งสองคนไม่ได้เสนอผลงานเพื่อขอรับตำแหน่งอาจารย์ 3 เพราะมีความเห็นว่าตนไม่มีความถนัดที่จะทำผลงานและครูยังให้ความเห็นอีกว่าการทำผลงานบางครั้งไม่ได้เป็นการพัฒนาที่ถึงตัวเด็กอย่างแท้จริง ครูทั้งสองคนยังศรัทธากับแนวทางการพัฒนาที่ว่า “ครูที่ดีคือ ครูที่อยู่กับเด็ก คอยดูแล อบรมอย่างใกล้ชิด” ไม่ใช่การใช้เวลามาสร้างผลงานสร้างเอกสาร แต่ขาดการดูแลเอาใจใส่เด็ก หรือเบียดบังเวลาราชการ

ในด้านการพัฒนาตนของครูส่วนมากจะเข้ารับการพัฒนาตามคำสั่งของทางราชการ เช่น การเข้ารับการอบรมเกี่ยวกับหลักสูตรก่อนประถมศึกษา ปี พ.ศ. 2540 การจัดทำแฟ้มงาน การทำครูดีเด่นหรือการทำอาจารย์ 3 ส่วนการพัฒนาตนในด้านการพัฒนาจิต หรือการพัฒนาสติ ทางโรงเรียนเคยจัดในปีการศึกษา 2544 คือให้ครูและนักเรียนระดับประถมศึกษาตอนปลายเข้าค่ายฝึกสมาธิที่วัดแห่งหนึ่งที่จังหวัดใกล้เคียง การพัฒนาตนที่ครูได้เข้าร่วมส่วนมากจึงเป็นการมุ่งเน้นการพัฒนาด้านทักษะหรือเทคนิคในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ซึ่งส่วนมากจะจัดในช่วงเวลาจำกัด ซึ่งครูส่วนมากยังไม่ค่อยเข้าใจเท่าที่ควรและนำสู่การปฏิบัติได้ไม่ตื้นนัก

สภาพแวดล้อมและสื่อ

สื่อและอุปกรณ์ ในห้องเรียนส่วนมากจะเป็นสื่อที่จัดซื้อตามงบประมาณของทางราชการที่จัดสรรให้ในแต่ละปี อุปกรณ์ส่วนมากซื้อตามนโยบายที่กำหนดโดยหน่วยงานต้นสังกัด และร้านค้าในชุมชนที่สามารถจัดหาและออกใบเสร็จให้ได้ สิ่งของที่จัดซื้อจึงมักเป็นชั้นวางของ ตู้เก็บของ สำหรับวางของเล่นและเครื่องใช้ส่วนตัวของเด็ก เช่น กระจเป่า ที่นอน ห้องเรียนจึงมีตู้ และชั้นวางของวางอยู่โดยรอบ

ตามชั้นวางของมีกล่องสื่อวางเรียงราย เป็นกล่องบรรจุเกมการศึกษาตามหน่วยการเรียนรู้ ตามแนวการจัดประสบการณ์ชั้นอนุบาล พ.ศ. 2536 บรรจุอยู่ในถุงกระดาษเป็นชุดๆ และไม่ได้นำออกมาให้เด็กได้เล่นแล้ว ส่วนของเล่นส่วนมากเป็นของเล่นพลาสติก คือ ตัวต่อพลาสติกหลากสี เครื่องเล่นบทบาทสมมติจำพวกเครื่องครัว และผัก ผลไม้จำลอง ตุ๊กตาผมหงอก หุ่นยนต์ ส่วนของเล่นที่เป็นไม้ คือ ไม้บล็อก เกมจับภาพกับตัวเลขจิ๊กซอว์ภาพสัตว์และผลไม้ บล็อกเกมเรียงลำดับตัวเลข และมีการนำวัสดุ เครื่องใช้ต่างๆ มาเป็นสื่อการเรียนรู้ คือ กระจเป่าเป่า เครื่องโทรศัพท์บ้าน ซึ่งมีอยู่หลายเครื่องวางเรียงอยู่บนชั้นวางของเพราะในชุมชนเริ่มมีโทรศัพท์บ้านใช้กันมากขึ้น สื่อจำพวกตัวต่อ และของเล่นที่มีขนาดเล็กได้จัดวางในกระจาดพลาสติกหลากสี แล้วนำไปวางตามชั้นวางสื่อที่ทำด้วยไม้เป็นชั้นๆ สื่อแต่ละอย่างมีจำนวนน้อยและมีลักษณะเหมือนๆ กัน

สื่อที่เป็นหนังสือนิทานหรือสารคดีต่างๆ ไปมีน้อยมากและจัดวางปะปนกับหนังสือทั่วๆ ไป เช่น วารสาร นิตยสาร หนังสือทั่วไป แผนการสอน หนังสือสำหรับเด็กได้เรียนรู้ ส่วนมากจะเป็นหนังสือแบบฝึกหัด และนิตยสารเก่าๆ ที่มีผู้บริจาคให้กับโรงเรียน ครูจะเล่านิทานให้เด็กฟังเป็นบางวันและนิทานที่ครูนำมาเล่า คือ นิทานอีสป โดยเล่าเป็นภาษากลาง บางครั้งจะเปิดเทปนิทานให้เด็กฟังก่อนนอน

ตามผนังห้องจะมีการติดภาพวิวิวิทัศน์ขนาดใหญ่เป็นภาพน้ำตก และภาพ นักฟุตบอล ชาวต่างชาติชื่อดัง และมีการติดป้ายนิเทศเกี่ยวกับภาพสัตว์ ตัวอักษร ตัวเลขและมีป้ายสุภาษิต คำสอนต่างๆ ติดตามผนังและบริเวณ สื่อ ของห้องเรียน ส่วนห้องครูข่าวเนื่องจากได้ปรับปรุงทาสีห้องใหม่โดยรอบจึงไม่มีการจัดป้ายนิเทศตามผนังห้อง อีกทั้งผู้บริหารได้แนะนำว่าไม่ควรติดป้ายนิเทศตกแต่งตามผนังมากเกินไปเพราะจะทำให้ผนังหลุดลอกและไม่สวยงาม ห้องครูข่าวจึงโปร่ง โล่ง กว้างและสดใส ภายในห้องเรียนทั้งสองห้องไม่มีการนำ ต้นไม้ หรือแจกันดอกไม้ประดับตกแต่งจะมุ่งตกแต่งโดยใช้กระดาษหลากสี และทำแผ่นพับเกี่ยวกับจำนวน ตัวเลข ตัวอักษร สัตว์เลี้ยง และพืชผักต่างๆ วางไว้บนชั้นเพื่อประกอบการเรียนรู้ในแต่ละหน่วย

ภายในห้องเรียนทั้งสองห้องไม่มีการจัดหิ้งพระหรือ โต๊ะหมู่บูชา มีเพียงภาพในหลวงและภาพพระที่ติดตามปฏิทินประจำปี แขว่นอยู่ตามผนังห้อง ในห้องครูข่าวมีพระพุทธรูปพระแก้วมรกต

วางอยู่ข้างๆ โทรทัศน์ มีฝุ่นเกาะอยู่ที่องค์พระพุทธรูป ไม่มีการจัดดอกไม้บูชาหรือทำความสะอาด องค์พระ ครูเปิดโทรทัศน์ให้เด็กดูในช่วงที่เด็กตื่นนอน และองค์พระก็ถูกวางอยู่ข้างๆ โทรทัศน์ ไม่นำองค์พระที่มีอยู่มาจัดเป็นสิ่งแวดล้อมทางจิตวิญญาณให้เด็กได้สัมผัสและเรียนรู้

อาหารกลางวันทางโรงเรียนจัดให้กับนักเรียนจะเป็นอาหารทั่วไปและอาหารพื้นบ้านที่มีตามฤดูกาลโดยมีการนำพืชผักในท้องถิ่นและปลาในบ่อที่ทางโรงเรียนเลี้ยงไว้มาทำอาหารกลางวัน เช่น แกงอ่อมปลาดุก ต้มยำ ผัดเผ็ด อาหารกลางวันทางโรงเรียนจัดจะไม่ใส่ผงชูรสเพราะเป็นนโยบายของผู้บริหาร อาหารกลางวันจัดจึงเป็นอาหารที่มีคุณค่า เด็กทุกคนจะห่อข้าวเหนียวมาจากบ้าน แล้วมารับประทานกับข้าวที่โรงเรียนร่วมกันด้วย ซึ่งอาหารที่จัดให้นักเรียนนั้นมีเพียงพอกับจำนวนนักเรียน

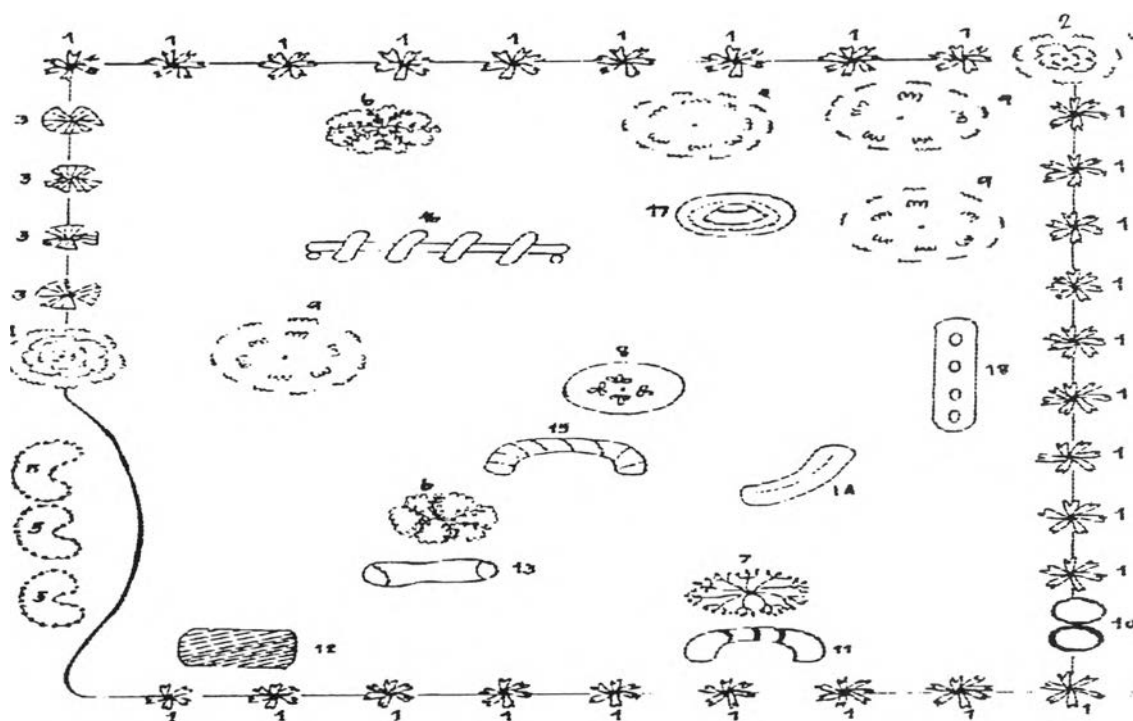
ทางโรงเรียนมีนโยบายให้นักเรียนและครูแต่งกายด้วยชุดพื้นบ้านในวันศุกร์ เด็กส่วนมากจึงสวมเสื้อที่ตัดจากผ้าทอมือที่มีมากในชุมชน โดยนำผ้าขาวม้า ผ้าแพรว มาตัดเป็นเสื้อ และมีเด็กผู้หญิงบางคนตัดเป็นชุดทั้งเสื้อและกระโปรงใส่มาโรงเรียน ส่วนของใช้ส่วนตัวอื่น เช่น ผ้ากันเปื้อน กระเป๋า ที่นอน ยังเป็นของที่ซื้อตามท้องตลาด ส่วนครูแต่งกายด้วยผ้าพื้นบ้านในวันศุกร์ซึ่งผ้าที่นำมาตัดมีทั้งผ้าไหมและผ้าฝ้าย และในวันพฤหัสบดี คณะครูจะสวมเสื้อที่โรงเรียนซึ่งตัดด้วยผ้าฝ้ายลายขีดข้างเผือกบนพื้นแดง

สนามเด็กเล่น

สนามเด็กเล่นมีต้นโอ๊กขนาดใหญ่เรียงเป็นแนวล้อมรอบสนามทั้ง 3 ด้าน และด้านที่ติดกับบริเวณที่เคารพธงชาติ จะมีต้นปาล์ม ต้นช่อยพุ่มใหญ่มีใบหนาเขียวขจี ถัดไปมีดอกเข็มปลูกเป็นแนว ตรงโคนต้นเข็มมีดอกบุษบาภิรมธรรชูช่อหลากสีขึ้นแซมกับต้นหญ้าแพรง หญ้าแห้วหมู จึงเป็นบรรยากาศของความงามตามธรรมชาติอย่างแท้จริงไม่มีการตัดแต่ง ในสนามมีต้นไม้ใหญ่ เช่น ชี้เหล็ก ปอสา คุณ มะม่วงหิมพานต์ ทำให้บริเวณสนามเด็กเล่นร่มรื่น มีต้นม่วงหิมพานต์หนึ่งต้นที่มีลำต้นลู่เออน์ให้เด็กๆ ได้ปีนป่ายเล่น และทำท่าว่าจะโค่นลงเรื่อยๆ เพราะทนน้ำหนักเด็ก ๆ ไม่นาน

ในสนามมีที่นั่งพักผ่อนที่เป็นศาลาไม้เตี้ยๆ หลังเล็กเพียงหลังเดียวอยู่บริเวณมุมของสนามซึ่งเด็กจะนั่งได้ประมาณ 4-6 คน ทำให้ในสนามมีที่ให้เด็กได้นั่งพักผ่อนไม่เพียงพอ ไม่มีการนำสิ่งที่มีอยู่ในธรรมชาติหรือเครื่องเล่นพื้นบ้านมาปรับเป็นเครื่องเล่นสำหรับเด็กเลย เครื่องเล่นในสนามเป็นเหล็กทั้งหมด คือ กระดานลื่น ชิงช้า ไม้กระดก ม้าหมุน ราวโหน ซึ่งมีเครื่องเล่นหลายชิ้นที่ชำรุด คือ ชิงช้า ไม่มีการซ่อมแซมและนำออกไปจากสนามเด็กจึงปรากฏว่ามีบางครั้งที่เด็กได้รับบาดเจ็บจากเหล็กที่หลุดออกมาจากเครื่องเล่นสนาม

แผนภาพที่ 1 สนามเด็กเล่นโรงเรียนบ้านห้วยรังก่อนทดลองใช้โปรแกรมฯ

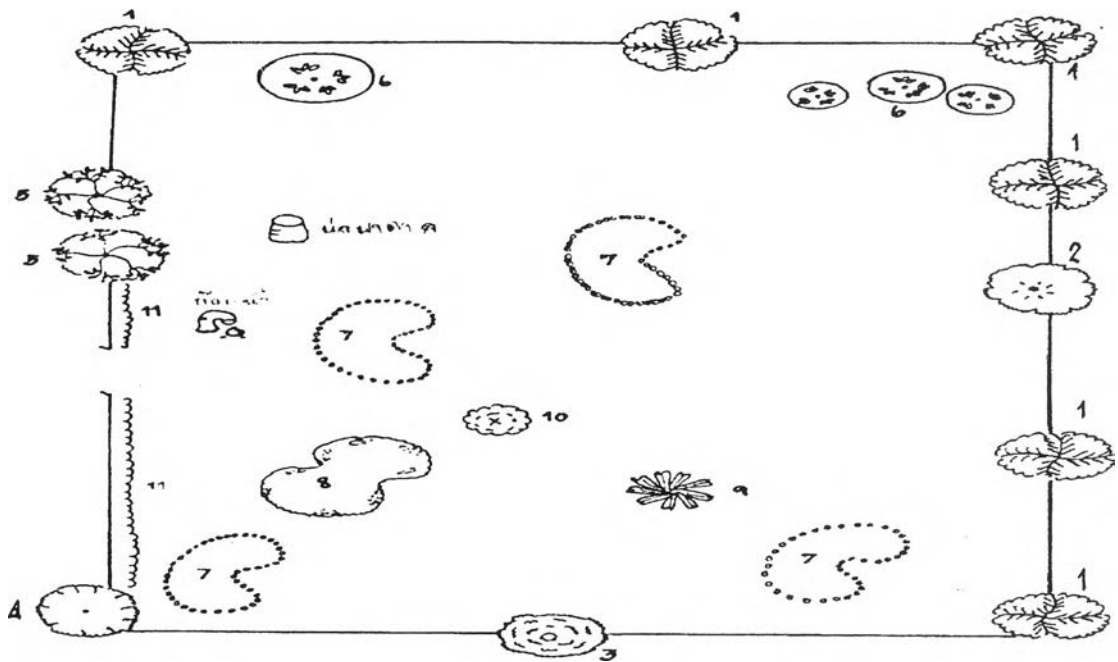
1. ต้นอโศก 2. ชี่เหล็ก 3. ปาล์มใบพัด 4. ช่อย 5. เข็ม 6. มะม่วงหิมพานต์ 7. เสลา 8. คุณ
9. ปอสา 10. แทงค์น้ำ 11. ราวโหน 12. ศาลา 13. อุโมงค์ 14. กระดานลื่น 15. ราวปีนป่าย
16. ไม้กระดก 17. วงหมุน 18. ชิงช้า

สวนเกษตร

บริเวณสวนด้านข้างของโรงเรียนเป็นสวนที่กำลังปรับปรุง บริเวณรอบๆ สวนมีต้นไม้ใหญ่ขึ้นเป็นช่วงๆ คือ ต้นมะพร้าว ต้นคุณ ต้นกระถินรงค์ ในสวนปลูกไม้ดอกไม้ประดับเป็นหย่อมๆ คือ เข็ม บานบุรี โมก ปาล์ม สาวน้อยปะแป้ง โกสน แต่เจริญเติบโตไม่ดีเท่าที่ควรเพราะมีปัญหาเรื่องน้ำเค็มและสภาพดินไม่ดี รอบสวนด้านทางเข้าโรงเรียนมีต้นพยัฆหมอกเรียงเป็นแนวยาว การดูแลรักษาและปรับปรุงสวนเป็นหน้าที่ของครูผู้สอนงานเกษตรและนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6

ในสวนเน้นปลูกเฉพาะพืชที่เป็นไม้ดอกไม้ประดับ ซึ่งเจริญเติบโตได้ไม่ดี อีกทั้งสภาพดินแน่นแข็ง ด้านข้างสวนทางสถานีอนามัยเป็นร่องลึกเวลาฝนตกจะมีน้ำขัง จึงปรากฏว่ามีวัชพืชขึ้นรกมาก ไม่มีการรื้อปลูกพืชอย่างอื่น เด็กอนุบาลไม่ได้มาเรียนรู้ในสวนเกษตรและครูไม่ได้จัดให้เด็กอนุบาลเรียนรู้ด้านการเกษตรเพราะถือว่าเด็กยังเล็กอยู่ อีกทั้งครูเน้นการจัดกิจกรรมในห้องเรียนเป็นส่วนใหญ่

แผนภาพที่ 2 สวนเกษตรโรงเรียนบ้านห้วยวังก่อนทดลองใช้โปรแกรมฯ

1. มะพร้าว 2. มะเดื่อ 3. กระถินณรงค์ 4. ประตู 5. นนทรีย์ 6. คูณ
7. เข็ม 8. บานบุรี 9. ปาล์ม 10. โกสน 11. พยับหมอก

การจัดกิจกรรมการเรียนรู้

จัดกิจกรรมประจำวันตามแนวของหลักสูตรก่อนประถมศึกษา ปี พ.ศ. 2540 กิจกรรมในช่วงเช้าก่อนเข้าแถวเคารพธงชาติให้เด็กรับผิดชอบทำความสะอาดบริเวณหน้าห้องเรียนระดับอนุบาลและในส่วนของสนามเด็กเล่น ครูให้การกำกับดูแลอย่างใกล้ชิด

เด็กเข้าแถวเคารพธงชาติรวมกันทั้งโรงเรียนโดยเรียงตามระดับชั้น และมีครูประจำชั้นยืนข้างๆ แถวคอยดูแลและควบคุมนักเรียน เด็กจะได้ เคารพธงชาติ สวดมนต์ไหว้พระ กล่าวคำปฏิญาณตน แล้วครูเวรประจำวันจะมาแจ้งข่าวสารและอบรมหน้าเสาธง

กิจกรรมที่ครูจัดให้กับเด็กในช่วงหลังเข้าแถวเคารพธงชาติจะเป็นกิจกรรมการเคลื่อนไหวและจังหวะ โดยให้เด็กเคลื่อนไหวในลักษณะต่างๆ คือ การกายบริหาร การปฏิบัติตามคำสั่ง การเคลื่อนไหวประกอบเพลงโดยบางครั้งให้เด็กร้องเอง และบางครั้งก็เปิดเทปประกอบ โดยจัดกิจกรรมในห้องเรียนเป็นส่วนใหญ่

ในช่วงกิจกรรมวงกลม จัดให้เด็กเรียนรู้ตามเนื้อหาแนวคิดของหลักสูตรก่อนประถมศึกษา ปี พ.ศ. 2540 การจัดกิจกรรมส่วนมากจะจัดให้เด็กเรียนรู้เป็นรายบุคคล

มากกว่าการจัดกิจกรรมกลุ่มย่อยหรือกลุ่มใหญ่ เน้นการทำกิจกรรมในใบงานเช่น การวาดภาพ การขีดเขียนตัวเลข ตัวอักษร การทำสมุดแบบฝึกหัดและมีบางครั้งที่จัดกิจกรรม เป็นกลุ่ม เช่น การวาดภาพ การติดปะ การเล่นของเล่น และการเล่นเกมต่างๆ

การจัดกิจกรรม ยังยึดการสอนโดยครูเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้มากกว่าการจัดสภาพแวดล้อม ให้เอื้อต่อการเรียนรู้ ไม่มีการให้ประชาชนในชุมชนร่วมจัดกิจกรรม การจัดกิจกรรมจะให้เด็กทำในรูปแบบเดียวกัน ไม่มีความหลากหลาย และไม่ได้คำนึงถึงสภาพแวดล้อมแวดล้อมทางธรรมชาติ ฤดูกาล เทศกาลหรือเหตุการณ์สำคัญในชุมชน และไม่มีการผสมผสานวิทยาการสมัยใหม่และ ภูมิปัญญาท้องถิ่น

มุ่งจัดตามเนื้อหาแนวคิดที่มีในหลักสูตร และเน้นการจัดกิจกรรมในห้องเรียนมากกว่านอกห้องเรียนและไม่มีการพาเด็กออกไปเรียนรู้ในชุมชน มีการเรียนรู้นอกห้องเรียนในช่วงกิจกรรมกลางแจ้งซึ่งจะมีบางวันเช่น การเล่นเกมการละเล่นต่าง ๆ เช่น มอญซ่อนผ้า เสือกินวัวและให้เด็กได้เล่น เสรีนอกห้องในช่วงพักกลางวัน และหลังจากตื่นนอน ซึ่งในช่วงหลังตื่นนอนพบว่านักเรียนไม่ค่อยออกไปเล่นนอกห้อง ส่วนมากเล่นของเล่นในห้อง และนำสมุดแบบฝึกหัดออกมาขีดเขียน โดยครูจะนั่งดูแลอยู่ในห้องด้วย

ในช่วงรับประทานอาหารกลางวันให้เด็กล้างมือ แล้วแยกย้ายไปรับประทานอาหารที่โรงอาหารข้างห้องเรียนอนุบาล โดยครูตามไปดูแต่ไม่มีการกล่าวคำคล้องจองก่อนหรือหลังรับประทานอาหาร

หลังจากเด็กรับประทานอาหารเรียบร้อยแล้วครูให้เด็กเล่นอิสระ โดยเด็กส่วนมากจะเล่นตามสนามเด็กเล่น และบริเวณใต้ร่มไม้ใกล้ๆ บริเวณสนามเด็กเล่น และในช่วงก่อนเข้านอนครูให้เด็กได้แปร่งพังก่อนนอน โดยมีการควบคุมและแนะนำการแปร่งพังกอย่างใกล้ชิด เด็กทุกคนจึงได้แปร่งพังก่อนนอน พอถึงเวลาเข้านอนครูให้เด็กไหว้พระก่อนนอน โดยไม่มีการกล่าว สวดมนต์ เมื่อเด็กปูที่นอนเรียบร้อยแล้วก็ให้กราบ 3 ครั้งแล้วนอน หลังตื่นนอน ให้เด็กล้างหน้า ปะแป้ง แล้วเข้าแถวรับนมโดยไม่มีการร้องเพลง หรือท่องคำคล้องจองก่อนและหลังดื่มนม

ครูเล่านิทานเป็นบางวันไม่สม่ำเสมอ นิทานที่นำมาเล่าส่วนมากเป็นนิทานอีสป โดยเล่าเป็นภาษากลาง ไม่มีการนำตำนานท้องถิ่น หรือนิทานพื้นบ้านมาเล่าให้นักเรียนฟัง และในการเล่านิทานไม่มีสื่อประกอบ

ในการพูดคุยกันในระหว่างการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ครูใช้ภาษากลางเป็นส่วนมาก และมีเพียงบางครั้งที่พูดภาษาถิ่น และให้เด็กพูดภาษากลางในการติดต่อสื่อสารขณะที่ทำกิจกรรมในห้องเรียน ส่วนการติดต่อสื่อสารกันระหว่างเพื่อน พี่ และแม่ค้าในโรงเรียนเด็กจะพูด และทักทายกันด้วยภาษาถิ่น

กิจกรรมที่จัดให้เด็กได้ทำเป็นประจำเพื่อเป็นการซึมซับวินัย เช่น การแปรงฟัน การทำความสะอาดห้องน้ำ การเก็บของเล่น การถอดรองเท้าให้เป็นระเบียบ เด็กรับผิดชอบทำอย่างสม่ำเสมอ เด็กส่วนมากจึงมีระเบียบวินัยดี

การประเมินผลนักเรียนครูยึดตามคู่มือการประเมินพัฒนาการของนักเรียนระดับอนุบาลของสำนักงานคณะกรรมการก่อนศึกษาแห่งชาติ โดยทำการประเมินในช่วงปลายภาคเรียนและครูมีการเก็บสะสมแฟ้มงานเด็กรายบุคคลด้วยโดยนำไปให้ผู้ปกครองได้ประเมินในช่วงปลายภาคเรียนแต่ละภาค ซึ่งในแฟ้มสะสมงานจะประกอบด้วยประวัตินักเรียน และผลงานโดยรวมของนักเรียนซึ่งส่วนมากจะเป็นผลงานการวาดภาพระบายสี การขีด เขียน ตัวเลขและตัวอักษร ซึ่งส่วนมากจะเก็บผลงานโดยรวมของนักเรียน ไม่มีการวิเคราะห์ผลงาน

เนื้อหา ยึดเนื้อหาแนวคิดตามหลักสูตรก่อนประถมศึกษา ปี พ.ศ.2540 ซึ่งมีอยู่ 9 เนื้อหาแนวคิด คือ ตัวเรา ครอบครัว โรงเรียนของเรา บุคคลต่างๆ วันสำคัญ ธรรมชาติรอบตัว อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม คมนาคมและสิ่งต่างๆ รอบตัวเรา โดยในแต่ละหน่วยครูแยกย่อย เพื่อใช้ในการสอนในแต่ละเรื่อง เช่น หน่วย ตัวเรา ก็จะแยก เป็น หู ตา จมูก ปาก โดยให้เด็กเรียนรู้เกี่ยวกับความสำคัญ ประโยชน์ หน้าที และการดูแลรักษา ความสะอาด หน่วยครอบครัว แยกเป็นบุคคลในครอบครัว เช่น พ่อ แม่ พี่ น้อง ปู่ ย่า ตา ยาย ซึ่งให้เด็กเรียนรู้เกี่ยวกับบุคคลต่างๆ และหน้าที่ของบุคคลในครอบครัว หน่วยโรงเรียนของเรา ให้เด็กเรียนรู้เกี่ยวกับสถานที่ บุคคล หน้าที่บุคคลในโรงเรียน หน่วย บุคคลต่างๆ ให้เด็กเรียนรู้เกี่ยวกับ บุคคลอาชีพต่างๆ เช่น ชาวนา ตำรวจ ทหาร ครู หมอ บุรุษไปรษณีย์ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ฯลฯ หน่วยวันสำคัญ ให้เด็กเรียนรู้เกี่ยวกับ วันสำคัญ ของชาติ เช่นวันพ่อ วันแม่ วันปีใหม่ วันลอยกระทง ซึ่งให้เด็กเรียนรู้ตามช่วงเวลาของวันสำคัญนั้น หน่วยธรรมชาติรอบตัว ให้เด็กเรียนรู้เกี่ยวกับ ต้นไม้ ฝน แสงแดด และแหล่งน้ำในธรรมชาติ หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ให้เด็กเรียนรู้เกี่ยวกับ การเก็บขยะ รักษาความสะอาดบริเวณโรงเรียน หน่วย คมนาคม ให้เด็กเรียนรู้เกี่ยวกับยานพาหนะทางบก ทางน้ำ และทางอากาศ เช่น รถยนต์ เรือ เครื่องบิน หน่วยสิ่งต่างๆ รอบตัวเรา ให้เด็กเรียนรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมต่างๆ ไปทั้งที่มนุษย์สร้างขึ้นและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ

เนื้อหาที่จัดให้เด็กได้เรียนรู้มุ่งจัดเนื้อหาที่ใกล้ตัวไปสู่เนื้อหาที่ไกลตัวเช่นในช่วงเปิดเทอมให้เด็กเรียนรู้เรื่องตัวเรา การปฏิบัติตัวที่โรงเรียน เนื้อหาบางเรื่องได้ปรับให้เข้ากับช่วงเวลาเช่นเรื่องวันสำคัญ สอนวันสำคัญตามประเพณีของชุมชน เช่น บุญข้าวสาก บุญข้าวจี ครูมีการพูดถึงบ้างแต่ไม่มีการจัดให้เด็กได้เรียนรู้อย่างจริงจัง ส่วนเรื่องที่เป็นประเพณีและนำมาจัดให้เด็กได้เรียนรู้เป็นประจำทุกปี คือ วันลอยกระทง พิธีพรวณในชุมชนที่นำมาจัดการเรียนรู้ให้กับเด็ก คือ

เรื่องข้าว และเรื่องอื่นๆ ที่จัดให้สัมพันธ์กับฤดูกาล เช่น เรื่องฝนแต่ก็ไม่ได้เชื่อมโยงถึงการเพาะปลูก และสิ่งแวดล้อมรอบๆ ตัวในช่วงฤดูกาล ยังเป็นการจัดการเรียนรู้ที่แยกเป็นส่วนๆ ตามเนื้อเรื่อง

จากการที่ครูมีประสบการณ์ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตามแนวการจัด

ประสบการณ์ชั้นอนุบาล พ.ศ. 2536 มานานจึงพบว่าครูยังยึดติดอยู่กับหน่วยการสอนต่างๆ ที่เคยจัดมาซึ่งเป็นแผนการจัดการเรียนรู้ที่มีการกำหนดแนวทางไว้ล่วงหน้า ซึ่งครูเห็นว่ามีความเหมาะสมและเด็กเรียนรู้ได้ และยังมีความเข้าใจในหลักสูตรก่อนประถมศึกษา ปี พ.ศ. 2540 ไม่ชัดเจน ดังที่ครูนำให้ความเห็นในเรื่องหลักสูตรว่า

“หลักสูตรใหม่นั้นที่ว่าปรับได้เปลี่ยนแปลงอียังหลายดอก เพราะเป็นการสอนตามเนื้อหาแนวคิดทั้ง 9 เรื่อง และกะเป็นเรื่องเก่าๆ ที่เคยมีในแนวการจัดประสบการณ์เล่มเก่า (แนวการจัดประสบการณ์ชั้นอนุบาล พ.ศ. 2536) เพียงแต่ครูเน้นเพิ่มเติมในเรื่องการแตกเว็บเพื่อสำรวจประสบการณ์ ให้เด็กได้แสดงความคิดเห็นหลายชั้น”

เนื้อหาที่ครูจัดให้เด็กได้เรียนรู้จึงยึดตามแผนที่เคยทำมาคือเป็นเนื้อหาใน 9 เรื่องแต่นำมาแยกย่อยให้เด็กได้เรียนรู้ตามแนวการจัดประสบการณ์ชั้นอนุบาล พ.ศ.2536 โดยมีการทำผังมโนทัศน์สำรวจความคิดเห็นของเด็ก ซึ่งครูเข้าใจว่าสิ่งสำคัญของหลักสูตรก่อนประถมศึกษา ปี พ.ศ. 2540 ก็คือครูต้องทำผังมโนทัศน์ ส่วนเรื่องการจัดเนื้อหาการเรียนรู้ให้สัมพันธ์กับฤดูกาล ธรรมชาติ และชุมชน ครูเห็นว่าได้ปรับในเรื่องของช่วงเวลาและแต่ละเรื่องก็สัมพันธ์กับเด็กอยู่แล้ว

ในเรื่องการกำหนดเนื้อหาให้สัมพันธ์และสอดคล้องกับวิถีชีวิตชาวนา ยังไม่มีการปรับให้เชื่อมโยงกันอย่างชัดเจนเพราะครูส่วนมากเข้าใจว่าเรื่องที่ตนนำมาจัดก็ได้คำนึงถึงความเหมาะสมของเนื้อหา และพิจารณาจัดให้เด็กได้เรียนรู้ตามช่วงเวลาแล้ว การจัดการเรียนรู้จึงขาดการเชื่อมโยงให้เข้ากับธรรมชาติและวิถีชีวิตอย่างแท้จริง

ความร่วมมือระหว่างโรงเรียนและชุมชน

จากการที่บุคคลในโรงเรียนเกือบทั้งหมด คือ 13 ใน 14 คนเป็นในชุมชนโดยกำเนิดและบางคนได้ย้ายภูมิลำเนามาตั้งรกรากอยู่ในชุมชนเป็นเวลานานจึงมีความใกล้ชิดและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับคนในชุมชน ครูจะเป็นที่ปรึกษาให้กับผู้นำชุมชน และช่วยเหลือเกื้อกูลในการพัฒนา ด้านต่างๆ ของชุมชน เช่น การให้คำปรึกษาและสนับสนุนกลุ่มทอผ้า การเป็นคณะกรรมการจัดงานประเพณีในชุมชน

การที่ครูอยู่ประจำในชุมชนจึงได้ทำกิจกรรมทั้งทางศาสนาและกิจกรรมด้านอื่นๆ ที่ชุมชนจัดขึ้นอย่างสม่ำเสมอครูกับชาวบ้านจึงมีความผูกพันกันมาก เพราะครูในโรงเรียนส่วนมากเป็นญาติพี่น้องกัน มีความสัมพันธ์กันฉันท์พี่น้อง การทำกิจกรรมต่างๆ ทั้งในส่วนของชุมชนและในส่วนของโรงเรียนจึงมีความร่วมมือกันเป็นอย่างดี

ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียน วัดและบ้านมีมาก ทั้งนี้เพราะมีพระเจ้าอาวาสวัดในชุมชนที่มีความสนใจด้านการพัฒนา เป็นผู้ประสานให้เกิดความร่วมมือในการพัฒนาในด้านต่างๆ ในส่วนของโรงเรียนได้มีการนิมนต์พระไปเทศน์ในงานวันสำคัญ เช่น การทำบุญผ้าป่าการศึกษาของโรงเรียน และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา โรงเรียนร่วมกับชุมชนในการจัดงานบุญประเพณีต่างๆ ซึ่งทางโรงเรียนได้นำนักเรียนร่วมทำบุญกับชุมชนในบางโอกาส เช่น การแห่ต้นเทียนพรรษาและเครื่องปัจจัยต่างๆ ไปถวายพระในวันเข้าพรรษา และร่วมทำบุญบุญผะเหวด บุญกฐิน ที่ชุมชนจัดขึ้น

ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในรูปแบบของการประชุมคณะกรรมการโรงเรียน หรือการเชิญคนในชุมชนมาร่วมงานที่ทางโรงเรียนจัดขึ้น เช่น งานวันเด็ก งานกีฬา งานผ้าป่าการศึกษา หรือการประชุมปฐมนิเทศผู้ปกครองก่อนเปิดภาคเรียน

ความสัมพันธ์ในการจัดการเรียนรู้อันร่วมกันระหว่างโรงเรียนและชุมชนยังมีการจัดที่ชัดเจนในระดับชั้นประถมศึกษาตอนปลาย ในด้านของการเรียนรู้เหตุการณ์ การทอเสื่อกก การมัดหมี่ การทอผ้า โดยให้นักเรียนไปเรียนรู้ร่วมกับคนในชุมชนเพื่อศึกษาแล้วนำมาจัดการเรียนรู้ต่อที่โรงเรียน ส่วนในระดับอนุบาลยังไม่มีการเรียนรู้ที่เป็นการเชื่อมต่อกับชุมชนอย่างชัดเจน เป็นเพียงการมีส่วนร่วมในงานบุญประเพณีและร่วมเดินรณรงค์กับคนในชุมชน

โรงเรียนบ้านต้นโพธิ์

ครู

ครูระดับอนุบาลมี 4 คน คือ ครูแก้วอายุ 41 ปี ประสบการณ์ ในการสอนระดับอนุบาล 13 ปี เป็นครูประจำชั้นอนุบาล 1 ก ครูเตยอายุ 43 ปี ประสบการณ์ ในการสอนระดับอนุบาล 14 ปี เป็นครูประจำชั้นอนุบาล 1 ข ครูแพรว อายุ 38 ปี ประสบการณ์ ในการสอนระดับอนุบาล 3 ปี เป็นครูประจำชั้นอนุบาล 2 ก ครูกล้วยอายุ 38 ปี ประสบการณ์ ในการสอนระดับอนุบาล 1 ปี เป็นครูประจำชั้นอนุบาล 2 ข แต่ละห้องมีนักเรียนประมาณ 25 คน ครูแก้ว ครูเตย ครูแพรว เป็นคนในชุมชนโดยกำเนิด ส่วนครูกล้วย เป็นคนในชุมชนใกล้เคียง ครูส่วนมากแม้จะอยู่ในชุมชน แต่มาโรงเรียนในช่วงที่เด็กใกล้จะเข้าแถวเคารพธงชาติ และในช่วงเลิกเรียนครูส่วนมากจะรีบกลับบ้าน

เมื่อครูมาถึงโรงเรียนในช่วงใกล้เวลาทำกิจกรรมเข้าแถวเคารพธงชาติ ครูจึงทำกิจกรรมต่างๆ อย่างรีบเร่ง คือรีบไปลงเวลาที่ห้องพักครู แล้วกลับมาปิดกวาดเช็ดถูห้องเรียน

และบางครั้งก็ทำความสะอาดห้องหลังจากที่เข้าแถวเคารพธงชาติเรียบร้อยแล้ว โดยครูให้เด็กช่วย ปิดกวาดบริเวณระเบียบหน้าห้องเรียน ส่วนการดูแลให้เด็กทำความสะอาดบริเวณโรงเรียนในช่วง ก่อนเข้าแถวเคารพธงชาติจะเป็นหน้าที่ของครูเวร และสารวัตรนักเรียน ส่วนความสะอาดห้องน้ำ ห้องส้วมจัดให้เด็กชั้นประถมดูแลรับผิดชอบ เพราะห้องน้ำห้องส้วมของเด็กระดับอนุบาลไม่ได้ อยู่ในตัวอาคาร ครูระดับอนุบาลทั้ง 4 คนจึงไม่ได้ดูแลเท่าที่ควร

ในการจัดกิจกรรมต่างๆ ครูมีการเตรียมให้เด็กสงบโดยการใช้เพลง และเครื่องดนตรี คือฉิ่ง และใช้คำสั่งประกอบการควบคุม ในระหว่างที่ทำกิจกรรมครูให้เด็กนั่งเงียบ และมีบางครั้งที่ครูใช้ เสียงดังในการควบคุม เด็กนักเรียนในแต่ละห้องไม่มีครูที่เลี้ยง

การจัดกิจกรรมต่างๆ ครูยังเน้นการบรรยาย และมีการถามความคิดเห็นนักเรียนโดยจะ เป็นการถามประสบการณ์เดิมของเด็กเกี่ยวกับหน่วยต่างๆ ที่สร้างตามเนื้อหาแนวคิดของหลักสูตร ก่อนประถมศึกษาปี พ. ศ 2540 การทำกิจกรรมส่วนมากจะเป็น การวาดภาพ ระบายสี ชิด เขียน เส้น ตัวเลข และตัวอักษรแล้วเก็บไว้เป็นหลักฐานงานเด็ก และให้เด็กทำงานในสมุดแบบฝึกหัดของ สำนักพิมพ์เอกชน

จากการที่ครูต้องรับผิดชอบงานอื่นนอกเหนือจากงานสอนมาก เช่น ครูกล้วย เป็นครูระดับ อนุบาลที่เพิ่งย้ายมาสอนระดับอนุบาลในปีการศึกษา 2545 และต้องรับผิดชอบงานอื่นนอกเหนือ จากงานสอนหลายงาน ต้องทำงานทั้งในส่วนของโรงเรียน และกลุ่มโรงเรียนทำให้ต้องประสาน งานกับโรงเรียนอื่นๆ จนบางครั้งไม่สามารถดูแลเด็กได้ตลอดวัน ทำให้เด็กขาดการดูแลอย่าง ไกล่ชิด ในด้านการดูแลความสะอาดของร่างกายเช่นการแปรงฟันปล่อยให้เด็กแปรงฟันเอง จึงทำให้นักเรียนส่วนมากไม่แปรงฟันหลังอาหารกลางวัน

จากกระแสของการปฏิรูปการศึกษา ครูในโรงเรียนส่วนมากให้ความสนใจกับการสร้าง ผลงานทางวิชาการและการทำครูดีเด่น ครูแก้วกับครูเตยอยู่ในช่วงทำผลงานทางวิชาการเพื่อเสนอ ตำแหน่งอาจารย์ 3 ครูแพรว อยู่ในช่วงทำผลงานเพื่อเสนอครูดีเด่น ซึ่งผู้วิจัยพบว่าการทำผลงาน ของครูนั้นเป็นการสร้างเอกสารหลักฐานงานมากกว่าการพัฒนาที่ตัวผู้เรียนโดยตรง

ด้านการพัฒนาตนของครูมุ่งเน้นการเข้าอบรมเพื่อทำผลงานทางวิชาการ อบรมด้าน หลักสูตร หรือการจัดทำพอร์ตโฟลิโอ และการอบรมเพื่อพัฒนาการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ซึ่งเป็นการเข้าร่วมตามคำสั่งของทางราชการ และการเข้าร่วมตามความสมัครใจเพื่อพัฒนางานในหน้าที่ ครูระดับอนุบาลมีความตื่นตัวสูงในการที่จะเร่งพัฒนาผลงานเพื่อความก้าวหน้าในตำแหน่งหน้าที่ ซึ่งเป็นการเร่งพัฒนาด้านเอกสารให้สมบูรณ์

สภาพแวดล้อมและสื่อ

สื่อและอุปกรณ์ ในห้องเรียนส่วนมากเป็นสื่อที่จัดซื้อตามงบประมาณของทางราชการที่จัดสรรให้ในแต่ละปี ไม่มีการนำสื่อธรรมชาติ หรือเครื่องมือ เครื่องใช้ พื้นบ้านมาเป็นสื่อการเรียนรู้ในห้องเรียน อุปกรณ์ส่วนมากเป็นชิ้นวางของ ตู้เก็บของ สำหรับวางของเล่นและเครื่องใช้ส่วนตัวของเด็ก เช่น กระเป๋าทึบๆ ในห้องเรียนจึงมีตู้และชั้นวางของวางอยู่โดยรอบ ตามชั้นวางของมีกล่องสื่อวางอยู่ ภายในกล่องบรรจุเกมการศึกษาตามหน่วยการเรียนรู้ตามแนวการจัดประสบการณ์ชั้นอนุบาล พ.ศ. 2536 บรรจุอยู่ในถุงกระดาษเป็นชุดๆ และไม่นำออกมาให้เด็กได้เล่นแล้ว ของเล่นส่วนมากเป็นของเล่นพลาสติก คือ ตัวต่อพลาสติกหลากสี เครื่องเล่นบทบาทสมมติจำพวกเครื่องครัว และผัก ผลไม้จำลอง ส่วนของเล่นที่เป็นไม้ คือ ไม้บล็อก จิ๊กซอว์ภาพสัตว์และผลไม้ บล็อกเกมเรียงลำดับตัวเลข และมีการนำวัสดุ เครื่องใช้ต่างๆ มาเป็นสื่อการเรียนรู้ คือ กล่องนม กระป๋องแป้ง ขวดแชมพู กล่องสบู่ กล่องยาสีฟัน และของเปล้าขนมกรุบกรอบต่างๆ

สื่อจำพวกตัวต่อ และของเล่นชิ้นที่มีขนาดเล็กจัดวางในกระจัดพลาสติกหลากสี แล้วนำไปวางตามชั้นวางสื่อที่ทำด้วยไม้เป็นชั้นๆ สื่อแต่ละอย่างมีจำนวนน้อยและไม่หลากหลาย

สื่อที่เป็นหนังสือนิทานหรือสารคดีต่างๆ ใปมีน้อย ครูจะเล่านิทานให้เด็กฟังเป็นบางวันและเล่าเป็นภาษากลาง บางครั้งจะเปิดเทปนิทานให้เด็กฟังก่อนนอน ไม่มีการนำเรื่องราวในท้องถิ่นหรือนิทานพื้นบ้านมาเล่าให้เด็กฟัง ไม่มีการจัดสื่อประกอบการเล่านิทาน และไม่มีการนำเพลงพื้นบ้าน ฎญา สุภาษิต ปริศนาคำทายในท้องถิ่นมาเป็นสื่อในการจัดการเรียนรู้ให้กับเด็ก สื่อที่เป็นเครื่องดนตรีพื้นบ้านมีการนำมาให้เด็กได้เล่นเป็นบางอย่าง คือ กลอง ฉิ่ง เกมการละเล่นที่ครูนำมาให้เด็กเล่น เป็นการละเล่นไทยทั่วไป คือ มอญซ่อนผ้า รีรีข้าวสาร

การจัดกิจกรรมต่างๆ เน้นครูเป็นผู้จัดการเรียนรู้ให้กับเด็กไม่พบว่ามีการเชิญวิทยากรหรือผู้รู้ในชุมชนมาจัดการเรียนรู้ให้กับเด็ก

ตามผนังห้องมีการติดป้ายนิเทศแสดงผลงานเด็ก และตกแต่งตามผนังด้วยภาพสัตว์ตัวอักษร ตัวเลข ซึ่งจะมุ่งเน้นตกแต่งโดยใช้กระดาษหลากสี

ภายในห้องเรียนมีการจัดหิ้งพระ เพียงห้องเดียวคือห้องครูแพรว ซึ่งจัดวางพระแก้วมรกตไว้เหนือกระดานดำ ส่วนห้องอื่น มีเพียงการติดภาพธงชาติไทย ภาพพระพุทธรูป ภาพ ในหลวง ไว้ด้านหน้าห้องเหนือกระดานดำซึ่งอยู่สูงมากเกือบติดระดับเพดานห้อง และให้เด็กกราบไหว้ในช่วงก่อนนอน

อาหารกลางวันทางโรงเรียนจัดให้กับนักเรียนส่วนมากจะเป็นอาหารจานเดียว เช่น ขนมจีนน้ำยา ก๋วยจั๊บน้ำใส ราดหน้า ผัดวุ้นเส้น ข้าวต้ม ต้มมาม่าผสม ผัก หมูและลูกชิ้น บางวันจะทำ

สวนเกษตร

ในโรงเรียนมีครูผู้ชำนาญการทางด้านเกษตรธรรมชาติ คืออาจารย์ไม้ รับผิดชอบสอน วิชาการงานและพื้นฐานอาชีพในระดับชั้น ป.4-6 ซึ่งให้นักเรียนได้เรียนรู้และทำการเกษตรในสวนนี้ อย่างต่อเนื่องทำให้สวนเกษตรของโรงเรียนค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ สภาพดินดีร่วนซุย เพราะได้ทำ เกษตรธรรมชาติมาประมาณ 4-5 ปี แล้ว ในสวนมีการปลูกพืชผักพื้นบ้านหลากหลายชนิด เช่น ช่า ตะไคร้ ชะอม มะเขือ มะเขือพวง พริก มะละกอ กัลฉ่าย และมีการปลูกผักอื่นด้วย คือ ผักกาด ผักบุ้ง ผักกวยช่าย และมีแปลงที่กำลังเตรียมดินอยู่โดยใช้ปุ๋ยหมัก ฟางข้าวคลุมแปลงไว้เพื่อเตรียมที่จะ เพาะปลูก น้ำที่ใช้รดพืชผักจะใช้น้ำประปาซึ่งตักก้อมมาไว้ตรงบริเวณกลางสวน บริเวณรอบๆ สวน ใช้ไม้ไผ่สานกันทำเป็นรั้ว ตามรั้วด้านที่อยู่ติดกับป่าจึงมีผักพื้นบ้านที่เกิดเองตามธรรมชาติ เช่น ตำลึง ขจรพินขึ้นตามแนวรั้ว

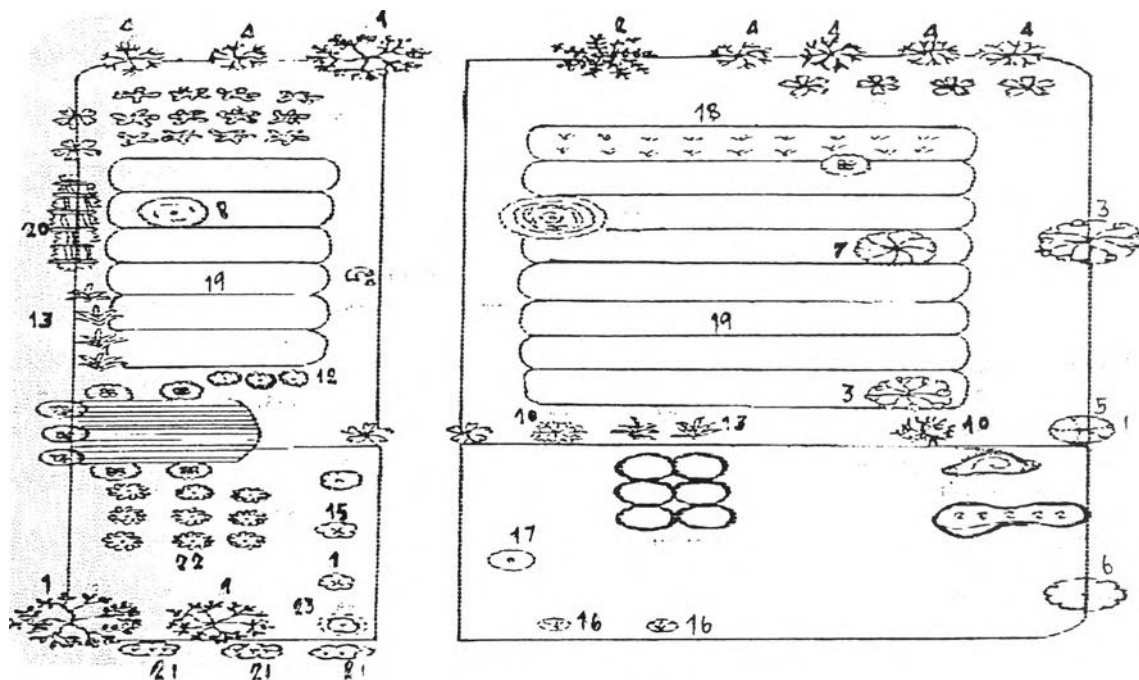
ในสวนมีพืชผักหลากหลายแต่จะขึ้นเป็นหย่อมๆ ยังไม่มีการขยายพันธุ์พืชผักออกไปตาม แนวรั้ว จึงปรากฏว่ามีแนวรั้วบางด้านที่มีวัชพืชขึ้นรก ไม่มีพืชผักขึ้นเลย

ด้านหน้าของสวนมีการปลูกไม้ดอกไม้ประดับต่างๆ คือ บานเย็น บานชื่น โกสน เฟื่องฟ้า สาวน้อยประแป้ง บานไม่รู้โรย ซึ่งจะปลูกเป็นหย่อมๆ กระจายอยู่โดยทั่วไป อีกทั้งบริเวณด้านหน้า สวนมีวัชพืชต่างๆ ขึ้นมาก มีกองอิฐแตก และเศษถุงพลาสติก ไม่มีการจัดการตัดหญ้า หรือทำ ความสะอาดทำให้ด้านหน้าสวนรกไม่เป็นระเบียบ มีกระถางที่ทำจากยางรถยนต์ตั้งอยู่บนท่อนไม้ สูงประมาณ 1 เมตร วางตั้งเป็นระยะๆ 3 กระถาง ในกระถางปลูกผักพื้นบ้าน 2 ชนิด คือ กวยช่าย และหูเสือ

ด้านหน้าสวนส่วนที่ติดกับอาคารอนุบาลมีอ่างแปลงพื้นของนักเรียน ซึ่งบริเวณด้านหลัง อ่างที่ติดกับสวนเกษตรมีกองอิฐแตกและหญ้าขึ้นรก ด้านข้างและด้านในของอ่างมีเศษถุงพลาสติก วางอยู่หลายชิ้น ทำให้ด้านหน้าสวนเกษตรโดยรวมรกเพราะมีทั้งหญ้าและเศษขยะอยู่มาก

เด็กอนุบาลมุ่งจัดกิจกรรมในห้องเรียนมากกว่าการเรียนรู้นอกห้องเรียน และครูเห็นว่าเด็ก ยังเล็กอยู่การเรียนรู้ด้านการเกษตรจึงยังไม่เหมาะสม

แผนภาพที่ 4 สวนเกษตรโรงเรียนบ้านต้นโพธิ์ก่อนทดลองใช้โปรแกรมฯ

- 1.มะม่วง 2. มะขาม 3. สัก 4. ไม้ 5. น้อยหน่า 6.หางนกยูง 7. โมก 8. ฝรั่ง 9. มะละกอ 10. ชะอม
11. กัลฉวย 12. กระเพรา 13. ตะไคร้ 14. ข่า 15. โกลขน 16. ชะบา 17. ชมพู่ 18. แผลงกุยช่าย
19. แผลงว่าง 20. ตำลึงและขจร 21. กระถางกุยช่ายและหูเสือ 22. บานเย็น 23. ป๊วยเขียน

การจัดกิจกรรมการเรียนรู้

การจัดกิจกรรมประจำวันจะจัดตามแนวการจัดกิจกรรมประจำวันของหลักสูตรก่อนประถมศึกษา ปี พ.ศ. 2540 กิจกรรมในช่วงเช้าก่อนเข้าแถวเคารพธงชาติ ให้นักเรียนรับผิดชอบทำความสะอาดบริเวณหน้าห้องเรียนระดับอนุบาลและในส่วนของสนามเด็กเล่น โดยมี ครูเวรและ สรวัตร์นักเรียนคอยควบคุมดูแลให้นักเรียนทำกิจกรรม ซึ่งพบว่าเด็กอนุบาลไม่ค่อยสนใจทำ

เด็กเข้าแถวเคารพธงชาติรวมกันทั้งโรงเรียนโดยเรียงตามระดับชั้น และมีครูประจำชั้นยืนข้างๆ แถวคอยดูแลและควบคุมนักเรียน เด็กจะได้ เคารพธงชาติ สวดมนต์ไหว้พระ กล่าวคำปฏิญาณตน และฟังรายงานความสะอาดจากสรวัตร์นักเรียนและครูเวรประจำวันมาแจ้งข่าวสารและอบรมหน้าเสาธง โดยเด็กอนุบาลร่วมฟังด้วย แต่ถ้าวันใดที่มีการอบรมหน้าเสาธงนานจะให้เด็กอนุบาลเดินแถวเข้าห้องเรียนก่อน โดยก่อนเข้าห้องเรียนเด็กต้องไปกราบพระที่ฐานพระพุทธรูปที่ตั้งอยู่หน้าอาคารอนุบาลก่อนจึงเข้าห้องเรียน ซึ่งพบว่าขณะที่เด็กเดินเข้าห้องหรือกราบพระนั้นไม่มีครูดูแลและทำเป็นแบบอย่าง เด็กทำเองซึ่งมีเด็กทำบ้างไม่ทำบ้าง และการเข้าแถวก็ไม่เป็น

ระเบียบ เมื่อเด็กเข้าห้องเรียนแล้วเด็กยังต้องเล่นกันตามลำพังบางส่วนเล่นอยู่ในห้อง บางส่วนเล่นนอกห้อง บางส่วนวิ่งไปซื้อขนมถุงที่มีแม่ค้ามาขายในโรงเรียน ในช่วงนี้ทางคณะครูทุกคนจะประชุมชี้แจง แจ้งข่าวสารจากทางราชการร่วมกันวันละประมาณ 10 นาทีทุกวันก่อนเข้าห้องเรียน จึงพบว่าเด็กอนุบาลขาดการดูแลเอาใจใส่

การทำกิจกรรมการเคลื่อนไหวและจังหวะ จะทำในห้องเรียน โดยให้เด็กเคลื่อนไหวในลักษณะต่างๆ คือ การกายบริหาร การปฏิบัติตามคำสั่ง การเคลื่อนไหวประกอบเพลงโดยบางครั้งให้เด็กร้องเอง และบางครั้งเปิดเทปประกอบ

กิจกรรมวงกลม จัดให้เด็กเรียนรู้ตามเนื้อหาแนวคิดของหลักสูตรก่อนประถมศึกษา ปี พ.ศ. 2540 โดยมากจัดให้เด็กเรียนรู้เป็นรายบุคคล และมีบางครั้งที่จัดกิจกรรมเป็นกลุ่ม เช่น การฉีกปะ การเล่นของเล่น การเล่นเกมต่างๆ และให้เด็กทำกิจกรรมการเรียนรู้ในใบงาน เช่น การวาดภาพ การขีดเขียนตัวเลข ตัวอักษร การทำสมุดแบบฝึกหัด

การจัดกิจกรรมต่างๆ ยึดการสอนโดยครูเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้มากกว่าการจัดสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการเรียนรู้ ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเฉพาะในช่วงที่มีวันสำคัญเช่น วันแม่ วันปีใหม่ วันเด็ก ไม่พบว่ามีกรณีวิทยากรมาจัดการเรียนรู้ให้กับเด็ก มุ่งจัดตามเนื้อหาแนวคิดที่มีในหลักสูตร เน้นการจัดกิจกรรมในห้องเรียนมากกว่านอกห้องเรียน ไม่มีการพาเด็กออกไปเรียนรู้ในชุมชน มีการเรียนรู้นอกห้องเรียนเป็นบางวันในช่วงกิจกรรมกลางแจ้งซึ่งเป็นการเล่นเกม การละเล่นไทยต่าง ๆ เช่น มอญซ่อนผ้า รีรีข้าวสาร ให้เด็กเล่นเสรีนอกห้องในช่วงพักกลางวัน และหลังจากตื่นนอน

ในช่วงรับประทานอาหารกลางวันให้เด็กล้างมือ แล้วรับประทานอาหารโดยพร้อมเพรียงกันที่ระเบียงหน้าห้อง โดยมีการประนมมือพร้อมกับกล่าวคำคล้องจองก่อนรับประทาน หลังจากเด็กรับประทานอาหารเรียบร้อยแล้วครูให้เด็กเล่นตามอิสระ โดยเด็กส่วนมากจะเล่นตามสนามเด็กเล่น และบริเวณใต้ร่มไม้ใกล้ๆ บริเวณสนามเด็กเล่น และในช่วงก่อนเข้านอนครูให้นักเรียนได้แปร่งพันท่อนนอน โดยครูไม่ได้ควบคุมดูแลอย่างใกล้ชิด จึงพบว่านักเรียนส่วนมากไม่ค่อยแปร่งพันท่อนนอน และแปร่งพันท่อนนอนไม่ถูกวิธี พอถึงเวลาเข้านอนครูให้เด็กสวดมนต์ไหว้พระก่อนนอน และกล่าวคำสัญญาก่อนนอนด้วย หลังตื่นนอนครูให้เด็กล้างหน้า ปะแป้ง แล้วเข้าแถวรับนมโดยไม่มี การร้องเพลง หรือท่องคำคล้องจองก่อนและหลังดื่มนม

ในการพูดคุยกันระหว่างการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ครูจะใช้ภาษากลาง และมีเพียงบางครั้งที่พูดภาษาถิ่น และให้เด็กพูดภาษากลางในการติดต่อสื่อสารขณะที่ทำกิจกรรมในห้องเรียน ส่วนการติดต่อสื่อสารกันระหว่างเพื่อน พี่ และแม่ค้าในโรงเรียนเด็กจะพูด และทักทายกันด้วยภาษาถิ่น

การเล่านิทานครูจะเล่าเป็นบางวันไม่สม่ำเสมอ และจะเล่าเป็นภาษากลาง และนิทานที่นำมาเล่าเป็นนิทานอีสป มีเพียงการจัดป้ายนิเทศเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับนิทาน เช่น ห้องครูแพรอมีการจัดป้ายนิเทศตามผนังห้องเกี่ยวกับนิทานเรื่องกระต่ายกับเต่า และอึ่งอ่างกับแม่จิว

การจัดกิจกรรมที่เป็นการชิมชั้บวินัยสำหรับเด็ก เช่น การแปร่งพิน การเก็บขยะ การกวาดห้อง ถูห้อง แต่เนื่องจากครูไม่ดูแลใกล้ชิด ขาดการปฏิบัติที่เป็นระบบ เด็กจึงขาดระเบียบวินัยในการทำกิจกรรม

การประเมินผลนักเรียนครูยึดตามคู่มือการประเมินพัฒนาการของนักเรียนระดับอนุบาลของสำนักงานคณะกรรมการก่อก่อนศึกษาแห่งชาติ โดยทำการประเมินในช่วงปลายภาคเรียนแต่ละภาค และครูมีการเก็บสะสมแฟ้มงานเด็กรายบุคคลด้วยโดยนำไปให้ผู้ปกครองได้ประเมินในช่วงปลายภาคเรียนแต่ละภาค ซึ่งในแฟ้มสะสมงานจะประกอบด้วยประวัตินักเรียน และผลงานโดยรวมของนักเรียนซึ่งส่วนมากจะเป็นผลงานการวาดภาพระบายสี การขีด เขียน ตัวเลขและตัวอักษร ซึ่งส่วนมากจะเก็บผลงานโดยรวมของนักเรียน ไม่มีการวิเคราะห์ผลงาน

เนื้อหา ยึดเนื้อหาแนวคิดตามหลักสูตรก่อนประถมศึกษา ปี พ.ศ.2540 ซึ่งมีอยู่ 9 เนื้อหาแนวคิด คือ ตัวเรา ครอบครัว โรงเรียนของเรา บุคคลต่างๆ วันสำคัญ ธรรมชาติรอบตัว อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม คมนาคมและสิ่งต่างๆ รอบตัวเรา โดยในแต่ละหน่วยครูแยกย่อย เพื่อใช้ในการสอนในแต่ละเรื่อง เช่น หน่วยตัวเรา ก็จะแยก เป็น หู ตา จมูก ปาก ให้เด็กเรียนรู้เกี่ยวกับความสำคัญประโยชน์ หน้าที่ และการดูแลรักษา ความสะอาด หน่วยครอบครัว แยกเป็นบุคคลในครอบครัว เช่น พ่อ แม่ พี่ น้อง ปู่ ย่า ตา ยาย ซึ่งให้เด็กเรียนรู้เกี่ยวกับบุคคลต่างๆ และหน้าที่ของบุคคลในครอบครัว หน่วยโรงเรียนของเรา ให้เด็กเรียนรู้เกี่ยวกับสถานที่ บุคคล หน้าที่บุคคลในโรงเรียน หน่วยบุคคลต่างๆ ให้เด็กเรียนรู้เกี่ยวกับ บุคคลอาชีพต่างๆ เช่น ชาวนา ตำรวจ ทหาร ครู หมอ บุรุษไปรษณีย์ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ฯลฯ หน่วย วันสำคัญ ให้เด็กเรียนรู้เกี่ยวกับ วันสำคัญของชาติ เช่นวันพ่อ วันแม่ วันปีใหม่ วันลอยกระทง ซึ่งให้เด็กเรียนรู้ตามช่วงเวลาของวันสำคัญนั้น หน่วยธรรมชาติรอบตัว ให้เด็กเรียนรู้เกี่ยวกับ ต้นไม้ ผืน แสงแดด และแหล่งน้ำในธรรมชาติ หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ให้เด็กเรียนรู้เกี่ยวกับ การเก็บขยะ รักษาความสะอาดบริเวณโรงเรียน หน่วยคมนาคม ให้เด็กเรียนรู้เกี่ยวกับยานพาหนะทางบก ทางน้ำ และทางอากาศ เช่น รถยนต์ เรือ เครื่องบิน หน่วยสิ่งต่างๆ รอบตัวเรา ให้เด็กเรียนรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมต่างๆ ไปทั้งที่มนุษย์สร้างขึ้น และสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ

เนื้อหาที่จัดให้เด็กได้เรียนรู้มุ่งจัดเนื้อหาที่ใกล้ตัวไปสู่เนื้อหาที่ไกลตัวเช่นในช่วงเปิดเทอมให้เด็กเรียนรู้เรื่องตัวเรา การปฏิบัติตัวที่โรงเรียน เนื้อหาบางเรื่องได้ปรับให้เข้ากับช่วงเวลา เช่น เรื่องวันสำคัญ ส่วนวันสำคัญตามประเพณีของชุมชน เช่น บุญข้าวสาก บุญข้าวจี ครูมีการพูดถึง

บ้างแต่ไม่มีการจัดให้เด็กได้เรียนรู้อย่างจริงจัง ส่วนเรื่องที่เป็นประเพณีและนำมาจัดให้เด็กได้เรียนรู้เป็นประจำทุกปี คือ วันลอยกระทง พี่ชพรรณในชุมชนที่นำมาจัดการเรียนรู้ให้กับเด็ก คือ เรื่องข้าว และเรื่องอื่นๆ ที่จัดให้สัมพันธ์กับฤดูกาล เช่น เรื่องฝนแต่ก็ไม่ได้เชื่อมโยงถึงการเพาะปลูก และสิ่งแวดล้อมรอบๆ ตัวในช่วงฤดูกาล ยังเป็นการจัดการเรียนรู้ที่แยกเป็นส่วนๆ ตามเนื้อเรื่อง

จากการที่ครูมีประสบการณ์ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตามแนวการจัด

ประสบการณ์ชั้นอนุบาล พ.ศ. 2536 มานานจึงพบว่าครูยังยึดติดอยู่กับหน่วยการสอนต่างๆ ที่เคยจัดมาซึ่งเป็นแผนการจัดการเรียนรู้ที่มีการกำหนดแนวทางไว้ล่วงหน้า ซึ่งครูเห็นว่ามีความเหมาะสมแล้ว

เนื้อหาที่ครูจัดให้เด็กได้เรียนรู้จึงยึดตามแผนที่เคยทำมาคือเป็นเนื้อหาใน 9 เรื่องแต่นำมาแยกย่อยให้เด็กได้เรียนรู้ตามแนวการจัดประสบการณ์ชั้นอนุบาล พ.ศ.2536 โดยมีการทำผังมโนทัศน์สำรวจความคิดเห็นของเด็ก ซึ่งครูเข้าใจว่าสิ่งสำคัญของหลักสูตรก่อนประถมศึกษา ปี พ.ศ. 2540 ก็คือครูต้องทำผังมโนทัศน์ ส่วนเรื่องการจัดเนื้อหาการเรียนรู้ให้สัมพันธ์กับฤดูกาล ธรรมชาติ และชุมชน ครูเห็นว่าได้ปรับในเรื่องของช่วงเวลาและแต่ละเรื่อง ก็สัมพันธ์กับเด็กอยู่แล้ว ซึ่งชี้ให้เห็นว่าครูยังขาดการเชื่อมโยงในแต่ละเนื้อหา และพบว่ามีครูที่คิดว่าน่าจะสร้างเนื้อหาใหม่ๆ ที่ สอดคล้องกับชุมชนมาจัดให้เด็กได้เรียนรู้แต่ยังขาดความมั่นใจที่คิดหน่วยการเรียนรู้ใหม่ๆ ดังครูได้ให้ความเห็นว่า

“พี่กะคิดอยากสร้างเรื่องใหม่ขึ้นมาสอนอยู่คือกัน เรื่องสี่ธรรมชาติกะเคยลองให้น้องน้อยได้เอ็ดมาแล้ว เขากะสนใจ เด็กน้อยได้เห็นแนวแปลกใหม่ จังเรื่องพืชผัก ในบ้านเขาก็น่าสนใจ อ้อย มันแกวมันสำปะหลัง พี่อยากเอ็ดคือกัน แต่พี่เพิ่งลงมาสอนอนุบาล สิเอ็ดยังไปหลายกะยานมันบ่แม่นกะเลยยังบ่กล้าปานได้ ความรู้ประสบการณ์กะบ่ทันหลาย ” (ครูแพรว)

ในเรื่องการกำหนดเนื้อหาให้สัมพันธ์และสอดคล้องกับวิถีชีวิตชาวนา ครูเข้าใจว่าเรื่องที่ตนนำมาจัดก็ได้คำนึงถึงความเหมาะสมของเนื้อหา และพิจารณาจัดให้เด็กได้เรียนรู้ตามช่วงเวลาแล้ว การจัดการเรียนรู้จึงขาดการเชื่อมโยงให้เข้ากับธรรมชาติและวิถีชีวิตอย่างแท้จริง

ความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

บุคลากรในโรงเรียนส่วนมากเป็นคนนอกชุมชน มีบุคลากรเพียง 4 คน ที่เป็นคนในชุมชนโดยกำเนิด จากบุคลากรในโรงเรียนทั้งหมด 19 คน และอีก 5 คนได้ย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชนในภายหลัง ความสัมพันธ์กันระหว่างบุคลากรในโรงเรียนกับคนในชุมชนจึงค่อนข้างห่างเหิน ความ

สัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนจึงเป็นความสัมพันธ์แบบเป็นทางการมากกว่าความสัมพันธ์กันฉันท์พี่น้อง

โรงเรียนเข้าร่วมทำกิจกรรมกับชุมชนในด้านของการร่วมงานตามประเพณี เช่น บุญเข้าพรรษา บุญกฐิน โดยจะเป็นการนำเงินไปสมทบและให้นักเรียนร่วมปฏิบัติกิจกรรมที่วัดร่วมกับคนในชุมชน ครูเข้าร่วมงานประเพณีอื่นๆ ในชุมชน เช่น งานบวช งานศพ งานแต่งงาน งานทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ตาย และโรงเรียนร่วมเดินรณรงค์ต่อต้านยาเสพติด และโรคติดต่อต่างๆ ที่ทางชุมชนจัดขึ้น

การที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนจะเป็นในรูปแบบของการประชุมคณะกรรมการโรงเรียน หรือการเชิญคนในชุมชนมาร่วมงานที่ทางโรงเรียนจัดขึ้น เช่น งานวันเด็ก งานกีฬา งานวันขึ้นปีใหม่ วันแม่ การประชุมปฐมนิเทศผู้ปกครองก่อนเปิดภาคเรียน

ส่วนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนนั้นทางองค์การบริหารส่วนตำบล ชุมชน องค์กรอื่นๆ ในชุมชน และโรงเรียนได้ประสานกันเพื่อจัดงานกีฬาเยาวชนประจำปีขึ้นทุกปีในช่วงเดือนเมษายน โดยร่วมกันเป็นกรรมการดำเนินการโดยใช้สถานที่ของโรงเรียน

โรงเรียนและชุมชนได้สร้างเครือข่ายการเรียนรู้ด้านเกษตรธรรมชาติร่วมกับโรงเรียน โดยอาจารย์ไม่เป็นผู้ประสานให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน ในด้านการทำเกษตรธรรมชาติ เช่น การทำปุ๋ยหมัก การทำฮอโมนพืช การทำปุ๋ยน้ำชีวภาพ รวมทั้งการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์โดยใช้จุลินทรีย์ EM โดยได้รับการสนับสนุนจากองค์พัฒนาเอกชนสนับสนุนด้านงบประมาณ การเรียนรู้ร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนจึงมุ่งเน้นด้านการเกษตรเพราะโรงเรียนมีบุคลากรและสวนเกษตรที่เป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับคนในชุมชนได้ โดยการเรียนรู้ร่วมกันนั้นจะทำในระดับชั้นประถมศึกษาตอนปลาย ส่วนการเรียนรู้ในระดับอนุบาลยังไม่มีจัดการเรียนรู้ระหว่างโรงเรียนและชุมชนเพราะครูยังเน้นการเรียนรู้ในห้องเรียนมากกว่าการเรียนรู้ในชุมชน

ตอนที่ 3 ผลของกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างการทดลองใช้โปรแกรมฯ

การนำเสนอผลของกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างการทดลองใช้โปรแกรมฯ เพื่อมุ่งตอบคำถามวิจัยข้อที่ 1 ครูและผู้ทรงภูมิปัญญาที่มีกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการปรับใช้วัฒนธรรมพื้นบ้าน เพื่อการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาลตามวิถีชีวิตชนบทอีสานอย่างไร

ดังนั้นผู้วิจัยจึงนำเสนอกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ จัดแสดงไว้ดังตารางที่ 5 และส่วนของข้อมูลเชิงบรรยายเพื่อนำเสนอให้เห็นกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของครูและผู้ทรงภูมิปัญญาตลอดระยะเวลาที่ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ

ตารางที่ 5 แสดงกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในระหว่างดำเนินการใช้โปรแกรมฯ

ขั้นตอน การดำเนินการใช้	เวลา	กิจกรรม	ครูที่เข้าร่วมกิจกรรม		ผู้ทรงภูมิปัญญาที่เข้าร่วมกิจกรรม		
			ห้วยวัง	ตันโพธิ์	ห้วยวัง	ตันโพธิ์	นอกชุมชน
1. เตรียมการ	เดือนที่ 1-3 มี.ค. พ.ศ.	ถักทอสัมพันธ์	ผู้ดำเนินการใช้ โปรแกรมฯ ถักทอสัมพันธ์กับสมาชิกกลุ่มครู และสมาชิกกลุ่มผู้ทรงภูมิปัญญา				
	เดือนที่ 1 มี.ย.	ช่วงที่ 1 สร้างความ ตระหนัก การสัมมนา	ครูข้าว ครูน้ำ	ครูแก้ว ครูเตย ครูแพรว	อาจารย์พล	อาจารย์ไม้	อาจารย์ชัย อาจารย์เอื้อย คุณปอ คุณชาย
	เดือนที่ 2-3 ก.ค. 45	ช่วงที่ 2 การคัดเลือก ทัศนศึกษาคัดเลือก วัฒนธรรมในชุมชน	ครูข้าว ครูน้ำ	ครูแก้ว ครูเตย ครูแพรว ครูกล้วย	แม่ใหม่	อาจารย์ไม้ หลวงปู่สิน	-
2. ปฏิบัติการ	เดือนที่ 4 ส.ค. 45	ช่วงที่ 3 การชี้จุดสำคัญ -ประชุมเชิงปฏิบัติการ	ครูข้าว ครูน้ำ	ครูแพรว ครูกล้วย	อาจารย์พล	อาจารย์ไม้	อาจารย์เอื้อย คุณชาย
	เดือนที่ 5 ก.ย. 45	-ทัศนศึกษาศูนย์เด็ก และ โรงเรียนอนุบาลในกรุงเทพฯ	ครูข้าว	-	-	-	-
	เดือนที่ 6 ค.ค. 45	-ร่วมประเพณีชุมชน และสันทนาการ	ครูข้าว ครูน้ำ	-	หลวงปู่อิน	-	-
	เดือนที่ 7-8 พ.ย.-ม.ค. 46	-สาธิตวิธีปฏิบัติ	ครูข้าว ครูน้ำ	ครูแก้ว ครูเตย ครูแพรว ครูกล้วย	แม่ใหม่	อาจารย์ไม้	-
3. สรุป	การสะท้อนความคิด ก.พ. 46		ครูและผู้ทรงภูมิปัญญาสะท้อนความคิดเห็นในการเข้าร่วมโปรแกรมฯ				

ขั้นที่ 1 เตรียมการ

ถักทอสัมพันธ์กับครู

ในขณะนี้ผู้วิจัยสร้างความเข้าใจโดยการถักทอสัมพันธ์กับครูในโรงเรียนเป็นระยะๆ เพื่อสร้างความสัมพันธ์และชี้แจงจุดมุ่งหมายของโปรแกรมฯ กับครูในโรงเรียนที่เข้าร่วมโปรแกรมฯ ทั้งสองโรงเรียน คือโรงเรียนบ้านห้วยวังและโรงเรียนบ้านตันโพธิ์ ดังนี้

โรงเรียนบ้านห้วยวัง

ผู้วิจัยประทับใจโรงเรียนแห่งนี้มานาน แม่ของผู้วิจัยเคยเรียนอยู่ที่นี้เมื่อประมาณ 40 ปี ก่อน แม่เคยบอกกับผู้วิจัยว่า “สมัยก่อนครูชอบให้ปลูกต้นไม้ ต้นไม้ในโรงเรียนจึงมีมากर्मรื่น”

ปัจจุบันต้นไม้ที่แม่ปลูกก็ยังอยู่ ผู้วิจัยจึงรู้สึกภูมิใจอยู่ลึกๆ เมื่อได้กลับมาเยี่ยมเยือนต้นไม้ของแม่ และโรงเรียนที่แม่เคยเล่าให้ฟังด้วยความประทับใจ

ผู้วิจัยเป็นคนในชุมชนใกล้เคียง แต่เนื่องจากเมื่อสิบกว่าปีก่อนผู้วิจัยเคยเรียนในโรงเรียนมัธยมศึกษาที่อยู่ในชุมชนแห่งนี้ จึงเดินทางผ่านโรงเรียนบ้านห้วยวังแห่งนี้เป็นประจำในระหว่างที่เรียนอยู่ เมื่อได้ย้อนกลับมาอีกครั้ง ผู้วิจัยจึงรู้สึกคุ้นเคย เหมือนได้กลับมาเยี่ยมเยือนเส้นทางสายเก่า โรงเรียนยังดูร่มรื่น ต้นยางขนาดใหญ่ 4 ต้น อายุนับร้อยปี ยังคงเด่นตระหง่านอยู่เช่นเดิม ผู้วิจัยประทับใจในโรงเรียนแห่งนี้มานานเพราะดูเรียบง่าย ร่มรื่น อาคารเรียนทุกหลังเป็นอาคารไม้ รอบโรงเรียนเต็มไปด้วยต้นไม้ใหญ่ ด้านหน้าโรงเรียนปลูกต้นมะพร้าวเป็นแนวยาวตลอดริมถนน

ผู้วิจัยเคยพบเห็นครูในโรงเรียนนี้มาก่อนเพราะโรงเรียนบ้านห้วยวังกับโรงเรียนบ้านต้นโพธิ์ ซึ่งเป็นโรงเรียนที่ผู้วิจัยรับราชการอยู่ เป็นโรงเรียนในกิ่งอำเภอเดียวกัน จึงได้พบเห็นกันบ้างในช่วงการประชุมครู การแข่งขันกีฬา แต่ไม่เคยคุ้นเคยกันมาก่อน เมื่อผู้วิจัยเข้ามาสร้างความคุ้นเคยจึงรู้สึกเกรงๆ เพราะครูส่วนใหญ่ค่อนข้างห่างจากผู้วิจัยมาก แต่เมื่อได้เข้าไปรู้จักจึงพบว่าผู้บริหารและครูในโรงเรียนมีความเป็นมิตร เป็นกันเองและให้การต้อนรับผู้วิจัยเป็นอย่างดี จนผู้วิจัยรู้สึกผูกพันเป็นเสมือนญาติผู้ใหญ่ในชุมชน ผู้วิจัยเรียกครูในโรงเรียนว่า “พี่” เรียกผู้บริหารว่า “พ่อ” การเข้าไปในโรงเรียนซึ่งเป็นสนามวิจัย ระยะเวลาผู้วิจัยจะสนทนาในเรื่องต่างๆไป และพูดคุยเรื่องการศึกษาบ้างโดยเฉพาะในส่วนของศึกษาระดับอนุบาล ซึ่งผู้วิจัยพบว่าผู้บริหารอยู่ในช่วงที่กำลังเตรียมการเพื่อขอเลื่อนตำแหน่งเป็นผู้อำนวยการ ส่วนครูนั้นต้องเร่งจัดเตรียมเอกสาร หลักฐานงาน เพื่อรอรับการประเมินตามแนวทางของการปฏิรูปการศึกษาและมีครูในโรงเรียนบางคนที่กำลังทำผลงานอาจารย์ 3 ในส่วนของครูระดับอนุบาลพบว่าไม่มีครูคนใดทำผลงานอาจารย์ 3 แต่จะช่วยจัดเตรียมเอกสารในส่วนรวมของโรงเรียน

เมื่อเริ่มสนทนากับครู ผู้วิจัย จึงได้ชี้แจงหลักการและจุดมุ่งหมายตลอดจนแผนการดำเนินกิจกรรมในโปรแกรมฯ โดยการประชุมพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ กับผู้บริหารและครูระดับอนุบาล คือ ครูน้ำ กับครูข้าว ทุกคนแสดงความยินดีที่ได้เข้าร่วมโปรแกรมฯ และผู้บริหารได้แสดงความเห็นเกี่ยวกับแนวทางที่อยากจะปรับปรุงและพัฒนาโรงเรียนด้วย

จากการที่โรงเรียนกำลังอยู่ในช่วงพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา ครูและผู้บริหารต่างเห็นว่าการเข้าร่วมโปรแกรมฯ จะเป็นแนวทางนำไปสู่ความเข้าใจเรื่องการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา มากขึ้น และเมื่อพูดคุยถึงเรื่องวัฒนธรรมพื้นบ้าน ทำให้ครูเริ่มคิดทบทวนเรื่องราวในอดีต

“แต่ก่อนเขาเคยเล่นตามท้องไร่ท้องนา เล่นดิน เล่นน้ำ เล่นกิ่งไม้ ใบไม้ เล่นกะละ การเล่น แต่ก่อนได้เล่นผจญภัย ตื่นเต้น เล่นนำห้วยเล่นเป็นกลุ่มเป็นพวกสู่มือนี่เด็กน้อยไปไฮ้ไปนา ” (ครูน้ำ)

และแสดงความมุ่งหวังที่อยากจะนำสิ่งที่มีในท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนรู้ให้กับเด็กว่า

“ทางเขาอยากจัดสนามเด็กเล่นใหม่ พี่ว่าเขาน่าจะได้ช่วยกันคิดออกแบบ ...หาของพื้นบ้านมา
จัดได้กะดี” (ครูข้าว)

กล่าวโดยสรุป การถักทอสัมพันธ์กับครูในโรงเรียนบ้านห้วยวังพบว่าครูให้ความสำคัญกับตัวเองกับผู้วิจัยมาก ทำให้ผู้วิจัยรู้สึกว่าเป็นเสมือนญาติพี่น้องของครูในโรงเรียน และพบว่าครูอยู่ในช่วงที่ต้องพัฒนาตามกระแสของการปฏิรูปการศึกษา โดยผู้บริหารอยู่ในช่วงทำผลงานเพื่อเลื่อนตำแหน่ง ส่วนครูระดับอนุบาลไม่ได้อยู่ในช่วงทำผลงานอาจารย์ 3 หรือครูดีเด่น แต่ยังคงเตรียมเอกสารหลักฐานงานในส่วนของโรงเรียน ครูจึงมีเวลาที่จะอุทิศให้กับงานสอนเต็มที่ ในส่วนของโปรแกรมฯ ผู้บริหารและครูได้แสดงให้เห็นว่ามีความต้องการที่จะปรับปรุงและพัฒนาในระดับอนุบาลและสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา อีกทั้งทางโรงเรียนมีความสนใจในเรื่องพื้นบ้านอยู่แล้ว จึงมีความยินดีที่จะเข้าร่วมโปรแกรมฯ

โรงเรียนบ้านตันโพธิ์

ผู้วิจัยบรรจุเข้ารับราชการที่โรงเรียนแห่งนี้ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2540 จนกระทั่งปี พ.ศ. 2543 จึงได้ลาไปศึกษาต่อ ผู้วิจัยจึงมีความสัมพันธ์กับครูในโรงเรียนแห่งนี้มาก่อน การสร้างความคุ้นเคยกับครูในโรงเรียนจึงเป็นไปได้เร็วยิ่งขึ้น เมื่อผู้วิจัยกลับมาโรงเรียนอีกครั้งจึงเป็นเหมือนการกลับมาเยี่ยมบ้าน ซึ่งหลังจากที่ได้ลาศึกษาต่อแล้วผู้วิจัยก็ได้มาเยี่ยมโรงเรียนเป็นระยะๆ อยู่แล้ว เมื่อผู้วิจัยได้เข้าไปในโรงเรียนก็สนทนาถามทุกข์สุข ครูในโรงเรียนให้ความสนใจเรื่องการเรียนการสอนของผู้วิจัยมาก ถามเรื่องชีวิตความเป็นอยู่ที่กรุงเทพฯ เมื่อครูทุกคนทราบว่าผู้วิจัยจะมาทำวิทยานิพนธ์ที่โรงเรียน ผู้บริหารและครูทุกคนก็แสดงความยินดี ผู้วิจัยได้สนทนา เรื่องการเรียนการสอนต่างๆ ไปรวมทั้งเรื่องราวทางการศึกษาโดยเฉพาะในระดับอนุบาล ครูระดับอนุบาลต่างให้ความสนใจ และ ผู้วิจัยพบว่าครูในโรงเรียนให้ความสนใจและตื่นตัวกับกระแสการปฏิรูปมาก มีครูระดับชั้นอนุบาลปีที่ 1 คือครูแก้วกับครูเตย กำลังทำผลงานทางวิชาการเพื่อเสนอตำแหน่งอาจารย์ 3 ส่วน และครูแพรว ครูระดับชั้นอนุบาลปีที่ 2 อยู่ในช่วงที่จะส่งผลงานครูดีเด่น ส่วนครูชั้นอนุบาลปีที่ 2 คือ ครูกล้วยนั้นไม่ได้ส่งผลงาน เพราะเพิ่งย้ายลงมาสอนชั้นอนุบาลปีที่ 2 ได้ไม่นาน ครูส่วนมากจะเล่าให้ผู้วิจัยฟังว่าตนกำลังยุ่งกับการทำผลงานไม่มีเวลาสนใจห้องเรียนเท่าที่ควร ซึ่งผู้วิจัยก็พบว่าเป็นจริง เพราะสภาพห้องเรียนก็ยิ่งเหมือนเดิมคือมีการจัดตกแต่งห้องด้วยกระดาษหลากสี โดยส่วนมากเป็นการจัดป้ายนิเทศเกี่ยวกับจำนวนและตัวเลข และมีการจัด

แสดงผลงานภาพวาดต่างๆ มีการจัดชั้นวางของตามชั้นต่างๆ ซึ่งเป็นของเล่นที่จัดซื้อด้วยเงินงบประมาณประจำปี ไม่ค่อยมีการตกแต่งหรือปรับปรุงสภาพแวดล้อมในห้องมากนัก ซึ่งครูแก้วกับครูเตยที่ส่งผลงานต่างให้ความเห็นว่า

“ช่วงนี้พี่งานหลาย ต้องเตรียมเอกสาร หลักฐานงาน ต้องตรวจแก้ปรับ อยู่บ้านช่วยกันพิมพ์ งานต้องนั่งหน้าจอ (คอมพิวเตอร์) ต้องเร่งส่ง ให้ทันการพิจารณาตามเกณฑ์เก่า เดียวคัมภ์ันรอบนี้ พอเกณฑ์ใหม่มาเขาบอกว่าสียากขึ้น”

เมื่อผู้วิจัยสร้างความสัมพันธ์ได้ระยะหนึ่งจึงชี้แจงหลักการและจุดมุ่งหมายของโปรแกรมฯ ตลอดจนแผนการดำเนินกิจกรรมในโปรแกรมฯ โดยการประชุมพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ กับผู้บริหารและครูระดับอนุบาลทั้งหมด คือ ครูแก้ว ครูเตย ครูแพรว ครูกล้วย ซึ่งต่างก็ให้ความเห็นว่าน่าสนใจ จะได้พัฒนาตัวเอง อีกทั้งเป็นเรื่องใกล้ตัว และตรงกับแนวทางการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาที่ครูมีความสนใจและกำลังจะทำอยู่ มีครูบางคนเห็นว่าการนำเรื่องราวในห้องดินหรือเรื่องวัฒนธรรมพื้นบ้านมาปรับใช้นั้นเป็นสิ่งที่ตนสนใจและอยากทำมาก่อน ดังคำกล่าวที่ว่า

“พี่กะเคยคิดอยู่ดอกว่าอยากนำเรื่องห้องดินบ้านเฮามาเป็นหน่วย พอได้ยินแล้ว (ผู้วิจัย) เข้าเรื่องงานวิจัยพี่กะว่าเป็นตาเฮ็ดอยู่” (ครูแพรว)

แต่ก็พบว่า มีครูบางคนที่แสดงความวิตกกังวลว่าการเข้าร่วมโปรแกรมฯ จะทำให้ตนต้องปรับเปลี่ยน ดังความเห็นที่ว่า

“ถ้าจะให้เปลี่ยนแผนการสอนใหม่กะบู้ว่าเฮ็ดจั่งได้ ปีนี่ก็กะว่าสลอกอันเก่า ก่อสิได้มาแต่ละแผนนี้กะเขียนยากอยู่ได้” (ครูแก้ว)

เมื่อครูแสดงความวิตกกังวล ผู้วิจัยจึงได้พูดแนะนำต่อว่าให้ครูเห็นว่าการที่ผู้วิจัยจะเข้ามาทำกิจกรรมนั้นไม่ใช่การที่ผู้วิจัยจะเข้ามาปรับเปลี่ยนตามความคิดเห็นของผู้วิจัยฝ่ายเดียว แต่การเข้าร่วมโปรแกรมฯ จะเน้นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ระหว่างครูและผู้ทรงภูมิปัญญาให้ครูแลกเปลี่ยนและพัฒนาไปตามศักยภาพของตน ซึ่งครูก็แสดงความคลายกังวลลง และพูดแสดงความเห็นว่า

“พี่ว่าแนวหมู่นี้มันกะต้องค่อยเป็นค่อยไปนั่นละ คิดชะว่าได้พัฒนาเจ้าของ” (ครูเตย)

กล่าวโดยสรุป การถกทอสัมพันธ์กับครูในโรงเรียนบ้านต้นโพธิ์พบว่าครูมีความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้วิจัย และยินดีที่จะเข้าร่วมโปรแกรมฯ เพราะเห็นว่าตรงกับความสนใจ และเป็นแนวทางที่จะได้พัฒนาตน อีกทั้งสอดคล้องกับแนวทางของการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา แต่ครูที่กำลังทำผลงานยังแสดงความกังวลกับการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น และบอกว่าตนมีความจำกัดเรื่องเวลาที่ต้องเร่งทำผลงาน ซึ่งพบว่าผู้บริหารและครูระดับอนุบาลต่างก็อยู่ในช่วงที่เร่งรีบสร้างเอกสารหลักฐานงานเพื่อทำผลงานทางวิชาการ และส่งผลงานครูดีเด่น รวมทั้งต้องจัดเตรียมงานเอกสารหลักฐานในส่วนกลางของโรงเรียนด้วย

ถกทอสัมพันธ์กับผู้ทรงภูมิปัญญา

ในระยาะนี้ผู้วิจัยทำการถกทอสัมพันธ์กับผู้ทรงภูมิปัญญาทั้งในส่วนของผู้ทรงภูมิปัญญาที่อยู่ในชุมชนและนอกชุมชน โดยเข้าร่วมกิจกรรม แนะนำตัว สนทนาเพื่อสร้างความคุ้นเคยก่อน และขอเยี่ยมชมกิจการ หรืองานในวิถีชีวิตของผู้ทรงภูมิปัญญา พอได้รับความคุ้นเคยแล้วจึงชี้แจงหลักการ จุดมุ่งหมาย ตลอดจนแผนการดำเนินกิจกรรมในโปรแกรมฯ และเปิดโอกาสให้ผู้ทรงภูมิปัญญาได้แสดงความคิดเห็น

ผู้ทรงภูมิปัญญาในชุมชน

ผู้ทรงภูมิปัญญาในชุมชนนั้นผู้วิจัยได้มาจากการวิเคราะห์ความต้องการของครูในชุมชน และพิจารณาคัดเลือกตามเกณฑ์การคัดเลือกผู้ทรงภูมิปัญญาที่ตั้งไว้ตามวัตถุประสงค์ของโปรแกรมฯ ซึ่งผู้ทรงภูมิปัญญาในชุมชนที่เข้าร่วมโปรแกรมฯ มี 5 ท่าน คือ

หลวงปู่สิน

อายุ 83 ปี สำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 พออายุ 12 ปี บรรพชาเป็นสามเณร เมื่ออายุครบ 21 ปีบรรพณจึงได้อุปสมบทและสำเร็จการศึกษาทางสงฆ์ถึงระดับนักธรรมเอก หลวงปู่สินเป็นพระธรรมทูตนักเผยแผ่ และเป็นผู้รับใบอนุญาตโรงเรียนมัธยมแห่งหนึ่ง หลวงปู่เป็นผู้นำในการพัฒนาชุมชนต่างๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นบทบาทของการเผยแผ่ธรรมะ เป็นผู้นำและผู้สนับสนุนในการจัดประเพณีท้องถิ่นตามฮีต 12 การอนุรักษ์ศิลปะและวัฒนธรรมพื้นบ้านอีสาน

หลวงปู่มีบทบาทสำคัญในการรักษาโรคให้กับคนทั้งในและนอกชุมชนด้วยสมุนไพรพื้นบ้าน ได้แก่ การแนะนำให้ประชาชนในชุมชนมีความรู้ทางโภชนาการ รักษาสุขภาพอนามัย การฉีดยาป้องกันและรักษาโรค ให้ความร่วมมือจัดตั้งศูนย์สาธารณสุข อนามัย หรือ สหกรณ์ยา

เพื่อรักษาโรคภัยไข้เจ็บแก่ประชาชน โดยประสานความรู้ทางแพทย์ปัจจุบันเข้ากับความรู้ทาง การแพทย์แผนโบราณอย่างถูกต้องเหมาะสม จัดสวนสมุนไพรขึ้นในวัด เพื่อประชาชนจะได้มาใช้ ยาในยามที่เจ็บป่วย เยี่ยมเยียนและนำประชาชนผู้เจ็บป่วยให้ไปรักษาที่โรงพยาบาลหรือสถานี อนามัย จัดสวัสดิการการรักษาพยาบาลให้แก่พระภิกษุสามเณร ผู้ที่อาศัยในวัดและประชาชนที่ ยากจนเมื่อเกิดเจ็บป่วย เช่น หาเงินทุนไว้ใช้จ่ายเมื่อผู้ป่วยต้องการรักษาจากโรงพยาบาล ในด้าน การรักษาโรคด้วยสมุนไพรมานาน ประมาณ 30 ปี คนที่มารักษามีทั้ง ผู้ที่ไปรักษากับแพทย์ แผนปัจจุบันแล้วไม่หายและคนป่วยที่มารักษากับหลวงปู่โดยตรง คนป่วยที่มารักษานั้นหลวงปู่จะ จัดยาให้ไปต้มกินที่บ้านเมื่อยาหมดให้กลับมารับยาใหม่ พร้อมกับแจ้งอาการของโรคว่าดีขึ้นหรือ ว่าเลวลง หรือหายตั้งแต่หม้อแรก ทั้งนี้หลวงปู่ไม่คิดค่ารักษา แล้วแต่จะทำบุญ เงินที่ได้จะนำไป สร้างโบสถ์ ศาลาหรืออื่นๆ ที่เป็นประโยชน์กับศาสนา ชนิดของโรคที่หลวงปู่รักษาแล้วได้ผลมี ยารักษาเมล็ดลูก ยาประดง เบาทหวาน กระเพาะ ริดสีดวง ยาแก้ปวดศีรษะ แผลติดเชื้อมีหนอง

ปี พ.ศ. 2545 สถาบันวิจัยศิลปะวัฒนธรรมอีสานของมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่ง ได้มอบ เกียรติบัตร “ผู้อนุรักษ์สืบสานวัฒนธรรมดีเด่นด้านขนบธรรมเนียมประเพณี” รวมทั้งมีงานวิจัย ในระดับมหาวิทยาลัยได้รวบรวมผลงานของหลวงปู่ไว้ด้วย

หลวงปู่อิน

อายุ 65 ปี สำเร็จการศึกษาฝ่ายสงฆ์ระดับนักธรรมเอก ปัจจุบันหลวงปู่อินเป็น เจ้าคณะ กิ่งอำเภอห้วยวัง เป็นพระนักพัฒนาที่ให้การสนับสนุนงานด้านต่างๆ ของชุมชนอย่างดี มาโดยตลอด ภายในวัดมีการการอนุรักษศิลปะและวัฒนธรรมพื้นบ้าน เป็นผู้นำทางศีลธรรมแก่ คนในชุมชน จัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมให้ชุมชนอยู่อย่างร่มเย็น

งานด้านต่างๆ ที่หลวงปู่จัดให้มีขึ้นในชุมชน ได้แก่ การบรพชาและอุปสมบททุกปี อย่าง ประหยัดและเรียบง่ายแก่เยาวชนและประชาชนที่สนใจ จัดอบรมกัมมัฏฐานแก่พระภิกษุ สามเณร นักเรียน นักศึกษา และประชาชนทั่ว เปิดสอนธรรมะแก่เด็กและเยาวชนทั่วไป และเป็นที่ยี่ปรึกษาให้ กับศูนย์รับเลี้ยงเด็กในวัด เป็นผู้นำและผู้สนับสนุนในการจัดประเพณีท้องถิ่นตามฮีต 12 ให้การดูแล อนุรักษและเผยแพร่จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม คัมภีร์ ไบลาณ สิ่งตีพิมพ์ ตลอดจน โบราณวัตถุต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา มีการปลูกต้นไม้ในบริเวณวัดอย่างร่มรื่น และยังได้ สนับสนุนส่งเสริมงานอาชีพในชุมชน เช่น การสนับสนุนและจัดหาทุนในการจัดตั้งศูนย์ทอผ้าชุมชน

อาจารย์ไม้

อายุ 46 ปี จบการศึกษาระดับปริญญาตรี สาขาพลศึกษา อาจารย์ไม้มีความสนใจด้านการเกษตรและได้เข้าร่วมเรียนรู้การทำเกษตรธรรมชาติ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2536 อาจารย์ไม้ทำเกษตรธรรมชาติในที่ดินของตนเองควบคู่ไปการเป็นครู ปัจจุบันรับราชการครูในตำแหน่งอาจารย์ 3 ระดับ 8 ที่โรงเรียนบ้านต้นโพธิ์

อาจารย์ไม้สอนวิชาการงานและพื้นฐานอาชีพระดับชั้น ป.4-6 โดยในดำเนินงานเกษตรนั้น ได้มุ่งเน้นการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ด้านเกษตรธรรมชาติ อีกทั้งได้จัดอบรมเกษตรธรรมชาติให้กับครูและประชาชนในชุมชนที่สนใจ เป็นวิทยากรของชมรมครูเกษตรธรรมชาติให้ความรู้และเป็นที่ปรึกษาด้านเกษตรธรรมชาติกับเกษตรกรในชุมชน และหน่วยงานราชการที่ทำงานเกี่ยวกับเกษตรกรในเขตภาคอีสาน

นอกจากงานด้านการทำเกษตรธรรมชาติแล้วอาจารย์ไม้ยังได้ช่วยเหลือให้คำแนะนำเกี่ยวกับการบำบัดและรักษาสภาพแวดล้อมทั้งในและนอกชุมชน เช่นการให้คำแนะนำชุมชนที่ประสบภาวะมลพิษด้วยการใช้ EM บำบัดกลิ่นจากโรงงานนมจืด การใช้ EM บำบัดน้ำเสียในโรงพยาบาล และการประยุกต์ใช้ EM ในการรักษาสภาพแวดล้อมทั้งในโรงเรียนและชุมชน

ในด้านการเผยแพร่ความรู้สู่ชุมชนนั้นอาจารย์ไม้เป็นแกนนำในการจัดตั้งกลุ่มไร่นาสวนผสมปลอดสารพิษ และกองทุนปุ๋ยชีวภาพ โดยรวมกลุ่มกับเกษตรกรในชุมชนและองค์การบริหารส่วนตำบลต้นโพธิ์ ซึ่งพบว่าคนในชุมชนเริ่มสนใจและเข้าร่วมเรียนรู้และได้นำไปใช้ในการปรับเปลี่ยนจากเกษตรที่ใช้สารเคมีเป็นการทำเกษตรธรรมชาติแทน ซึ่งจะเห็นได้ว่าทำให้เกิดการเรียนรู้ที่ประสานเชื่อมโยงทั้งในส่วนของโรงเรียนและชุมชนอย่างมีคุณค่า

ด้วยความมุ่งมั่นตั้งใจในการทำงาน ในปี พ.ศ. 2542 จึงได้รับการคัดเลือกจากมูลนิธิบำเพ็ญสาธารณประโยชน์แห่งหนึ่งให้เป็นผู้มีความรู้ความสามารถด้านเกษตรธรรมชาติ

อาจารย์พล

อาจารย์พลอายุ 50 ปี จบการศึกษาระดับปริญญาตรี สาขาเกษตรศาสตร์ สอนวิชาการงานและพื้นฐานอาชีพระดับชั้น ป.4-6 ปัจจุบันรับราชการครูในตำแหน่งอาจารย์ 2 ระดับ 7 ที่โรงเรียนบ้านห้วยวัง อาจารย์พลมีความสนใจด้านเกษตรและทำการเกษตรในที่ดินของตนเอง เช่นการทำสวนมะม่วง การเลี้ยงปลา การทำไร่นาสวนผสม และเพาะพันธุ์ปลา ให้คำแนะนำปรึกษาด้านการเกษตรกับคนทั้งในและนอกชุมชน เป็นวิทยากรให้กับหน่วยงานต่างๆ เช่น ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน และหน่วยงานที่ส่งเสริมทางการเกษตร

จากที่ได้เผยแพร่ความรู้ด้านการเกษตรให้กับบุคคลทั้งในและนอกชุมชนจึงได้รับเกียรติคุณจากองค์กรและหน่วยงานที่ส่งเสริมด้านการเกษตรหลายหน่วยงาน และเคยได้ รับเชิญให้ออก

รายการทางโทรทัศน์เพื่อเผยแพร่การทำเกษตรแบบไร้นาสวนผสม การทำสวนมะม่วง และการเพาะเลี้ยงปลาด้วยวิธีธรรมชาติ ปัจจุบันสวนเกษตร ไร้นาสวนผสม และบ่อปลาของอาจารย์พลจึงเป็นแหล่งเรียนรู้ให้เกษตรกรทั้งในและนอกชุมชน ซึ่งมีผู้ให้ความสนใจเยี่ยมชมและศึกษาดูงานอยู่อย่างต่อเนื่อง

แม่ไหม

อายุ 56 ปี จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 4 ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เรียนรู้การมัดหมี่ เมื่ออายุ 19 ปี แม่ไหมมีพรสวรรค์เรื่องการทอผ้า มักมีชาวบ้านมาขอคำแนะนำปรึกษาอยู่เป็นประจำ ด้วยฝีมือการทอผ้าที่ประณีตสวยงามจึงเริ่มเป็นที่รู้จักของคนทั้งในและนอกชุมชน จนกระทั่ง ปี พ.ศ. 2534 ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนได้มาติดต่อให้แม่ไหมเป็นวิทยากรจัดการเรียนรู้เกี่ยวกับการทอผ้าไหมให้กับคนในกิ่งอำเภอห้วยวัง

เมื่อแม่ไหมเริ่มก้าวเข้าสู่การเป็นวิทยากร จึงเป็นเสมือนการเปิดโลกแห่งการเรียนรู้ให้กว้างขึ้น แม่ไหมมีโอกาสได้พัฒนาตนเองจากแหล่งเรียนรู้อื่นๆ ที่มีชื่อเสียง เช่น ศูนย์ทอผ้าไหมอำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่นและเข้ารับการอบรมในโครงการถ่ายทอดเทคโนโลยีการออกแบบผลิตภัณฑ์ด้านหัตถกรรมทอผ้าและลวดลายผ้า

เมื่อเส้นทางแห่งการเรียนรู้เปิดกว้างเชื่อมกับฐานรากที่ดีจึงทำให้แม่ไหม ได้พัฒนาตนเองจนสามารถสร้างสรรค์และออกแบบลายผ้าได้ด้วยตนเอง จากการทำงานที่มุ่งมั่นและขยายเครือข่ายการเรียนรู้ได้อย่างรวดเร็ว ทำให้เกิดการรวมตัวจัดตั้งกลุ่มทอผ้าขึ้นในชุมชน โดยการสนับสนุนของหน่วยงานและบุคคลต่างๆ ในชุมชน เช่น พัฒนาการ เกษตรอำเภอ พระสงฆ์ และองค์กรต่างๆ ในชุมชนแม่ไหมจึงได้รับการแต่งตั้งเป็นประธานกลุ่มแม่บ้านศูนย์ทอผ้า

งานของกลุ่มแม่บ้านภายใต้การนำของแม่ไหมได้ขยายเครือข่ายสมาชิกขึ้นอย่างรวดเร็วโดยชาวบ้านผู้สนใจเข้ามาเรียนรู้ ในการเรียนรู้ในศูนย์ผ้าไหมนั้นแม่ไหมเน้นการเรียนรู้จากการฝึกปฏิบัติ เรียนรู้จนสามารถทำได้ด้วยตนเองจึงให้คนที่มาเรียนสามารถมัดหมี่ โดยจะให้ผู้ที่มาเรียนจัดเตรียมเส้นไหมและเครื่องมือมาเอง และห่อข้าวมากินร่วมกันที่ศูนย์ ส่วนค่าสอนนั้นไม่คิดเพียงแต่มีความสนใจและสมัครใจที่จะมาเรียนรู้แม่ไหมและเครือข่ายมีความยินดีที่จะสอนให้ ส่วนเรื่องข้าวปลาอาหารนั้นหลวงปู่อินได้ให้การสนับสนุนโดยให้นำอาหารที่ชาวบ้านนำมาทำบุญมาเป็นอาหารของกลุ่มแม่บ้านด้วย อาหารในศูนย์ทอผ้าจึงค่อนข้างอุดมสมบูรณ์

นอกจากการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชนแล้วแม่ไหมยังเป็นผู้สนับสนุนด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ทั้งในระบบโรงเรียน นอกโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย อีกทั้งเป็นวิทยากรให้กับชุมชนใกล้เคียง ที่เน้นการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างความเข้มแข็งและยั่งยืนให้กับคนทั้งในและนอกชุมชน

ด้วยความมุ่งมั่นตั้งใจในการถ่ายทอดความรู้ อีกทั้งมีพรสวรรค์ในการทอผ้า แม่ใหม่จึงได้ออกแบบลายผ้าด้วยตนเอง และได้ส่งผ้าไหมเข้าประกวดจนได้รับคัดเลือกเป็น “ผ้าลายเอกลักษณ์ของจังหวัด” นอกจากผลงานด้านการทอผ้าแล้วแม่ใหม่ยังมีฝีมือในด้านงานหัตถกรรมอื่นๆ ด้วยคือการทำพานบายศรี และเคยส่งเข้าประกวดจนได้รับรางวัลระดับจังหวัดและในปี พ.ศ.2545 สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสานมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งได้มอบเกียรติบัตร “ผู้อนุรักษ์วัฒนธรรมพื้นบ้านดีเด่นด้านหัตถกรรมการทอผ้า”

ผู้ทรงภูมิปัญญาภายนอกชุมชน

เมื่อผู้วิจัยศึกษาและวิเคราะห์ชุมชน ซึ่งได้ข้อมูลสภาพ ปัญหา และความต้องการของเด็ก และข้อมูลด้านการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาลของครูระดับอนุบาลแล้ว ผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ จึงได้ ค้นหาผู้ทรงภูมิปัญญาที่มีความสนใจด้านการศึกษา มีคุณลักษณะตามเกณฑ์การคัดเลือก ผู้ทรงภูมิปัญญาที่กำหนดไว้ในบทที่ 3 ซึ่งต้องมีความสามารถชี้นำและร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับครูเพื่อให้มีการปรับใช้วัฒนธรรม อีกทั้งเป็นผู้ที่มีแนวคิดในด้านการพัฒนาที่มุ่งสร้างพลังจากระดับรากหญ้า ซึ่งผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ ได้คัดเลือกผู้ทรงภูมิปัญญาที่มีความรู้ในด้านการจัดการศึกษา และคัดเลือกผู้ทรงภูมิปัญญาที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมในชุมชน บ้านห้วยวังและชุมชนบ้านต้นโพธิ์ จากการที่ผู้วิจัยติดตามงานของครูภูมิปัญญาไทยภาคอีสานจากสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ และได้ติดตาม ร่วมฟังการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากกิจกรรมที่มีครูภูมิปัญญาเข้าร่วม ในระหว่างที่ผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ ติดตามผู้ทรงคุณวุฒิครูบาทูถินันท์ ปรัชญพฤทธิ ซึ่งท่านได้รับเชิญให้ไปร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ จึงได้มีโอกาสทำความรู้จักกับกลุ่มคนที่ทำงานในโครงการเวทีความคิดและการเรียนรู้สู่สุขภาพในกระบวนทัศน์ใหม่จากการที่ได้สนทนาทำให้ได้รับแง่คิดและมุมมองด้านการพัฒนาที่เห็นความเชื่อมโยงของการปฏิบัติที่จะนำไปสู่การมีสภาวะทางสุขภาพทั้งกายและจิต ช่วงนี้ผู้วิจัยจึงได้รู้จักกับคุณอายุ ซึ่งเป็นคณะทำงานในโครงการดังกล่าว จากการที่คุณอายุเรียนจบทางด้านเภสัชศาสตร์และมีความสนใจด้านการพัฒนาชุมชน และพืชผักสมุนไพร ซึ่งตรงกับสภาพความต้องการของชุมชนบ้านห้วยวังและชุมชนบ้านต้นโพธิ์ ผู้วิจัยจึงหาโอกาสเข้าร่วมฟังการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเวทีที่จัดอย่างต่อเนื่องจนได้รู้จักกับคุณปอ ส่วน ผู้ทรงภูมิปัญญาภายนอกชุมชนอีก 2 ท่าน คือ อาจารย์อ้ายและอาจารย์เอื้อยนั้นก็เป็นบุคคลที่ทำงานเชื่อมโยงกับกลุ่ม และมีแนวคิดด้านการจัดการเรียนรู้สำหรับเด็กอนุบาล ผู้วิจัยจึงเริ่มชักชวนสัมพันธ์ โดยการเยี่ยมชม หรือรับฟังแง่คิดมุมมองและเรียนรู้ประวัติของผู้ทรงภูมิปัญญาแต่ละท่าน มานำเสนอ ซึ่งมีทั้งหมด 4 คน คือ

คุณปอ

คุณปอเป็นหญิง อายุ 46 ปี จบการศึกษาระดับปริญญาตรี ด้านสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาหลังจากจบการศึกษาได้แล้วได้ทำงานด้านต่างๆ คือนักสังคมสงเคราะห์ดูแลผู้ติดยาเสพติด เจ้าหน้าที่วิเคราะห์สังคมกองพัฒนาชนบท สำนักผังเมือง ต่อมาจึงได้ลาออกจากราชการและ เริ่มค้นหาวิธีและทดลองใช้ชีวิตแบบชุมชนพึ่งตนเอง และร่วมทำสวนป่าสมน้ำมัน และสวนผลไม้กับบิดาในที่ดินของตนเองและร่วมกับเพื่อนทำสวนเกษตรธรรมชาติ ปลูกสมุนไพร ไม้ผลและไม้ป่า ผสมผสานกับการเลี้ยงโคนม และแปรรูปอาหาร ที่สวนฝากธรรมชาติ เป็นผู้จัดตั้งกลุ่มเรียนรู้วิถีชีวิตชุมชนคนสวน เพื่อรวมกลุ่มเกษตรกรที่มีความคิดสอดคล้องกันในการเสริมศักยภาพของเกษตรกรและเกี่ยวพันกัน เป็นเวทีพบปะสำหรับคนเมืองที่ย้ายออกไปใช้ชีวิตในชนบท

ในด้านการทำงานในชนบทนั้นคุณปอทำหน้าที่เลขาธิการชมรมเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน ซึ่งเป็นเวทีพบปะสำหรับเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน เป็นประธานกลุ่มเกษตรกรเลี้ยงโคนม เป็นวิทยากรสื่อความรู้และประสบการณ์ที่มีอยู่ให้กับเกษตรกรและข้าราชการที่ทำงานเกี่ยวข้องกับเกษตรกร ช่วยงานด้านศาสนา สังคมและการศึกษาของหมู่บ้าน เป็นกรรมการ โรงเรียนในชุมชน โดยได้ร่วมจัดงานวันเด็ก จัดค่ายเยาวชนเน้นการอนุรักษ์ธรรมชาติอย่างต่อเนื่องมาหลายปี และริเริ่มโครงการประกาศเกียรติคุณ “ครูดีศรีโรงเรียน” ในหมู่บ้านเพื่อให้ชุมชนเห็นคุณค่าผู้ทำงานอย่างเสียสละและได้รับ รางวัลบุคคลดีเด่นด้านการพัฒนา จากหน่วยงานที่ยกย่องและให้เกียรติผู้ปฏิบัติงานเพื่อชุมชนและสังคม

อาจารย์อ้าย

อาจารย์อ้ายเป็นหญิงอายุ 42 ปี จบการศึกษาระดับปริญญาตรีสาขาศิลปศึกษา และได้ศึกษาจนจบหลักสูตรประกาศนียบัตรทางด้านการศึกษาจากสหรัฐอเมริกา ปัจจุบันอาจารย์อ้ายผู้บริหารโรงเรียนอนุบาลไอรัก

อาจารย์อ้ายเป็นผู้บริหารที่มีความสามารถและสนใจในการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับธรรมชาติ ในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมไทย เป็นผู้บริหารนักปฏิบัติที่มีความสนใจหลากหลาย จัดการศึกษาควบคู่ไปกับการพัฒนาตน อาจารย์อ้ายเป็นผู้บริหารที่สนใจธรรมชาติฝึกปฏิบัติธรรมอย่างสม่ำเสมอและเคยบวชชี อีกทั้งศึกษาเกษตรธรรมชาติ และทำสวนตามแนวเกษตรธรรมชาติด้วย

ในปี พ.ศ. 2539 ได้รับรางวัลจากองค์กรต่างประเทศในฐานะผู้บริหารที่สร้างสรรค์สังคมด้วยการทำโครงการบ้านเรียนแห่งความสุข ซึ่งเป็นการเรียนร่วมระหว่างเด็กพิเศษกับเด็กปกติ

คุณอายุ

คุณอายุเป็นหญิง อายุ 42 ปี จบการศึกษาระดับปริญญาตรี ด้านเภสัชศาสตร์ และเข้าทำงานเป็นเภสัชกรฝ่ายผลิตในโรงงานผลิตยาเอกชน 12 ปี ต่อมาจึงลาออกจากงาน และเดินทางไป ผึกประสบการณ์ด้านการทำฟาร์มตามแนวทางการทำเกษตรอินทรีย์และเกษตรชีวพลวัต (organic and biodynamic farm) ที่นิวซีแลนด์

คุณอายุมีความสนใจในด้านการเกษตรและตั้งใจที่จะนำการเกษตรตามแนวชีวพลวัตมาใช้ในการทำเกษตรโดยประสานกับความรู้เกษตรพื้นบ้านของไทย โดยริเริ่มทำการเกษตรตามแนวชีวพลวัตที่จังหวัดเชียงใหม่ และ ริเริ่มทำดำรับบำรุงดินจากธรรมชาติ โดยใช้วัสดุในธรรมชาติและวัสดุในท้องถิ่น นอกจากนี้คุณอายุทำงานวิจัยเกี่ยวกับระบบสุขภาพกระบวนทัศน์ใหม่ ให้กับกระทรวงสาธารณสุขโดยรูปแบบการทำกิจกรรมเน้นการจัดเวทีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกลุ่มบุคคลที่ร่วมในเวทีจะมีหลากหลาย และมีกลุ่มปราชญ์ชาวบ้านจากชุมชนต่างๆ เข้าร่วมด้วย มีความสนใจในด้านสมุนไพรพื้นบ้าน นอกจากนี้ยังมีความสามารถพิเศษด้านดนตรีพื้นบ้านและดนตรีสากล โดยเป็นอาจารย์พิเศษให้กับสถาบันสอนดนตรีของเอกชนหลายแห่ง

อาจารย์เอื้อย

อาจารย์เอื้อยเป็นหญิง อายุ 36 ปี จบการศึกษาระดับปริญญาตรี สาขาภาพยนตร์และภาพนิ่ง และจบการศึกษาระดับมหาบัณฑิตด้านการศึกษาจากประเทศออสเตรเลีย

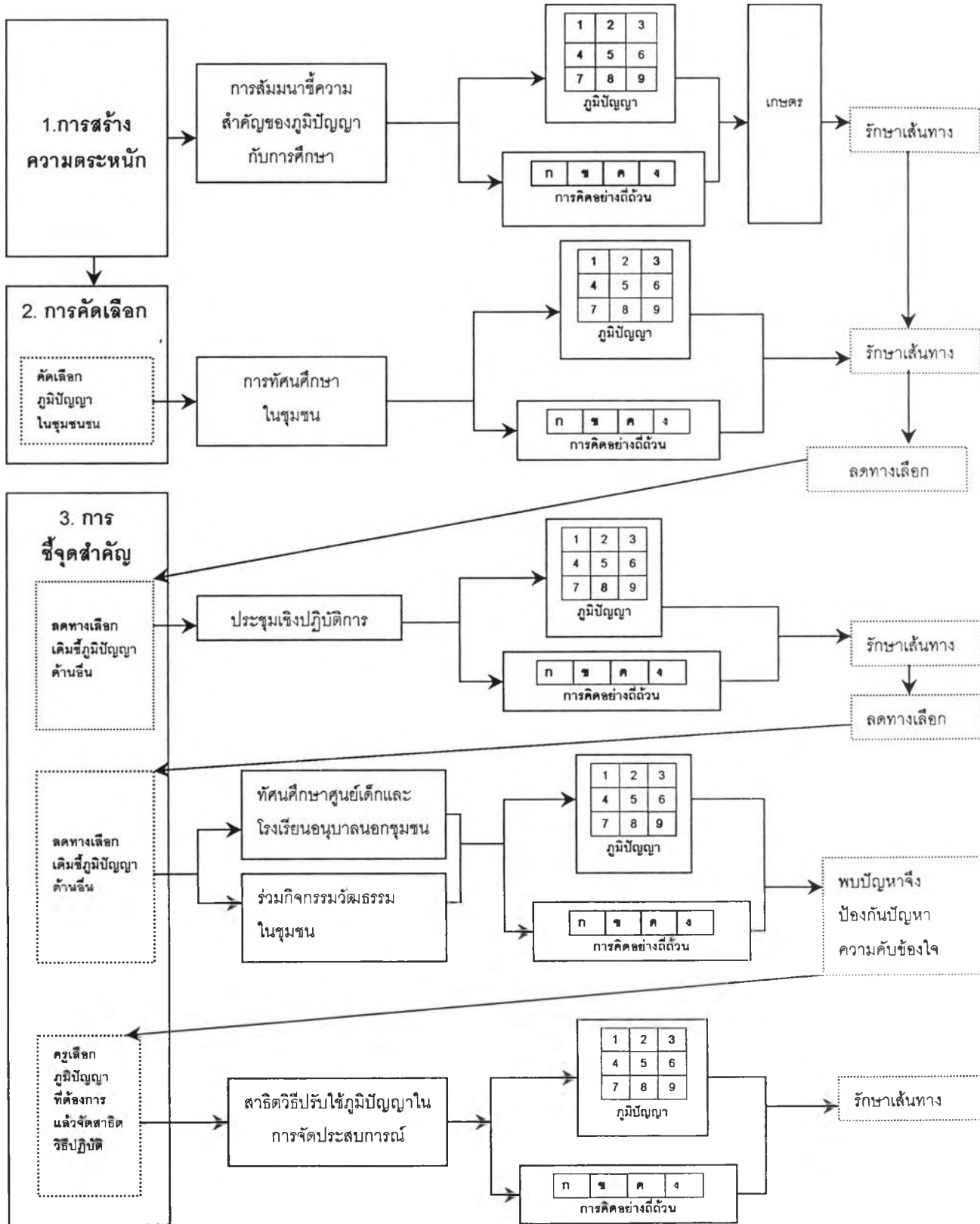
อาจารย์เอื้อยมีความรู้ความสามารถและประสบการณ์เกี่ยวกับการก่อตั้งชุมชนสำหรับเด็กพิเศษตามแนวมนุษยปรัชญา และการจัดกิจกรรมศิลปะบำบัดสำหรับเด็กปฐมวัยที่มีปัญหาการเรียนรู้

มีความสามารถด้านภาษาและวรรณกรรม มีความสามารถในการแต่งกลอน เสานิทาน และ ด้านการแสดงละคร อีกทั้งมีประสบการณ์ในการจัดกิจกรรมในค่ายเด็กและเยาวชนนานาชาติ มีประสบการณ์ในการทำสารคดีเกี่ยวกับเด็กและเยาวชน นอกจากนี้ยังมีความสนใจการจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับธรรมชาติศิลปะและวัฒนธรรมและภูมิปัญญา

จากการที่ผู้วิจัยเข้าไปถักทอสัมพันธ์กับผู้ทรงภูมิปัญญาทั้งในและนอกชุมชนและชี้แจงหลักการและจุดมุ่งหมายของโปรแกรมพบว่าทุกท่านแสดงความยินดีที่จะเข้าร่วมโปรแกรมฯ และต่างก็เห็นว่ากรณีที่ให้คุณและเด็กได้เรียนรู้เรื่องวัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นการปลูกฝังให้เด็กและชุมชนมีความรักและภูมิใจในท้องถิ่น

2. การปฏิบัติการ ในระยะปฏิบัติการครูและผู้ทรงคุณวุฒิมีกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งสรุปได้ดังแผนภูมิที่ 6

แผนภูมิที่ 6 กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในระยะปฏิบัติการ

หมายเหตุ - หมายเลข 1-9 แทนภูมิปัญญา 9 คำที่เลือกเขียนเรียนรู้ คือ 1 เกษตรกรรม 2 โภชนาการ 3 หัตถกรรม 4 การแพทย์แผนไทย 5 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 6 กองทุนและธุรกิจชุมชน 7 ศิลปกรรม 8 ภาษาและวรรณกรรม 9 ปรัชญาศาสนาและประเพณี - ตัวอักษร ก-ง การคิดอย่างมีถ่วง คือ ก การวิเคราะห์เหตุปัจจัยที่ขึ้นต่อกันตามธรรมชาติ ข การค้นหาคำศัพท์แท้จริง ค การแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ 4 การพิจารณาตามหลักการ

คือ ภูมิปัญญาที่นำมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ คือ เทคนิคสหภาพโพลีคิงที่เกิดในคลอกระยะปฏิบัติการ

จากแผนภูมิที่ 6 จะเห็นได้ว่าการทำกิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นการทำกิจกรรมจากการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมกันวางแผนระหว่างครู ผู้ทรงภูมิปัญญาและผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ กิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการปรับใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านที่ร่วมกันจัดขึ้นมี 3 ช่วง คือ

ช่วงที่ 1 การสร้างความตระหนัก

ช่วงนี้ครูทั้งสองโรงเรียนแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้ทรงภูมิปัญญาในรูปแบบของการสัมมนาสร้างความตระหนักเกี่ยวกับวัฒนธรรมและภูมิปัญญาการศึกษา ซึ่งพบว่ามี การแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญา 7 ด้าน คือ ด้านการเกษตร ด้านโภชนาการ ด้านหัตถกรรม ด้านการแพทย์แผนไทย ด้านศิลปกรรม ด้านภาษาและวรรณกรรม และด้านปรัชญา ศาสนาและประเพณีซึ่งครูโรงเรียนบ้านห้วยวังและโรงเรียนต้นโพธิ์ได้ให้ความสนใจด้านการเกษตร ซึ่งผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ ได้รักษาเส้นทาง โดยให้การสนับสนุนช่วยเหลือให้ครูแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้ทรงภูมิปัญญาดำเนินไปได้ด้วยดี

ช่วงที่ 2 การคัดเลือก

ช่วงนี้เป็นการเปิดโอกาสให้ครูได้คัดเลือกวัฒนธรรมหรือภูมิปัญญาที่ครูมีความสนใจที่จะนำมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ซึ่งครูโรงเรียนบ้านห้วยวังเลือกแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภูมิปัญญา ด้านหัตถกรรม และโรงเรียนบ้านต้นโพธิ์เลือกด้านเกษตรกรรม ซึ่งผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ ได้รักษาเส้นทาง โดยให้การสนับสนุนช่วยเหลือให้ครูแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้ทรงภูมิปัญญาดำเนินไปได้ด้วยดี

ช่วงที่ 3 การชี้จุดสำคัญ

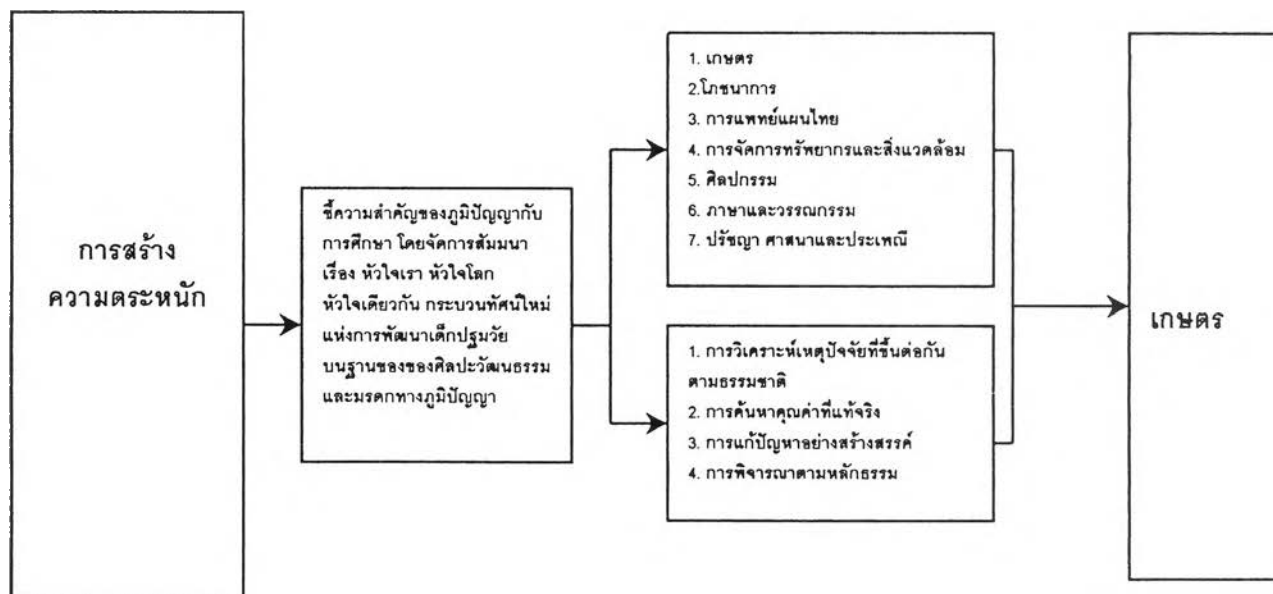
ผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ ชี้จุดสำคัญในวัฒนธรรมด้านอื่นที่ครูยังไม่ได้เลือกที่จะนำมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ซึ่งในช่วงนี้ผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ พบว่าครูให้ความสนใจวัฒนธรรมหรือภูมิปัญญาที่เน้นด้านวัตถุอุปกรณ์แต่เพียงอย่างเดียว จึงต้องลดทางเลือกเดิมของครูและชี้จุดสำคัญเกี่ยวกับภูมิปัญญาด้านภาษาและวรรณกรรม ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับนิทาน จึงจัดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในรูปแบบของการประชุมเชิงปฏิบัติการ ซึ่งผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ ได้รักษาเส้นทาง โดยให้การสนับสนุนช่วยเหลือให้ครูแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้ทรงภูมิปัญญาดำเนินไปได้ และช่วงนี้ผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ พบว่ายังไม่มี การแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมหรือภูมิปัญญาด้านความคิด ความเชื่อ จึงได้ทำการลดทางเลือกเดิมลง และชี้จุดสำคัญให้ครูได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมหรือภูมิปัญญาที่เน้นด้านจิตใจ คือ ด้านปรัชญา ศาสนา

และประเพณี โดยจัดให้ครูได้ทัศนศึกษาโรงเรียนที่จัดการศึกษาโดยมีการปรับใช้หลักธรรมทางศาสนา ธรรมชาติ และวัฒนธรรม และการจัดให้ครูได้แลกเปลี่ยนกับผู้ทรงภูมิปัญญาด้านปรัชญา ศาสนาและประเพณีในชุมชน

ลักษณะการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่พบในกิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่เกิดขึ้นตลอดระยะเวลาในช่วงแลกเปลี่ยนเรียนรู้พบว่า ผู้ทรงภูมิปัญญาเป็นกัลยาณมิตรซึ่งนำให้ครูเกิดความรู้แจ้งตามสภาวะ เป็นบุคคลที่เชื่อมให้ครูได้ปรับใช้วัฒนธรรมอย่างเข้าใจแก่นสารของวัฒนธรรม ซึ่งเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่มีการพิจารณาอย่างถี่ถ้วน ใน 4 ลักษณะ คือ 1) การวิเคราะห์เหตุปัจจัยที่ขึ้นต่อกันตามธรรมชาติ 2) การค้นหาคุณค่าที่แท้จริง 3) การแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ และ 4) การพิจารณาตามหลักธรรม ซึ่งจะนำเสนอในแต่ละช่วงดังนี้

ช่วงที่ 1 การสร้างความตระหนัก

แผนภูมิที่ 7 การสร้างความตระหนัก

รายละเอียดขอแผนภูมิที่ 7 มีดังนี้

ช่วงสร้างความตระหนัก เป็นการสร้างความตระหนักในการปรับใช้วัฒนธรรมพื้นบ้าน โดยจัดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างครูและผู้ทรงภูมิปัญญาในรูปแบบของการสัมมนา ซึ่งผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ เป็นผู้ประสานระหว่างครู และผู้ทรงภูมิปัญญาเพื่อวางแผนการทำกิจกรรม

กำหนดเวลา สถานที่และการเตรียมตัวในการที่จะเข้าร่วมกิจกรรม ในช่วงของการสร้างความตระหนักซึ่งเป็นขั้นแรกของระยะปฏิบัติ กิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ได้ดำเนินการดังนี้

ช่วงฤดูฝน ต้นไม้ พืชพรรณต่างๆ สดชื่น เขียวชอุ่ม ธรรมชาติในช่วงต้นแห่งฤดูกาลเป็นบรรยากาศที่มีชีวิตชีวา หลังจากที่สรรพชีวิตเพิ่งผ่านความแห้งแล้งและร้อนแรงในช่วงฤดูร้อน ครูและผู้ทรงภูมิปัญญาได้ทำกิจกรรมร่วมกันที่สวนผักธรรมชาติ ซึ่งจะนำเสนอ ให้เห็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่เกิดขึ้น ดังต่อไปนี้

สวนผักธรรมชาติ เป็นสวนป่าตามแนวถนนเกษตรแห่งหนึ่ง รมรื่น มีลำธารไหลผ่านตลอดแนวสวน อยู่ท่ามกลางขุนเขาในสวนมีแมกไม้เขียวชอุ่ม ซึ่งสถานที่แห่งนี้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญของโรงเรียนต่างๆ ทั้งในและนอกชุมชน เช่น กลุ่มชุมชนคนสวน กลุ่มเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน และเป็นศูนย์การเรียนรู้ของโรงเรียนต่างๆ ทั้งในและนอกชุมชน สวนผักธรรมชาติเป็นส่วนของคุณปอ ซึ่งเป็นผู้ทรงภูมิปัญญาท่านหนึ่งในโปรแกรมฯ หัวข้อในการสัมมนาที่ผู้วิจัย ครู และผู้ทรงภูมิปัญญาท่านอื่นตั้งขึ้น คือ “หัวใจเรา หัวใจโลก หัวใจเดียวกัน กระบวนทัศน์ใหม่แห่งการพัฒนาเด็กปฐมวัยบนฐานแห่งธรรมชาติ ศิลปะวัฒนธรรมและมรดกทางภูมิปัญญา” ผู้เข้าร่วมสัมมนาในครั้งนี้ ในส่วนของครูระดับอนุบาลโรงเรียนบ้านห้วยวัง มีครูเข้าร่วม 2 คน คือ ครูข้าวและครูน้ำ ผู้ทรงภูมิปัญญาในชุมชน คือ อาจารย์พล อาจารย์ไม้ และโรงเรียนบ้านต้นโพธิ์ มีครูเข้าร่วม 3 คนคือ ครูแก้ว ครูเตย ครูแพรว ในส่วนของ ผู้ทรงภูมิปัญญาทั้งหมด 6 คน ผู้ทรงภูมิปัญญาในชุมชนคือ อาจารย์ไม้ และอาจารย์พล ผู้ทรงภูมิปัญญาในชุมชนคือ คุณปอ อาจารย์อ้าย อาจารย์เอื้อย และคุณอายุ

ครูและผู้ทรงภูมิปัญญาได้เรียนรู้การใช้ชีวิตที่เรียบง่ายตามวิถีของสวนผักธรรมชาติและศึกษารวมกัน เช่น การเดินสวนป่า เพื่อเก็บพืชผักตามธรรมชาติสำหรับทำอาหาร การรีดนมวัว การหุงข้าวกล้องและเมล็ดธัญพืชในหม้อดิน ด้วยฟืน การสีข้าวด้วยเครื่องสีข้าวแบบโบราณ การทำอาหารจากพืชผักที่มีในสวน และได้ทำกิจกรรมร่วมกันในการที่จะทำความเข้าใจ กระบวนทัศน์ใหม่แห่งการพัฒนาเด็กปฐมวัยบนฐานแห่งธรรมชาติ ศิลปะวัฒนธรรมและมรดกทางภูมิปัญญา โดยการจัดกิจกรรม มีทั้ง การบรรยายให้ความรู้ การฉายสไลด์ประกอบการบรรยาย การร่วมกิจกรรมดนตรีและเคลื่อนไหวประกอบดนตรีพื้นบ้าน ศิลปะ การจัดดอกไม้ การออกแบบสวนเกษตรเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ระดับอนุบาล ซึ่งมุ่งให้ครูได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับผู้ทรงภูมิปัญญาทั้ง 6 ท่าน โดยพบว่าครูและผู้ทรงภูมิปัญญาได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการปรับใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านอย่างถี่ถ้วนดังนี้

อาจารย์เอื้อย ได้นำความรู้และประสบการณ์มาร่วมแลกเปลี่ยน โดยให้ครูได้เรียนรู้ ธรรมชาติรอบๆ ตัวอย่างมีสติ ซึ่งจุดสำคัญให้ครูได้พิจารณาวิเคราะห์เหตุปัจจัยที่ขึ้นต่อกันตาม ธรรมชาติ โดยประสานเข้ากับดนตรีพื้นบ้านและการเคลื่อนไหว เพื่อให้เข้าถึงแก่นแท้แห่งธรรมชาติ และการอยู่ร่วมกันอย่างเอื้ออาทร รูปแบบการจัดกิจกรรมเน้นการเคลื่อนไหวประกอบเสียงขลุ่ย และการใช้คำพูดกระตุ้น ให้พิจารณาถึง "ธรรมชาติสี่จจะ" โดยครูเอื้อยได้เริ่มทำกิจกรรม การเคลื่อนไหวหลังจากรับประทานอาหารเย็นร่วมกัน อาจารย์อ้ายเริ่มต้นด้วยคำถามที่ว่าปลูก ให้ทุกคนได้ตระหนักในคุณค่าแห่งธรรมชาติว่า

"ขอให้ทุกคนถอดรองเท้าของเราออก ให้ฝ่าเท้าสัมผัสกับแผ่นดิน แล้วทิ้งความรีบร้อน ความเหนื่อยล้า จากการงาน จากชีวิตที่โรงเรียน ที่บ้าน ขณะนี้ ตะวันลับขอบฟ้าไปแล้ว ขณะนี้ วิกฤกำลังพักผ่อน ขอให้สองเท้าของเรารับพลังจากแผ่นดิน ขอให้แผ่นดินรับพลังจากเรา ศรีษะของเราตั้งตรงได้แผ่นดินฟ้า ขอให้เราหลับตาลงช้าๆ แล้วรับฟังสรรพเสียงของโลกรายรอบ... เราได้รับความรักจากแม่ผ่าน ลมหายใจ ลมหายใจทำงานอย่างต่อเนื่อง สายสัมพันธ์สายแรกระหว่างตัวเรากับโลก ลมหายใจ ของเรา ณ วันแรกที่เราออกจากท้องแม่มาดูโลก เราได้รับความรักจากแม่ผ่านลมหายใจและเราตอบ กลับความรักของเรามีต่อแม่ผ่านลมหายใจ จากวันแรกที่เรามาสูโลกจนถึงวันสุดท้ายที่เราจากโลกนี้ ไป ลมหายใจยังคงทำงานอย่างต่อเนื่อง และเป็นสายใยที่ให้และรับความรักระหว่างเรากับโลก ขอให้ เราได้หลับตาสองข้างของเรา...สองตาของเราเปิดกว้างอีกครั้ง เราทุกคนกำลังหายใจไปพร้อมๆ กับ โลก เรากำลังรับพลังจากโลกนี้ และรับพลังจากทุกคน ทุกสิ่งที่อยู่รายรอบเรา "

และในช่วงหลังได้จัดให้มีการเคลื่อนไหวร่วมกันโดยจับมือกันเป็นวงกลมใหญ่แล้วเคลื่อนที่เข้าออก โดยเคลื่อนมือเข้าสู่จุดศูนย์กลาง และเดินเข้าไปในวงกลมในขณะที่พูดว่าหายใจเข้า แล้วเคลื่อน มือออก และถอยหลังกลับมาที่เดิมขณะที่พูดว่า หายใจออก

"ขอให้เราประสานมือของเรากับเพื่อนที่อยู่ข้างๆ... โลกของเราหายใจเข้า โลกของเราหายใจออก หัวงสมุทรหายใจเข้า หัวงสมุทรหายใจออก สายน้ำหายใจเข้า สายน้ำหายใจออก แม่วิวหายใจเข้า แม่วิวก็หายใจออก ต้นโพธิ์หายใจเข้า ต้นโพธิ์หายใจออก...ขอให้เรานิ่งฟังเสียงเพื่อนๆ ของเรา (สรรพสิ่งรอบตัว)... เสื้อผ้าอาภรณ์ที่เราสวมใส่ อาหารที่ให้พลังชีวิตแก่เรา ยารักษาโรค บ้านน้อยที่มี ให้เราได้อยู่อาศัย ล้วนเป็นของขวัญจากธรรมชาติ สายใยชีวิตระหว่างเรากับโลกนั้นมีอยู่ทุกอณูของ ลมหายใจ และหวังว่าช่วงเวลาหนึ่งคืนหนึ่งวันที่เราอยู่ด้วยกันจะกระชับสายใยนี้ให้แน่นแนบยิ่งขึ้น..."

ในช่วงที่อาจารย์อ้ายซึ่งจุดสำคัญของการเป็นอยู่อย่างรู้เท่าทันธรรมชาติ อยู่อย่างเชื่อมโยงสัมพันธ์ กันและเห็นคุณค่าของสรรพสิ่งซึ่งล้วนแล้วแต่ได้มาจากธรรมชาติ ธรรมชาติสร้างให้ทุกสิ่งอยู่อย่าง อิงอาศัยกัน

คุณปอ ได้นำความรู้และประสบการณ์ในชีวิตมาแลกเปลี่ยนโดยมุ่งเน้น เรื่องการเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย การวิเคราะห์เหตุปัจจัยที่ขึ้นต่อกันตามธรรมชาติ แล้วนำมาปฏิบัติจนมีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติ ให้ความสำคัญกับการใช้ทรัพยากรอย่างรู้ค่า การอนุรักษ์ธรรมชาติ ซึ่งคุณปอให้ผู้เข้าร่วมสัมมนาทุกคนได้เรียนรู้และปฏิบัติตามแนวทางที่สวนฝากธรณียึดปฏิบัติ ตลอดเวลาที่อยู่ในสวน โดยคุณปอคอยแนะนำช่วยเหลือ เช่น การแยกขยะ การล้างถ้วยชามด้วยน้ำค้าง ชี้เก๋า การใช้น้ำ ใช้ไฟฟ้าอย่างประหยัด การหุงข้าวด้วยหม้อดิน การใช้พื้นในการหุงต้มอาหาร โดยสิ่งที่คุณปอนำมาแลกเปลี่ยนล้วนแต่เป็นการเป็นอยู่และแก้ปัญหาสภาพแวดล้อมอย่างสร้างสรรค์เพื่อสร้างจิตสำนึกให้ทุกคนอยู่กับธรรมชาติอย่างเข้าใจ รู้ค่า และรู้คุณ ดังที่คุณปอได้กล่าวกับผู้ร่วมสัมมนาว่า

“...การที่ว่าเรากินอะไรวัวกินอันนั้นนี่เป็นการบริหารขยะ แต่ถ้าเราไม่ถือว่ามันเป็นขยะ มันก็ คือ ทรัพยากร ที่นี่จะมีวิถีการปฏิบัติ เศษผักผลไม้ก็ให้วัวกินไม่ต้องไปหาที่ทิ้งขยะ เศษอาหารก็นำไปเป็น ข้าวหมา กระดาษที่เลอะก็นำไปเป็นเชื้อไฟ ถ้าเป็นกระดาษที่ไม่เลอะขวดพลาสติกก็นำไปขายที่ร้าน รับซื้อของเก่า ของที่เป็นขยะเราก็หลีกเลี่ยง อย่างไปตลาดเราก็เอาตะกร้าไปใส่ของ ...เน้นหลักการ บริหารทรัพยากร หลีกเลี่ยงที่จะไม่ใช้ ถ้าใช้ก็ใช้แต่น้อย ถ้าใช้แล้วก็ใช้ซ้ำ และนำกลับมาใช้อีก ใช้หลักหนึ่ง A สาม R คือ avoid หลีกเลี่ยงที่จะใช้ reduce ใช้แต่น้อย reused ใช้ซ้ำ recycle นำกลับมาใช้ ใหม่... สวนของเราพยายามอยู่กันอย่างเรียบง่าย ใช้ทรัพยากรที่เราปลูกสร้างได้ เรายังใช้พื้นหุงข้าว ใช้น้ำค้างชี้เก๋าล้างจาน ใช้ยอบบในการชดดู...ที่สวนมีพืชผักผลไม้เราก็เก็บมาทำอาหารถ้ามีเยอะก็แปรรูปเก็บไว้กิน ในสวนคิดว่าปลูกอะไรขึ้นง่ายเราก็ปลูก เราไม่ได้คิดว่าจะขายได้เท่าไร เพราะเราไม่ได้ยึดเงินเป็นตัวตั้ง ”

ในหลักการที่จะดำเนินชีวิตนั้นคุณปอได้ฝากหลักการของสวนฝากธรณีเพื่อให้ครูได้นำไปปฏิบัติ ซึ่งหลักการปฏิบัติของสวนฝากดินล้วนสะท้อนให้เห็นการใช้ชีวิตอย่างมีคุณค่า ชีให้เห็นถึงคุณค่าที่แท้จริง และการดำรงชีวิตให้สอดคล้องกับหลักธรรมไม่ก่อปัญหาให้กับสภาพแวดล้อมและสังคม อีกทั้งต้องทำประโยชน์ให้กับสังคมรอบข้างด้วย ดังที่กล่าวว่

“ขอฝากหัวใจของสวนฝากธรณีเป็นแบบอย่างให้ทุกท่านได้นำไปปฏิบัติ คือ 1. สร้างสีเขียวให้กับโลก ฝากทุกอย่างไว้กับแม่พระธรณี เพราะดินเป็นที่เกิดของทุกสิ่งทุกอย่าง เป็นที่เกิดแห่งชีวิต เป็นที่เกิดแห่งอาหารเลี้ยงชีวิต ดินจะรับฝากเราได้ก็ต่อเมื่อดินอุดม... 2. สร้างตัวเราให้สอดคล้องกับธรรมชาติ ในทางปฏิบัติก็คือใช้ชีวิตเรียบง่าย ไม่เบียดเบียนธรรมชาติ... 3. เลี้ยงชีพได้ไม่ก่อปัญหาสังคม ถึงแม้จะมีรายได้น้อยก็ให้เราลดรายจ่าย 4. สร้างประโยชน์ให้สังคม...การสร้างสร้างความสัมพันธ์กับโรงเรียนกับชาวบ้านก็ทำ เช่น บางทีก็ไปเป็นวิทยากรจัดการเรียนรู้ให้กับเด็กๆ ร่วมกับชาวบ้านคนอื่น ๆ การเลี้ยงอาหารเด็ก คือ ชาวบ้านจะร่วมกันจัดหุ้มอาหารที่มีในชุมชน ไปเลี้ยงเด็กนักเรียน การร่วมมือ

กับชาวบ้านจัดประกาศเกียรติคุณให้กับครูที่ปฏิบัติงานดี คือโครงการครูดี ศรีโรงเรียน โดยโครงการนี้เป็นโครงการความร่วมมือของชาวบ้านในการที่จะแต่งตั้งกรรมการคัดเลือกครูที่มีคุณสมบัติ โดยคัดเลือกครูในโรงเรียนเพื่อรับรางวัล ปีละหนึ่งคน "

ในส่วนของการเรียนรู้ในโรงเรียนนั้นคุณปอให้ข้อคิดเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้สำหรับเด็กโดยได้ชี้ให้เห็นว่าการจัดการเรียนรู้นั้นควรให้เด็กได้รู้วิธีหาความรู้มากกว่าการสอนความรู้ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการค้นหาคุณค่าที่แท้จริงของการศึกษา ดังที่กล่าวไว้ว่า

"...สอนให้เด็กเขารู้วิธีการที่จะไปหาความรู้เพราะความรู้มันมีตลอดให้เขารู้แหล่งวิธีที่จะไปหาความรู้ นั้น เพราะความรู้มันมีตลอด ถ้ารู้แหล่ง วิธีจะเป็นการเรียนรู้ที่มีคุณค่ามีความหมายต่อชีวิตเขาในวันข้างหน้า..."

คุณอวย ได้นำความรู้และประสบการณ์ในชีวิตมาแลกเปลี่ยนโดยชี้ให้เห็นถึงต้นเหตุของปัญหาสภาพแวดล้อม และสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป กับผลกระทบที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ เป็นการชี้ให้ครูปฏิบัติการถึงสาเหตุและปัจจัยต่างๆ ที่สัมพันธ์ส่งผลสืบต่อโลก สร้างปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาสังคม รวมทั้งปัญหาเด็ก ดังที่คุณอวยได้แสดงความคิดเห็นว่า

"...โลกเราปัจจุบันประสบกับปัญหาหลายอย่าง เช่น ภาวะโลกร้อน ฤดูกาลแปรเปลี่ยน ชั้นไอโซนรั้วคนเป็นโรคมะเร็งและโรคร้ายอื่นๆ มากขึ้น ...ในด้านสังคมมนุษย์คิดว่ามีเทคโนโลยีเป็นที่พึ่งไม่ต้องพึ่งสิ่งอื่น ทำอะไรได้ตามใจ ความเป็นปัจเจกสูง แต่ลึกๆ แล้วโหยหาและรู้สึกเหงาจึงหันไปพึ่งพายาเสพติด..."

นอกจากนี้ยังได้ชี้ให้เห็นถึงปัญหาสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะปัญหาของดินที่ขาดความอุดมสมบูรณ์ การใช้สารเคมี ในการปลูกพืชผักส่งผลต่ออาหารที่มนุษย์กินเข้าไปซึ่งเชื่อมโยงกับปัญหาที่เกิดขึ้นกับเด็กว่า

"...เด็กที่เราเจอมีปัญหามากขึ้น เช่น เด็กไฮเปอร์แอกทีฟ เด็กที่เรียนรู้ได้ช้าหรือแม้แต่เด็กออทิสติก ปัญหาตรงนี้ส่วนหนึ่งเกิดจากพื้นดินขาดความอุดม สารอาหารที่เราได้รับก็ลดลง ดินและสารอาหารเชื่อมโยงกัน จึงทำให้มนุษย์อ่อนแอ...แบบที่เคย ไล่เคียนดิน แผลงต่างๆ สิ่งมีชีวิตเหล่านี้จะสร้างระบบนิเวศในดิน เป็นห่วงโซ่อาหารในดิน สิ่งมีชีวิตจะปลดปล่อยสารอินทรีย์เพื่อสร้างความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ดิน และดินที่เต็มไปด้วย activity เหล่านี้จะเป็นดินที่มีชีวิต พืชบางชนิดจะสัมพันธ์กับเชื้อราบางชนิด เพื่อสร้างสารอาหาร ปัจจุบันดินสูญเสียความอุดมเพราะได้รับสารเคมี ยาปราบศัตรูพืช สิ่งมีชีวิตสูญสลายไป พืชที่เกิดจากดินไม่อุดมก็จะขาดสารอาหาร มนุษย์ ในฐานะผู้ที่อยู่ส่วนท้าย

ของห่วงโซ่ ก็ได้รับอาหารที่ไม่มีคุณภาพส่งผลกระทบต่อสมองและการเจริญเติบโต ปัญหาของเด็ก กับปัญหาสภาพแวดล้อมจึงเชื่อมโยงกัน...”

และคุณอายุได้เสนอแนวคิดและแนวทางในการทำการเกษตรรูปแบบใหม่ คือ “การเกษตรแบบชีวพลวัต (biodynamic agriculture) ซึ่งเป็นการทำการเกษตร คำนึงชีวิตให้แก่ธาตุต่างๆ บนพื้นโลก โดยที่มองความสัมพันธ์ระหว่างพลังของดวงดาว จักรวาลกับพื้นดิน อย่างเชื่อมโยง” และในด้านโภชนาการนั้นได้เน้นเกี่ยวกับการรับประทานพืชผักที่ปลูกในดินที่มีคุณภาพ และการรับประทานผักพื้นบ้าน และเน้นให้ปลูกพืชผักรับประทานเอง ให้ปรับปรุงการกินอยู่โดยคิดพิจารณาในด้านคุณค่าที่แท้จริงในด้านประโยชน์ของพืชผัก ที่ต้องปลูกในดินที่อุดมและปลอดภัยเพราะนอกจากจะมีประโยชน์ในด้านสุขภาพแล้ว ผักพื้นบ้านยังเป็นยา ซึ่งคุณอายุได้ชี้ให้เห็นคุณค่าของการใช้สมุนไพรในการบำรุงรักษาสุขภาพด้วย

อาจารย์ไม้ ได้นำความรู้และประสบการณ์ในชีวิตมาแลกเปลี่ยนโดยเน้นการเรียนรู้จากธรรมชาติ เข้าใจธรรมชาติ การคิดแก้ปัญหาสภาพดินเพื่อให้เหมาะกับการเพาะปลูก โดยผ่านการเรียนรู้เกี่ยวกับการทำการเกษตรธรรมชาติ อาจารย์ไม้ได้นำเสนอแนวคิดการจัดสวนเกษตรในโรงเรียนโดยมุ่งให้เด็กเรียนรู้จากการทำจริง เช่น การทำปุ๋ยหมัก การบำรุงดินด้วยวัสดุที่มีในท้องถิ่น เช่น ฟาง หญ้าแห้ง การใช้สาร EM ในการบำบัดน้ำเสีย รวมถึงการปลูกพืชผักต่างๆ ในสวน ซึ่งการทำการเกษตรอาจารย์ได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการบำรุงและการปรับปรุงหรือแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์โดยมุ่งทำให้ดินมีคุณภาพก่อน โดยเน้นใช้วิถีธรรมชาติใช้สิ่งที่มีในท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์ว่า

“การใช้พืชคลุมดินก็เหมือนการบำรุงรักษาดิน การบำรุงดินตามแนวเกษตรธรรมชาติ นั้นก็ต้องใช้เวลาเพราะมันไม่รวดเร็วเหมือนวิธีการทางเคมีที่ให้ผลเร็วไม่ต้องรอ”

และในระหว่างที่ให้โรงเรียนต่างๆ ทำการออกแบบสวนเกษตร อาจารย์ไม้ได้ให้คำแนะนำและข้อคิดในการจัดสวนที่เชื่อให้เกิดการเรียนรู้ในโรงเรียนว่า

“การทำสวนเกษตรในโรงเรียนนั้นเราต้องคิดให้รอบครอบ คำนึงถึงสิ่งที่เด็กจะได้เรียนรู้ในกระบวนการกระทำ และผลประโยชน์จากพืชผลที่เขาปลูก ขณะที่เรียนก็ได้ รู้กระบวนการได้ลงมือ ลงแรงฝึกความอดทน ฝึกความรับผิดชอบในการดูแลห้องอกงาม เมื่อผลิดอกออกผลเขาก็ได้ประโยชน์ คือ ได้กิน ถ้ามีมากก็ได้ขาย”

อาจารย์อ้าย ได้นำความรู้และประสบการณ์ในชีวิตมาแลกเปลี่ยนโดยเน้นเรื่องการจัดสวนเกษตรธรรมชาติในโรงเรียนอนุบาล โดยเน้นที่จะให้ครูได้เห็นแบบอย่างการจัดการเรียนรู้ในระดับอนุบาลที่ให้ความสำคัญกับการให้เด็กได้เรียนรู้ในสวนได้ใกล้ชิดกับธรรมชาติ นำธรรมชาติมาจัดเป็นสื่อและสภาพแวดล้อมให้เด็กได้เรียนรู้ โดยจัดให้ครูได้เรียนรู้โดยมีการฉายสไลด์ภาพแบบอย่างการจัดสภาพแวดล้อมในโรงเรียนให้ครูได้ชม ประกอบกับการบรรยายให้เห็นถึงแนวปฏิบัติที่จะให้ครูได้นำไปใช้ในโรงเรียนของตนเองได้ ดังที่ครูอ้ายได้เสนอแบบอย่างไว้ว่า

“มีต้นไม้ให้เด็กๆ ได้อาศัยร่มเงา เด็กๆ จะชอบมาก คือ มุมมองที่แปลกใหม่ เด็กชอบทำท่าย ขอบฟ้า น้ำ ต้นไม้ ชอบสิ่งที่สูง คือ ภูเขา เด็กชอบเล่นชิงช้า ชอบเล่นการปีนป่าย ...เริ่มเอาดินมาคูนเป็นภูเขา ตบๆ ดินให้แน่น ภูเขาที่หิวล้านมาเป็นเวลานาน ฟังจะหิวดีก็เมื่อปีที่แล้วนี่เอง เด็กๆ จะชอบขึ้นแล้ว ไกลลงมา ในโรงเรียนมีบ้าน มีภูเขา มีต้นไม้ มีต้นหางนกยูง แผลงผัก การคูนดิน เด็กเล่นสามถึงสี่ปีดินจะแน่นมาก มีต้นไม้ใหญ่ๆ ก็หาเชือกมาทำชิงช้า ไล่ลงมา ถีบต้นไม้ก็ไล่กลับไป สนุกสนานมาก บริเวณสนามมีบ้านเล็กๆ มีช่องว่างของบ้านให้ตำลึงขึ้น มีที่ให้นักกินน้ำ ตอนนี้องค์โรงเรียนกำลังรื้อแผลงผัก มีการเอาดินจากหลุมปุ๋ยหมักมาเติมแผลงผัก มีการทำรั้วให้บวมขึ้น อยากรู้อยากเห็น เด็กๆ ได้เห็นทุกอย่าง และได้มีส่วนร่วม ให้เด็กได้นำไปกิน อย่างบวบก็เอามาใช้ได้ใช้ช้อร่อยมาก เด็กชอบเล่นในสวน ในสวนมีสิ่งที่เขาเข้าใจได้ คือ มีสวนผัก ที่เขากินได้ มีต้นไม้ใหญ่ปกคลุมเขาให้เขารู้สึกสบายลมพัดเย็นๆ มีที่ให้เขาได้เล่น มีพื้นที่หญ้าที่นุ่มนวลให้เขาสามารถวิ่งเล่นได้ ให้เขาเติบโตท่ามกลางธรรมชาติ มีบ้านสองชั้นที่ล้อมต้นหาง นกยูงเอาไว้ ป้องกันไม่ให้ต้นหางนกยูงโคนล้มได้ด้วย และได้ถูกทำเป็นบ่อทราย ให้เด็กได้เล่นทรายของ เด็กได้วิ่งขึ้น ช้างบน ลงข้างล่างอย่างสนุกสนาน บ่อนี้จะเป็นบ่อเงินบ่อทองของเด็กๆ มีสิ่งของ เช่น หม้อข้าว หม้อแกง ของใช้ในครัวที่ไม่ใช้แล้วก็นำมาให้เด็กได้เล่น”

อาจารย์อ้ายยังชี้ให้เห็นถึงการที่จะจัดสภาพแวดล้อมในสวนให้เด็กได้สัมผัสกับสภาพแวดล้อมที่อยู่อย่างอิงอาศัยกัน เพื่อปลูกฝังให้เด็กมีพื้นฐานด้านจิตใจที่ตั้งงาม ชี้นำให้ครูได้คิดพิจารณาตามหลักธรรมชาติเห็นความสำคัญของการอยู่ร่วมกันอย่างอิงอาศัยกันดังที่ครูอ้ายกล่าวไว้ว่า

“...เมื่อเราคิดว่าชีวิตมนุษย์ต้องการอะไร ถ้าสรรพสิ่งเป็นหนึ่งเดียว ในหนึ่งเดียวมีหลายสิ่งหลายอย่างที่อยู่ด้วยกันอย่างอิงอาศัยกัน มีน้ำ มีฟ้า มีดิน มีมนุษย์มีสรรพสิ่งทั้งหลาย ถ้าเราจำลองสวนของเด็กๆ ให้เป็นสวนที่เด็กอยู่แล้วมีความสุข เป็นสวนที่เหมาะสมกับการดูแลเรื่องจิตวิญญาณของเด็ก ให้เขาได้มองสรรพสิ่งที่เขาอยู่อย่างชินตาก็จะให้ประโยชน์กับเขาในหลายๆ เรื่อง ให้ทั้งความสุขกายและสุขใจให้กรรมมองเห็นสิ่งที่หลากหลาย ให้เขาเห็นว่าสิ่งหวิสา รา สัตว์ที่อยู่รอบๆ ตัวเขาล้วนแต่ให้ประโยชน์ทางด้านจิตใจ เราจึงพยายามเรียงร้อยสิ่งที่คิดว่าจะเป็นประโยชน์สำหรับเขามาไว้ที่นี่ ”

และอาจารย์อ้ายยังฝากข้อคิดกับครูในการที่จะทำหน้าที่เป็นแบบอย่างและนำพาให้เด็กได้เรียนรู้ผ่านธรรมชาติ เพื่อซึมซับคุณค่าอันดีงามในธรรมชาติและวัฒนธรรมเพื่อที่จะเติบโตอย่างมีคุณค่า ว่า

“...การที่เราสอนเด็กต้องสอนผ่านสังคมและวัฒนธรรมของเขา เด็กต้องเรียนรู้สิ่งที่กว้างใหญ่ไพศาล ถ้าไม่ผ่านครู ผ่านพ่อแม่ แล้วจะผ่านใคร งั้นถ้าเราเป็นคนที่อยู่ตรงกลางแล้วไม่รักษาวัฒนธรรม ไม่รักษารัฐธรรมนูญ ที่ควรจะอยู่กับเด็กไว้ให้เด็ก เราไม่ใช่คนที่จะทำหน้าที่นี้หรือ และหวังว่าเราจะทำหน้าที่ให้ดีที่สุดในขณะที่เรามีอาชีพครู ซึ่งเป็นอาชีพที่จะเรียงร้อยทุกสิ่งทุกอย่างที่กว้างใหญ่ไพศาล ที่เด็กไม่สามารถที่จะจินตนาการได้ แต่เด็กอยู่ในธรรมชาติ เด็กเป็นสมบัติของจักรวาล เด็กเป็นสมบัติของโลก เด็กอยู่ในโลก แต่พวกเขาไม่สามารถจะจินตนาการไปถึง เด็กจะสร้างจินตนาการ ผ่านเรา...”

ในช่วงท้ายผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ ได้สรุปเกี่ยวกับหลักการที่ครูได้ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อให้ครูได้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างการจัดการเรียนรู้ที่เน้นด้านการเกษตรว่าสามารถนำไปสู่หลักสูตรของ สถานศึกษาได้ โดยมุ่งชี้ให้ครูเห็นความสัมพันธ์ของการเรียนรู้จากธรรมชาติซึ่งสามารถพัฒนาเด็กได้ทุกด้านอย่างมีความหมายสอดคล้องกับวิถีชีวิตเด็กที่อยู่ในชุมชนเกษตร โดยสรุปไว้ว่า

“เมื่อเราเข้าใจธรรมชาติจึงมั่นใจเดชะว่ามันจะนำไปสู่ปัญญา วิชาอันมาที่หลัง โดยเฉพาะหลักสูตรอนุบาลพูดถึงพัฒนาการ การทำสวนในโรงเรียนสามารถนำมาพัฒนาเด็กได้ เด็กได้เรียนคณิตศาสตร์จากการเตรียมแปลง จากการนับใบไม้ ต้นไม้ จำนวน ตัวเลขและพื้นที่ เด็กสามารถเรียนได้ ด้านวิทยาศาสตร์ การสังเกต การจำแนก เปรียบเทียบ การคาดคะเน การตั้งสมมุติฐาน คิดเหตุคิดผลก็ได้ ความคิดสร้างสรรค์ก็ได้ เช่น ถ้าเด็กนำไม้เลื้อยเป็นท่อนๆ เด็กจะได้เรียนรู้ในด้านรูปร่าง การออกแบบ บล็อก เพราะฉะนั้นวิชาการเรียนรู้ออกแบบนั้นมี เรื่องอารมณ์ สังคม จิตใจ ความรู้สึก ที่มีความสุขผ่อนคลาย ด้านสังคมนั้นเด็กจะได้ทำงานด้วยความเอื้ออาทรต่อกัน ต่อพืช สัตว์ทั้งหลาย สิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องคุณธรรม ทำให้มันใจว่ามีครบทุกอย่างในหลักสูตร หรือถ้าจะอ้างถึงตามพระราชบัญญัติการศึกษา การศึกษาเพื่อพัฒนามนุษย์ ความเป็นมนุษย์ ซึ่งมีทุกอย่าง กาย จิต จิตวิญญาณ และมโนสำนึกของเราที่รู้จักผิด มองเห็นความจริงซึ่งต้องพัฒนาจากชีวิต ให้เด็กได้เรียนรู้ผ่านครู ผ่านผู้ใหญ่โดยตรง การเรียนรู้ผ่านวิชาผ่านเนื้อหา การสอนเป็นวิชาไม่ได้เกิดจากการเข้าใจความจริง คือ ถ้าเราคิดว่าเนื้อหาแนวคิดนี้เรียนผ่านใครก็ได้ เอกสารและหนังสือก็มีมากมายซึ่งการพัฒนาเอกสารคงจะไม่สามารถช่วยพัฒนาเด็กได้จริงเสมอไป ถ้าครูมุ่งแต่เขียนแผนการสอน โดยไม่ได้ดูเด็ก ก็ไม่ใช่การพัฒนาที่แท้จริง เพราะการพัฒนาที่แท้จริงนั้นครูจะต้องมีการเปลี่ยนฐานคิด ต้องมีความมั่นใจที่จะสร้างและต้องปรับเปลี่ยนฐานคิดใหม่เพื่อจะให้ครูได้เริ่มมองว่าการที่จะพัฒนาจากสภาพชีวิตจริง นั้นต้องได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มเพื่อนที่ มีปรัชญาแนวคิดเดียวกัน มีการร่วมคิดร่วมตัดสินใจ และวางแผนให้เกิดการปฏิบัติได้จริงในโรงเรียน”

ครูทั้งสองโรงเรียนได้เข้าร่วมกิจกรรม ทุกกิจกรรม โดยในช่วงท้ายของการสัมมนา ครูแต่ละโรงเรียนออกแบบสวนเกษตรเพื่อให้เอื้อต่อการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาล โดยมีผู้ทรงภูมิปัญญาทั้ง 6 ท่านคอยให้คำแนะนำปรึกษา

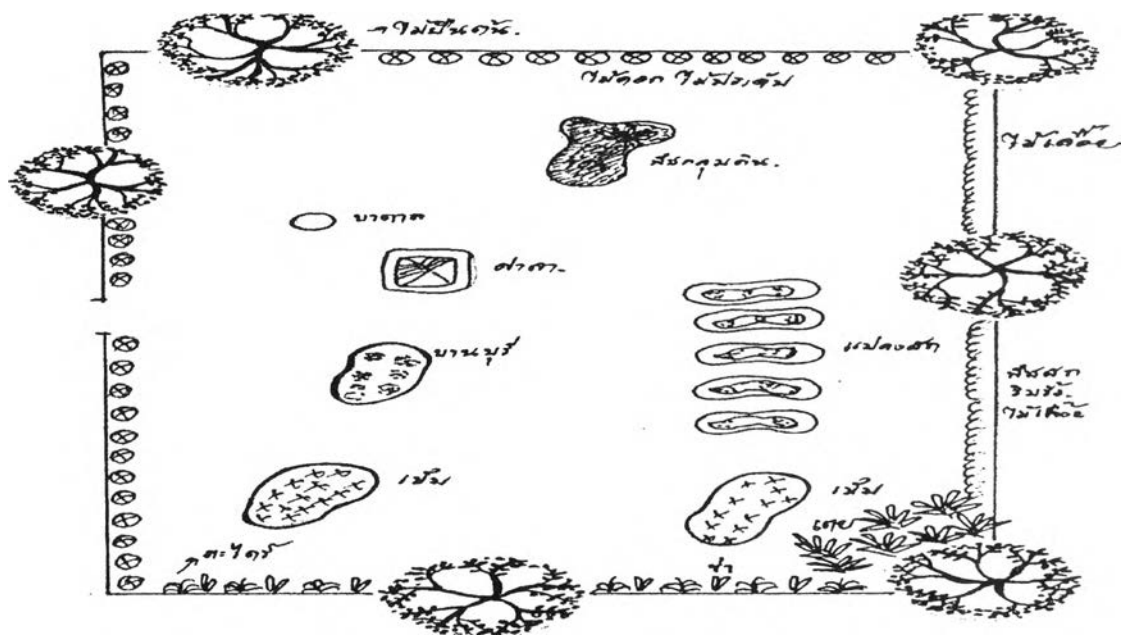
โรงเรียนบ้านห้วยรั้ง

อาจารย์พล ครูน้ำและครูข้าว ได้ร่วมกันออกแบบสวนโดยเน้นการปลูกพืชผักพื้นบ้านเพิ่มเติม เพราะเดิมนั้นในสวนจะปลูกเฉพาะไม้ดอก ไม้ประดับอย่างเดียว และครูได้ร่วมกันคิดที่จะปรับปรุงดินและน้ำ โดยมีอาจารย์พลผู้ทรงภูมิปัญญาในชุมชนคอยแนะนำเพิ่มเติม

“สวนของเรา ดินและน้ำไม่ค่อยดี ต้องกลับไปปรับปรุงใหม่ หาปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมักมาปรับปรุงดิน ส่วนน้ำ ก็คงต้องใช้จากบ่อแทนน้ำบาดาลเพราะน้ำเค็มมาก พอเอามารดต้นไม้ก็ไม่ค่อยโต ” (อาจารย์พล)

ครูน้ำกับครูข้าวเห็นด้วยและแสดงความตั้งใจว่า “เราต้องกลับไปช่วยกันทำสวน” และสวนที่ครูร่วมกันออกแบบ ดังแผนภาพที่ 5

แผนภาพที่ 5 สวนที่ครูโรงเรียนบ้านห้วยรั้งร่วมกันออกแบบ

เมื่อครูได้เข้าร่วมการสัมมนาแล้วต่างก็รู้สึกประทับใจ และเห็นคุณค่ากับการที่จะอยู่กับธรรมชาติ จากการที่ได้เห็นแบบอย่าง ครูเริ่มสนใจที่จะนำแนวทางการดำเนินชีวิตแบบพอเพียง และแสดงความมุ่งมั่นในการที่จะนำมาใช้ในการพัฒนาเด็กดังนี้

“ผมได้เข้าใจอย่างลึกซึ้งซึ่งว่า ชีวิตของสรรพสิ่งในโลกต่างก็ต้องพึ่งพาอาศัยกันและกันทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็ นพืช สัตว์น้อยใหญ่ และจุลชีพทั้งปวงก็มีความสำคัญยิ่ง...มันทำให้ผมได้สำนึกที่จะปรับเปลี่ยนตัวเอง”
(บันทึกอาจารย์พล)

“ทุกชีวิต ทุกอย่างในโลกนี้ มีหัวใจดวงเดียวกัน การที่ได้ร่วมสัมมนาในครั้งนี้ให้บทเรียนอันมีค่าแก่ ข้าพเจ้ามาก อยากปลูกฝังให้ลูกศิษย์ตัวน้อยๆ มีจิตสำนึกรักธรรมชาติ รักท้องถิ่น อนุรักษ์สิ่งดีๆ ไว้ให้โลก” (บันทึกครูข้าว)

“...หากเรามีจิตสำนึกระลึกถึงคุณของคุณปู่ คุณทวด นำเอาภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่นมาผสมผสาน กับเทคนิคของคนรุ่นใหม่ การเกษตร การเพาะปลูกของเราจะได้ผลดี หากใช้ปุ๋ยคอกก็คงจะดี... คุณป่อเป็นแบบอย่างที่ดีแก่คนรุ่นหลัง ควรเอาแบบอย่างเธอใช้ชีวิตเรียบง่ายและมีคุณภาพ กราบขอบคุณที่ให้แนวคิดดีๆ แก่การดำเนินชีวิต” (บันทึกครูน้ำ)

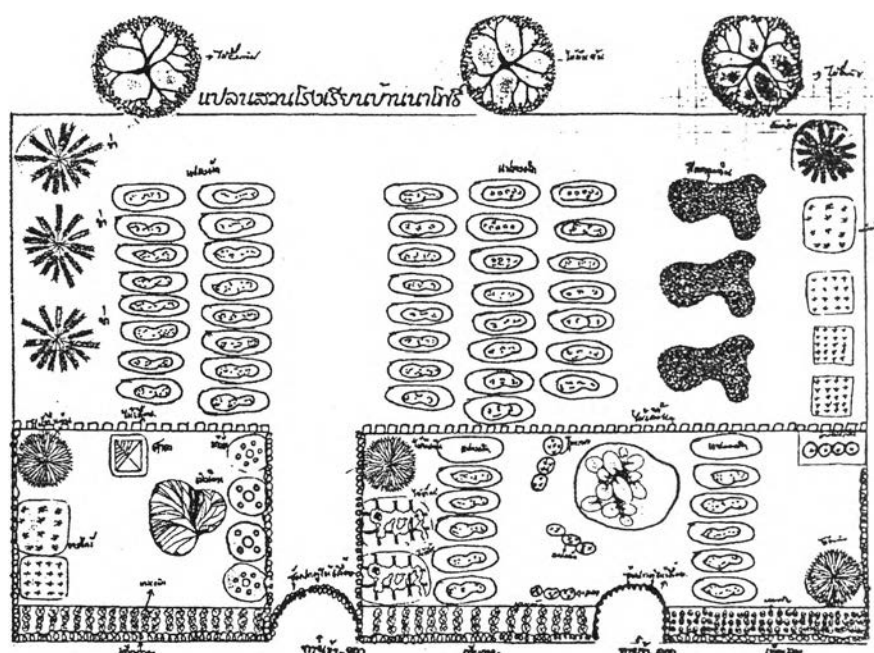
โรงเรียนบ้านต้นโพธิ์

ครูแก้ว ครูเตย ครูแพรว และอาจารย์ไม้ได้ร่วมกันออกแบบสวนโดยจัดขยายสวนให้เด็ก อนุบาลได้ทำสวนในส่วนหน้าต่อจากแปลงเกษตรธรรมชาติที่มีอยู่เดิมขยายพันธุ์พืชผักในสวนที่มี อยู่ และเน้นเรื่องการจัดระบบน้ำ และบำบัดน้ำเสียด้วย ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นการที่ผู้ทรงภูมิปัญญาชี้ นำให้ครูได้คิดแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ ดังที่อาจารย์ไม้กล่าวว่า

“บ่อแปร่งพื้นอนุบาลที่อยู่ข้างแปลงเกษตร น้ำที่ไหลออกมาเราน่าจะบำบัดแล้วนำมาใช้ในสวนได้อีก ผมว่าถ้าให้น้ำไหลมาในสวนเราต้องขุดร่องน้ำให้ไหลผ่านมาในสวนแล้วปลูกพืชผัก...”

ครูทุกคนแสดงความเห็นด้วยและวางแผนที่จะทำบ่อบำบัดน้ำเสีย และบ่อพักน้ำเพิ่ม และสวนที่ครู ร่วมกันออกแบบจะเน้นการปลูกพืชผักสมุนไพรเพื่อนำไปใช้ในการจัดทำอาหารกลางวัน และให้ เด็กสามารถเรียนรู้ในสวนได้เช่น การทำแปลงผักสำหรับเด็กอนุบาล การทำศาลาที่พักในสวน ซึ่ง แสดงให้เห็นว่าครูได้คิดอย่างเชื่อมโยงระหว่างการเรียนรู้ในแปลงเกษตรซึ่งจะส่งผลโดยตรงกับ การพัฒนาเด็ก เช่นเด็กได้เล่นในสวน ได้รับผิตชอบพืชผัก ชิมซัับการเป็นอยู่อย่างเอื้ออาทร ครูจึง ร่วมกันออกแบบสวนดังแผนภาพที่ 6

แผนภาพที่ 6 แบบสวนที่ครูโรงเรียนบ้านต้นโพธิ์ร่วมกันออกแบบ

เมื่อครูได้เข้าร่วมการสัมมนาแล้วครูต่างก็สนใจที่จะนำความรู้ แนวคิด แบบอย่างที่ได้รับจากการสัมมนาไปใช้ในการจัดประสบการณ์เพื่อพัฒนาเด็กดังนี้

“ประสบการณ์ตรงของเด็กจะเกิดขึ้นได้อย่างสมบูรณ์ก็ต่อเมื่อ ครูผู้สอนต้องมีความรู้ความเข้าใจอย่างถูกต้องและลึกซึ้งก่อนแล้วจึงจัดสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติมาให้เด็กได้เรียนรู้” (ครูแพรว)

“จากการสัมมนาข้าพเจ้านำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันเพื่อให้เด็กเกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับการเกษตรธรรมชาติ การอยู่กับธรรมชาติอย่างเกื้อกูล การใช้ทรัพยากรอย่างประหยัด การให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาท้องถิ่น อนุรักษ์ วัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่นให้คงอยู่ จะปลูกฝังให้เด็กรู้สึกภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตนเอง โดยจะนำมาจัดสภาพแวดล้อมในโรงเรียนจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้เด็กได้ศึกษา” (บันทึกครูเคย)

ครูบางคนเมื่อเริ่มเข้าร่วมสัมมนามีความรู้สึกไม่เห็นด้วย แต่แล้วเมื่อเสร็จสิ้นการสัมมนาจึงได้เข้าใจ สำนึกในสิ่งดีงามของถิ่นอีสาน เริ่มคิดพิจารณาตามหลักธรรม เห็นความเป็นปัจจัยที่ขึ้นต่อกันในธรรมชาติ เริ่มเห็นความสำคัญของวัฒนธรรมและภูมิปัญญา ที่มีธรรมชาติเป็นพื้นฐาน และแสดงความมุ่งมั่นที่จะเสริมสร้างและพัฒนาตามแนวทางที่ได้เข้าร่วม ดั่งบันทึกของครูแก้วที่ว่า

“ในการสัมมนาครั้งนี้ ตามความรู้สึกของข้าพเจ้าเป็นความรู้สึกที่แปลกกว่าทุกครั้งที่เคยเข้าร่วม วันแรกที่เข้าร่วมกิจกรรมยอมรับว่าอึดอัด นีมันยุคนั้นแล้วข้าพเจ้าคิดในใจ ชัดกับความรู้สึกมากภายในใจร้อนรุ่ม แต่ลึกๆ ก็อยากจะดูต่อไปว่าเป็นยังไง เสียงขลุ่ยทำให้จิตใจของข้าพเจ้าเริ่มเย็นลงและรู้สึกเป็นกลางมากขึ้น เริ่มได้คิดว่าถ้าเราปฏิบัติตามก็ไม่เสียหายอะไร เราก็ดูเหมือนคนอื่นที่ไม่เดือดร้อน ลองให้ใจตัวเองเปิดกว้างขึ้น คิดซ้ำๆ ที่ละประเด็น การใช้ชีวิตที่เรียบง่ายไม่ฟุ้งเฟ้อ การดำรงชีวิตให้มีชยะน้อยที่สุดไม่เป็นภาระแก่สังคม การค้นหาโรคทางภูมิปัญญาของท้องถิ่นและฟื้นฟูให้คงอยู่ ในใจของข้าพเจ้าเริ่มมองเห็นช่องทางที่จะเป็นไปได้เพราะ ที่กล่าวมาทั้งหมดมันคือ พื้นฐานของคนอีสาน ที่เคยปฏิบัติกันมาหลายชั่วอายุคน แต่เมื่อกาลเวลาเปลี่ยนไปวัตถุเข้ามามีบทบาทจึงทำให้เราลืมพื้นเพของเราไปชั่วขณะ วันนี้ ขณะนี้สายเลือดของคนอีสานแท้ๆ ของข้าพเจ้าเริ่มมองเห็นภาพในอดีต เก่าๆ ที่เลื่อนลงและกำลังจะเด่นชัดขึ้นมาในใจของข้าพเจ้า ด้วยความมุ่งมั่น ความตั้งใจ และแรงกระตุ้นจากภายนอก คงไม่ไกลเกินฝันที่จะเริ่มจากตัวเอง ครอบครัว นักเรียนและชุมชน แม้ว่าจะใช้เวลาตลอดชีวิตก็ดีกว่าไม่ได้ทำอะไรเลย ”

กล่าวโดยสรุป การจัดกิจกรรมการสัมมนาครั้งนี้ เป็นการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างครู และผู้ทรงภูมิปัญญาในบรรยากาศที่แวดล้อมด้วยธรรมชาติมีขุนเขา ป่าไม้ และสายน้ำ ซึ่งเป็นสวนป่าวนเกษตรของผู้ทรงภูมิปัญญาผู้ดำเนินชีวิตเรียบง่าย มุ่งมั่น เด็ดเดี่ยว มีอุดมการณ์ ซึ่งเอื้อต่อการที่จะให้ครูได้เห็นแบบอย่าง สร้างความตระหนัก สร้างจิตสำนึกในคุณค่าของธรรมชาติ ซึ่งให้เห็นถึงความสำคัญของการที่จะเป็นอยู่ในโลกปัจจุบันอย่างมีคุณค่า โดยที่จุดสำคัญในการเป็นอยู่อย่างเข้าใจธรรมชาติ การป้องกันและแก้ปัญหาสภาพแวดล้อมได้อย่างสร้างสรรค์ มุ่งค้นหาสาเหตุและปัจจัยต่างๆ ที่สัมพันธ์และส่งผลสืบทอดต่อกันของสรรพสิ่ง โดยครูทำความเข้าใจและฝึกปฏิบัติการเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย การใช้ทรัพยากรอย่างประหยัด และเรียนรู้เกษตรธรรมชาติ ซึ่งธรรมชาติเหล่านี้เป็นรากฐานของวัฒนธรรม

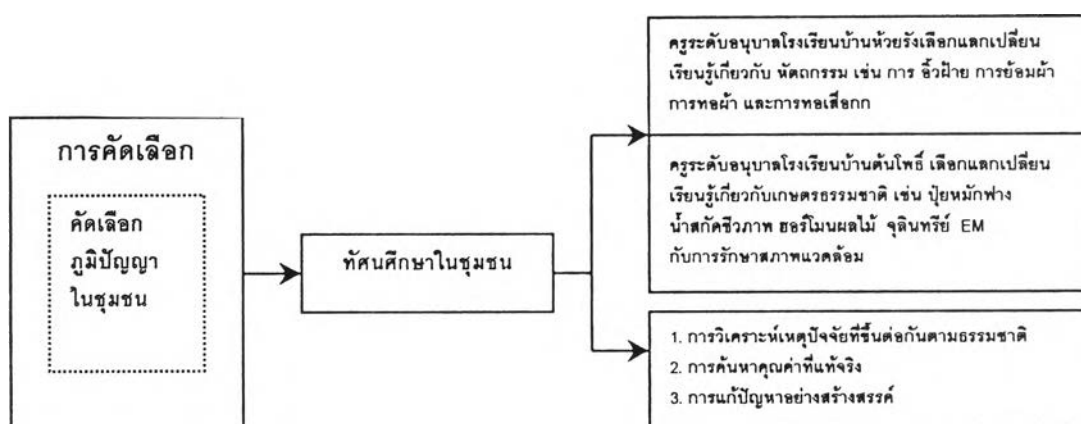
การจัดกิจกรรมต่างๆ จึงเน้นการค้นหาแก่นสารของวัฒนธรรมเบื้องต้น นั่นก็คือ สัจธรรมหรือความเป็นจริงตามธรรมชาติ เป็นการพิจารณาตามหลักธรรม ทำให้ครูเข้าใจและเห็นแบบอย่างแนวทางการปฏิบัติตนอันจะก่อให้เกิดความสมดุลและยั่งยืน รู้เท่าทันธรรมชาติอันเป็นแก่นสารของวัฒนธรรม และได้เรียนรู้การแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ เช่น การบำบัดน้ำเสีย การบำรุงดินโดยวัสดุธรรมชาติ ครูได้คิดพิจารณาในคุณค่าที่แท้จริงของสรรพสิ่งที่อยู่อย่างอิงอาศัยกัน ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะเป็นพื้นฐานแนวคิดให้ครูได้ตระหนัก มองเห็นความเชื่อมโยงของเหตุปัจจัยต่างๆ ในการพัฒนาเด็ก ซึ่งครูต้องมีพื้นฐานคิดของ การเข้าใจธรรมชาติ เข้าใจชีวิต อันที่จะนำไปสู่ มุมมองในการพัฒนาตนและพัฒนาเด็กอย่างเข้าใจในคุณค่าที่แท้จริง

การปรับใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านในการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาลนั้น พบว่ามุ่งเน้นเกี่ยวกับการจัดสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ให้เด็กได้เรียนรู้อย่างสัมพันธ์กับธรรมชาติ คือ

การออกแบบสวนเกษตรในโรงเรียน โดยให้เห็นแบบอย่างการจัดสวน และนำแนวคิดที่ได้จากการร่วมกิจกรรมมาประมวลเพื่อที่จะนำวัฒนธรรมพื้นบ้านด้านการเกษตรไปปรับใช้ในการจัดประสบการณ์ให้ เกิดผลจริงในแต่ละโรงเรียน

ช่วงที่ 2 การคัดเลือก โดยการคัดเลือกวัฒนธรรมในชุมชน

แผนภูมิที่ 8 การคัดเลือก

รายละเอียดขอแผนภูมิที่ 8 มีดังนี้

ในช่วงนี้จัดให้ครูได้ร่วมกันคัดเลือกวัฒนธรรมที่เห็นว่ามีเหมาะสมกับการที่จะนำมาจัดประสบการณ์สำหรับเด็กในโรงเรียน แล้วจัดให้ครูได้ศึกษาร่วมกับผู้ทรงภูมิปัญญาในชุมชนเกี่ยวกับวัฒนธรรมในด้านที่ครูเลือก และในกรณีที่มีการศึกษานอกชุมชนเกี่ยวกับวัฒนธรรมที่ครูได้เลือก ครูตกลงที่จะให้ผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ ไปทำการศึกษาแล้วนำมาถ่ายทอดให้กับครู เพราะเห็นว่าอยู่ในช่วงที่ทางโรงเรียนมีภาระงานมาก การไปศึกษาเป็นกลุ่มนอกชุมชนจะไม่สะดวก

ครูทั้งสองโรงเรียนได้คัดเลือกที่จะศึกษาวัฒนธรรมในด้านที่แตกต่างกันทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสนใจของครูโดยพิจารณาจากพื้นฐานทางวัฒนธรรมของแต่ละชุมชน เมื่อคัดเลือกเรื่องที่จะศึกษาได้ จึงวางแผนเพื่อที่จะให้ครูได้เรียนรู้กับผู้ทรงภูมิปัญญาด้านนั้นๆ โดยผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ เป็นผู้ประสานในการกำหนด วัน เวลา ตามความสะดวกของทั้งสองฝ่าย และจัดเตรียมอุปกรณ์เพื่ออำนวยความสะดวกในการเรียนรู้โดยมุ่งให้ครูได้เรียนรู้ร่วมกับผู้ทรงภูมิปัญญาในสถานที่และสภาพแวดล้อมจริงตามวิถีชีวิตของผู้ทรงภูมิปัญญา

การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในช่วงนี้จึงเป็นการคิดถึงคุณค่าที่แท้จริงของวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชนแต่ขาดการเชื่อมต่อเข้ากับการศึกษา ครูได้เรียนรู้ ร่วมวิเคราะห์ ออกแบบ วางแผนร่วมกันกับผู้ทรงภูมิปัญญาถึงการทำที่ว่าจะนำวัฒนธรรมมาปรับใช้ โดยมีการแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ เช่น การออกแบบสื่อ การออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับเด็ก ซึ่งพบว่าครูแต่ละโรงเรียนได้เลือกที่จะเรียนรู้ในวัฒนธรรมด้านต่างๆ ดังนี้

โรงเรียนบ้านห้วยวัง

การเรียนการสอนนอกสถานที่ ผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ กับครูระดับอนุบาลร่วมกันเลือกที่จะศึกษาวัฒนธรรมพื้นบ้านที่สอดคล้องกับ วิถีชีวิตของคนชุมชน โดยพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ ครูข่าวกับครูน้ำบอกกับผู้วิจัยว่า “สนใจเรื่องหัตถกรรมพื้นบ้านเฮานี้ละ ต่ำสาด ต่ำหูก มั่นไกลโตเฮาดี” ส่วนวัฒนธรรมเรื่องอื่นๆ ครูเห็นว่าเป็นเรื่องที่ไม่ค่อยมีในชุมชนดังที่ครูน้ำกล่าวว่า “กะเอาเรื่องบ้านเฮานี้ละ หมอลำ หมอแคนบ้านเฮากะบ่ค่อยมี” เมื่อครูตกลงที่จะศึกษาเรื่องหัตถกรรมจึงได้นำไปปรึกษากับผู้บริหารซึ่งผู้บริหารก็เห็นด้วย เมื่อครูตกลงที่จะศึกษาวัฒนธรรมพื้นบ้านเกี่ยวกับหัตถกรรม ครูข่าว ครูน้ำ และผู้วิจัยจึงไปปรึกษาร่วมกับผู้ทรงภูมิปัญญาในชุมชน คือ แม่ไหมซึ่งเป็นประธานกลุ่มทอผ้าในศูนย์ทอผ้าบ้านห้วยวังและตกลงกันได้ว่าจะทำการศึกษา เรื่อง “การปั่นฝ้าย การย้อมผ้า การทอผ้าและการทอเสื่อกก” โดยได้ร่วมกันวางแผนที่จะศึกษาเกี่ยวกับ “การปั่นฝ้าย การย้อมผ้าด้วยสีธรรมชาติ และการทอผ้า” ที่ศูนย์ทอผ้าบ้านห้วยวัง โดยแม่ไหมตกลงที่จะเตรียมการประสานกับชาวบ้านให้ ส่วนการทอเสื่อกกแม่ไหมให้ความเห็นว่า

“ต่ำสาดมันต่ำบ่ยากดอก เดี่ยวนี้บ้านเฮาเขากะต่ำกันอยู่ ครูกะต่ำเป็นสุขคน แต่ว่าการเห็ดฟิมนี้บ้านเฮาบ่มีเห็ดแล้ว มีช่างอยู่บ้านแพง เป็นตาไปศึกษากับชะเจ้าอยู่ ฟิมน้อยๆ ชะเจ้ากะคือสิเห็ดได้อยู่ ครูลองไปเบิ่ง”

ครูและแม่ไหมจึงตกลงกันให้ผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ ไปศึกษาเรื่องการทอเสื่อกกที่หมู่บ้านแห่งหนึ่งห่างจากบ้านห้วยวังประมาณ 30 กิโลเมตร เป็นแหล่งทอเสื่อกกที่มีชื่อเสียงที่สุดแห่งหนึ่งในภาคอีสาน โดยตกลงกันให้ผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ ไปศึกษากับช่างทำฟิมด้วยเพื่อหาแนวทางในการที่จะปรับฟิมให้มีขนาดเล็กลง จะได้เหมาะกับการที่จะนำมาให้เด็กได้เรียนรู้แล้วค่อยให้ผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ นำมาถ่ายทอดให้กับครูที่โรงเรียน เมื่อตกลงกันได้ กิจกรรมต่างๆ จึงเริ่มขึ้นซึ่งจะเป็นการเรียนรู้ร่วมกันในวันเสาร์ อาทิตย์ซึ่งเป็นวันที่ครูว่าง

การปั่นฝ้าย

แม่ใหม่ได้ประสานกับเครือข่ายกลุ่มแม่บ้านให้ครูได้เรียนรู้เรื่องการปั่นฝ้ายกับแม่ก้อม ซึ่งเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนที่มีเครื่องมือในการปั่นฝ้ายค่อนข้างสมบูรณ์ ก่อนที่การเรียนรู้การปั่นฝ้ายจะเริ่มขึ้นผู้วิจัยได้ไปพบแม่ก้อม ซึ่งพบว่าที่บ้านแม่ก้อมยังขาดเครื่องมืออยู่หลายชิ้นที่ต้องทำการหาเพิ่มเติมและต้องซ่อมแซมอุปกรณ์บางชิ้นด้วย ผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ และครูได้ไปเสาะหาเครื่องปั่นฝ้ายตามคำแนะนำ ตามบ้านผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนจนรวบรวมเครื่องมือได้ครบ คือ เครื่องอ้ว ใ น ไม้ตัด ไม้เปีย ซึ่งเครื่องมือบางอย่าง ก็ต้องนำไปให้ช่างพื้นบ้านช่วยซ่อมแซมก่อน เพราะขาดการใช้งานมานาน จนเครื่องมือต่างๆ สามารถใช้งานได้ แล้วจึงนำอุปกรณ์เหล่านี้ไปเรียนรู้กับแม่ก้อม แม่ก้อมลงจากที่แล้วมาแนะนำพร้อมกับสาธิตการปั่นฝ้าย ดังนี้

"ก่อนที่จะนำฝ้ายมาอ้วต้องตากฝ้ายให้แห้งสนิทก่อน แล้วเวลาที่อ้วต้องค่อยๆ อ้วทีละน้อยๆ โดยแม่ให้ฝ้ายเป็นแผ่นบางๆ แม่ไปตามด้านหน้าของอ้ว ถ้าใส่ทีละมากๆ จะทำให้ติดเครื่องแล้วจะอ้วไม่ออก และถ้าเครื่องอ้วผิดก็ให้ใช้ไขว้ หรือน้ำมันหล่อลื่นทาให้หมุนได้ดียิ่งขึ้น เครื่อง แยกเมล็ดออกจากปุยฝ้าย พอได้ปุยฝ้ายมากองหนึ่ง แม่ก้อมก็นำไม้ตัดฝ้ายที่มีลักษณะคล้ายคันธนูมาติดเข้ากับปุยฝ้าย ฝ้ายก็จะแตกฟูเป็นปุยขยายขึ้น แม่ก้อมแบ่งฝ้ายที่แตกเป็นปุยออกเป็นส่วนๆ แล้วนำไม้ใผ่มาแนบเข้ากับปุยฝ้ายแล้วหมุนปุยฝ้ายก็จะม้วนเป็นแท่งยาวตามแท่งไม้ใผ่ แล้วถอดไม้แอกฝ้ายจะม้วนเป็นหลอด แล้วนำฝ้ายที่เป็นหลอดมาปั่นกับใ น ฝ้ายที่เป็นหลอดก็จะถูกปั่นเป็นเส้นด้ายแล้วกรอเข้ากับเหล็ก พอได้ด้ายเต็มก็นำมาทำให้เป็นปอยโดยไม้เปีย ก็จะได้ด้ายรวมกันเป็นปอยใหญ่"

พอแม่ก้อมสาธิตเสร็จก็เรียกให้ครูและผู้วิจัยไปลองทำโดยเริ่มตั้งแต่ขั้นตอนแรกจนถึงขั้นตอนสุดท้าย โดยแม่ก้อมจะคอยดูอยู่ข้างๆ บางทีก็ต้องคอยจับมือ หรือดึงเส้นด้ายให้กรอเข้าเป็นจังหวะจนสามารถทำได้ด้วยตัวเอง

แม่ก้อมบอกให้ลองทำหลายๆ รอบให้ชำนาญ ครูและผู้วิจัยจึงนั่งปั่นฝ้ายบนแคร่ไม้ไผ่ข้างๆ ที่ของแม่ก้อมแล้วแม่ก้อมก็นั่งทอดผ้าฝ้ายต่อและในระหว่างที่ทำการปั่นฝ้าย ถ้ามีปัญหาเส้นด้ายขาด หรือใ น ฝืด แม่ก้อมก็จะมาช่วยแก้ไขให้ ผู้วิจัยจึงได้เรียนรู้ทั้งวิธีการและการปรับแต่งเครื่องมือให้อยู่ในสภาพที่ใช้งานได้ดีอีกด้วย ในช่วงท้ายแม่ก้อมยังเล่าถึงการลงช่วงปั่นฝ้ายของสาวๆ ในสมัยที่แม่ก้อมยังสาวให้ได้ฟังด้วยว่า

ปั่นฝ้ายสมัยก่อนกะเอ็กกันสูเอือนั่นละ เอาไว้ทำใช้สอย พอแม่เพิ่นพาเฮ็ดทำทำ กะเอามาตำผ้าแพร ผ้าหม่ ตำผ้าแพรไว้ทำตัดเสื้อ เฮ็ดผ้าแพรขาวไว้ทำใช้ในยามบุญยามทาน ฝ้ายกะปลูกไว้หน้าหัวไร่ปลายนา แต่ก่อนนี้เป็นสาวมา พอแม่กะหัดให้เข็นฝ้าย อ้วฝ้าย ตำหูก แต่สมัยนี้บ้านเฮาบ่ค่อยมีผู้สืบสานไว้

มีแต่ผู้เฒ่าผู้แก่เด็กน้อยบ่ค่อยรู้จักดอก... ครูพากันมามือนักกะตีสได้สืบทอดไว้ให้เด็กน้อยบ้านเขาได้เห็น มันเป็นแนวดีแม่ใหญ่ว่าเป็นตารักษาไว้ "

แม่ก็อมให้ความเห็นว่าสมัยนี้คนเราชอบสบาย เสื้อผ้าก็ซื้อสำเร็จ ไม่สนใจปลูกฝ้ายกันเลย อีกอย่างคงคิดว่ามันยุ่งยากหลายขั้นตอนกว่าจะออกมาเป็นผ้า เด็กๆสมัยนี้เลยไม่รู้เลยว่าผ้าฝ้าย ทำมาจากอะไร และได้เสนอว่า น่าจะให้เด็กเราได้รู้บ้างว่าเสื้อผ้าที่เขาสวมได้มาอย่างไร ให้เขาได้รู้จักต้นฝ้าย รู้การปั่นฝ้าย การทอผ้า และแม่ก็อมได้แนะนำว่าสำหรับเด็กอนุบาลนั้นให้เรียนรู้การปั่นฝ้ายก่อน และครูต้องพาเด็กทำ และแนะนำว่าเครื่องมือต่างๆ ก็ควรปรับให้เหมาะกับเด็กด้วย โดยให้ไปปรึกษากับช่างพื้นบ้าน ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนแต่เป็นการชี้แนะให้ครูได้คิดวิเคราะห์พิจารณา ปัจจัยต่างๆ ที่สัมพันธ์กันถ้าครูเชื่อมโยงให้เห็นที่มาที่ไปของสิ่งต่างๆ จะทำให้เด็กได้เรียนรู้ในคุณค่าที่แท้จริงของสิ่งต่างๆ ที่อยู่รอบตัว

การย้อมผ้าด้วยสีธรรมชาติ

ครูข้าวและครูน้ำได้ไปเรียนรู้การย้อมผ้ากับแม่ใหม่และกลุ่มแม่บ้านที่เป็นเครือข่ายของแม่ใหม่ เนื่องจากเป็นช่วงหน้าฝน แม่ใหม่บอกว่าไม่เหมาะที่จะเรียนรู้เกี่ยวกับสีจากเปลือกไม้ในช่วงนี้ จึงแนะนำว่าควรจะใช้สีจากสิ่งอื่นนอกจากการใช้เปลือกไม้ เพราะในหน้าฝนต้นไม้จะมีน้ำมากสีจะไม่เข้ม ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการเรียนรู้อย่างเข้าใจสภาวะของธรรมชาติ จึงตกลงที่จะย้อมสีจากขมิ้น และครั้ง เพราะหาได้ง่ายในชุมชน ครูข้าวจึงอาสาที่จะนำครั้งที่เลี้ยงไว้ในสวนมา ส่วนขมิ้นนั้นแม่ใหม่ได้จัดเตรียมไว้ให้ การเรียนรู้การย้อมผ้าก็เริ่มขึ้นที่บ้านแม่ของครูข้าว อุปกรณ์ที่ใช้ในการย้อมนั้นแม่ใหม่ได้แนะนำให้ครูจัดเตรียมไว้ คือ ขมิ้น ครั่ง ฝ้ายสีขาว ผลไม้รสเปรี้ยว ฟีน น้ำ หม้อ กะละมัง และเตา แล้วจึงย้อม โดยแม่ใหม่และครูเรียนรู้โดยปฏิบัติไปพร้อมๆ กัน ซึ่งสรุปได้ดังนี้

นำขมิ้นผงมาต้มผสมกับน้ำฝนหรือน้ำบ่อ ไม่ให้ใช้น้ำประปาหรือน้ำบาดาล ต้มประมาณ 30 นาที จนเดือดแล้วผสมสารส้มเพื่อให้สีติดผ้าได้ดี ส่วนผ้าที่จะย้อมให้นำแช่น้ำฝนหรือน้ำบ่อเช่นกัน พอน้ำเดือดและสีกระจายตัวดีแล้วก็นำผ้าที่แช่ลงย้อมโดยต้มไปเรื่อยๆ ในระหว่างที่ต้มก็ใช้ไม้คนผ้า เพื่อให้สีติดผ้าอย่างสม่ำเสมอ ขณะที่คนผ้าต้องให้ผ้ากระจายออก พยายามอย่าให้ผ้าพันกันเพราะจะทำให้สีติดไม่สม่ำเสมอ ต้มอยู่นานประมาณ 30 นาที จึงยกหม้อลงแล้วทิ้งไว้ให้เย็น พอเย็นครูและแม่ใหม่ช่วยกันนำผ้าไปล้างน้ำฝน และนำไปตากไว้ในที่ร่ม

พอถึงการย้อมผ้าด้วยครั้งนั้นแม่ใหม่แนะนำให้ครูจัดเตรียมแช่ครั้งก่อน ซึ่งแม่ใหม่และครูตกลงกันว่า จะทำการแช่ครั้งและนำมาย้อมร่วมกันในวันรุ่งขึ้น แม่ใหม่ได้อธิบายวิธีการย้อมซึ่งสรุปได้ดังนี้

สำหรับการย้อมผ้าด้วยครั้งนั้นมีวิธีการค่อนข้างซับซ้อน และต้องใช้เวลาเริ่มตั้งแต่เช้าครั้งที่ได้มาไปตากแดดให้แห้ง แล้วให้นำครั้งไปบดหรือตำให้ละเอียดจากนั้นให้นำไปแช่ผสมผลไม้ที่มีรสเปรี้ยวโดยแม่ใหม่บอกว่าให้ใช้ผลไม้ที่มีในบ้าน คือ มะขามเปียก มะเฟือง มะงั่ว หรือรังมดแดง แล้วแช่ทิ้งไว้ 1 คืน จากนั้นให้นำไปต้มให้เดือดประมาณ 1 ชั่วโมงจึงยกกลงกรองเอาเฉพาะน้ำ แล้วนำไปต้มโดยใช้ไฟอ่อนๆ โดยในขั้นนี้แม่ใหม่บอกว่าต้องใส่สารส้มลงไปเล็กน้อยเพื่อให้สีติดดี จากนั้นนำผ้าที่แช่ไว้บิดให้หมาดใส่ลงไปในหม้อต้มน้ำครั้ง แล้วต้มต่อไปประมาณ 1 ชั่วโมงและในระหว่างนั้นก็ใช้ไม้คนให้ทั่ว และให้ยกผ้าให้โดนอากาศบ้าง จึงจะติดสีดีหลังจากนั้นยกหม้อลงแช่ทิ้งไว้หนึ่งคืน แล้วค่อยนำผ้ามาบิดให้หมาดแล้วนำไปตากในที่ร่ม พอผ้าแห้งจึงนำมาซักน้ำเปล่าแล้วนำไปผึ่งตากในที่ร่ม ซึ่งน้ำที่ใช้ในการย้อมผ้านั้นจะใช้น้ำฝนหรือน้ำบ่อเสมอ

ผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ ครูข้าว และครูน้ำได้ร่วมกันดำครั้งและนำไปแช่น้ำส้มซึ่งครูเลือกใช้มะงั่ว ซึ่งมีมากในฤดูฝนแทนน้ำส้ม แสดงให้เห็นถึงการแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ ซึ่งครูได้เตรียมน้ำครั้งไว้ย้อมในวันต่อมาโดยมีแม่ใหม่และชาวบ้านที่เป็นเครือข่ายของแม่ใหม่มาช่วยกันย้อมผ้าด้วย ครูจึงได้เรียนรู้ทั้งกับผู้ทรงภูมิปัญญาโดยตรง และจากชาวบ้านที่เป็นเครือข่ายศูนย์ทอผ้าของชุมชนด้วย

สำหรับการทัศนศึกษาเกี่ยวกับการทอผ้านั้นผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ และครูได้ไปศึกษาที่ศูนย์ทอผ้าของหมู่บ้านซึ่งอยู่ในวัด ซึ่งในด้านการทอผ้านั้นครูมีความเข้าใจดีเพราะล้วนแล้วแต่เคยทอผ้ามาแล้ว ซึ่งพบว่าครูนั้นก็จะขอคำปรึกษากับแม่ใหม่และชาวบ้านเกี่ยวกับการทำพิมขนาดที่พอเหมาะในการที่จะนำมาปรับใช้ให้เด็กได้ทอ ซึ่งส่วนมากทุกคนจะให้ข้อคิดเห็นว่าควรปรับให้มีขนาดเล็ก และไม่ควรเป็นกักระตูกเหมือนที่ผู้ใหญ่ทำเพราะซับซ้อนเกินไป สุดท้ายจึงสรุปร่วมกันว่าควรทำเป็นตารางสี่เหลี่ยมขนาดเล็ก โดยใช้ไม้ที่มีในชุมชนมาทำ โดยให้ช่างพื้นบ้านร่วมออกแบบ และจัดทำให้

เมื่อครูได้ศึกษาตามกำหนดการที่วางแผนไว้พบว่า ครูแสดงความสนใจ และบางคนได้คิดที่จะสร้างเครื่องมือ อุปกรณ์ขึ้นเพื่อให้เด็กได้เรียนรู้ตามแนวทางที่ตนได้ร่วมศึกษามา ดังนี้

"เครื่องมือปั่นฝ้ายของผู้เฒ่าผู้แก่กลางคนที่บ่ได้ใช้ กะมี เหน่าสีไปขอมาบริจาคให้เด็กน้อยได้เรียนรู้ว่าเดี๋ยวจะฝากเด็กน้อย ถามพ่อ แม่ ของเขาเบิ่ง นือว่าสีให้ช่างแถวบ้านเขาเฮ็ดให้ก็คือสีพอเฮ็ดได้อยู่เดียวที่สีลองไปปรึกษาเขาเจ้าเบิ่ง" (ครูข้าว)

และเมื่อผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ นำเสนอเกี่ยวกับการไปศึกษาการทอเสื้อกที่ที่บ้านแพงโดยนำ
พิมพ์ขนาดเล็กและภาพเกี่ยวกับการทอเสื้อก เช่น การจักต้นกก การทอเสื้อ การทำพิมพ์ การทอด้วย
กึ่งเล็ก ฯลฯ มาให้ครูได้ดูพร้อมกับอธิบาย และเล่าเรื่องราวที่ไปศึกษามาให้ครูทราบ ครูแสดงความ
สนใจและริเริ่มที่จะนำมาให้เด็กได้เรียนรู้

“พิมพ์อันน้อยๆ เป็นตาสนใจอยู่ เดี่ยวให้ภารโรงเอาไม้เศษของโรงเรียนมาเสียดก็น้อยให้เลย เสียดบายาก
ดอก พิมพ์เขาก็มีแล้วนี่” (ครูน้ำ)

กล่าวโดยสรุป การจัดกิจกรรมการศึกษาออกสถานที่ของโรงเรียนบ้านห้วยวังเลือกที่จะ
ศึกษาเกี่ยวกับหัตถกรรมพื้นบ้าน คือ การปั่นฝ้าย การย้อมผ้า การทอผ้า และการทอเสื้อก
ผู้ทรงภูมิปัญญาได้ชี้ให้ครูเห็นคุณค่าของหัตถกรรมในชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับวัฒนธรรมพื้นบ้าน
เพราะในชุมชนมีแหล่งทอผ้าที่มีชื่อเสียงและได้รับความสนใจทั้งจากคนในและนอกชุมชน โดยครู
ได้เรียนรู้เกี่ยวกับ การปั่นฝ้าย การทอผ้า การย้อมผ้า ร่วมกับผู้ทรงภูมิปัญญา คือ “แม่ไหม”
ผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับการทอผ้า และคนในชุมชนที่อยู่ในเครือข่ายของกลุ่มแม่บ้าน
ส่วนการศึกษาเรื่องการทอเสื้อกซึ่งเน้นศึกษาเรื่องพิมพ์นั้นผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ ต้องไปศึกษา
แหล่งวัฒนธรรมนอกชุมชนที่มีความโดดเด่นกว่าเพื่อที่จะได้นำมาเสริมกับสิ่งที่มีในชุมชน และนำสู่
การปรับใช้ให้เหมาะสมกับการเรียนรู้ของเด็ก เมื่อครูได้ผ่านการศึกษานอกสถานที่ในเรื่องเกี่ยวกับ
หัตถกรรมพื้นบ้านแล้วครูยังแสดงความสนใจในการที่จะสืบสานและคิดที่จะสร้างสรรค์เพื่อนำไป
ปรับใช้ให้เด็กได้เรียนรู้ด้วย

โรงเรียนบ้านตันโพธิ์

การศึกษานอกสถานที่ ผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ กับครูระดับอนุบาลร่วมกันเลือกที่จะ
ศึกษาวัฒนธรรมพื้นบ้านที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน โดยพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ
ครูแก้ว ครูเตย ครูแพรวและครูกล้วยและผู้วิจัยมีความเห็นร่วมกันว่า

“โรงเรียนมีสวนเกษตรธรรมชาติที่ค่อนข้างสมบูรณ์ เป็นแบบอย่างให้คนทั้งในและนอกชุมชน แต่เขา
(ครูอนุบาล) บ่ค่อยได้เรียนรู้เลย วัฒนธรรมที่เขาควรศึกษาก็น่าจะเป็นวัฒนธรรมพื้นบ้านเรื่องเกษตร
หรือแนวที่เกี่ยวกับพืชผักที่มีในบ้านเขา”

เมื่อครูตกลงที่จะศึกษาเรื่องเกษตรธรรมชาติจึงได้นำไปปรึกษากับผู้บริหารซึ่งผู้บริหารก็เห็นด้วย เมื่อครูตกลงที่จะศึกษาวัฒนธรรมพื้นบ้านด้านเกษตรธรรมชาติ ครูระดับอนุบาลและผู้อำนวยการใช้โปรแกรมฯ จึงไปปรึกษาร่วมกับผู้ทรงภูมิปัญญาในชุมชน คือ อาจารย์ไม้ครูผู้สอนงานเกษตรระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6 ซึ่งมีความรู้ความเชี่ยวชาญด้านเกษตรธรรมชาติ และรับผิดชอบดูแลสวนเกษตรของโรงเรียนอยู่ โดยตกลงกันได้ว่าจะทำการศึกษาเรื่อง “เกษตรธรรมชาติและสมุนไพรพื้นบ้าน” ซึ่งในการศึกษาเรื่องเกษตรธรรมชาติอาจารย์ไม้ได้รับผิดชอบจัดการเรียนรู้ให้กับครู ส่วนในเรื่องที่เกี่ยวกับสมุนไพรพื้นบ้านนั้นได้ตกลงกันให้ผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ ไปศึกษากับหลวงปู่สิน ที่วัดแห่งหนึ่งซึ่งอยู่ห่างจากชุมชน ประมาณ 20 กิโลเมตร ซึ่งครูต่างก็เคยไปที่วัดนี้มาแล้วและให้เหตุผลว่า

“ที่วัดของหลวงปู่มีสวนสมุนไพรเป็นตาไปศึกษา กะลองไปขอคำปรึกษาจากหลวงปู่ เพื่อจะได้แนวทางมาสานต่อทางเขาจะมีที่ที่มีทางหลายอยู่ เมื่อจะได้ช้อยกันเฮ็ดสวนสมุนไพรใน โรงเรียน”

สิ่งที่ครูได้เรียนรู้จะเน้นความสำคัญของการปรับปรุงคุณภาพของดิน โดยใช้แนวทางของเกษตรธรรมชาติ ครูจะเรียนรู้ร่วมกันในช่วงเย็นหลังจากที่เด็กตื่นนอน โดยจัดกิจกรรมในช่วงเย็นวันศุกร์และมีบางกิจกรรมที่จัดในวันหยุดเสาร์ อาทิตย์ ในระยะแรกของการเรียนรู้เกษตรธรรมชาติ เพื่อให้ครูมีความรู้ความเข้าใจพื้นฐานอาจารย์ไม้จึงกล่าวถึงความสำคัญของการทำเกษตรธรรมชาติ ซึ่งได้ชี้้นำให้ครูได้วิเคราะห์ถึงเหตุปัจจัยที่ขึ้นต่อกันในธรรมชาติว่า

“ดินนั้นมีชีวิต การที่เราจะเพาะปลูกหรือทำการเกษตรนั้นต้องให้ความสำคัญกับการปรับปรุงดินก่อน เพราะดินที่มีชีวิตจะมีพลังอย่างสูงจะให้ประโยชน์ต่อพืชและพืชก็ จะมีคุณค่าต่อสรรพสิ่งทั้งปวงที่กินพืชเป็นอาหาร หลักสำคัญของการทำเกษตรธรรมชาติก็คือการยึดแบบอย่างของป่าธรรมชาติ คือ คลุมดิน ไม่ไถพรวน ไม่ใช้สารพิษ สารเคมี”

และอาจารย์ไม้ได้ชี้ให้เห็นถึงสิ่งที่มีในธรรมชาติและวัสดุเหลือใช้ต่างๆ ในชุมชน เช่น ฟางข้าว ต้นไม้ ใบหญ้า และมูลสัตว์ ล้วนแต่สามารถนำมาบำรุงดินได้ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นคุณค่าที่มีอยู่ในวิถีชีวิตของคนในชุมชนสมัยก่อนที่ปัจจุบันคนไม่เห็นความสำคัญจึงหันไปใช้ปุ๋ยเคมีซึ่งเป็นสาเหตุของดินเสื่อมคุณภาพ และอาจารย์ไม้ยังได้แนะนำให้ครูรู้ประโยชน์ของจุลินทรีย์ EM ว่า

“...EM เป็น ย่อมาจากคำภาษาอังกฤษว่า effective microorganisms ซึ่งเป็นจุลินทรีย์ที่มีประสิทธิภาพ ค้นพบโดยชาวญี่ปุ่นและได้นำมาเผยแพร่ในประเทศไทยในปี พ.ศ. 2529 ซึ่ง EM สามารถนำมาใช้ในกิจกรรมด้านการเกษตรเพื่อลดค่าใช้จ่ายและยังเป็นสารที่สามารถป้องกัน

และกำจัดแมลงได้ด้วย และสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในกิจกรรมทางการเกษตรและการรักษา สภาพแวดล้อมได้ด้วย”

ผู้วิจัยพบว่าการทำเกษตรธรรมชาติที่อาจารย์ไม่นำเสนอนั้นเป็นการทำการเกษตรที่ให้ความสำคัญกับการใช้ EM ร่วมกับวัสดุที่มีในธรรมชาติเพื่อบำรุงดิน ซึ่งเชื่อมโยงให้ครูได้เห็นถึงคุณค่าที่แท้จริงของสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติ และนำสิ่งเหล่านั้นมาแก้ปัญหาดินเสื่อมสภาพให้มีความอุดมสมบูรณ์ กิจกรรมที่ครูได้เรียนรู้สรุปได้ดังนี้

ปุ๋ยหมักฟาง

การทำปุ๋ยหมักนั้นมีหลายอย่างแต่เนื่องจากในชุมชนมีฟางจำนวนมากจึงทำปุ๋ยหมักฟาง ซึ่งมีส่วนผสมคือ ฟางแห้ง แกลบดิบ รำละเอียด อย่างละ 1 ส่วน และ EM ผสมกับกากน้ำตาลและน้ำ ในอัตราส่วนน้ำ EM และกากน้ำตาลอย่างละ 2 ฝา กับน้ำ 1 บัว วิธีทำเริ่มจากการนำรำและกลบผสมกันแล้วรดด้วย EM ผสมกับกากน้ำตาลและน้ำที่ผสมไว้แล้ว พอผสมเสร็จใช้มือกำดูหากเป็นก้อนและแตกเมื่อคลายมือออกหรือเมื่อทิ้งลงจะได้รับความชื้นที่พอเหมาะ แล้วนำไปกองบนกระสอบที่ปูลาดอยู่บนฟาง หลังจากนั้นจึงคลุมด้วยกระสอบป่าน หลังจากนั้นครูจะเป็นผู้คอยดูแลและกลับกองปุ๋ย ต่อมาอีก 7 วันจึงสามารถนำไปใช้บำรุงดินหรือใส่พืชผักได้

น้ำสกัดชีวภาพ

น้ำสกัดชีวภาพสามารถทำได้โดย นำพืชผักต่างๆ ที่มีในชุมชนคือ ผักบุ้ง ผักตบ กระจดิน ตำลึง ใบกล้วย มาหั่นเป็นชิ้นเล็กใส่ถังพลาสติกที่มีฝาปิดแล้วใส่น้ำตาลทรายลงไป 1 ใน 3 ของน้ำหนักพืชผักคลุกให้เข้ากัน แล้วปิดฝาโดยใช้ของหนักวางทับ ต่อมาอีก 7 วันจะมีน้ำสีน้ำตาลไหลออกมา แล้วกรองใส่ขวด ส่วนการใช้นั้นสามารถนำไปฉีดพ่นผัก ผลไม้ โดยนำน้ำสกัดชีวภาพ 1 ขอนโต๊ะผสมกับน้ำ 5-10 ลิตร แล้วนำไปฉีดพ่นและสามารถนำไปใช้ในการรดกองปุ๋ยหมักเพื่อย่อยสลาย นำไปรดแปลงเพาะปลูก ผสมกับน้ำราดพื้นทำความสะอาด หรือนำไปใส่ลงในอ่างน้ำช่วยย่อยสลายทำให้น้ำมีสภาพดีขึ้น

ฮอริโมนผลไม้

ฮอริโมนผลไม้ทำจากการนำผลไม้สุกสีเหลือง จึงนำผลไม้ที่มีในชุมชนมาทำ คือ กล้วย มะละกอ และฟักทอง และส่วนประกอบอื่นๆ คือ EM กากน้ำตาลและน้ำสะอาด วิธีการทำคือ นำผลไม้อย่างละประมาณ 2 กิโลกรัม สับรวมทั้งเปลือกและเมล็ดให้ละเอียด แล้วนำ EM กากน้ำตาลอย่างละ 2 ขอนโต๊ะ และน้ำสะอาด 10 ลิตร แล้วนำไปใส่ในถุงปุ๋ยซึ่งอยู่ในถังพลาสติก แล้วมัดให้แน่น หมักไว้

ประมาณ 7 วัน ฮอริโมนผลไม้สามารถนำมาผสมน้ำฉีดพ่นพืชผักจะทำให้พืชผักออกดอกและทำให้ได้ผลผลิตดี

จุลินทรีย์ EM กับการรักษาสภาพแวดล้อม

การแก้ปัญหาสภาพแวดล้อมต้องใช้วิธีทางธรรมชาติเพื่อปรับให้สภาพแวดล้อมคืนสู่ความเป็นธรรมชาติ การใช้ EM กับการรักษาสภาพแวดล้อมจึงอาศัยหลักการดังกล่าว อาจารย์ไม่ได้เสนอแนวทางในการใช้ EM ในกิจกรรมต่างๆ เช่น การใช้ EM จากจุดเริ่มต้นของแหล่งน้ำเสีย เช่น โถส้วม ห้องน้ำ ที่ล้างด้วยขาม ซึ่งจะช่วยบำบัดและป้องกันไม่ให้ท่ออุดตัน การใช้ฉีดพ่นกำจัดกลิ่นจากคอกสัตว์ หรือกลิ่นอับขึ้นในห้องนอน ห้องน้ำ หรือในครัวเรือน และการนำไปใช้ในการกำจัดขยะ โดยนำไปผสมน้ำแล้วฉีดพ่นจะทำให้ขยะไม่มีกลิ่นเหม็นและช่วยในการย่อยสลาย...หลังจากนั้นก็มีการสาธิตการใช้ EM ในการกำจัดน้ำเสียจากบ่อแปร่งพิน และกำจัดกลิ่นในห้องน้ำในโรงเรียนด้วย

สำหรับการศึกษาเกี่ยวกับสมุนไพรพื้นบ้านที่ผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ ได้ไปเรียนรู้กับหลวงปู่สิน นั้นก็ได้นำมาถ่ายทอดให้กับครู โดยสรุปความได้ดังนี้

พืชผักสมุนไพรพื้นบ้านมีหลากหลาย ซึ่งล้วนแต่เป็นสิ่งที่มีความค่า เพราะพืชผักพื้นบ้านส่วนมากจะปลอดสารพิษ นอกจากจะมีคุณค่าทางอาหารแล้วยังมีคุณค่าทางยา สมุนไพรในชุมชนก็ คงจะสูญหายไปหลายชนิด จึงควรช่วยกันปลูกและอนุรักษ์ไว้ ...ในโรงเรียนควรมีการปลูกพืชผักสมุนไพร เพื่อนำมาใช้เป็นพืชผักในการปรุงอาหารและควรให้เด็กได้แนะนำให้พ่อแม่ได้ปลูกที่บ้านด้วย...สมุนไพรสามารถนำมาจัดเป็นสื่อและสภาพแวดล้อมเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ที่หลากหลาย สมุนไพรมีคุณลักษณะเฉพาะที่หลากหลาย เช่น สมุนไพรให้สี ให้กลิ่น อีกทั้งมีหลายรสชาติ ครูสามารถนำมาปรับประยุกต์เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ได้เป็นอย่างดี เช่น การทำน้ำสมุนไพร การทำอาหารจากพืชผักพื้นบ้าน

เมื่อครูได้เรียนรู้ร่วมกับอาจารย์ไม้ และได้รับประสบการณ์จากการศึกษาดูงานเกี่ยวกับสมุนไพรพื้นบ้านนอกชุมชนที่ผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ นำเสนอแล้วพบว่าครูแสดงความสนใจและเริ่มที่จะมองให้เชื่อมโยงกับการที่จะนำไปปรับใช้ในการจัดประสบการณ์ ดังที่ครูบางคนให้ความเห็นว่า

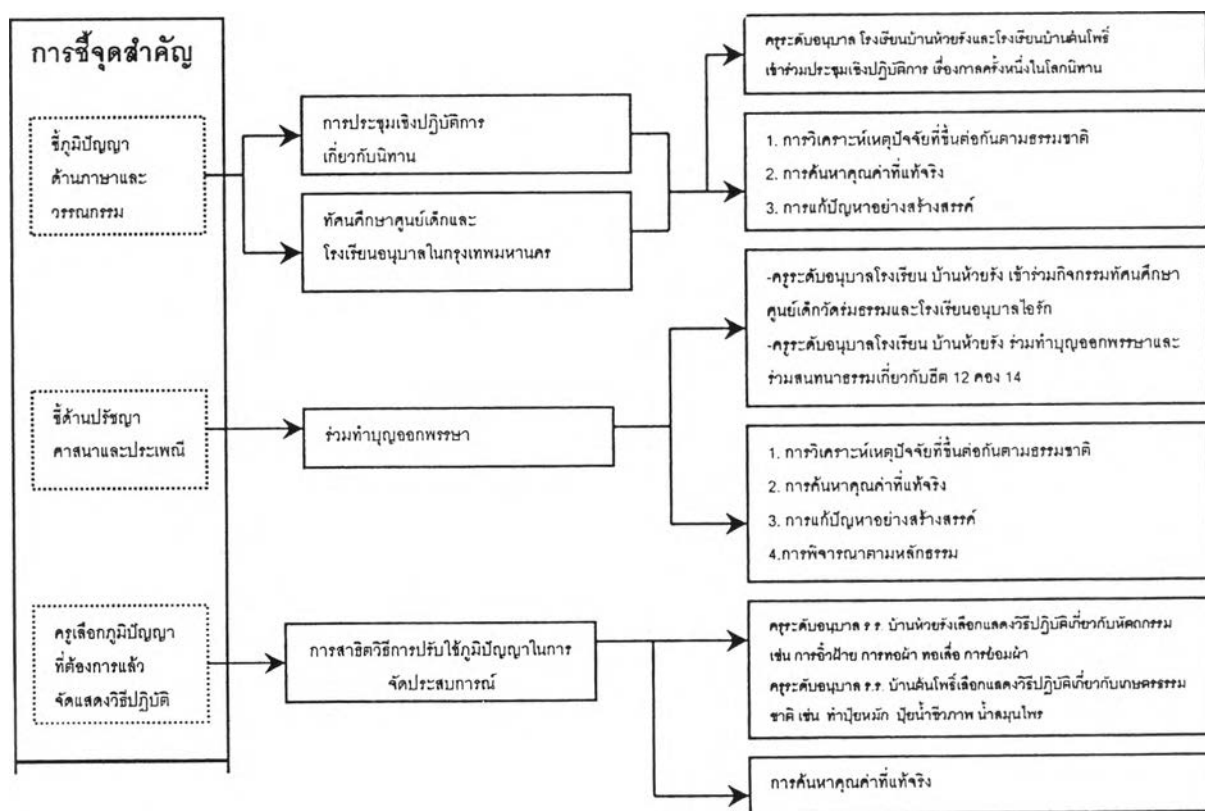
“เรื่องเกษตรธรรมชาตินี้เด็กน้อยอนุบาลเขาน่าสัมผัสอยู่ดอก ได้ขุดดิน ได้เล่นน้ำ ปลูกผัก ผักให้เขาดูแล เป็นการฝึกให้เด็กน้อยได้รับผัสชอบไปในโต เขาก็ได้ฮักต้นไม้...” (ครูแพรว)

“น้ำสมุนไพรนี้ก็น่าสนใจ เฮ็ดง่าย ลองให้เด็กเขาได้เฮ็ดน่าสิดี ในบ้านเฮาก็มีพืชผักสมุนไพรหลายแนวเอามาเฮ็ดน้ำตะไคร้ น้ำหมักนาว น้ำหมักตุม...เด็กน้อยได้เรียนแล้วกะได้กิน...” (ครูกล้วย)

กล่าวโดยสรุป ครูโรงเรียนบ้านต้นโพธิ์เลือกที่จะศึกษาเกี่ยวกับการเกษตร และพืชพรรณต่างๆ ซึ่งเป็นสิ่งที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมพื้นบ้าน เพราะทั้งในชุมชนและในโรงเรียนมีการเรียนรู้เกษตรกรรมชาติอยู่แล้ว แต่พบว่าในส่วนของครูระดับอนุบาลไม่มีความรู้มากนักอีกทั้งยังไม่ได้จัดกิจกรรมให้เด็กได้เรียนรู้เกษตรกรรมชาติอย่างเด่นชัด จึงเลือกที่จะเรียนรู้เกี่ยวกับ เกษตรกรรมชาติกับผู้ทรงภูมิปัญญา คือ “อาจารย์ไม้” ผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับเกษตรกรรมชาติ ส่วนเรื่องสมุนไพรพื้นบ้านนั้นผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ ต้องไปศึกษาจากแหล่งวัฒนธรรมนอกชุมชนที่มีความโดดเด่นกว่า เพื่อที่จะได้นำมาส่งเสริมการเรียนรู้ของเด็กต่อไปและเมื่อครูได้ ผ่านการศึกษา นอกสถานที่ในเรื่องเกี่ยวกับเกษตรกรรมชาติและสมุนไพรพื้นบ้าน ครูมีความสนใจและสามารถเชื่อมโยงกับการที่จะนำไปปรับใช้ในการจัดประสบการณ์อย่างเข้าใจ

ช่วงที่ 3 การชี้จุดสำคัญ

แผนภูมิที่ 9 การชี้จุดสำคัญ

รายละเอียดของแผนภูมิที่ 9 มีดังนี้

เป็นการลดทางเลือกและการชี้จุดสำคัญให้ครูได้เลือกภูมิปัญญาด้านอื่น จากการศึกษาแต่ละโรงเรียนร่วมกันคัดเลือกที่จะเรียนรู้ร่วมกับผู้ทรงภูมิปัญญา ผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ ต้องคอยสังเกตและชี้จุดสำคัญเกี่ยวกับวัฒนธรรมในองค์ประกอบด้านอื่นๆ ด้วย

3.1 การชี้จุดสำคัญวัฒนธรรมหรือภูมิปัญญาด้านภาษาและวรรณกรรม

เมื่อครูได้คัดเลือกเอาเฉพาะวัฒนธรรมพื้นบ้านที่เน้นด้านวัตถุ อุปกรณ์ คือ โรงเรียนบ้านห้วยวังเน้นเรื่องหัตถกรรม โรงเรียนบ้านต้นโพธิ์เน้นเรื่องเกษตรกรรมชาติ ผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ จึงชี้จุดสำคัญ และเสนอทางเลือกให้ครู คือวัฒนธรรมพื้นบ้านในองค์ประกอบด้านอื่น คือ ด้าน วรรณกรรม โดยเน้นกิจกรรมเกี่ยวกับนิทาน

ผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ จึงได้ปรึกษากับผู้ทรงภูมิปัญญานอกชุมชน 2 ท่าน คือ อาจารย์เอื้อย และคุณอายุ ซึ่งเคยร่วมกิจกรรมการสัมมนาในระยะแรกที่สวนฝากธณี "นิทาน" เพราะนิทานเป็นสิ่งสำคัญต่อการพัฒนาเด็กวัยอนุบาล แล้วผู้วิจัยจึงนำไปเสนอกับครูโรงเรียนบ้านห้วยวังและบ้านต้นโพธิ์ครูมีความเห็นว่าเป็นสิ่งที่เหมาะสมและนัดวันเวลาและสถานที่ในการจัดประชุม

ก่อนที่การประชุมจะเริ่มขึ้นผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ ต้องทำกิจกรรมร่วมกับผู้ทรงภูมิปัญญาทั้งสองท่านเพื่อเตรียมการก่อนที่จะจัดการประชุม โดยผู้ทรงภูมิปัญญาให้ความเห็นว่า "การจัดกิจกรรมในครั้งนี้ต้องใช้นิทานเป็นสื่อที่สำคัญ...ต้องปรับนิทานที่จะเอาไปนำเสนอเป็นภาษาถิ่นด้วยให้มีทั้งร้อยแก้วและร้อยกรองตามวัฒนธรรมทางภาษาของถิ่นอีสานเพื่อจะได้เข้าถึงจิตสำนึกของกลุ่มชน" โดยนิทานที่ผู้ทรงภูมิปัญญาเลือก คือนิทานกริมม์เรื่อง "เหรียญทองจากฟ้าผ่า" ซึ่งนิทานที่แฝงด้วยหลักธรรม เป็นเนื้อเรื่องเกี่ยวกับเด็กหญิงกำพร้าคนหนึ่งที่ยากจนแต่มีใจเมตตา เสียสละ จนสุดท้ายได้รับผลตอบแทนแห่งความดีงามนั้น

ผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ ได้นำเนื้อเรื่องนิทานมาศึกษาแล้วปรับเปลี่ยนเป็น "ภาษาถิ่นอีสาน" ส่วนการปรับแต่งนิทานให้เป็นร้อยกรองนั้นผู้วิจัยได้นำไปให้ผู้รู้ด้านฉันทลักษณ์อีสานช่วยแนะนำโดยผู้รู้ได้ปรับแต่งเนื้อเรื่องเป็น "ผญา" แล้วจึงนำกลับมาปรับปรุงร่วมกับผู้ทรงภูมิปัญญาอีกครั้ง

การประชุมเชิงปฏิบัติการครั้งนี้ใช้สถานที่ของโรงเรียนบ้านห้วยวัง โดยครูและผู้ทรงภูมิปัญญาได้มาพักอยู่ที่โรงเรียนเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันอย่างเต็มที่ กิจกรรมเริ่มขึ้นในช่วงค่ำของวันศุกร์ สิ้นสุดเที่ยงวันอาทิตย์ รูปแบบการจัดกิจกรรมเน้นการฝึกปฏิบัติเพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับนิทานกับวัยเด็กโดยหัวข้อในการประชุมคือ "กาลครั้งหนึ่งในโลกนิทาน" บรรยากาศในการจัดกิจกรรมเน้นความเรียบง่ายใช้สถานที่ในห้องโล่งกว้าง และบริเวณกลางแจ้ง สื่อที่ใช้เน้นสื่อที่มีในท้องถิ่นและธรรมชาติ เช่น กิ่งไม้ ใบไม้ ดอกไม้ ฟางข้าว ฝ้าย ผ้าฝ้าย โหวด ฯลฯ

กิจกรรมเริ่มขึ้นหลังอาหารเย็นในห้องโล่งกว้างกลางห้องประดับด้วยโหนดอกไม้ ใบไม้ เพื่อสร้างความสดชื่น ผู้เข้าร่วมประชุมนั่งเป็นวงล้อมรอบ แล้วผู้ทรงภูมิปัญญาก็ทักทายครูด้วยเสียงเพลง และเสียงขลุ่ย ก่อนที่จะกล่าวนำถึงความสำคัญของนิทานกับวัยเด็กว่า

“นิทานเป็นสื่อที่สำคัญในการที่จะเติมเต็มชีวิตด้านในของเด็ก นิทานจะเสริมสร้างจินตนาการ กาลครั้งหนึ่งในนิทานก็เป็นดังกาลครั้งหนึ่งในชีวิตเรา ตัวละครในนิทานก็ คือ บางส่วน บางด้านในชีวิตของเรา เรามาที่นี่เพื่อที่จะร่วมกันแลกเปลี่ยน ค้นหา นิทานในวิถีชีวิต ในวัฒนธรรมพื้นบ้านเรา ทำความเข้าใจ และตระหนักในคุณค่าของนิทานในการที่จะนำไปพัฒนาเด็ก...”

ผู้ทรงภูมิปัญญาและครูได้เล่าเกี่ยวกับนิทานหรือเรื่องเล่าที่ตนเองประทับใจในวัยเด็ก ซึ่งพบว่าเรื่องที่ครูนำมาเล่านั้นล้วนเป็นนิทานและเรื่องเล่าในท้องถิ่น เช่น “กระต่ายกับดวงจันทร์ เชียงเมียง ผีกองก้อย เณรน้อยกับหลวงปู่” ส่วนผู้ทรงภูมิปัญญาเล่านิทานเรื่อง “เหรียญทองจากฟากฟ้ามาแล้ว” เมื่อทุกคนเล่าจบผู้ทรงภูมิปัญญาจึงชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของนิทานกับวัยเด็กว่า

“นิทานที่เราได้ฟังมาแล้วแต่เป็นเรื่องเล่าจากผู้ที่เรา ไม่ว่าจะป่แม่ ปู่ย่า ตายายและเรื่องราวในนิทานก็แฝงไปด้วยคุณค่าหลายอย่าง นิทานมีความสำคัญกับเด็กวัยอนุบาล เพราะเด็กยังไม่แยกตัวเองออกจากสิ่งแวดล้อม เขาจะอยู่ใกล้ชิดกับโลกของนิทานมากกว่าผู้ใหญ่อย่างเรา จะเห็นว่าในวัยเด็กเขายังชอบฟังนิทาน แม่มีด นางฟ้า เทวดา ในโลกของเด็กสิ่งเหล่านี้สัมพันธ์กันหมดมันไม่ได้แยกเป็นส่วนๆ ทุกอย่างเป็นหนึ่งเดียว สำหรับเด็กนิทานเป็นสิ่งหล่อเลี้ยงจิตใจเขา บางทีการเล่านิทานให้เด็กฟังแทนการดูตำ ตักเตือน จะได้ผลดีกว่า...การให้เด็กได้สัมผัสนิทานทั้งทางกายและทางจิตใจ ในทางกาย คือ การเคลื่อนไหวประกอบเนื้อเรื่อง ทางใจ คือการที่ให้เปรียบเทียบกับชีวิตเราเอง เช่น ความรู้สึกที่เป็นดังในนิทาน หรือประสบการณ์ด้านการให้และการรับในชีวิตจริงของเรา ”

ผู้ทรงภูมิปัญญาพยายามที่จะเชื่อมโยงให้ครูได้เห็นว่านิทานนั้นมีความสัมพันธ์กับชีวิตของคนเรา เนื้อหาในนิทานก็เป็นดัง ช่วงตอนหนึ่งของชีวิตคนเราแต่ละคนเช่นกันโดยผู้ทรงภูมิปัญญา ได้ยกเอานิทานเรื่อง “เหรียญทองจากฟากฟ้า” ขึ้นมาเล่าซ้ำๆ แล้วให้ครูได้พิจารณา ทำความเข้าใจเรื่องราวในนิทานผ่านประสบการณ์ชีวิตของแต่ละคนโดยผู้ทรงภูมิปัญญาได้แนะนำว่า

“ขอให้ทุกคนค่อยๆ คิดตามไปกับเนื้อเรื่องในนิทาน ที่จะเล่าโดยจะเล่าซ้ำๆ ให้ทุกคนช่วยกันวาดรูปหัวใจดวงใหญ่ๆ ขึ้นในแผ่นกระดาษแล้วช่วยกันวาดภาพเรื่องราวที่เกิดขึ้นในนิทานให้สมบูรณ์...แล้วช่วยกันเขียนถึงความรู้สึก ข้อคิด จากนิทาน”

ครูได้คิดเชื่อมโยงแล้วร่วมกันเขียนแผนภาพเรื่องราวในนิทาน พร้อมทั้งได้เขียนความรู้สึกหรือข้อคิดที่มีในเนื้อเรื่อง ซึ่งครูได้ร่วมกันช่วยกันเขียนถึงความรู้สึกและข้อคิดต่างๆ เช่น “ความเมตตา ความหิวโหย ความเอื้ออาทร การให้ การขอ ความอดทน ความดี ความสุข ความเศร้า...”

ผู้ทรงภูมิปัญญาจึงชี้ให้เห็นความสำคัญของนิทานกับชีวิตและเด็ก โดยให้ครูได้หลับตาทำสมาธิ แล้วกล่าวว่า

“ขอให้ทุกคนหลับตาให้สนิทเพื่อรับฟังถ้อยคำจากชีวิตของเราเอง...ความทุกข์ยากลำบาก ย่อมผ่านเข้ามาในชีวิตของเราไม่มากนักน้อย การเดินทางเข้าไปในนิทานแต่ละเรื่องให้เรานำแต่ละอย่างมาเป็นพลังทำให้เกิดความเข้มแข็ง เกิดความมุ่งมั่น เกิดสิ่งดีๆ แก่ผู้เล่าและผู้ฟัง ดังในเรื่องนี้ (เหรียญทองจากฟากฟ้า) คนเราต้องเดินทาง ต้องเผชิญกับสุขบ้างทุกข์บ้าง ถ้าเด็กๆ ได้ฟังนิทานทุกๆ วัน เขาก็จะมีพลังเพิ่มขึ้น มีพลังที่จะเมตตา เชื่อมั่นในความดีงาม มีพลังในการที่จะต่อสู้ ถ้าครูจะเล่านิทานให้เด็กฟัง เราจะเลือกนิทานแบบไหน จะเป็นนิทานพื้นบ้านก็น่าจะดี โดยในการเล่าควรจะให้เด็กได้เคลื่อนไหว มีการเล่าประกอบละคร ทำตุ๊กตาหุ่น โดยใช้วัสดุในท้องถิ่น แล้วจัดแสดงละครหุ่น...”

ผู้ทรงภูมิปัญญาและครูร่วมกันทำหุ่น สร้างฉาก เพื่อจัดแสดงละครหุ่นเรื่อง “เหรียญทองจากฟากฟ้า” ร่วมกันในช่วงค่ำ โดยนำวัสดุในท้องถิ่น คือทำหุ่นด้วยฟางข้าว ตกแต่งด้วยเศษผ้า ผ้ายาว ผ้าไหม สวนฉากได้นำกิ่งไม้ ใบไม้ และผ้าแพร มาจัดตกแต่ง ซึ่งเป็นการใช้วัสดุที่เรียบง่าย เห็นคุณค่าของสิ่งที่มีในท้องถิ่นและธรรมชาติ ครูแสดงความสนใจกับการจัดกิจกรรมในช่วงการทำหุ่นและสร้างฉากมาก ทำให้ครูได้คิดทบทวนเพื่อที่จะนำไปจัดกิจกรรมให้กับเด็กว่า

“การเอ็ดหุ่นกะเอ็ดง่ายๆ เนาะ เอาฟาง เอาง่าไม้ ใบไม้มาเอ็ดกะได้แล้ว เดี่ยวสิได้เอาไปเอ็ดกับเด็กน้อย แต่ก่อนเฮาคิดแต่ว่ามันยาก...กะเคยคิดถึงแต่หุ่นชัก หุ่นนิ้วมือ พอเอ็ดยาก กะบ่มีเวลาบ่อยากเอ็ด...” (ครูข้าว)

ผู้ทรงภูมิปัญญาและครูได้ช่วยกันปรับแต่งนิทานเป็นภาษาถิ่นอีสานเพิ่มเติมจากที่ผู้วิจัยได้ปรับไปแล้วโดยครูให้ความเห็นว่า “คำบางคำยังไม่ได้แสดงถึงความเป็นอีสานพอ อย่าง เช่น ขณะนั้น เปลี่ยนเป็น ยามนั้น มีดมีด เปลี่ยนเป็น มีดอ้อคือ...” และนิทานเรื่องเหรียญทองจากฟากฟ้า ภาษาถิ่นก็ปรับเปลี่ยนเนื้อเรื่องเป็นภาษาถิ่นอีสานความว่า

“แต่โดนมาแล้วมีเด็กน้อยผู้หนึ่ง เป็นเด็กน้อยกำพร้ามีญาติพี่น้องให้พึ่งพาอาศัย เอือนชานกะบ่มีให้อยู่ บ่มีหมองให้หลับนอน มีแต่เสื้อผ้าติดต่อกับข้าวเหนียวปั้นน้อยปั้นหนึ่ง ที่มีคนใจบุญทานให้แก่งางหล่า่น้อย แต่จั่งใดกะช่างนางหล่า่น้อยกะเป็นคนดี มีคุณธรรมมีใจเมตตาปราณี นางหล่า่น้อย ญ่างดันดันเข้าไปในป่า ยามนั้นเป็นยามหนาวอากาศในป่ากะหนาวเหน็บ นางกะอดทนญ่าง ป่านั้นกะกว้างใหญ่ฮอกทึบ มีแนวภูผาสลับซับซ้อน นางกะญ่างบุกป่าฝ่าดงไป นางเหลียวเห็นพ่อใหญ่เฒ่าญ่างอยู่ในป่า พ่อใหญ่เฒ่ากะเอินถามนางว่า นางเฮี้ยพ่อใหญ่ญ่างมาหลายมือแล้วบ่ทันได้กินข้าวจักปั้น นางพอมิข้าวให้พ่อใหญ่กินแนบ่ นางหล่าเลยจกข้าวปั้นน้อยที่ติดโตมาให้กับพ่อใหญ่เฒ่า พร้อมกับ

อวยพรให้พระคัมภีร์ครองพ่อใหญ่เดมา แล้วนางกะญ่างต่อไปนางเหลียวเห็นเด็กน้อยญ่างตากแดดอยู่ปมีหมวกใส่ เด็กน้อยเห็นกะเลยขอหมวก นางกะเลยถอดหมวกให้เด็กน้อยแล้วกะอวยพรให้พระคัมภีร์ครองเด็กน้อย แล้วนางกะญ่างต่อไป นางเหลียวเห็นเด็กน้อยนั่งหนาวสะบันมีผ้าแพรห่ม แล้วเด็กน้อยกะฮ้องขึ้นว่า โอ๊ยหนาวหลายเด้ ขอผ้าแพรให้ห่มแนได้ปน้อ นางกะเลยเอาผ้าแพรให้กับเด็กน้อย แล้วกะอวยพรให้พระ คัมภีร์ครองเด็กน้อย แล้วนางกะญ่างต่อไป นางเหลียวเห็นเด็กน้อยปมีชินนุ่่ง นั่งหนาวสะบันอยู่ นางกะเลยแก๊กินให้แก่เด็กน้อย แล้วกะอวยพรให้พระคัมภีร์ครองเด็กน้อย แล้วนางกะญ่างต่อไป ในที่สุดนางกะญ่างไปฮอดบึงใหญ่กลางป่า ยามนั้นมิดค้ำแล้ว กะมีเด็กน้อยผู้หนึ่งมาขอเสื่อกับนางหล่า่น้อย นางเลยคิดว่าตอนนี้กะมิดค้ำแล้ว เกิงคิงสิเปลือย กะคือสิปมีผู้ได้เหลียวเห็น นางกะเลยแก๊กเสื่อโตสุดท่ายที่เหลื่ออยู่ให้กับเด็กน้อย แล้วกะอวยพรให้พระคัมภีร์ครองเด็กน้อย นางยืนอยู่กลางความมื่อฮื่อคือ บมีแนวไต่ติดไต่จักอัน บทันโดนดวงดาวกะหล่นลงมาจากเทิงฟ้า กลายเป็นเงินทองเหลื่อมญาบๆ อ้อมข้างอ้อมแฉว แล้วกะยังมีเสื่อผ้าผืนจบผืนงามมา กองอยู่ทางหน้า นางหล่ากะเลยมีเงินทองมีเสื่อผ้าชุดใหม่ที่จบงามแท้ แล้วกะอยู่อย่างสุขสับบายตลอดชีวิต"

ในส่วนของการปรับแต่งงานให้เป็ณญานัน ครุและผู้ทรงภูมิปัญญาได้ช่วยกันปรับแก้อีกครั้ง ก่อนที่จะนำมาเล่าประกอบการเคลื่อนไหวเป็นกลุ่ม โดยบทพญาได้ปรับแต่งตามแบบฉันทลักษณ์อีสาน ความว่า

มีนางหล่าน้อย
 ลำบากเงินขาดใช้
 มีแต่แพรผืนผ้า
 พอได้คล้ายหนาวอ่อน
 พร้อมกับข้าวปั้นน้อย
 ยามนางหิวอยากมา
 นางนั้นมีจิตมัน
 ใจเมตตาปราณี
 ครั้นว่าฮอดยามนั้น
 ฤดูกาลหนาวเหน็บ
 นางก็ญ่างต้นดั้น
 ไพรพนาแสนชั้น
 ได้พ่พอใหญ่เฒ่า
 นางจกเข้าบ้านน้อย
 แล้วกะยกญ่างย้าย
 หนทางแสนยาวไกล
 นางเห็นเด็กน้อยน้อย
 นางหากเหลือโตนกัน
 แล้วเข้าดงแดนด้าว
 มีพวงมาลาหอม
 ได้ยินเสียงสะอื้นฮ้อง
 เหลียวเห็นเด็กน้อยนั้น
 นางหยิบยื่นผืนผ้า
 ให้ห่มห่อพันกาย
 ฮอดบึงใหญ่กลางพนา
 นั่งเฝ้าหน้าคร่ำสร้อย
 นางเลยถอดเสื้อให้
 ส่วนโตนางหล่าน้อย
 โอน้อลมหนาวนั้น
 ดาระดาดดาวแสนนับ
 คือเหรียญทองจากฟากฟ้า
 ประทานมอบลงมาให้
 ชีวิตนางได้สั้มบาย
 ชีวิตนางนั้นร่มเย็น

แสนกำพรอยทุกซี่ยาก
 บ่มีแต่ผู้เพิงพา
 หุ้มห่อเกี่ยวพันกาย
 หลับแต่อุ่นสบาย
 พอได้ช้อยชีวา
 หวังเพิงพาให้อ้อมท้อง
 สถานผืนสร้างความคิด
 มีศรัทธานำพาไป
 เหมันต์ได้ผืนผ้าน
 ได้ใจโค้งตัวมา
 เดินดงต้นป่า
 ชมช่อชองผา
 เล่าหากหิวหอด
 บันให้แบ่งทาน
 เข้าสู่พนาไพร
 แต่ใจนางนั่งตั้งมัน
 หนาวหนาวกระสันสัน
 แพรพันได้ปลดให้
 ไพรกว้างแน่นหนา
 พอได้ชมหอมดัว
 ฮ้ออ่อนหนาวสัน
 หนาวสะบันสันทรวง
 ซินมีค่าแห่งตน
 พอได้คล้ายหนาวนั้น
 นางหล่าเห็นเด็กน้อย
 เสื้อผืนน้อยบ่ค้างคิง
 หวังได้ใส่อุ่นกายา
 เบิดจ้อยทุกสิ่งอัน
 สถานกันเป็นผืนแผ่น
 ประดับลงทั่วแดนด้าว
 กับเสื้อผ้าแพรไหมผืนงาม
 ตอบแทนใจเฝ่ความคิด
 คลายความทุกซี่ยากเข็ญ
 แสนเป็นสุขทุกคืนวัน

ผู้ทรงภูมิปัญญาให้ครูได้สร้างความเข้าใจนิทานโดยผ่านความรู้สึกจากประสบการณ์ชีวิตของแต่ละคนโดยตรง โดยให้ครูแต่ละคนเล่าเรื่องประสบการณ์ในชีวิตที่ตนประทับใจจากการที่เป็นผู้ให้และผู้รับ ซึ่งครูล้วนมีความไว้วางใจที่จะถ่ายทอดเรื่องราวในชีวิตสู่เพื่อนครูและผู้ทรงภูมิปัญญาฟังอย่างเปิดเผย บางคนเล่าไปก็ซบหน้าตาไปเพราะเป็นเรื่องราวที่ต้องขอความช่วยเหลือในช่วงที่ตนประสบกับความทุกข์อย่างแสนสาหัส บรรยากาศในช่วงนี้จึงสงบ เงียบต่างคนต่างซึ่งในเรื่องราวที่ตนและคนอื่นเล่า บ้างเดินออกไปนอกห้องเพื่อซบหน้าตา บ้างเดินออกไปนั่งนิ่งๆ เพื่อทำใจ แล้วกลับเข้ามาร่วมวงสนทนาใหม่จนเล่าครบทุกคน เรื่องราวที่นำมาเล่าให้แก่วัดที่หลากหลาย เป็นการส่งสะท้อนจากตัวตนและชีวิตอย่างแท้จริงดังตัวอย่างเรื่องราวที่ครูนำมาเล่าดังนี้

“วันนั้นกลับจากโรงเรียน รถลงข้างทาง เลือดไหลอาบเต็มตัว ส่วนขามีแผลเลือดไหลออกมาเยอะมาทพยายามตะเกียกตะกายขึ้นมาจากป่าหญ้าข้างทาง โบกพัดที่ผ่านทางมาสามสี่คัน ไม่มีใครจอด มีดก็มีดเขาคงคิดว่าผี หรือไม่ก็คงกลัวที่จะเข้ามาช่วย ดิฉันคิดว่าต้องตายแน่แล้ว แต่แล้วก็มรดคันหนึ่งที่วิ่งผ่านเลยไปแล้ววกกลับมาอุ้มเราขึ้นรถไปหาหมอ (ซบหน้าตา) ...มันเป็นการช่วยที่ยิ่งใหญ่...ถ้าไม่ได้เขาคงตายตั้งแต่วันนั้น” (ครูกล้วย)

และมีผู้ทรงภูมิปัญญาในชุมชนท่านหนึ่ง คือ อาจารย์ไม้มิ่งได้เข้าร่วมในการสัมมนาครั้งนี้ในฐานะตัวแทนผู้บริหารโรงเรียนบ้านต้นโพธิ์ ได้นำเรื่องราวในชีวิตมาร่วมแลกเปลี่ยนรวมทั้งให้แง่คิดเกี่ยวกับการให้และการรับที่ได้ค้นพบจากการเรียนรู้เกษตรธรรมชาติว่า

“...ขอบคุณผู้คนรอบข้าง ขอบคุณธรรมชาติที่ช่วยให้ผมได้คิด ได้เข้าใจในความเป็นจริงหลายๆ อย่าง ชีวิตผมแม้จะไม่สมบูรณ์พร้อมเพราะในบางด้านก็ยังยากลำบากอยู่ แต่ผมมีความสุขในใจเสมอ ที่ได้ช่วยเหลือ ได้รับฟังความยากลำบากของคนอื่นแล้วช่วยชี้แนะ ช่วยเขาแก้ปัญหา ถึงแม้ผมจะยังมีเรื่องราวส่วนตัวที่ต้องทำ ก็ต้องช่วยผู้อื่นด้วย เพราะผมมีความรู้สึกว่าเขาคงไม่มีที่พึ่ง เมื่อเรารับรู้ทุกข์ของเขาแล้วเราจะนิ่งเฉยหรือ เราต้องยื่นเคียงบ่าเคียงไหล่กับเขาเผชิญความทุกข์กับเขาช่วยเขาแก้ปัญหาตามความสามารถที่เรามี การเป็นเพื่อนร่วมทุกข์เมื่อยามคนเขามิทุกข์นั้นเป็นการให้ที่มีคุณค่ายิ่ง.... ผมคิดเสมอว่าสิ่งใดก็ตามถ้าเป็นสิ่งที่ถูกต้องดีงาม เมื่อเราได้ให้เขาไปอย่างบริสุทธิ์ใจ ความอึดใจ ความเป็นสุขย่อมตอบกลับมาสู่ตัวเราผู้ให้ จงให้เถอะครบถ้าเรามีโอกาส ผมจึงรู้สึกขอบคุณโลกนี้เสมอที่ให้โอกาสผม และผมบอกกับตัวเองเสมอว่าเราต้องทำความดี ช่วยเหลือโลก ช่วยเหลือผู้คน และมีอีกหลายอย่างที่เรากำลังทำ เพื่อนำพาให้ผู้คนเข้าใจในความเป็นจริงที่ธรรมชาติเกื้อกูลต่อมนุษย์ ในด้านการรับ...จากผลของการกระทำของเรา ถ้าเรายึดมั่นและปฏิบัติให้สอดคล้องกับความเป็นจริงของธรรมชาติและผลจากการกระทำนั้นย่อมนำพาให้เราประสบแต่สิ่งที่ดีงามเช่นกัน อย่างสีห่าปีที่แล้วผมมุ่งมั่นที่จะนำเกษตรธรรมชาติเข้าสู่ โรงเรียน คนรอบข้างบางคนจะไม่ค่อยเห็นด้วย แต่ผมไม่เคยที่จะทอดทิ้ง เพราะในส่วนตัวของจิตใจบอกผมเสมอว่าเมื่อเราเคารพต่อธรรมชาติ และอยู่ร่วมกับธรรมชาติ

อย่างเข้าใจมันคือสิ่งที่ดีงามแล้ว ผมจึงมุ่งมั่นที่จะให้เด็กนักเรียนเรียนรู้ในวิถีของเกษตรธรรมชาติมาตลอด และแล้ววันหนึ่งผมก็ประสบความสำเร็จกับงานที่ผมเพียงสร้าง ผมได้รับความก้าวหน้าในหน้าที่การงาน (ได้รับตำแหน่งอาจารย์ 3 ด้านงานเกษตร) สิ่งนี้ย้ำเตือนผมเสมอว่า จงมีความมุ่งมั่นและทำงานนั้นด้วยความรัก เมื่อมันเป็นสิ่งดีงาม ตัวเราผู้กระทำย่อมได้รับผลของการกระทำนั้นเสมอ ขอได้เชื่อมั่นในสิ่งเหล่านี้ว่ามันจะนำพาเราไปสู่ความสุขอย่างแท้จริง” (อาจารย์ไม้)

ในการจัดการแลกเปลี่ยนในครั้งนี้ทุกคนได้ทำความเข้าใจนิทานผ่านการปฏิบัติ การสะท้อนจากมุมมองและประสบการณ์ชีวิตของแต่ละบุคคลอย่างชัดเจน เพื่อให้ครูนำไปพัฒนาชีวิตพัฒนาบทบาทความเป็นครู โดยให้แบบอย่าง และแนวทางในการที่จะนำไปปรับใช้สำหรับเด็กอนุบาลอย่างเข้าใจและผู้วิจัยยังพบว่าผู้ทรงภูมิปัญญาได้เสนอความมุ่งหวังในการที่จะให้ครูนำนิทานไปปรับใช้สำหรับเด็กว่า

“นิทานเป็นสิ่งที่มีความสำคัญกับการพัฒนาเด็กมาก นิทานจะช่วยเติมเต็มชีวิตด้านในของเด็กให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ในท้องถิ่นของเรามีนิทานประจำท้องถิ่น นิทานเกี่ยวกับประเพณีหรือฮีต คองในท้องถิ่นเรามีไหม นิทานที่เกี่ยวกับฤดูกาลธรรมชาติ มีไหม พวกเราลองช่วยกันค้นหา ช่วยกันคัดเลือก แล้วลองเอาเข้ามาสู่ห้องเรียน เพราะนิทานที่มาจากท้องถิ่นจะมีคุณค่าต่อเด็กมาก โดยนิทานที่เรานำมาอาจเป็นนิทานสั้นๆ แล้วเราลองมาแต่งเป็นบทกลอน เพื่อให้เด็กได้สัมผัสนิทานเรื่องเดียวกันในหลายรูปแบบ ได้สัมผัสนิทานทั้งทางกายและทางใจ มีการเล่าเป็นร้อยแก้ว ร้อยกรอง และให้เด็กได้เคลื่อนไหวประกอบเนื้อเรื่องในนิทานด้วยก็จะเป็นการดี พวกเราก็ลองคิดกันดู แล้วร่วมกันทำในโอกาสต่อไป”

เมื่อครูทั้งสองโรงเรียนที่ได้เข้าร่วมการประชุมเชิงปฏิบัติการครั้งนี้ผู้วิจัยพบว่าครูทุกคนประทับใจในรูปแบบการประชุมที่ทำให้เกิดการเรียนรู้อย่างมีความหมาย ดังที่ครูได้กล่าวหลังการประชุมว่า

“ที่ว่าการทำกิจกรรมแบบนี้มันเป็นการเข้าใจด้วยตนเองอย่างลึกซึ้งซึ่งแตกต่างจากที่ได้เข้ารับการอบรมทั่วๆ ไปที่ที่เคยเข้าร่วมมา การอบรมทั่วไปจะเน้นให้เราเป็นผู้ฟังมากกว่าที่จะให้เราร่วมคิดร่วมทำ กำหนดสาระให้เราทำตาม ทำให้เรารู้สึกว่าเราเป็นผู้รับฝ่ายเดียวไม่มีโอกาสที่เราจะได้ร่วมสร้างสรรค์มากนัก แต่ในกิจกรรมนี้มันไม่ใช่ มันเป็นการทำกิจกรรมที่ดี มันเป็นการเข้าไปด้วยจิตวิญญาณ ด้วยความรู้สึก จึงรู้ว่ามันดี ได้ประโยชน์ พี่ว่าตอนเข้าร่วมนี้เราได้ร่วมปฏิบัติ ได้รับการแนะนำจากวิทยากรอย่างใกล้ชิด ได้ถามปัญหาจากผู้ที่ทำนปฏิบัติจริง มันจึงทำให้พี่รู้สึกว่ามันเป็นการรู้ที่มีค่า นำมาปฏิบัติได้เลย โดยการเข้าใจด้วยการปฏิบัติของเราเอง... มันเป็น ประสบการณ์ที่ยิ่งใหญ่และประทับใจมาก” (ครูกล้วย)

และครูที่เข้าร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้มีความสนใจที่จะนำความรู้ แนวคิด และแสดงความมุ่งหวังที่จะนำแบบอย่างที่ได้รับไปปรับใช้ในการจัดประสบการณ์เพื่อพัฒนาเด็กดังนี้

“นิทานพื้นบ้านเราก็มีหลายเรื่องที่น่าสนใจ ทุกวันนี้ก็ไม่ค่อยได้เอามาเล่าเลยส่วนมากก็จะเล่าแต่นิทานอีสป พอมาทำกิจกรรมกันแล้วทำให้ได้คิดว่าเราน่าจะได้นำกลับมา” (ครูข้าว)

“ปกตินิทานที่นำมาเล่าก็จะเล่าเป็นภาษากลางพอมาฟังนิทานอีสานนี่ก็ให้ความรู้สึกที่ดี ดูเหมือนว่าเราจะเข้าถึงได้มากกว่า ...คงต้องลองเล่าภาษาถิ่นบ้างแล้วละ” (ครูน้ำ)

3.2 การชี้จุดสำคัญวัฒนธรรมหรือภูมิปัญญาด้านปรัชญา ศาสนา และขนบธรรมเนียมประเพณี

ผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ โดยเน้นนำภูมิปัญญาด้านปรัชญา ศาสนา และประเพณี ซึ่งชี้จุดสำคัญในเรื่องเกี่ยวกับหลักธรรมทางศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ชุมชนยึดถือปฏิบัติและถือเป็นโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน ที่จะส่งเสริมพัฒนาการที่สอดคล้องกับสภาพปัญหา ความต้องการจำเป็นของเด็กระดับอนุบาล โดย ผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ จัดให้ครูเรียนรู้การจัดประสบการณ์ ที่ศูนย์เด็กวัดร่มธรรมและโรงเรียนอนุบาลไอรัก ซึ่งครูพบว่า มีครูระดับอนุบาลโรงเรียนบ้านห้วยวัง 1 คนที่เข้าร่วม คือ ครูข้าว

ผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ และครูข้าวได้เยี่ยมชมนการจัดสภาพแวดล้อมทั้งในและนอกห้องเรียน ซึ่งพบว่ามีการจัดที่มุ่งใช้ธรรมชาติเป็นสื่อที่สำคัญ เช่น ผ้าฝ้ายสีสดใส ต้นไม้ กิ่งไม้ ท่อนไม้ เปลือกหอย ฯลฯ และอื่นๆ ห้องมีการจัดโต๊ะพระอย่างงดงาม ครูได้สังเกตการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในห้องเรียน ในช่วงการจัดกิจกรรมวงกลม ในบรรยากาศการทำกิจกรรมที่เงียบสงบ มีการเตรียมเด็กให้นั่งก่อนทำกิจกรรมด้วยการร้องเพลง “ลมหายใจเข้า ลมหายใจออก ดั่งดอกไม้บาน ภูเขาใหญ่กว้างดังสายน้ำฉ่ำเย็น ดั่งนภาภาศ อันบางเบา” การทำกิจกรรมดำเนินไปอย่างราบรื่น ครูพูดด้วยน้ำเสียงนุ่มนวล เด็กร่วมกิจกรรมอย่างสงบ หลังจากนั้นครูได้เข้าร่วมสนทนาพูดคุยกับผู้บริหารโรงเรียน โดยผู้บริหารได้บรรยายให้ความรู้ในช่วงเริ่มต้น โดยกล่าวถึงหลักการจัดการศึกษาของโรงเรียนโดยภาพรวมให้ครูได้ทราบว่า

“...การเรียนการสอนเน้นความหลากหลาย นำหลักของมรรคมืองค์แปดมาเป็นหลักสูตร... การสอนจะมุ่งสอนในเชิงพุทธแฝงด้วยหลักธรรม ...”

และพบว่าผู้บริหารได้ชี้ให้เห็นถึงแนวทางที่ครุฑนำธรรมชาติ วัฒนธรรมและหลักธรรมทาง พุทธศาสนา มาปรับใช้ในการจัดประสบการณ์สำหรับเด็กอย่างผู้ที่เข้าใจถึงแก่นสารแห่งการพัฒนา มนุษย์ที่แท้จริง ซึ่งเน้นให้ครูได้คิดพิจารณาถึงการที่จะจัดให้เด็กได้เรียนรู้โดยซึมซับจากการปฏิบัติ ต่อสิ่งรอบตัวอย่างรู้คุณค่า และปฏิบัติอย่างเคารพ เชื่อมโยงให้ครูมีการพิจารณาตามหลักธรรม ดังคำกล่าวที่ว่า

“การเรียนการสอนจะจัดแบบคละอายุและมีการจัดให้เด็กพิเศษเรียนร่วม เช่น เด็กตาบอด เด็ก ดาวน์ซินโดรม เด็กออทิสติก เพราะมุ่งที่จะให้เด็กอยู่ร่วมกันอย่างเอื้ออาทร พี่ช่วยเหลือน้อง เอื้อเพื่อ ดูแลกันเพราะในวัฒนธรรมของไทยเรานั้นมีการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูล เอื้อเพื่อเผื่อแผ่ช่วยเหลือซึ่งพากัน เด็กๆ ที่นี้เราจะให้เขาทำงาน ให้เขารับผิดชอบ เป็นการสร้างวินัยให้กับเขาตั้งแต่ยังเด็ก ผูกให้เขา เป็นคนไม่เห็นแก่ตัว คือทุกคนต้องรับผิดชอบตัวเอง เช่น ล้างแก้วน้ำ ล้างถ้วย ล้างชาม บัดกวาด เช็ดถูห้องเรียน ... ในการรับประทานอาหารก็ให้เด็กได้กินอย่างคุ้มค่า ให้เด็กตักอาหารเองแล้ว รับผิดชอบทานให้หมดเพราะข้าวทุกเม็ดคือหยาดเหงื่อแรงงานต้องกินอย่างรู้ค่ารู้คุณค่า ... ให้เด็กอยู่ อย่างกตัญญูต่อทุกสรรพสิ่ง ให้เจียมในทุกๆ สิ่ง คือ กินเจียม อยู่เจียม พุดเจียม คิดเจียม ใช้เจียม เราต้องไม่ทำให้เด็กหลงกระแสรังสรรค์ ให้เราคิดเสมอว่า เด็กจะอยู่ได้อย่างไรในสังคมแบบนี้ ”

ในหลักการปฏิบัติกิจกรรมการเรียนรู้เน้นการลงมือทำ จัดให้สอดคล้องและสัมพันธ์กับ วิถีชีวิต วัฒนธรรมและธรรมชาติ ซึ่งครูต้องเป็นผู้ที่เข้าใจ เป็นผู้ที่มองเห็นความเชื่อมโยงของ เหตุปัจจัยที่ขึ้นต่อกันตามธรรมชาติ เข้าใจคุณค่าที่แท้จริงของการพัฒนาเด็ก เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ แบบองค์รวม ให้เด็กได้เรียนรู้ผ่านการทำซ้ำที่แสดงถึงการกตัญญูต่อสรรพสิ่งรอบตัว ซึ่งได้ เสนอแนะว่า

“ใช้หลักของธรรมชาติเข้ามาเกี่ยวข้อง คือ เน้นการปลูกต้นไม้ จัดสภาพแวดล้อมให้ ร่มรื่น ให้เด็กเรียนรู้ ที่จะอยู่กับต้นไม้ การจัดการเรียนการสอนก็จัดให้สอดคล้องกับฤดูกาลให้เด็กได้รับประสบการณ์ตรง จากธรรมชาติ เช่นในฤดูฝนมีอะไรที่สัมพันธ์กันมากมาย ฝนมีน้ำ มีปลา ทำนา ทำไร่ เช่นใน เรื่องน้ำ น้ำคือ สายใยชีวิต ให้เด็กกตัญญูต่อน้ำใช้น้ำอย่างประหยัดและเรียนรู้วิธีการที่จะไม่ทำให้น้ำ เน่าเสีย... ให้เด็กได้ทำนาได้เรียนรู้จากประสบการณ์ตรง มือได้จับ ตาได้มอง หูได้ฟัง สมองได้คิด นำ สิ่งแวดล้อมมาเป็นครู ให้เด็กเห็นของจริง สังเกต จำ และคิด ... ต้องฝึกให้เด็กเรียนรู้ด้วยตัวเอง อย่าเข้าไปจัดการกับเด็กมาก ให้เขาเป็นผู้กระทำ อย่างการสอนเลขหนึ่งก็เช่นกัน ต้องให้เขารู้และเข้าใจค่าก่อน โดยเชื่อมโยงกับชีวิตจริง เช่น ให้เด็กเรียนรู้โดยให้เขาหยิบส้มหนึ่งผลมาให้ครู การให้เด็ก ทำกิจกรรมต่างๆ ก็เช่นกัน ควรเปิดโอกาสให้เด็กได้คิดได้ทำตามความสามารถ เช่น การที่ครุฑนำ กระดาษโรเนียว รูปแมวให้เด็ก 20 คนระบายสี เด็กก็จะได้รูปแมวที่มีลักษณะเหมือนกันทั้งหมด แต่ถ้า เรานำกระดาษเปล่าให้เด็กให้เขาวาดภาพแมวเอง เราจะเห็นภาพแมวที่แตกต่างกันถึง 20 ตัว และเด็ก

ก็จะได้คิดได้ทำมากกว่า ...การที่เราฝึกให้เด็กทำงานกันเอง แบ่งหน้าที่กันโดยเรียนรู้จากครูแล้วนำมาทำกันเองได้ คือให้เด็กเรียนรู้โดยซึมซับจากของจริง”

ในด้านการจัดสภาพแวดล้อมในห้องเรียนนั้นมีการชี้ให้เห็นถึงการแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ เช่น การใช้ผ้ามาประดับตกแต่งซึ่งจะทำให้เกิดบรรยากาศที่นุ่มนวล ดังที่ผู้บริหารได้อธิบายว่า

“ในการจัดบรรยากาศในห้องเรียนเราจะใช้ผ้าเข้ามา เพราะอาคารของเรามีลักษณะเป็นเหลี่ยมคม เป็นเส้นตรง มั่นคง แข็ง เราจึงนำผ้ามาทำเส้นโค้ง เพื่อให้เกิดความอ่อนโยนนุ่มนวล สีของผ้าก็เช่นกันในหน้าฝนและหน้าหนาวเราจะใช้ผ้าสีโทนอุ่น เช่น สีชมพู ไอโรส สร้างความสดใส ถึงหน้าร้อนก็ใช้ผ้าโทนสีเย็นๆ เช่น สีเขียวสีฟ้า สีน้ำเงิน ผ้าเราใช้หมวร่างกาย ผ้าแทนค่าของความอบอุ่น การที่เราใช้ผ้าคลุมของเล่น นั้นมีข้อตกลงกันว่า ถ้าของเล่นมีผ้าคลุมอยู่ก็ไม่อนุญาตให้เล่น ถ้าเปิดผ้าออกถึงจะเล่นได้ เป็นการสร้างวินัยด้วยความเรียบง่าย”

ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เน้นเนื้อหาที่สัมพันธ์กับธรรมชาติโดยให้ความสำคัญของต้นไม้ ใช้ต้นไม้เป็นสื่อในการเรียนรู้ ดังที่ได้เสนอแนะว่า

“การที่ให้เด็กรดน้ำต้นไม้มุ่งให้เขาได้เห็นชีวิตที่มีอยู่จะเป็นผู้รับเพียงอย่างเดียวไม่ได้เราต้องให้กับผู้อื่นให้กับสิ่งอื่นๆ ด้วย ธรรมะกับต้นไม้ ต้นไม้ให้ออกซิเจนกับเรา เราให้คาร์บอนไดออกไซด์กับต้นไม้ ทำอย่างไรจะให้ต้นไม้อยู่กับเราได้นานๆ เราต้องไม่เด็ดดอกไม้ ใบบไม้ ให้เด็กใช้ปัญญาในการที่จะเก็บดอกไม้ ใบบไม้ที่ร่วงหล่นแล้วมาใช้ประโยชน์ ทำให้เด็กเห็นคุณค่าของดิน น้ำ ...ในเรื่องการเพาะต้นไม้ เราสามารถให้เด็กเรียนรู้ได้ในหลายวิชา เช่น ให้เด็กวัดความสูงของต้นไม้ สังเกตการเปลี่ยนแปลงให้เด็กได้เห็นถ้าไม่รดน้ำ ไม่ดูแลรักษาต้นไม้จะเปลี่ยนไปอย่างไร...”

ผู้วิจัยพบว่าผู้บริหารได้ให้ความสำคัญกับบทบาทครู โดยได้ชี้ให้เห็นว่า “ครูต้องเป็นต้นแบบที่ดี มีจริยธรรมสูง” เข้าใจหลักแก้ปัญหาอย่างมีสติ เข้าใจหลักธรรมอย่างแท้จริง ตามคำกล่าวที่ว่า

“อุปกรณ์ที่สำคัญที่สุด คือ ครูผู้สอน เด็กจะเป็นอย่างไรนั้นอยู่ที่ครู ต้องมีความสมบูรณ์พร้อมในวิชา ซึมซับและวิชาสังเกตการศึกษา ครูต้องเป็นแบบอย่างด้านคุณธรรมจริยธรรม ... ครูต้องอดทน ต้องมีจิตวิญญาณแห่งความเป็นครู ครูต้องมีความมั่นคงทางจิตใจ ครูต้องฉลาดในการแก้ปัญหา ทำเรื่องยาวให้สั้น พัฒนาปัญหาให้เป็นประโยชน์ ยกตัวอย่าง เช่น ถ้าเด็กทำนมหกครูและเด็กต่างคนหาผ้ามาเช็ด ช่วยกันทำระหว่างครูกับเด็กจะเกิดการเคารพกันมากขึ้น อย่าจัดการโดยใช้อารมณ์หรือใช้ไม้เรียว อย่าทำน้ำเสียงที่แข็งกร้าว อย่าประมาทในความคิดให้ครูมีความชาญฉลาด ในการจัดการทุกเรื่อง ทุกขั้นตอนในมิติของการเคารพซึ่งกันและกัน...ในกรณีที่เกิดการถกเถียงกันเราอย่าเพิ่งโทษซึ่งกันและกัน ถ้าทะเลาะกันและถกเถียงกันคนที่ปวดหัวคือ เราทั้งสองคน เราทั้งสองฝ่ายเสียประโยชน์

จงคิดอย่างคนที่ทันสมัย ทำอย่างไรเราจะได้รับการยอมรับแล้วแก้ไขถ้าเรายอมรับในวันนี้อาจจะดีขึ้นครูต้องไม่เพ่งโทษซึ่งกันและกันและไม่เพ่งโทษเด็ก คนที่ทันสมัยยอมทำแต่ในสิ่งที่ดีมีประโยชน์ ไม่ส่งเสริมการทะเลาะวิวาทหรือด่าก็มีให้น้อยที่สุด ครูควรจะทำอะไร พุดเสียงเบาๆ ยิ้มเย็บเด็กก็ยิ่งฟัง คือ ครูพูดด้วยน้ำเสียงธรรมดาตลอดเวลา ไม่โมโหร้ายเกรี้ยวกราด ถ้าเด็กมีสมาธิเขาจะได้ยินเสียงที่ครูพูดครูต้องเข้าใจธรรมชาติ ครูในโรงเรียนบางท่านเคยเป็นแม่ซี หรือแม่ก็เคยฝึกปฏิบัติธรรม ถ้าครูเป็นบุคคลที่รู้จักการให้อภัย เด็กๆ ก็จะรู้จักให้อภัย มีความรักใคร่กันสูงมาก อย่างกรณีหนึ่งเด็กเกิดการทะเลาะวิวาทกัน แล้วเกิดการชกต่อยตามประสาเด็ก แล้วเด็กคนหนึ่งก็วิ่งมาฟ้องครูว่าเพื่อนตี ครูก็เข้ามาปลอบแล้วถามว่าเจ็บเป็นอย่างไรลูก แล้วครูก็ลูบตามตัว คำถามของครูจะทำให้เด็กหันมาดูแลตัวเอง พิจารณาที่กายของตนให้รู้ว่ามันไม่เป็นไรมาก ที่เด็กเขาเจ็บนั้นมันเจ็บที่ใจเขามากกว่า เราเป็นครูต้องหันมาดูแลใจเด็ก รักษาเยียวยาที่ใจก่อน เด็กที่นี้จึงรักกันไม่รังแกกัน เวลาเด็กชกต่อยกันเราอย่าไปรื้อฟื้นในความผิด หรืออย่าไปตอกย้ำให้เด็กรู้สึกโกรธหรือรู้สึกผิดมากขึ้น เพราะจะเป็นการปลุกฝังสิ่งที่ไม่ดีให้กับเด็กซึ่งไม่มีประโยชน์อะไร เราเป็นครูเมื่อรู้ปัญหา ต้องใช้ปัญญาในการแก้ปัญหา จัดการกับปัญหาด้วยจิตที่รู้ว่าเมื่อเกิดปัญหาแล้วต้องจบลงด้วยลักษณะที่งดงาม ครูจึงต้องเป็นต้นแบบแล้วครูคอยสังเกตว่าเขาจะสามารถทำได้ไหม ครูจึงต้องเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับเด็ก แล้วยังต้องเป็นผู้สังเกตการณ์และคอยช่วยเหลือ เมื่อเด็กสะดุดก็เชื่อมโยงให้เกิดการลื่นไหล เช่น ให้เด็กได้เล่านิทานเอง เป็นการฝึกผูกโยงคำพูด ให้เด็กรู้จักกลมกลืนใจ รู้จักการติดต่อคำพูด ให้เด็กกระทำแล้วครูประเมินไปในตัวครูเข้าไปยุ่งกับเด็กให้น้อยแล้วเติมรู้ของตนเองให้มาก ... ตัวครูต้องมีการเตรียมตัวให้พร้อมที่จะเป็นผู้อื้อหนุนให้เกิดการเรียนรู้ ให้เด็กเห็นความสำคัญของทุกๆ สิ่ง...

นอกจากการจัดการเรียนรู้ที่โรงเรียนแล้วยังให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่บ้านด้วยโดยครูต้องประสานกับผู้ปกครองในการที่จะร่วมกันพัฒนาเด็ก ดังที่กล่าวไว้ว่า

“อยู่บ้านก็ต้องสร้างความเข้าใจกับพ่อแม่ในการที่จะให้เด็กช่วยทำงานเล็กๆ น้อยๆ การที่让孩子ดูแลที่วันนั้นไม่ดี เด็กจะได้รับเรื่องเลวร้าย การฆ่าฟัน ด่าทอ ทำร้ายกัน ถ้าเด็กได้รับทุกๆ วันจะเป็นผลเสียต่อเด็ก เวลาอยู่บ้านจึงควรให้เด็กทำงานที่เขาชอบ เช่นเด็ดผัก เช็ดถ้วยชาม ฝึกกลัมนิ้วมือ ตา ซึ่งควรฝึกตั้งแต่เล็ก ต้องจัดตารางให้เด็กได้ทำงานเพื่อชิมชาบและเกิดวินัยตั้งแต่เด็ก”

และสุดท้ายได้เน้นย้ำกับครูว่าการพัฒนาเด็กนั้นสิ่งที่สำคัญเหนือสิ่งอื่นใด คือ “ครู” ดังที่ได้สรุปว่า

“...ถ้าเราไม่สร้างความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ จะไปก่อสร้างตึกหรือสิ่งก่อสร้างมากมายไปทำไม ถ้าครูเราเข้าใจเด็กและมีศักยภาพพอ สิ่งก่อสร้างจะมีหรือไม่ มีก็ไม่เกิดประโยชน์ ขอเพียงมีครูที่เข้าใจ แม้ได้ทุนวัดหรือได้ต้นไม้ก็ให้ประโยชน์ได้เช่นกันครูที่นี้จึงมีความมั่นคง รู้เท่าทันปัญหา...”

ครูข่าวให้ความสนใจในการศึกษาดูงานครั้งนี้มาก ที่เห็นแบบอย่างการจัดสภาพแวดล้อม ทั้งใน และนอกห้องเรียนที่เรียบง่าย และเด็กมีความสงบในระหว่างการจัดกิจกรรม โดยครูข่าวได้ให้ความเห็นว่า

“...ดูง่าย ๆ สร้างสรรค์ สวยงาม ในห้องก็ดูสดใส...เด็ก ๆ ที่นี่ดูเขานิ่งได้นาน สนใจที่จะทำกิจกรรมต่าง ๆ ดี ครูก็พูดเสียงเบาแต่เด็ก ๆ ก็ฟังดี ส่วนที่โรงเรียนเราเด็กไม่ค่อยนิ่งเลย หรือว่าครูพูดเสียงดังไป...อยาก ให้เด็กเราเป็นแบบนี้บ้าง”

จากการที่แต่ละห้องที่มีการจัดอย่างสวยงาม ครูข่าวให้ความสนใจมากและเกิดความสงสัยว่า “ทำไมทุกห้องต้องให้ความสำคัญมากกับการตกแต่งโต๊ะพระ เพราะตนเห็นแล้วรู้สึกชื่นชม” แล้วผู้บริหารก็ให้คำตอบโดยชี้ให้เห็นถึงความสำคัญว่า

“การที่เรามีพระพุทธรูปในทุกห้องเรียนเพราะท่านเป็นตัวแทนของบุคคลที่สูงด้วยคุณธรรมจริยธรรม มีชีวิตที่งดงาม พระเป็นตัวแทนให้เราได้ยึดเหนี่ยว เป็นที่พึ่งทางใจถ้าเราดำเนินตามเส้นทางเดียวกัน กับท่านเราจะเป็นผู้ดีงาม การที่มีพระพุทธรูปไว้ในห้องจึงเป็นเสมือนเครื่องเตือนใจให้เราเป็นผู้ที่ดีงาม เป็นคนเก่งที่ดี มีคุณธรรม จริยธรรม ไม่ใช่เป็นเด็กเก่ง ฉลาด แล้วเห็นแก่ตัว การที่เราพร้อมกันพัฒนา เด็กในวันนี้ ก็เพื่อให้เขาเป็นผู้สร้างสังคม สร้างโลกที่งดงามในวันข้างหน้า เด็กเป็นอย่างไรในวันนี้ย่อม บ่งบอกถึงโลกของเราในวันข้างหน้า ฉะนั้นเราจึงพัฒนาเด็กในวันนี้ให้เขาเป็น ผู้ที่ถึงพร้อมด้วยความ เก่ง ความฉลาดและมีคุณธรรมจริยธรรม”

จากนั้นครูก็ได้ไปที่สถานปฏิบัติธรรมแห่งหนึ่งซึ่งเป็นชุมชนที่ให้การสนับสนุนศูนย์เด็กวัด รมธรรมได้ร่วมปฏิบัติธรรม นั่งสมาธิ เดินจงกรม และได้ชมบ้านดิน และในช่วงค่ำได้ไปดูละคร เรื่องปฏิภพสมุปปาต ที่โรงละครแห่งหนึ่ง ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนแต่ทำให้ครูได้คิดพิจารณาตาม หลักธรรมทางพุทธศาสนา ซึ่งมีความสัมพันธ์กับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของครูในการที่ได้ศึกษาดูงานครั้งนี้ด้วย

ช่วงการศึกษาดูงานโรงเรียนอนุบาลไอรักนั้นเป็นช่วงวันเสาร์ไม่มีการจัดการเรียนการสอน ครูได้ชมสภาพแวดล้อมนอกห้องเรียน การจัดบริเวณอาคารสถานที่ ซึ่งโรงเรียนจะจัดสวนด้วย พืชพรรณที่หลากหลาย มีของเล่นธรรมชาติ เช่น ท่อนไม้ อุโมงค์ต้นไม้ให้เด็กได้ลอด ชิงช้าบนต้นไม้ เนินดิน บ้านบนต้นไม้ บ่อทราย มีการเรียนรู้ด้านเกษตร เช่น การทำปุ๋ยหมัก การปลูกผัก ซึ่งครูเคย ชมสไลด์สภาพแวดล้อมในโรงเรียนอนุบาลมาแล้ว จากการสัมภาษณ์ที่สวนผักธรรมณี การศึกษาดูงานครั้งนี้จึงเป็นเชื่อมต่อให้ครูได้เห็นสภาพจริง ในส่วนของสื่ออื่นๆ ครูได้เยี่ยมชมที่มูลนิธิซึ่งมีการ จัดจำหน่ายสื่อสำหรับผู้สนใจ โดยสื่อที่พบเป็นสื่อธรรมชาติที่หลากหลาย เช่น เครื่องปั้นดินเผา

ขนาดเล็กแบบภาคเหนือ ตุ๊กตาผ้า ท่อนไม้ขนาดและรูปทรงต่างๆ ผ้าฝ้ายย้อมสี เปลือกหอย
ชุดเครื่องครัวเครื่องปั้นดินเผา ฯลฯ

เมื่อครูได้เห็นสภาพแวดล้อมและสื่อต่างๆ ผู้วิจัยพบว่าครูมีความตระหนักมากขึ้นว่าสิ่งที่มี
อยู่ในชีวิตประจำวัน สิ่งที่มีในท้องถิ่นของตนนั้นถ้าจะนำมาสร้างสรรค์แล้วสามารถทำได้ง่าย ดังที่
ครูแสดงความเห็นต่อสิ่งที่พบว่า

“ดูสิขนาดว่าเขาอยู่ในเมืองเขายังแสวงหาที่จะนำสิ่งเหล่านี้มาให้เด็ก พวกเราอยู่บ้านนอกกลับ
ไม่ค่อยคิดที่จะทำกัน สื่อก็ซื้อกันอย่างเดียวเลย ต่อไปคงต้องปรับมาทำเองแบบนี้บ้าง”

เมื่อศึกษาดูงานแล้วครูข่าวแสดงความประทับใจที่ได้รับประสบการณ์ตรงที่แปลกใหม่
โดยแสดงความคิดเห็นต่อการศึกษาดูงานครั้งนี้ว่า

“เป็นการดูงานที่ประทับใจที่สุดได้เห็นอะไรดีๆ อย่างที่ไม่เคยเห็นที่ไหนมาก่อน มันทำให้พี่ได้คิดมาก
ขึ้นว่า มันต้องเปลี่ยนที่ตัวเราก่อน... พี่อยากให้ครูทุกคนได้มาเห็นการพัฒนาในเวลานี้ถ้าทำได้เราคงมี
ครูดีๆ มากขึ้น ...ประทับใจที่เห็นเด็กช่วยครูจัดเตรียมอุปกรณ์ต่างๆ เด็กมีระเบียบวินัย พี่ก็ช่วยดูแล
น้องให้ความเอื้ออาทรต่อกันและกัน...บรรยากาศในห้องจัดได้เป็นธรรมชาติน่าเรียน...ถ้าเราสามารถ
นำเอาแบบอย่างมาปรับจัดใช้ในโรงเรียนคงจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง” (ครูข่าว)

กล่าวโดยสรุป ได้ว่าการศึกษาดูงานครั้งนี้ครูได้เห็นแบบอย่างจากการปฏิบัติจริงจาก
โรงเรียนที่มีการนำภูมิปัญญาด้านปรัชญา ศาสนาและประเพณี มาใช้ในการจัดประสบการณ์
มี การนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปปรับใช้ในการจัดหลักสูตรระดับอนุบาล มีการจัด
กิจกรรมการเรียนรู้ที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตและธรรมชาติ เด็กได้ซึมซับวินัยจากการปฏิบัติตนในชีวิต
ประจำวัน ครูเป็นผู้ที่มีคุณธรรมจริยธรรม มีการพัฒนาตน ปฏิบัติธรรมในวิถีชีวิต อยู่ท่ามกลาง
ชุมชนแห่งธรรมะ ครูจึงเป็นเป็นต้นแบบที่ดี เข้าใจธรรมชาติรอบตัวและธรรมชาติของเด็ก และชี้ให้
ครูได้เห็นว่าการจัดสภาพแวดล้อมที่จะสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้ที่ดีที่สุดคือ สภาพแวดล้อมทาง
ธรรมชาติ และสังคมที่ต้องอยู่อย่างเอื้ออาศัยกัน

3.3 การชี้จุดสำคัญวัฒนธรรมหรือภูมิปัญญาด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ในชุมชน

ผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ จัดโอกาสให้ครูมีส่วนร่วมทางวัฒนธรรมขึ้นในวันออกพรรษา
ให้ครูโรงเรียนบ้านห้วยวังและโรงเรียนบ้านต้นโพธิ์ได้ร่วมกิจกรรมตามประเพณี เพื่อมุ่งให้เห็นถึง
จุดสำคัญโดยนำภูมิปัญญาด้านปรัชญา ศาสนาและประเพณี อันเป็นรากเหง้าของวัฒนธรรม

อิสาน คือ ฮีต 12 คอง 14 ซึ่งจัดให้ครูได้เรียนรู้ร่วมกับผู้ทรงภูมิปัญญาในชุมชน คือหลวงปู่อิน พบว่ามี ครูที่เข้าร่วมกิจกรรมมีเพียง 2 คนคือ ครูข้าวและครูน้ำ ส่วนครูโรงเรียนบ้านต้นโพธิ์ไม่เข้าร่วมเลย ผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ ครูข้าวและครูเคยได้ทำบุญตักบาตร ฟังธรรมวันออกพรรษาและหลังจากนั้นจะเป็นการสนทนาธรรมระหว่างครูกับหลวงปู่อิน เกี่ยวกับ ฮีต 12 คอง 14 โดย ซึ่งจุดสำคัญของหลักธรรมทางศาสนาและขนบธรรมเนียมประเพณีที่จะนำมาส่งเสริมพัฒนาการที่สอดคล้องกับสภาพปัญหา และความต้องการจำเป็นของเด็กระดับอนุบาลในชุมชน

หลวงปู่อิน ผู้ทรงภูมิปัญญาในฐานะที่เป็นผู้ประพฤติธรรมได้ชี้้นำให้ครูตระหนักในคุณค่าที่ดั่งามของชุมชนอิสาน ให้ความเชื่อมโยงของการปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับธรรมชาติ และฤดูกาล ผ่านการทำบุญตามประเพณี การเชื่อมโยงหลักธรรมทางศาสนาสู่การปฏิบัติ กระตุ้นให้ครูได้พิจารณาถึงคุณค่าที่แท้จริงของฮีต 12 คอง 14 ที่มีต่อเด็กและคนในชุมชน

ในช่วงแรกครูได้ฟังหลวงปู่ก็แสดงพระธรรมเทศนาเนื่องในวันออกพรรษา โดยเป็นการกล่าวถึงประวัติความเป็นมาของบุญออกพรรษา และได้ชี้ให้เห็นความสำคัญและหลักการปฏิบัติของสงฆ์และฆราวาสที่พึงกระทำในช่วงออกพรรษาว่า

“...เปิดโอกาสให้พระสงฆ์ได้ว่ากล่าวตักเตือนกันได้ เพราะมีโอกาสอยู่เข้าพรรษาร่วมกันมาได้ใกล้กัน ใครมีอะไรขาดตกบกพร่องก็ว่ากล่าวตักเตือนกัน โดยลตทริฐิมานะ เป็นการบอกกล่าวด้วยความเอ็นดู ไม่ใช่บอกกล่าวด้วยความโกรธเกลียดหรือโมโหเป็นความปรารถนาดี สงสาร...ให้โอกาสให้อภัยซึ่งกันและกันในส่วนของสังคัม หรือครอบครัวก็เช่นกันต้องมีการว่ากล่าวตักเตือนกันด้วยความปรารถนาดี พ่อ แม่ ลูกและบุคคลในครอบครัวก็เช่นว่ากล่าวกันในการที่จะนำสู่ความเข้าใจ ปรับตัวเข้าหากัน...แม้แต่ในชุมชนหมู่บ้านก็สามารถนำหลักการปวารณาไปใช้เพื่อสร้างความเข้าใจกันก็จะนำความสงบมาแก่ชุมชนได้...”

หลวงปู่ได้เกริ่นนำด้วยการกล่าวถึงสภาพบ้านเมืองที่ร่มเย็นเป็นสุขในอดีต ผู้คนสมัยก่อนเป็นพี่เป็นน้องรักใคร่ปรองดอง เพราะคนถือ “ฮีต คอง” ซึ่งชี้ให้เห็นว่ามีอยู่คู่ชุมชนอิสานมานาน และสอดคล้องกับวิถีชีวิต ธรรมชาติและฤดูกาล เป็นหลักธรรมให้คนในชุมชนได้ปฏิบัติต่อกัน นำพาสู่การอยู่อย่างร่มเย็น ดังที่หลวงปู่ได้กล่าวว่า

“ฮีตใช้สำหรับเป็นประเพณี ให้คนปฏิบัติต่อศาสนา เป็นการบำรุงศาสนา ส่วนคองใช้สำหรับกรปกครองบ้านเมือง เป็นหลักการอยู่ร่วมกันด้วยความสามัคคีปรองดอง การปฏิบัติตามคองก็คือการทำตามฮีตอย่างหนึ่งนั่นเอง ดังที่โบราณท่านว่า เข็ดให้ถึกฮีตถึกคอง คือฮีตกับคองไม่ได้แยกจากกันแต่เป็นหลักการปฏิบัติที่ต้องดำเนินไปด้วยกัน ในสมัยโบราณนั้นถือว่าบุคคลจะอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขนั้น

ต้องปฏิบัติทั้งทางโลกและทางธรรมอย่าง จึงจะนำชุมชนสู่ความสงบสุข คือชุมชนต้องมีฐานของ ศีลธรรม อยู่ด้วย จึงจะดี คอง 14 จะมุ่งในเรื่องศีลธรรม ตรงกับภาษากลางว่าธรรมนองคลองธรรม คือหลักการประพฤติปฏิบัติต่อกัน เป็นหลักปฏิบัติของหัวหน้าที่มีต่อลูกบ้าน การปฏิบัติต่อครอบครัว ศาสนา ซึ่งล้วนแล้วแต่แฝงไปด้วยหลักธรรมทางพุทธศาสนา เช่น ฮีตพ่อคองแม่ ก็จะเป็นหลัก พรมวิหารธรรมในพุทธศาสนา ฮีตเจ้า คองขุน ก็จะเป็นหลักของเจ้าเมืองปกครองบ้านเมืองให้ร่มเย็น เป็นสุข ก็จะเกี่ยวข้องกับหลักธรรมทางพุทธศาสนา การปฏิบัติตามคองจึงเกี่ยวข้องสัมพันธ์โดยตรงกับ หลักธรรมทางพุทธศาสนา เพราะชาวอีสานนับถือพุทธ จึงนำหลักธรรมทางพุทธศาสนามารวมเข้ากับ ความเชื่อของบรรพบุรุษ เพื่อให้เกิดความสงบ แต่ก่อนนั้นจะยึดหลักของความสงบบนฐานทาง ศีลธรรม ให้ความสำคัญกับขนบธรรมเนียมประเพณี จึงมีพระสงฆ์องค์เจ้าเข้ามาเกี่ยวข้องกับทุกฮีต ...ฮีตที่ชาวอีสานโบราณได้กำหนดไว้ ถือเป็นปฏิทินชีวิต เป็นตารางชีวิต ตารางกิจกรรมให้คนแสดง พฤติกรรม ตามที่ได้กระทำร่วมกันมาทุกๆ ปี ทุกฤดูกาล เป็นสิ่งที่ฝังลึกอยู่ในจิตสำนึกของชาวอีสานเรา จึงร่วมกันทำโดยไม่ต้องบอกกล่าว บุญในแต่ละฮีตจะแตกต่างกันเพราะสิ่งแวดล้อมในแต่ละเดือนนั้น แตกต่างกันไป เช่น เดือนห้าอากาศร้อน แห้งแล้ง ผู้คนว่างจากการทำไร่มา ก็ทำบุญสงกรานต์ มีการรด น้ำดำหัว รดสรงน้ำพระพุทธรูปและพระสงฆ์ที่วัด ขอพรจากผู้เฒ่าผู้แก่ พ่อแม่ นำของไปสมมาอันเป็น การแสดงออกซึ่งความกตัญญูรู้คุณ ทำให้เกิดความรักใคร่ปรองดองกันในครอบครัวและชุมชน อีกทั้งมี การเล่นน้ำ นำความชุ่มเย็นมาสู่ร่างกาย คลายความร้อน เป็นประเพณีที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทาง ธรรมชาติ และวิถีชีวิตของคนในชุมชน หรือฮีตเดือนยี่ หลังจากที่เก็บเกี่ยวข้าวในนาฟุ้งเสร็จ ชาวบ้านก็จะร่วมกันทำบุญกุ่มข้าวใหญ่ นำข้าวมารวมกันที่วัดเพื่อเป็นการให้ทาน คือเมื่อได้ผลผลิต ก็ให้นึกถึงการทำบุญทำทานบริจาค ให้คิดถึงคนอื่น คิดถึงบุญก่อน คนในชุมชนจึงมีความเอื้อเพื่อ เสียสละเพื่อทำนุบำรุงพระศาสนา และมีการทำบุญคุณลานเพื่อสุขขวัญข้าว ขอขมาแม่โพสพที่ได้ เหยียบย่ำ ได้ดี ได้ฟาดกว่าจะได้มาเป็นเม็ดข้าว และเป็นการแสดงความกตัญญูรู้คุณต่อข้าวที่ หล่อเลี้ยงชีวิต"

หลวงปู่ได้ชี้ว่าการกระทำที่เชื่อมกับศรัทธาทางพุทธศาสนาที่แท้จริงนั้นจะก่อให้เกิดความสงบสุข ขึ้นในใจ นำพาให้สังคมปรองดองสามัคคี

"เมื่อคนเราปฏิบัติตามประเพณีติดต่อกันมาด้วยความเชื่อ มันก็เข้าสู่ชีวิตจากการกระทำก็ลงสู่ศรัทธา กลายเป็นการกระทำด้วยความยินดีไม่ต้องบังคับ ... มีความสุขสงบในจิตใจก็เป็นสวรรค์ในชีวิต ถ้าชีวิตทุกข์ยากก็เป็นนรก ทุกวันนี้ที่เราช่วยกันทำบุญตักบาตรก็เพื่อเป็นการระลึกในบุญคุณของ พระพุทธเจ้า ระลึกถึงเหตุการณ์ผ่านการกระทำของเรา เมื่อเรานึกประมวลเหตุการณ์แล้วแสดงออก ต่อพระคุณของท่าน ก็คือการตอบแทนคุณ เราได้แสดงออกซึ่งความพร้อมเพรียง ความเป็นน้ำหนึ่งใจ เดียวกัน นี่คือจุดของความสามัคคี คือลงสู่บุคคลทั้งทางกายและจิต อันจะนำสู่ความเป็นปึกแผ่นและ ก่อเกิดความสงบขึ้นในสังคมความสงบคือเป้าหมาย จึงต้องอาศัยประเพณี และพุทธศาสนาเป็นตัว เชื่อม ตัวประสาน พ่อ แม่ พี่ น้อง ผู้คนได้มาทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อตั้งสู่ความสงบสุขของสังคม ของ มณฑล ประเพณีจะน้อมนำให้ผู้คนมาพบปะสังสรรค์ เป็นจุดรวมให้ผู้คนมารวมกันสร้างความมั่นคง

เพราะความสงบสุขจะต้องสร้างจากระดับต่ำ ระดับฐานราก คือ ครอบครัว หมู่บ้าน ชุมชน สังคม จนถึงประเทศชาติ ...”

ช่วงของการชี้ธรรมะและสังฆธรรมที่แฝงอยู่ในฮีต 12 คอง 14 เพื่อจะนำมาปรับประยุกต์ใช้กับสังคมปัจจุบันหลวงปู่ได้ชี้ให้เห็นว่า

“...จากคองก็มีการปรับเปลี่ยนมาเป็นกฎหมาย ต่อมาคนได้รับการศึกษามากขึ้นการคมนาคมก็เจริญขึ้น มีเทคโนโลยีที่เจริญก้าวหน้า การติดต่อสื่อสารสะดวกสบาย ฮีต คอง ที่เคยมี เคยปฏิบัติก็หละหลวมไปเพราะมีกฎหมายใหม่ ส่วนฮีต คองนั้นไม่มีผลบังคับใช้ที่ชัดเจน แต่จะมีผสมผสานอยู่ในวิถีชีวิต เราก็ไม่ได้ทิ้งไปโดยสิ้นเชิง ถึงแม้จะไม่เหมือนสมัยก่อน แต่เราก็พยายามรักษาไว้ และบางอย่างก็มีการปรับใช้ให้เหมาะสมกับยุคสมัย กับสภาพสังคมของเราในปัจจุบัน เราก็ต้องอนุรักษ์ไว้ให้ตลอด แม้พฤติกรรมของคนในสังคมจะเปลี่ยนไป แต่สังคมบ้านนอกอย่างเราก็เป็นฐานอำนาจ เป็นคานที่ถ่วงดึงไว้ได้อย่างสูงเพราะฉะนั้นเมื่อเราจะศึกษาเรื่องราวภูมิปัญญาอันดีงามของบรรพบุรุษ เราต้องหันมาศึกษาในชุมชนท้องถิ่น ในบ้านนอกเรา เพราะเรายังรักษาสิ่งดีงามที่เป็นภูมิปัญญาของเราไว้ได้ ถ้าไปศึกษาในเมือง ในสังคมที่มีความเจริญทางเทคโนโลยี สิ่งเหล่านี้จะสูญหายไปมาก หลักฮีต คอง ของชุมชนเรา เราต้องรักษาไว้ เราจะวิ่งตามสังคมในเมืองไปทั้งหมดก็ไม่ได้ โดยเฉพาะสามัญสำนึกอันดีงามของเรานั้นควรจะต้องรักษาไว้ เราทั้งหลายต้องรักษาความเป็นท้องถิ่นของเรา ดำรงภูมิปัญญาชาวบ้านหรือจะนำไปผสมผสานให้สอดคล้องกับยุคสมัย ”

หลวงปู่ให้ข้อคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษาในยุคปัจจุบันว่าควรจัดให้สอดคล้องกับท้องถิ่น ดังนี้

“การศึกษาต้องไม่ละทิ้งสิ่งเหล่านี้ เราจะเห็นได้ว่าการศึกษารูปแบบปัจจุบันเกิดการขัดแย้งต่อสังคมท้องถิ่น ...บางอย่างภูมิปัญญาที่ฝังอยู่ในจารีต ประเพณีเราต้องค้นหา นำมาบิดผัน เอามาวิเคราะห์ วิจัยใหม่ ซึ่งอันที่จริงบางอย่างต่างประเทศเขาวิเคราะห์ ศึกษาวิจัย ภูมิปัญญาของเขา เราก็ไปยืมไปศึกษาของเขาตามเขาไป แต่เมื่อหันมามองในบ้านเมืองเรา เรากลับมีสิ่งเหล่านี้อยู่มากกว่า เช่นเรื่องของสมุนไพรนี่ ถือว่าเป็นสิ่งที่เราผิดพลาดมาตลอด ซึ่งเรื่องนี้ต่างประเทศเขาไม่ทิ้ง เขาศึกษาวิจัยมาตลอด แต่ประเทศเราได้ละทิ้งสิ่งเหล่านี้ไป และทิ้งจะมานวนคิดและพัฒนาขึ้นใหม่ตามแบบต่างชาติ... สังคมเราถ้าหากมีผู้นำสังคม ชุมชน ผู้หลักผู้ใหญ่ ครูบาอาจารย์มีสำนึกสูงขึ้นไปในจิต ในใจ ควรจะดึงเอาหลักพวกนี้ไปผสมผสานในการจัดการเรียนการสอน การอบรมเฉพาะผู้คนในชุมชน ในโรงเรียนให้กับคนรุ่นใหม่ บทบาทของการสอน การศึกษาก็จะนำมาซึ่งประโยชน์ที่มากขึ้น เกื้อหนุนให้สังคมพัฒนาไปในทิศทางที่ถูกต้องดีงาม เพราะโครงสร้างดั้งเดิมของสังคมท้องถิ่นเรามีมาอย่างนั้น เราไม่สามารถปรับเปลี่ยนสิ่งที่ฝังลึกในสังคมของเราได้ มันฝังลึกลงเป็นกลไก ฝังลงในจิตใจ เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ เป็นการถ่ายทอดที่สืบทอดมารุ่นแล้ว รุ่นเล่ามันจะละทิ้งไปไม่ได้ เราจะเห็นว่าสิ่งที่เราทำมาเป็นร้อยปีพันปี โดยทำซ้ำๆ ซากๆ ก็จะไม่เปลี่ยนแปลงยาก มันจะกลายเป็นระบบเฉพาะของมันได้ เรื่องเหล่านี้

นี่เราพึ่งอย่าลืมระบบการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคมเพื่อการอยู่รอด อย่าลืมว่าสังคมอีสาน เราได้รับอิทธิพลจาก ธรรมชาติมาแบบนี้ ถ้าเราจะไปเห่ตามเขาทั้งหมด ไม่ยอมรับความเป็นจริง ของสังคมตนเองจะลำบาก เพียงแต่เราควรหันมามองสิ่งเหล่านี้ให้ลึกพอสมควร โดยเฉพาะเราในฐานะครูบาอาจารย์ เราควรนำสิ่งที่มีในชุมชนเรามาปรับใช้ในการเรียนการสอน มันจะเป็นไปได้ง่าย เพราะโครงสร้างของท้องถิ่น ของชุมชนเรามันพร้อมที่จะรับสิ่งเหล่านี้อยู่แล้ว ถ้าเรามุ่งเอาแต่สิ่งที่ทันสมัยภายนอกเข้ามา บางทีมันจะเป็นการยึดยึดความรู้อยู่จริงอยู่จริงไม่ปฏิเสธการเปลี่ยนแปลง หรือ การรับรู้ แต่สิ่งที่เด็กเราได้รับจากการเรียนที่โรงเรียนเป็นสิ่งที่แปลกแยกจากครอบครัว จากชุมชน ชัดแย้งกับวัฒนธรรมที่ตนเคยทำมา เมื่อแยกไปแล้วกิจกรรมบางอย่างที่ครอบครัว พ่อ แม่ หรือชุมชน เคยพาประพฤติปฏิบัติก็หลงลืมไปจนหมด จารีต ที่ตนเคยทำก็เบาบางไป ทำให้สิ่งใหม่เข้ามามีอิทธิพลสูงขึ้น เมื่อกาลเวลาล่วงผ่านมา เป็นยี่สิบ สามสิบปี ก็กลายเป็นการหลงลืมตนเอง ลืมท้องถิ่น กลายเป็นการปฏิเสธวัฒนธรรมของตนเอง ...หลักสูตรที่ส่วนกลางเป็นผู้กำหนด และบางทีนโยบายก็ ขึ้นอยู่กับผู้บริหาร ผู้บริหารเปลี่ยนไปนโยบายก็เปลี่ยน ก็เกิดมีนโยบายที่กว้างไปกว้างมาเกิดความไม่ มั่นคง ไม่ต่อเนื่อง จึงขาดเอกภาพด้านการศึกษา เลยเกิดปัญหาว่าสังคมเราจะเอาอย่างไร ครูจึงต้องมี สติขึ้นมา ครูต้องหันมาศึกษาเรียนรู้เรื่องพื้นบ้าน เพื่อทำความเข้าใจในชุมชนที่ตนและนักเรียนเป็นอยู่ เพราะในบ้านเราก็มีภูมิปัญญาที่ปฏิบัติกันอยู่แล้ว เพียงแต่เรามาศึกษามาวิเคราะห์แล้วนำมาประยุกต์ อย่างผู้มีสติ ก็เกิดผลดีแก่ลูกหลานเรา..."

หลวงปู่พยายามจะเน้นย้ำในเรื่องพุทธศาสนาหรือความเชื่อก็สามารถนำพาสู่การปฏิบัติในสิ่งที่ดี งามได้หากว่ามีความเข้าใจอย่างแท้จริง แล้วปฏิบัติด้วยการอ่อนน้อมถ่อมตน เคารพและรู้ค่าต่อ ทุกสรรพสิ่ง และรู้เท่าทันธรรมชาติดังที่ว่า

"ในสังคมปัจจุบันเราจะเห็นว่ายิ่งสังคมพัฒนายิ่งเปลี่ยนแปลงสู่ความทันสมัย ผู้คนในสังคมยิ่งเกิด ปัญหามากขึ้น ยิ่งเสื่อม เสียมากขึ้น ดังนั้นการพัฒนาทุกอย่างจึงต้องอาศัยศาสนาเป็นฐาน การแสดง ออกต่างๆ การประพฤติปฏิบัติต้องเอาศาสนาไปยับยั้ง ปรัดตดสินเพื่อไม่ให้เกิดความขัดแย้ง ความ รุนแรง เราควรจะมียึดเอาความสามัคคี ความพร้อมเพรียง ความสงบ คือนำเอาหลักธรรมทางศาสนา มา เป็นฐานของการศึกษาและการพัฒนา หรือบางทีในสมัยก่อนมีการนำสิ่งที่สูงหรือต่ำกว่าศาสนา มาเป็น ฐาน เช่น การยึดถือผีสิง เทวดา อ่างผี ถ้าทำความดีผีจะคุ้มครอง ถ้าทำไม่ดีผีจะมาหักคอมาฆ่า สิ่งเหล่านี้เราจะมองว่าเป็นเรื่องมงายไร้สาระ เป็นสิ่งที่ไม่ดีนั้นไม่ได้ เพราะล้วนแต่นำพาสังคมสู่ ความดีงามทั้งสิ้น สูงขึ้นมาคือระบบศาสนา ศาสนาโดยแท้จะไม่เอาความดีงามเข้าสู่ผู้หนึ่งผู้ใด จะเอา เข้าพระพุทธเจ้าแต่ผู้เดียวก็ไม่ใช่ ท่านจะแบ่งปันให้เราแต่ละคนรับผิดชอบตนเอง ซึ่งก็คือการกระทำ ของเราให้เห็นว่าถ้าเราทำดีเราก็ได้ดี เราทำไม่ดีเราก็ได้ไม่ดี แทนที่จะไปแบ่งไปสู่พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ซึ่งจะทำให้เรามองแต่คนอื่นไป ท่านต้องการให้เราอาศัยตัวเราเอง ให้เรารู้สึกว่าพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ก็อยู่กับตัวเราเอง ถ้าเราไม่คิดดี เห็นดี ทำดี ก็ไม่เห็นพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ จะเห็นว่าท่านชี้ให้เห็นแล้วว่าทุกสิ่งทุกอย่างขึ้นอยู่กับตัวเรา ขึ้นอยู่กับการกระทำของเราแต่ละคน เรา จึงต้องรับผิดชอบต่อตนเองพร้อมสังคม โดยไม่ยกภาระให้สิ่งอื่นหรือผู้อื่นรับภาระไป นั่นคือว่าทุกยุคทุก

สมัยต้องไม่ขาดธรรมดา เพราะหลักของธรรมะนั้นสอดคล้องกับความเป็นจริงตามธรรมชาติ เช่น ธรรมชาติมีเกิด มีแก่ มีเจ็บ มีตาย คำสอนของศาสนาพุทธนำไปสู่ความเป็นจริงตามกฎของธรรมชาติ อยู่แล้ว เมื่อธรรมชาติเป็นไปเช่นนี้กฎของธรรมชาติมันย่อมคงอยู่และเป็นจริงตลอดไป ดังนั้นการที่เรา จะนำหลักธรรม มาประพฤติปฏิบัติย่อมจะนำพาชุมชน และสังคมสู่ความสงบร่มเย็น เพราะธรรมะจะ อยู่กับผู้ที่ประพฤติธรรม กฎของธรรมชาติได้กำหนดไว้อยู่แล้ว ถ้าคนเราดำเนินการไปตามหลักตาม กฎแห่งธรรมชาติ ถือปฏิบัติธรรม ก็จะเป็นไปได้ด้วยดี เราจึงต้องยอมรับในความเป็นไปตามกฎของ ธรรมชาติ..."

หลวงปู่กล่าวว่าการศึกษาศัยก่อนสอดคล้องกับชีวิต การศึกษาให้ความเสมอภาคกับทุกคน สามารถเข้าเรียนได้ตามความสนใจ เป็นการศึกษาระบบเปิด

"แต่ก่อนเราจะเห็นว่าศาสนาคือการศึกษาระบบเปิด เปิดโอกาสให้ทุกผู้ทุกคนไม่ว่าจะยาก ดี มี จน คือ เปิดทางให้คนจน เป็นสถาบันเพื่อคนจน โดยจะนำวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีมาเป็นบทเรียน บทศึกษา เป็นเรื่องที่อยู่ในวิถีชีวิตวิถีปฏิบัติของคนในชุมชนจึงเป็นการศึกษาที่ผู้เรียนเรียนรู้และนำไป ประยุกต์ใช้ได้เป็นอย่างดีในการดำเนินชีวิต ซึ่งแต่ก่อนชุมชนเราผูกพันอยู่กับการเกษตร ผูกพันอยู่กับไร่ นา ป่าเขา แม่น้ำ ฝืนดิน จะเห็นว่าสิ่งที่เราได้รับมาจากการเรียนรู้ที่วัดก็จะเป็นสิ่งที่สอดคล้องกับอาชีพ กับวิถีชีวิต เช่น ได้ศึกษาฮัต ซึ่งล้วนแล้วแต่สัมพันธ์กับสังคมเกษตร ส่วนคองก็เป็นหลักที่บรรพบุรุษ เคยปฏิบัติมาก่อนกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาประยุกต์เข้ากัน เพื่อเป็นแนวทางในการปกครอง บ้านเมืองให้เกิดความสามัคคี ความมั่นคง เป็นหลักจริยธรรมในชุมชน จึงเป็นการเรียนรู้ที่สามารถนำ มาพัฒนาชีวิตได้อย่างแท้จริง...สังคมปัจจุบันพัฒนาห่างไกลจากฐานวัฒนธรรม จากความเป็นจริง แห่งชีวิตในชุมชนมากเกินไป มันจึงเป็นการศึกษาที่ไม่นำสู่การพัฒนาสังคมอย่างแท้จริง ด้วยเหตุว่า มันไม่เชื่อมเข้ากับฐานของชุมชน การศึกษาที่ไม่อิงหลักเก่าๆ ของความเป็นเขาจะงอกงามขึ้นได้ยาก"

หลวงปู่ในฐานะที่ท่านเป็นผู้สนับสนุนการจัดการศึกษาของศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ท่านกล่าวถึงสิ่งที่ เปลี่ยนแปลงไปของเด็กในสังคมปัจจุบันซึ่งแตกต่างกับสมัยก่อนว่า

"...พอครูเอากะดาษ ให้สิ่งที่เด็กวาด คือ การ์ตูน จะเป็นภาพพวกนี้เยอะ จะวาดไปตามหนังสือ หรือตามที่ดูในทีวี เวลาครูให้เขียนหนังสือ หรือเขียนเรื่องในกระดานหรือการเขียนภาพประกอบเรื่อง ราวต่างๆ จะเป็นภาพการ์ตูนถือปืน ถือดาบ มีบทพูดตามในทีวี ตามละครที่ได้ดู ซึ่งจะตรงข้ามกับสมัย ก่อน เด็กจะเดินเล่นตามรั้ว ตามทาง เวลาพูดจา ก็จะพูดเป็นคำกลอนเลียนแบบสิ่งที่เคยได้ยินได้ฟัง เช่น ท่องนโม นโม นโม หรือกุสลา กุสลา กุสลา แต่ก่อนอิทธิพลของศาสนาประเพณี วัฒนธรรม ถือเป็นการศึกษาคือเด็กจะใคร่ซำๆ ซากๆ จนสามารถซึมซับเข้าไปในจิตใจเด็กได้ หรือแม้แต่การฟัง สังเกตดูต้นไม้ที่นำน้ำ ดูแล้วสบายตา ก็กลับไปนั่งขัดสมาธิเลียนแบบพระพุทธรูปที่เคยเห็น ก็ให้

ความสงบในจิตใจแก่ผู้หนึ่ง นี่คือการศึกษที่แตกต่างกันในแต่ละยุคแต่ละสมัย การศึกษาจึงควรเป็นไปอย่างสอดคล้องด้วย..."

การที่จะปรับใช้ ฮีต 12 คอง 14 เข้าสู่การปฏิบัติในโรงเรียนหลวงปู่ให้ความเห็นว่า

"...ในงานบุญประเพณีต่างๆ ที่ทางวัดจัด ทางชาวบ้านจัด ก็ให้เด็กเข้ามาเรียนรู้ด้วย มาตัด มาเย็บ ทำกระทง จัดดอกไม้ ทำธงทิวต่างๆ ในงานบุญตามฮีต เช่นบุญผะเหวด บุญกฐิน ลอยกระทง แห่งเทียน เด็กจะได้ฝึก ได้เรียนรู้จากชาวบ้าน จากพระ เป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจริงตาม สถานการณ์ทางวัฒนธรรมประเพณีพื้นบ้านเรา นี่จะเป็นการศึกษาที่มีชีวิต ซึ่งภูมิปัญญาเหล่านี้ได้รับการสั่งสมและสืบทอดมาจากผู้คนในชุมชน มีความงดงามและเป็นการแสดงออกที่สอดคล้องกับหลักพุทธศิลป์ การกระทำต่างๆ ที่เด็กได้เรียนรู้ร่วมกับคนในชุมชน ทำร่วมกับพ่อแม่ พี่น้อง ทำร่วมกับพระทำที่วัด เด็กๆ เขาจะคิดถึงบุญ ทำแล้วได้บุญ บุญคำนี้อย่าคิดว่าไม่สำคัญ เป็นคำที่ลึก เวลาที่เด็กทำสิ่งต่างๆ เช่น กระทง ต้นเทียน เวลาเด็กทำก็จะเกิดความคิดขึ้นด้วยว่าทำเพื่อบูชา หรือทำเอาบุญ คำว่าบุญนี้ฟังแล้วม่วนใจ (เพราะใจ) ม่วนหู (เพราะหู) เด็กก็จะเกิดความอิมใจ ภูมิใจอยู่ลึกๆ ในการกระทำของตนเอง...ในเรื่องคองนั้นครูหรือผู้ใหญ่ในชุมชนสามารถนำมาใช้ได้เลย เพราะเป็นคลองธรรมที่ดีงาม ครูจะต้องมี คุณธรรม ปฏิบัติกับเด็กดั่งเป็นพ่อแม่ผู้หวังดีต่อลูก ครูต้องทำตาม ฮีตพ่อคองแม่ คือครูเป็นเหมือนพ่อแม่ ต้องเป็นตัวอย่างที่ดีให้กับเด็กๆ และชาวบ้าน ครูก็ต้องมีความสามัคคีกันในโรงเรียนเพื่อให้เกิดความสุขในหมู่คณะ ยึดถือปฏิบัติตามฮีต คองที่บ้านเมืองยึดถือ หรือบางที่อาจจะต้องเป็น ผู้ที่ต้องนำฮีต คอง หรือ ภูมิปัญญาต่างๆ ที่เห็นว่ามีคุณค่า นำมาวิเคราะห์ และประยุกต์ใช้ในการที่จะแก้ปัญหา นำมาพัฒนาเด็กและบ้านเมือง...ครูบาอาจารย์อาจคิดว่ามันยาก ถ้าเราไม่คิดคิดว่ามันยาก แล้วไม่ทำมันก็จะไม่เกิด เราจะต้องมีจิตใจมุ่งมั่น เด็ดเดี่ยวในการที่จะทำสิ่งที่ยากนั้น..."

เมื่อครูได้ร่วมกิจกรรมพบว่าครูมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับฮีต 12 คอง 14 มากขึ้นและแสดงให้เห็นว่าครูมีทัศนคติการมองฮีต 12 คอง 14 ที่เปลี่ยนไปจากแต่เดิม ดังเห็นได้จากคำพูดที่ว่า

"ฮีต 12 คอง 14 เวลาพูดถึงเรารู้สึกว่าห่างไกลกับยุคสมัย คิดแต่ว่าเป็นเรื่องเก่า เรื่องโบราณ บุญประเพณีอะไรก็ร่วมมาตลอดแหละ แต่ไม่เคยได้รู้สึกซึ่งอย่างวันนี้มาก่อนเลย" (ครูน้ำ)

"หลวงปู่เป็นคนที่สนใจในด้านการศึกษาอยู่แล้ว คั้นเฮาสีสานต่อให้เด็กน้อยอนุบาลได้เรียนรู้แนวหมูนี้อีกยังกะปรึกษาเพื่อนได้ ...วันสำคัญที่หมู่เฮาสอนกะมีแต่ วันพ่อ วันแม่ วันขึ้นปีใหม่ พอมาคิดได้ถึงบุญตามฮีต คอง บ้านเฮากะบ่ได้ให้ความสนใจต่อได้ กะมีเว้าฮอดเป็นบางเทื่อ แต่บ่ได้สอนเป็นหน่วยชัดเจน พอมาได้ยินได้ฟังหลวงปู่เทศน์แล้วที่กะว่าเฮาน่าสิเอาบุญบ้านเฮามาให้เด็กเขาได้เรียนนำ...จั่งบุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก บุญผะเหวด บุญข้าวจี นี่พื่อน่าสนใจอยู่" (ครูข้าว)

ทั้งครูข่าวและครูน้ำต่างก็มองเห็นความสำคัญและสนใจที่จะนำมาเป็นหน่วยการสอน ให้เด็กได้เรียนรู้บุญตามฮีต ส่วนเรื่องคอง 14 ครูข่าวกับครูน้ำมีความเห็นตรงกันว่าเป็นเรื่องของระเบียบกฎเกณฑ์ ศีลธรรม ความประพฤติของการอยู่ร่วมกัน โดยครูเห็นว่าควรตระหนักและนำมาสอดแทรกเข้าไปในการจัดกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวันของเด็กมากขึ้น เช่น การอยู่ร่วมกัน ความสามัคคี และการเห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อมไม่ว่าจะเป็นสิ่งมีชีวิตหรือไม่มีชีวิต ดังที่ครูได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับคอง 14 ว่า

“คอง 14 นี่เป็นการเคารพต่อสิ่งต่างๆ อย่างชัดเจน พี่ว่าถ้าครูเขาเอามาปรับประยุกต์ใช้ เป็นหลักการของครูปฏิบัติต่อครู ครูปฏิบัติต่อเด็กน้อย เด็กเฝ้าปฏิบัติต่อกัน...ถ้าเขาเอามาฟื้นฟูให้เข้ากับยุคสมัย บ้านเมืองเขาคือสิบมีปัญหานะ” (ครูน้ำ)

จะเห็นได้ว่าครูข่าวและครูน้ำให้ความสนใจวัฒนธรรมพื้นบ้านในองค์ประกอบด้านความคิด ความเชื่อ เกี่ยวกับหลักธรรมทางศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี ผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ จึงคอยรักษาเส้นทางโดยสนับสนุนให้ครูได้ทำต่อไป แต่พบว่าครูโรงเรียนบ้านตันโพธิ์ ไม่สนใจที่จะเข้าร่วมกิจกรรม เพื่อเป็นการแก้ปัญหาความคับข้องใจในการเข้าร่วมกิจกรรม ซึ่งจะเห็นว่าในช่วงกิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่เน้นวัฒนธรรมหรือภูมิปัญญาด้านที่สูงขึ้น คือเป็นด้านจิตใจ เช่น การเน้นด้านปรัชญา ศาสนาและประเพณี ทำให้ครูเข้าร่วมกิจกรรมน้อย ผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ จึงชี้แนะให้ครูได้คัดเลือกวัฒนธรรมพื้นบ้านที่สนใจมาจัดแสดงวิถีปฏิบัติ โดยผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ คอยสนับสนุนและจัดแสดงวิธีการปฏิบัติร่วมกับครูเพื่อแก้ปัญหาความคับข้องใจให้ครูสามารถปรับใช้วัฒนธรรมในการจัดประสบการณ์ได้ ซึ่งได้นำเสนอการแสดงวิถีปฏิบัติของแต่ละโรงเรียน ดังนี้

การสาธิตวิถีปฏิบัติการใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านในการจัดประสบการณ์ ระดับอนุบาลของครูโรงเรียนบ้านห้วยวัง

“...เรื่องฝ้าย ไน ไหม หลอดบ้านเฮานี้แหละเป็นตาสืบสาวไว้...” (ครูข่าว)

ครูน้ำและครูข่าวพูดคุยปรึกษาและตกลงกันว่าจะจัดการแสดงวิธีการปฏิบัติ เกี่ยวกับหัตถกรรมพื้นบ้าน ซึ่งครูให้เหตุผลกับผู้วิจัยว่า “ช่วงศึกษาในชุมชนเราก็เลือกเรื่องทอผ้า ทอเสื่อ เครื่องไม้เครื่องมือบางอย่างก็มีเตรียมไว้บ้างแล้ว พอมาถึงตอนนี้ก็อยากทำกับเด็กๆ ดูบ้าง” ผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ สนับสนุนที่ครูเลือกที่จะเน้นด้านหัตถกรรมเพราะเห็นว่าเป็นวัฒนธรรมที่

มีความโดดเด่นในชุมชนและเป็นเรื่องใกล้ตัวเด็ก โดยกิจกรรมที่ครูเลือกจัดแสดงวิธีการปฏิบัติ คือ “การอ้วฝ้าย การทอผ้า การย้อมผ้า การทอเสื่อกก” ซึ่งครูได้ร่วมกันจัดแสดงวิธีการปฏิบัติกับเด็ก ระดับอนุบาลทั้ง 2 ห้องเรียน ในทุกวันพฤหัสบดี โดยจะจัดต่อเนื่องกิจกรรมละ 2 สัปดาห์ โดยมีการเชิญแม่ใหม่มาเป็นวิทยากรในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้กับเด็กๆ ด้วย

การสาธิตวิธีปฏิบัติการใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านในการจัดประสบการณ์ ระดับอนุบาลของครูโรงเรียนบ้านห้วยวัง

*“สวนของเรา ดินดำน้ำท่วม ปลูกพืชผักยังกะงาม สมุนไพรเฮาจะมีหลายอยู่ สมควรสีให้เด็กน้อย
ได้เรียนแนวหมูน้อยอยู่ดอก” (ครูแพรว)*

ครูทั้ง 4 คน คือ ครูแก้ว ครูเตย ครูแพรว ครูกล้วย ปรีกษาและตกลงกันว่าจะจัดการแสดงวิธีการปฏิบัติ เกี่ยวกับ “เกษตรธรรมชาติและสมุนไพร” โดยได้ปรึกษากันซึ่งครูให้ความเห็นตรงกันว่า ในโรงเรียนมีสวนเกษตร ซึ่งมีพืชผักมากมาย และในช่วงการศึกษานอกสถานที่ ครูได้เรียนรู้เกี่ยวกับเกษตรธรรมชาติกับอาจารย์ไม้ มาแล้วจึงมีความสนใจที่จะนำมาจัดแสดงวิธีการปฏิบัติ โดยกิจกรรมที่ครูได้ร่วมกันคัดเลือกที่จะนำมาแสดงวิธีการปฏิบัติ คือ “น้ำสมุนไพร สีสันจากต้นไม้ ปลอดภัย นุ้ยน้ำชีวภาพ” ซึ่งครูได้ร่วมกันจัดแสดงวิธีการปฏิบัติกับเด็กระดับอนุบาลทั้ง 4 ห้องเรียน ในทุกวันอังคาร ต่อเนื่องกิจกรรมละ 2 สัปดาห์

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ครูแต่ละโรงเรียนได้แสดงวิธีการปฏิบัติที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมของแต่ละชุมชน ซึ่งครูต่างเห็นว่าเป็นสิ่งที่เหมาะสมกับการที่จะนำมาปรับใช้ในการจัดประสบการณ์เพราะเป็นสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวและสอดคล้องกับสภาพของชุมชน และเป็นสิ่งที่เป็นรูปธรรมเข้าใจง่าย จึงเห็นได้ว่าครูกลับไปเลือกวัฒนธรรมหรือภูมิปัญญาที่ครูแต่ละโรงเรียนมีความสนใจเป็นพื้นเดิมอยู่แล้ว คือ ด้านหัตถกรรมและเกษตรกรรม

สรุปกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการปรับใช้วัฒนธรรมพื้นบ้าน ของครูและผู้ทรงภูมิปัญญาในระยยะปฏิบัติการ

ในกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของครูและผู้ทรงภูมิปัญญาพบว่าผู้ทรงภูมิปัญญานั้นเป็นผู้ชี้แนะด้วยการคิดอย่างถี่ถ้วน ดังตารางที่ 6

ตารางที่ 6 สรุปกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของครูและผู้ทรงภูมิปัญญาในระบอบประชาธิปไตย

กิจกรรม	เทคนิคสแกฟโฟลด์ดิ้ง	การคิดอย่างมีวิจารณญาณ	ภูมิปัญญา
ระยะที่ 1 การสร้างความตระหนัก			
การสัมมนา เรื่อง หัวใจเรา หัวใจโลก	-การชี้จุดสำคัญ	-การวิเคราะห์เหตุปัจจัยที่ขึ้นต่อกัน	ด้านเกษตรกรรม
หัวใจเดียวกันกระบวนการทัศนใหม่แห่งการ	-การคัดเลือก	ตามธรรมชาติ	
พัฒนาเด็กปฐมวัยบนฐานของการเข้าใจ	-การรักษาเส้นทาง	- การค้นหาคุณค่าที่แท้จริง	
ธรรมศิลปะวัฒนธรรมและมรดกทาง		- การแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์	
ภูมิปัญญา		- การพิจารณาตามหลักธรรม	
ระยะที่ 2 การคัดเลือก			
การทำทัศนศึกษาในชุมชน	-การรักษาเส้นทาง	-การวิเคราะห์เหตุปัจจัยที่ขึ้นต่อกัน	หัตถกรรม
	-การคัดเลือก	ตามธรรมชาติ	เกษตรกรรม
	-การชี้จุดสำคัญ	- การค้นหาคุณค่าที่แท้จริง	
		- การแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์	
ระยะที่ 3 การชี้จุดสำคัญ			
การประชุมเชิงปฏิบัติการ กาลครั้งหนึ่งใน	-การลดทางเลือก	-การวิเคราะห์เหตุปัจจัยที่ขึ้นต่อกัน	ภาษาและ
โลกนิทาน	-การชี้จุดสำคัญ	ตามธรรมชาติ	วรรณกรรม
	-การรักษาเส้นทาง	- การค้นหาคุณค่าที่แท้จริง	
		- การแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์	
การทำทัศนศึกษาศูนย์เด็กวัดธรรมและ	-การลดทางเลือก	-การวิเคราะห์เหตุปัจจัยที่ขึ้นต่อกัน	ปรัชญา ศาสนา
โรงเรียนอนุบาลไอรัก กรุงเทพฯ	-การชี้จุดสำคัญ	ตามธรรมชาติ	และประเพณี
		- การค้นหาคุณค่าที่แท้จริง	
		- การแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์	
		- การพิจารณาตามหลักธรรม	
การเข้าร่วมประเพณีออกพรรษาและ สันทนา	- การลดทางเลือก	-การวิเคราะห์เหตุปัจจัยที่ขึ้นต่อกัน	ปรัชญา ศาสนาและ
ธรรม ฮีต 12 คอง 14	-การชี้จุดสำคัญ	ตามธรรมชาติ	ประเพณี
		- การค้นหาคุณค่าที่แท้จริง	
		- การแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์	
		- การพิจารณาตามหลักธรรม	
การสาธิตวิธีปฏิบัติการปรับใช้ภูมิปัญญา	-การป้องกันปัญหา	- การค้นหาคุณค่าที่แท้จริง	หัตถกรรม
	- การสาธิต		เกษตรกรรม

จากตารางที่ 6 จะเห็นได้ว่าในช่วงการสร้างความตระหนักครูให้ความสนใจวัฒนธรรมหรือภูมิปัญญาด้านเกษตรกรรม ต่อมาในช่วงการคัดเลือกครูให้ความสนใจและเลือกด้านการเกษตรและหัตถกรรม ส่วนในช่วงชี้จุดสำคัญผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ ลดทางเลือกให้ครูและชี้จุดสำคัญเกี่ยวกับวัฒนธรรมหรือภูมิปัญญาด้านอื่นๆ คือ ด้านภาษาและวรรณกรรม และด้านปรัชญา ศาสนาและประเพณี ซึ่งในช่วงชี้จุดสำคัญพบว่าครูเข้าร่วมน้อย เมื่อสังเกตเห็นว่า

ครูเริ่มมีปัญหาในการเข้าร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้จึงจัดให้ครูได้เปลี่ยนเส้นทางโดยให้ครูเลือก จัดแสดงวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับภูมิปัญญาด้าน ที่ครูสนใจ ซึ่งพบว่าครูกลับไปเลือกด้านเกษตรกรรม และหัตถกรรม และจัดสาริตการปรับใช้ภูมิปัญญาในการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาล

ในทุกกระบวนการตลอดทั้ง 3 ช่วงของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ผู้ทรงภูมิปัญญาซึ่งนำให้ครูคิด อย่างถี่ถ้วนในลักษณะของ การวิเคราะห์เหตุปัจจัยที่ขึ้นต่อกันตามธรรมชาติ การค้นหาคุณค่าที่แท้จริง การแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ และการพิจารณาตามหลักกรรม เพื่อให้ครูได้เรียนรู้ที่จะปรับใช้ วัฒนธรรมพื้นบ้านเพื่อการจัดประสบการณ์อย่างเข้าใจแก่นสารของวัฒนธรรม

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ในกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของครูและผู้ทรงภูมิปัญญานั้นต้อง เน้นทั้งวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับวัตถุ อุปกรณ์ กฎเกณฑ์ วิธีการ รวมถึงด้านความคิดความเชื่อเพื่อให้ครู สามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้และสามารถนำไปปรับใช้ในการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาลได้ แต่ ต้องให้มีสัดส่วนของเนื้อหาด้านความคิด ความเชื่อ น้อยกว่าด้านอื่น เพราะจากการค้นพบใน กระบวนการพบว่าภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับปรัชญา ศาสนา เป็นเรื่องที่เข้าใจยาก มีครูส่วนน้อยที่ให้ ความสนใจในด้านดังกล่าว เพื่อป้องกันปัญหาความคับข้องใจของครู จึงต้องจัดให้ครูเลือก ภูมิปัญญาในด้านที่กลุ่มครูมีความสนใจซึ่งจะทำให้ครูสามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้ได้เป็นอย่างดี

ขั้นที่ 3 สรุป โดยให้ครูและผู้ทรงภูมิปัญญาสะท้อนความคิดในการเข้าร่วมกิจกรรม

เมื่อครูและผู้ทรงภูมิปัญญาเข้าร่วมกิจกรรมในโปรแกรมฯ ผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ ให้ ครูและผู้ทรงภูมิปัญญาได้สะท้อนความคิด แสดงความคิดเห็น และสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ เกี่ยวกับกระบวนการจัดกิจกรรมต่างๆ ในโปรแกรมฯ เพื่อนำไปเป็นข้อมูลในการที่จะนำไปใช้ในการปรับปรุงแก้ไขโปรแกรมฯ เพื่อนำเสนอเป็นโปรแกรมฯ ฉบับสมบูรณ์

ตอนที่ 4 การจัดประสบการณ์ระดับอนุบาลระหว่างทดลองใช้โปรแกรมฯ

ในตอนี่ 4 นี้ผู้วิจัยจะนำเสนอ ใน 2 ส่วนคือ การจัดประสบการณ์ระดับอนุบาลระหว่าง ทดลองใช้โปรแกรมฯ และผลการวิเคราะห์ความสำเร็จของกระบวนการใช้โปรแกรมฯ เพื่อมุ่งตอบ คำถามข้อที่ 2 ในระหว่างที่ครูและผู้ทรงภูมิปัญญาเข้าร่วมโปรแกรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการ ปรับใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านเพื่อการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาลตามวิถีชีวิตชนบทอีสาน ครู ระดับอนุบาลในโรงเรียนบ้านห้วยวังและโรงเรียนบ้านต้นโพธิ์มีการปรับใช้วัฒนธรรมพื้นบ้าน ด้านใดในการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาลและปรับใช้อย่างไร

4.1 การจัดประสบการณ์ระดับอนุบาลระหว่างทดลองใช้โปรแกรมฯ

จากการที่เข้าร่วมโปรแกรมฯ ครูทุกคนมีการอนุรักษ์ ฟื้นฟูและประยุกต์ใช้สิ่งที่มียู่ในวิถีชีวิตของชาวบ้าน ในองค์ประกอบด้าน วัตถุ อุปกรณ์ กฎเกณฑ์ วิธีการ และความคิดความเชื่อ มาใช้ในการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาล ซึ่งประกอบด้วย มุมมองของครูในการปรับใช้วัฒนธรรมการจัดสภาพแวดล้อมและสื่อ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ และความสัมพันธ์และความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชน โดยจะนำเสนอเป็นภาพรวมของแต่ละโรงเรียน ดังนี้

โรงเรียนบ้านห้วยวัง

ครูในโรงเรียนบ้านห้วยวังมีการอนุรักษ์ ฟื้นฟูและประยุกต์ใช้วัฒนธรรมพื้นบ้าน เกี่ยวกับเกษตรกรรม หัตถกรรม วรรณกรรมและ ขนบธรรมเนียมประเพณี ในการจัดประสบการณ์สำหรับเด็กอนุบาลดังนี้

เกษตรกรรม

มุมมองของครูในการปรับใช้วัฒนธรรม

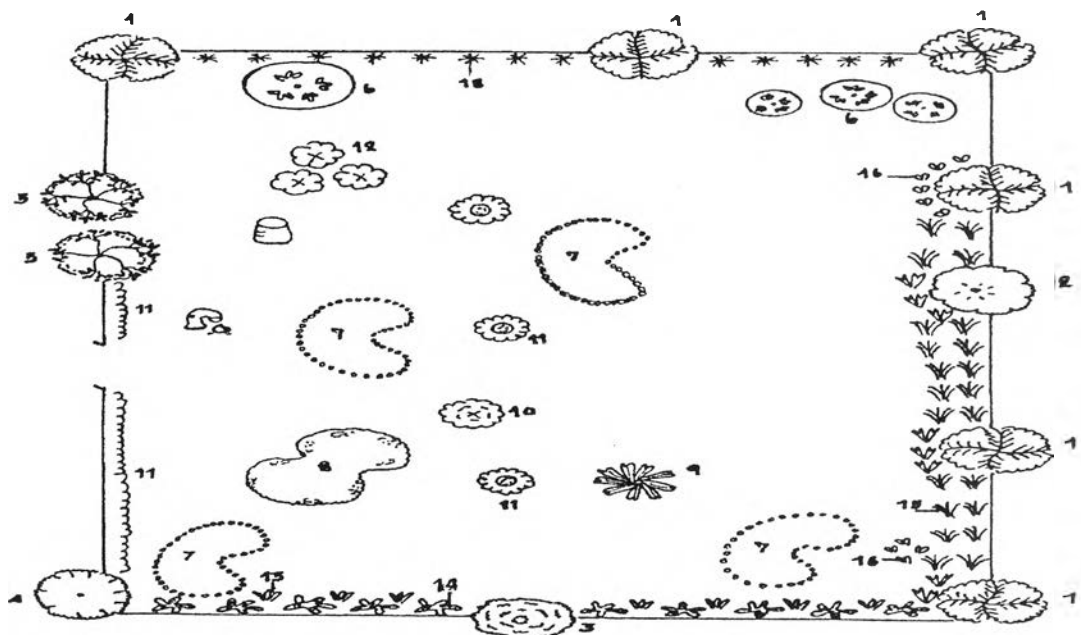
“ฉันคิดว่าสิจัดแต่งสวนกะคิดแต่ว่าเฮสิไปหาซื้อต้นไม้ต้นไทรงามๆ มาปลูก ...พอมาบัดนี้กะเฮ็ดให้เฮาได้คิดว่า ปลูกผักหญ้าบ้านเฮานี้ละมีอียังกะปลูกอันนั้น ปลูกอียังเด็กล้อยจั่งสิได้ใช้ประโยชน์” (ครูน้ำ)

“ปลูกผักที่มันทนๆ ปลูกง่าย ดินเฮามันบดี น้ำกะเค็ม ปรับดินก่อน ให้เด็กล้อยเอาฝุ่นมาใส่” (ครูข้าว)
ครูข้าวและครูน้ำมองเห็นอย่างเชื่อมโยงว่าในสวนด้านหน้าของโรงเรียนนั้นควรจะปลูกพืชผักพื้นบ้าน โดยเน้นให้เด็กได้ใช้ประโยชน์จากพืชผักด้วย เดิมทีสวนบริเวณนี้ขาดการดูแล อีกทั้งเป็นพื้นที่ ที่เพิ่งนำดินมาถม ไม่ประดับที่ปลูกเป็นพืชที่ดูแลยากจึงเจริญเติบโตไม่ได้ ครูข้าวและครูน้ำได้เริ่มปรับปรุงสวนกับเด็กๆ ตามแผนภาพสวนที่ร่วมกันออกแบบในช่วงที่ไปสวนฝากธรณี ครูเน้นปลูกผักพื้นบ้านเพราะปลูกง่ายและเริ่มให้เด็กล้อยนำมูลสัตว์มาจากบ้านเพื่อนำมาหว่านโปรยในสวน

การจัดสภาพแวดล้อมและสื่อ

เมื่อครูได้ริเริ่มที่จะนำวัฒนธรรมด้านการเกษตรมาปรับใช้ในการจัดประสบการณ์ ครูจะเน้นการจัดสภาพแวดล้อมนอกห้องเรียน โดยครูพาเด็กปลูกดอกดาวเรือง ดอกกระดุมทอง ในบริเวณข้างอาคารเอนกประสงค์ ข้างสนามเด็กเล่น และหน้าอาคารเรียน บริเวณ ด้านหน้าโรงเรียน ครูได้ทำเนินดินสูงเพื่อให้เด็กปลูกไม้ดอกไม้ประดับ ครูข้าวและครูน้ำจึงให้เด็กอนุบาลได้ร่วมกันปลูกดอกดาวเรือง และในส่วนที่มีการปรับเปลี่ยนอย่างชัดเจน คือ ส่วนของสวนเกษตรด้านหน้าโรงเรียน จากสวนที่เคยมีเฉพาะไม้ดอกไม้ประดับเพียง 5 ชนิด คือ เข็ม ปาล์ม บานบุรี พยับหมอก และโกสน ครูและเด็กได้ร่วมกันปลูกพืชผักพื้นบ้านตามแนวสวนเพิ่มขึ้น อีก 8 ชนิด ซึ่งมีทั้งที่เป็นผักพื้นบ้าน ไม้ใช้สอย และไม้ประดับ คือ ข่า ตะไคร้ ชะพลู เตย ฝ้าย กก โมกฉายและดาวเรือง การปลูกพืชต่างๆจะเน้นพืชที่มีความทนทาน เจริญเติบโตได้ดีในช่วงฤดูฝน เพราะน้ำบาดาลและน้ำประปาของโรงเรียนนั้นเค็มมากไม่สามารถที่จะนำมารดพืชผักได้ อีกทั้งมีการปรับปรุงดิน โดยให้เด็กนำปุ๋ยคอกมาจากบ้านเพื่อนำมาใส่ตามโคนต้นของพืชผัก ส่วนการปรับปรุงระบบน้ำนั้นทางโรงเรียนกำลังดำเนินการที่จะนำน้ำจากบ่อที่อยู่ฝั่งโรงเรียนหลังเก่ามาใช้ การจัดสภาพแวดล้อมในสวนที่ครูและเด็กร่วมกันปรับปรุงจึงเปลี่ยนไปดังแผนภาพที่ 7

แผนภาพที่ 7 สวนเกษตรโรงเรียนบ้านหัวขันธ์ที่เปลี่ยนแปลงไประหว่างที่ครูเข้าร่วมโปรแกรมฯ

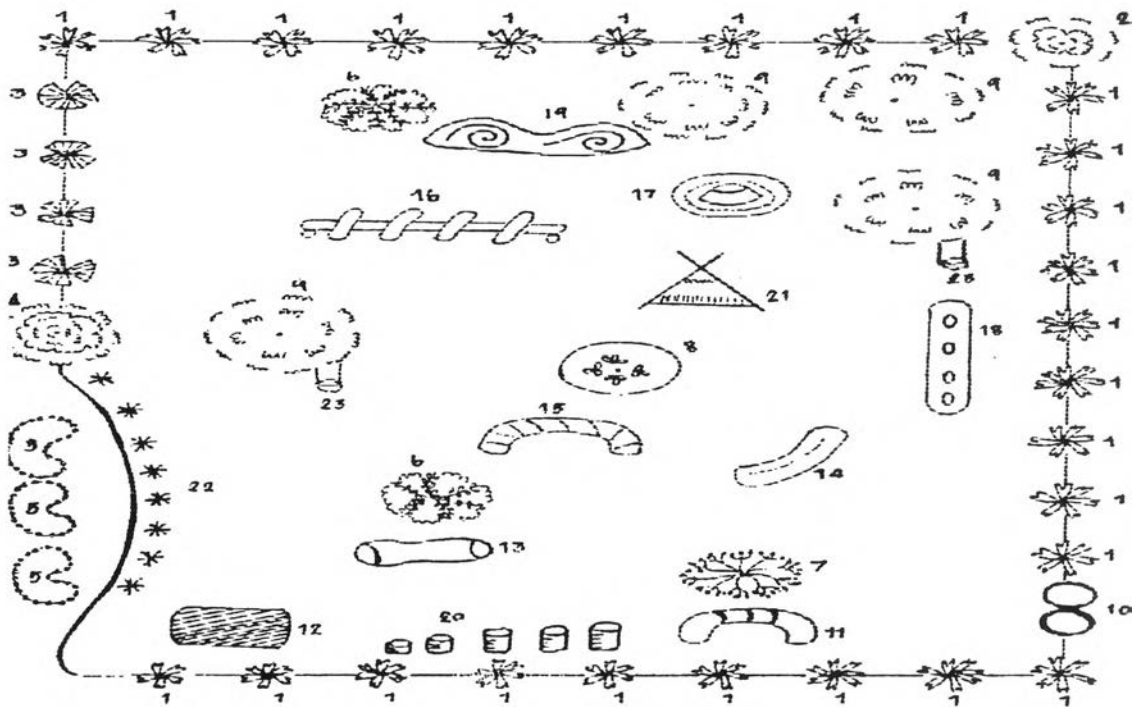

1. มะพร้าว 2.มะเดื่อ 3. กระถินณรงค์ 4. ประดู่ 5. นนทรี 6. คุณ 7. เข็ม 8. บานบุรี 9 ปาล์ม
10. โกสน 11. พยับหมอก 12. ฝ้าย 13. ตะไคร้ 14. ข่า 15. กก 16 ชะพลู 17. โมกฉาย
18. ดาวเรือง

ส่วนการจัดสภาพแวดล้อมในห้องเรียนพบว่าครูมีการนำกระถางต้นพุดต่าง ต้นวาสนามาปลูกประดับไว้ตามมุมห้อง และระเบียบหน้าต่าง ส่วนบริเวณหน้าห้องน้ำซึ่งอยู่ต่อจากห้องเรียนครูได้นำกระถางผักหูเสือซึ่งเป็นผักพื้นบ้านที่มีกลิ่นฉุนไปวางไว้เพื่อดับกลิ่นและสร้างบรรยากาศในห้องน้ำให้สดชื่นขึ้น

ในส่วนของสนามเด็กเล่นครูและเด็กได้นำดอกไม้มาปลูกตามแนวรั้วด้านที่ติดกับเสาธง มีการปรับปรุงสนามเด็กเล่นโดยทำชิงช้าได้ต้นไม้ การทำเนินดิน การทำศาลาที่พัก และการนำท่อนไม้มาวางเรียงเป็นแนวให้เด็กได้เล่นเครื่องเล่นที่หลากหลายขึ้น สนามเด็กเล่นจึงมีการปรับปรุงดังแผนภาพที่ 8

แผนภาพที่ 8 สนามเด็กเล่นโรงเรียนบ้านห้วยวังที่เปลี่ยนแปลงไประหว่างที่ครูเข้าร่วมโปรแกรมฯ

1. ต้นอโศก 2. ชี่เหล็ก 3. ปาล์มใบพัด 4. ช่อย 5. เข็ม 6. มะม่วงหิมพานต์ 7. เสลา 8. คุณ
9. ปอสา 10. แท่งค้ำน้ำ 11. ราวโหน 12. ศาลา 13. อุโมงค์ 14. กระดานลื่น 15. ราวปิ่นปาย
16. ไม้กระดก 17. วงหมุน 18. ชิงช้า 19. เนินดิน 20. ท่อนไม้ 21. ศาลา 22. ดาวเรือง 23. ชิงช้าได้ต้นไม้

การจัดกิจกรรมการเรียนรู้

ครูข่าวและครูน้ำได้จัดให้เด็กได้เรียนรู้ด้านการเกษตร จากการทำกิจกรรมในห้องเรียนเป็นหลักไม่ค่อยได้ออกไปนอกห้องเรียน พอครูได้จัดการเรียนรู้ด้านเกษตร เด็กได้ออกนอกห้องเรียนไปสัมผัสกับดิน น้ำ และต้นไม้ สาระการเรียนรู้ต่างๆ ก็เริ่มปรับเปลี่ยน

การที่เด็กได้ทำงานในสวน ใต้ถุน หญ้า ดายหญ้า ขุดดิน รดน้ำต้นไม้ พรวนดิน ใส่ปุ๋ย เป็นการพัฒนากล้ามเนื้อทั้งมัดใหญ่และมัดเล็กให้แข็งแรง การปลูกพืชผักแต่ละชนิดจะมีระยะเวลาการปลูกที่แตกต่างกัน เด็กจะได้เรียนรู้การกะประมาณในการปลูกต้นไม้เป็นแนวตามรั้ว ได้เห็นความกว้าง ความลึกของหลุมปลูก เด็กจะได้เห็นการเปลี่ยนแปลงของต้นไม้ที่มีการเจริญเติบโตขึ้น ต้นสูงขึ้น จำนวนใบมากขึ้น การปลูกต้นไม้ทำให้เด็กได้ดูแลต้นไม้เป็นการฝึกความรับผิดชอบการทำงานเด็กจะได้ทำงานกลางแจ้ง ต้องออกแรงในการทำงาน ฝึกความอดทนในการทำงานปลูกฝังจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์ การปลูกต้นไม้ยังทำให้บรรยากาศใน โรงเรียนมีความสดชื่นเด็กได้สัมผัสกับต้นไม้ ดอกไม้หลายชนิด

การจัดการเรียนรู้ด้านการทำสวนนั้นครูเน้นการจัดกิจกรรมโดยการสาธิตให้เด็กดูและให้เด็กทุกคนลงมือปฏิบัติด้วยตนเองการจัดกิจกรรมเน้นการจัดกิจกรรมรายบุคคลและรายกลุ่มคือเด็กจะได้ดูแลต้นไม้ของตนเองคนละ 1 ต้น และยังต้องช่วยกันดูแลต้นไม้ร่วมกันทั้งห้อง

ความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

“เฮือนแม่ป้าศรีเรามีไหลป่าใหญ่ บอกให้เขาไปเอามาปลูกโรงเรียน เห็นว่าปลูกง่าย บ่ต้องมีน้ำกะปลูกได้ แพร่เร็วสีเอายอดมาเสียบหือเอาต้นมาปลูกกะได้” (ครูข่าว)

ในการทำสวนเมื่อครูเริ่มให้เด็กนำพืชผักมาปลูกที่โรงเรียน ผู้ปกครองได้จัดเตรียมให้กับเด็กเป็นอย่างดี ครูข่าวและครูน้ำก็ได้ไปหาพืชผักกับชาวบ้านในชุมชนด้วยซึ่งคนในชุมชนได้ให้พันธุ์พืชมาปลูกที่โรงเรียนเช่น กก เตย มะละกอ ฝ้าย อีกทั้งได้ให้คำแนะนำในการปลูกพืชผักต่างๆทำให้ครูได้รู้แนวทางในการที่จะนำมาขยายพันธุ์ ซึ่งครูบอกว่าการไปหาพืชผักในชุมชนทำให้ตนได้รู้จักพันธุ์พืชที่แปลกใหม่ดังที่ครูน้ำกล่าวว่า

“ตะกั่วบ้านเฮามีแต่ต้นไหลที่ปลูกอยู่ในน้ำ พี่เพิ่งสิรู้จักนี่ละว่ามีพันธุ์ใหม่ที่ปลูกได้ในดินธรรมดาได้บ่ต้องปลูกในหนองน้ำ เห็นว่าแม่ป้าศรีเราได้พันธุ์มาแต่บ้านอื่นเอามาปลูกไว้บ้านกะแพร่เร็ว พอเอามาปลูกไว้โรงเรียนกะงามขึ้นเร็วคือกัน” (ครูน้ำ)

ด้านหัตถกรรม ทอเสื่อกก ทอผ้า

มุมมองของครูในการปรับใช้วัฒนธรรม

“ฝ่าย ไน ไหมหลอดแนวหมุ่นี่เป็นตาให้เด็กน้อยได้รู้จักอยู่ดอก ให้เขาได้เห็นว่าก่อน
สมาเป็นผ้าใหุ้่งให้ถือนี่มันเฮ็ดจ้งได้นั้น เด็กน้อยสู่มื้อนี้บ่ค่อยรู้จักแนวหมุ่นี่” (แม่ไหม)

จากการที่ครูข่าวและครูน้ำได้เลือกศึกษาเรื่องหัตถกรรมในชุมชนร่วมกับแม่ไหมจึงมีแนวคิดร่วมกันว่าจะให้เด็กเรียนรู้เกี่ยวกับการอ้วฝ้าย การทอผ้า และการทอเสื่อกกครูเริ่มปรึกษากับแม่ไหมและช่างพื้นบ้านจนในที่สุดก็ได้พิมพ์ทอผ้า พิมพ์ทอเสื่อกกขนาดที่พอเหมาะสำหรับเด็ก และได้รับบริจาคเครื่องอ้วจากแม่ใบ และหลังจากนั้นครูได้ออกแบบก็ทอเสื่อกกที่มีขนาดพอเหมาะสำหรับเด็ก โดยให้ภารโรงใช้ไม้ที่โรงเรียนจัดทำให้

การจัดสภาพแวดล้อมและสื่อ

เครื่องอ้วฝ้าย

ครูข่าวและครูน้ำได้รับเครื่องอ้วฝ้ายจากการบริจาคของแม่ใบและได้ยืมเครื่องอ้วของแม่ไหมมาจัดไว้ในห้องเรียนเพื่อให้เด็กได้เรียนรู้ ส่วนฝ้ายที่จะนำมาอ้วนั้นครูให้เด็กที่มีฝ้ายที่บ้านนำมาโรงเรียนด้วย ส่วนครูก็ไปเสาะหาในชุมชนมาสมทบด้วย

เครื่องทอเสื่อกก

ครูได้ร่วมกันจัดเตรียมเครื่องมือสำหรับทอเสื่อ โดยได้ออกแบบร่วมกันจัดทำพิมพ์ทอเสื่อกก ร่วมกับช่างพื้นบ้านซึ่งเป็นพิมพ์ที่มีขนาดพอเหมาะสำหรับเด็ก และมีน้ำหนักไม่มากเกินไป คือขนาดกว้าง 15 เซนติเมตร ยาว 40 เซนติเมตร ซึ่งใช้ไม้เนื้อแข็งมาเจาะรูทำเหมือนพิมพ์ทอเสื่อกกทั่วไป ในภาคอีสาน แต่ใช้ไม้ขนาดสั้นกว่า เมื่อได้ก็มาแล้วครูจึงได้จัดทำที่ร่วมกับภารโรง ก็ที่ทำขึ้นจะต้องมีขนาดสมดุลกับพิมพ์ ส่วนความยาวนั้นต้องให้ยาวตามผืนเสื่อที่ต้องการครูให้ความเห็นเกี่ยวกับการทำก็ว่า

สาดที่เฮาตำอยู่บ้านมันกว้างผู้ใหญ่ตำได้สับบายแต่ว่านี่มันแคบกว่ากันเคองหนึ่งสาดน้อยนี้สองผืน
จ้งสิสำสาดใหญ่ คั้นจ้งชั้นกะเฮ็ดความยาวให้ขยายออกแน่เอาเป็นว่า 2 เมตรดีบ่ (ครูข่าว)

พื้กว้าง 40 เซน สาดยาว 2 เมตรกะคือสิพอดคืออยู่ดอก ต่ำได้ 2 ผืนกะเอามาปูต่อกันได้ผืนใหญ่อยู่
เด็กน้อยกะสีนึ่งได้ 5 คนพอดี (ครุน้ำ)

เมื่อพื้มีขนาด 40 เซนติเมตร และต้องการความยาวเลื่อ 2 เมตร ภารโรงจึงจัดการทำที่ขึ้น
โดยมีขนาด กว้าง 50 เซนติเมตรยาว 220 เซนติเมตร ซึ่งจะเห็นว่ามีการทำความยาวเผื่อไว้สำหรับ
การดึงและเวลาทอพื้จะได้ไม่กระทบด้านข้างของกึ่ง เพื่อให้ได้เลื่อขนาดดังที่ต้องการ เมื่อได้กึ่งและ
พื้แล้วครูได้จัดหาอุปกรณ์ต่างมาเพิ่มคือ ไม้ไผ่สำหรับสอดได้เชือก ไม้สอด เชือกสำหรับสอดและ
เชือกสำหรับดึงให้ตึง แผ่นไม้สำหรับนั่ง เส้นกก กาบกล้วยและน้ำ

เครื่องทอผ้าขนาดเล็ก

เครื่องทอผ้าขนาดเล็กที่ครูได้ออกแบบรวมกันกับช่างพื้นบ้านและให้ช่างพื้นบ้านได้จัดทำ
นั้นเป็นที่ที่มีพื้ในตัวสามารถสอดเส้นได้เข้ากับกึ่งได้เลย เป็นที่รูปทรงสี่เหลี่ยมขนาด กว้าง 30
เซนติเมตร ยาว 45 เซนติเมตร มีไม้สำหรับสอดทำด้วยไม้ไผ่ ใช้แทนกระสวยยาว 30 เซนติเมตร 2
อัน สำหรับกรอด้วย และสอดไว้กับเส้นด้ายในกึ่ง และมีลวดขนาดเล็ก 2 อันขนาดยาว 30
เซนติเมตรสำหรับขวางส่วนหัวและท้ายของพื้ซึ่งช่างพื้นบ้านได้ประยุกต์ใช้เหล็กจากซี่ร่มที่ชำรุด
มาปรับใช้เป็นขวางในช่องหัวท้ายของกึ่งเพื่อดึงด้ายขณะทอ

รูปภาพที่ 1 กึ่งขนาดเล็ก

ครูได้จัดกึ่งทอเลื่อกไว้ระเบียงด้านหน้าห้องอนุบาล 2 จำนวน 1 ที่ เพื่อให้เด็กทั้งระดับ
อนุบาล 1 และ 2 ได้เรียนรู้ร่วมกัน และจัดกึ่งทอผ้าขนาดเล็กไว้ในห้อง ห้องละ 3 ที่ ส่วนเครื่องอื้อ
ฝ้ายนั้นครูจัดไว้ห้องละ 1 อัน เพราะเป็นเครื่องมือที่ต้องดูแลเป็นพิเศษ เพราะต้องระวังอันตรายใน

เวลาที่อ้วนด้วย ครูจัดให้เด็กระดับอนุบาล 1 ได้เรียนรู้งานหัตถกรรมในทุกวันพุธส่วนระดับอนุบาล 2 ได้จัดให้เรียนรู้ในทุกวันพฤหัสบดี

การจัดกิจกรรมการเรียนรู้

เด็กได้เรียนรู้ด้านหัตถกรรมที่หลากหลายทั้งการฉีฉ้าย การทอเสื่อกกและการทอผ้า การเรียนรู้หัตถกรรมเด็กจะได้ใช้กล้ามเนื้อมือและตาอย่างประสานสัมพันธ์กัน

การฉีฉ้าย เด็กจะได้ใช้มือ หมุนเครื่องฉีและใช้อีกมือหนึ่งนำฝ้ายสอดเข้าในช่องเพื่อให้ ฉีแยกเมล็ดฝ้ายออกจากปุยฝ้าย เด็กจะได้สังเกตการทำงานของเครื่องฉีได้เห็นความแตกต่าง ของฝ้ายที่มีเมล็ดกับฝ้ายที่ถูกคัดแยกเมล็ดออกแล้ว เด็กได้เห็นว่ปุยฝ้ายกับเมล็ดฝ้ายนั้นจะไหล ออกมาในทิศทางตรงกันข้าม เวลาเด็กใส่ฝ้ายมากเกินไปหรือมีเมล็ดฝ้ายไปติดอยู่กับร่องหมุนของ ฉี เครื่องฉีจะฝืดไม่สามารถหมุนได้ ซึ่งพบว่าเกิดกรณีนี้บ่อยๆ เด็กจึงได้ฝึกแก้ปัญหาโดยต้อง ปรับการหยอดฝ้ายให้สม่ำเสมอ และต้องแคะเมล็ดฝ้ายที่ติดร่องฉีออกจึงจะสามารถฉีต่อไปได้ และถ้าฉีต่อกันไปนานๆ ในกรณีที่ฉีฝืดก็ต้องนำไขว้มาถูตามร่องฉี หรือนำน้ำมันหล่อลื่นมา หยอดตามร่องฉีซึ่งครูได้จัดเตรียมไว้ให้ทั้งสองอย่าง

การฉีฝ้ายนั้นต้องหมุนเครื่องฉีไปด้านหน้าเสมอและถ้าไม้ระมัดระวังนำมือไปสอดใน ขณะที่เครื่องฉีกำลังหมุนจะทำให้เกิดอันตรายได้ การใช้เครื่องฉีจึงเป็นการทำงานที่เป็นการฝึก สติเด็กต้องรู้ว่าตนเองกำลังทำอะไรอยู่จึงจะไม่เกิดอันตราย การฉีฝ้ายจึงเป็นการทำกิจกรรมที่ ต้องใช้ความตั้งใจ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ทำให้เด็กมีสมาธิ การฉีฝ้ายเป็นการทำกิจกรรมที่เด็กต้องทำ ทีละคนโดยครูจะต้องสาธิตให้เด็กได้ดูและต้องคอยดูแลช่วยเหลืออย่างใกล้ชิดในระยะแรกเพื่อให้ เด็กรู้วิธีการใช้อย่างถูกต้องเพื่อไม่ให้เกิดอันตรายในการใช้

รูปภาพที่ 2 เด็กเรียนรู้การฉีฝ้าย

การทอเสื่อกก การทอเสื่อกกแบบพื้นบ้านอีสานนั้นจะใช้คนทอสองคน คือ คนทอและคนสอดเส้นกก โดยคนทอจะนั่งอยู่ตรงกลางก็ใช้มือทั้งสองข้างจับพืมให้สมดุลแล้วดึงเข้าหาตัวคนทอ จะได้ออกแรงในการทอฝีกกล้ามเนื้อมือ และในขณะที่ทอต้องมีการหายใจพึมพำขึ้นสลับกับการคว้าพืมเพื่อสอดเส้นกกให้ขัดกัน เด็กจะได้เรียนรู้การทำงานที่ต้องประสานและต่อเนื่อง และต้องรู้ตัวอยู่เสมอว่าจะหายใจพืมหรือจะคว้าพืมทำให้ต้องมีสติกับการทอจึงจะไม่ทอผิดและยังได้ส่งเสริมการทำงานร่วมกันระหว่างคนทอกับคนสอดเส้นกก คือถ้าคนทอหายใจพืมคนสอดเส้นกกต้องสอดเส้นกกโดยเอาด้านโคนต้นพุ่งไปด้านหน้า และถ้าคนทอคว้าพืมคนสอดเส้นกกต้องสอดเส้นกกโดยเอาด้านปลายต้นพุ่งไปด้านหน้า เด็กที่เป็นผู้สอดเส้นกกจะได้สังเกตลักษณะของเส้นกก อีกทั้งต้องหยิบเส้นกกและสอดไปให้ถูก จึงเป็นการทำงานร่วมกันที่ต่างคนต่างก็มีหน้าที่ต้องรับผิดชอบและการทำงานของทั้งสองคนต้องสัมพันธ์กันจึงจะทำให้การทอเสื่อประสบผลสำเร็จได้ การเรียนรู้การทอเสื่อกกนั้น ครูให้เด็กเรียนรู้วิธีการทอโดยได้เชิญนักเรียนชั้นประถมศึกษาที่มีความสามารถด้านการทอเสื่อกกมาสาธิตให้เด็กอนุบาลซึ่งจะเน้นการฝึกรูปแบบ และมีครูคอยแนะนำช่วยเหลือด้วย ในการทอเสื่อบางครั้งมีการจับมือทำ จัดการดูแลอย่างใกล้ชิด เด็กจะทอเสื่อเป็นคู่ๆ ซึ่งพบว่าเด็กที่สนิทกันจะทอเสื่อร่วมกัน

รูปภาพที่ 3 เด็กเรียนรู้การทอเสื่อกก

การทอผ้า การที่เด็กได้ทอผ้าได้เรียนรู้วิธีการทอผ้าซึ่งเป็นการฝึกระสานสัมพันธ์ตาและมือ เด็กจะได้สอดเส้นด้ายไปมาให้ตรงร่องพืม เพื่อทำเส้นในแนวตั้งซึ่งเด็กจะต้องนับจำนวนเส้นด้ายที่กำหนดไว้ตามร่องพืมที่ได้ทำไว้ซึ่งมีประมาณ 20 ช่อง ซึ่งสามารถวางเส้นด้ายให้กว้างหรือแคบได้ตามที่ต้องการ

การทอผ้าจะต้องกรอเส้นด้ายให้เข้ากับกระสวยไม้ไผ่ซึ่งเด็กต้องกะประมาณว่าต้องกรอให้สามารถที่จะสอดผ่านไปมาตามพื้ไม้ไผ่ได้ การสอดเส้นด้ายนั้นเด็กต้องสอดไม้โดยสลับเส้นด้ายขึ้น ลงเพื่อให้เส้นด้ายขัดกัน ซึ่งเด็กต้องทำด้วยความตั้งใจจึงจะสามารถทอผ้าได้เพราะถ้าสอดเด็กเส้นด้ายผิดเส้นด้ายก็จะไม่ขัดกัน ระยะเวลาที่เด็กทอผ้าจึงต้องทำอย่างมีสติ และถ้ามีการทอผิดเด็กจะได้แก้ปัญหาโดยการสอดเส้นด้ายกลับ หรือกรณีที่เส้นด้ายพันเด็กจะค่อยๆ แก่ด้ายที่พันกัน เด็กหลายคนที่ได้แสดงถึงความมุ่งมั่นในการแก้ปัญหาและบางครั้งเด็กจะมีการช่วยกันแก้ปัญหาคือช่วยกันแก้ปมเชือกที่พันกัน ถึงแม้จะเป็นการทอผ้าที่ต้องทอคนเดียวแต่ในขั้นตอนการทอเส้นพุ่งนั้นเด็กต้องช่วยกันทอ ซึ่งครูได้จัดให้เด็กช่วยกันเป็นกลุ่มกลุ่มละ 5 คน การจัด การจัดการเรียนรู้เกี่ยวกับการทอผ้าครูจัดโดยการสาธิตและให้เด็กได้ลงมือปฏิบัติจนครบทุกคน เด็กที่มีความเข้าใจและเรียนรู้ได้เร็วก็จะสอนเพื่อนในกลุ่มทำ เป็นการจัดกิจกรรมที่เด็กได้ช่วยเหลือแนะนำกัน ซึ่งเด็กแต่ละกลุ่มจะรับผิดชอบของดูแลงานในกลุ่มเป็นอย่างดี ในเวลาว่างเช่นในช่วงพักกลางวัน และหลังตื่นนอนมักจะมานั่งทอผ้าของกลุ่มตัวเอง ซึ่งเด็กจะผลัดเปลี่ยนกันทอเป็นการทำงานที่มีการเคารพในสิทธิซึ่งกันและกัน

ความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

จากการที่ครูได้ปรึกษาและร่วมวางแผนกับผู้ทรงภูมิปัญญาในชุมชน คือ แม่ใหม่ซึ่งมีความรู้และประสบการณ์ด้านหัตถกรรมและช่างพื้นบ้าน เป็นการร่วมกันวางแผนและออกแบบสื่อให้กับนักเรียน อีกทั้งเกิดเครือข่ายการเรียนรู้ที่เชื่อมกับคนในชุมชน จึงพบว่าชุมชนมีการสนับสนุนโดยให้บริจาคเครื่องจักรทอผ้า ฝ้ายและยังให้เทคนิควิธีการกับครูด้วย ส่วนบุคลากรในโรงเรียนก็มีการร่วมมือกัน โดยร่วมกันออกแบบสื่อ และจัดการเรียนรู้ร่วมกัน มีภาวโรง ครูและนักเรียนระดับประถมศึกษาให้การสนับสนุนส่งเสริมด้วย

ด้านวรรณกรรม “นิทาน”

มุมมองของครูในการปรับใช้วัฒนธรรม

“แต่ก่อนนี้พวกพี่กะให้แต่เด็กน้อยฟังนิทานอีสปนั่นแหละคิดว่ามีหลายหาคือเทพมาเปิดให้ฟังแล้วกะแล้ว พอมาว่านิทานพื้นบ้านเฮานี้ที่ว่ามันต่าง จังนางตาล (เด็กนักเรียนในห้อง) นี่พอให้ว่าเป็นภาษาลาวกะว่าได้อ้อยๆ พี่ว่าเฮ็ดให้เด็กน้อยกล้าว่ากว่าเก่า...” (ครูข้าว)

จากการที่ครูได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับนิทานครูมีความสนใจและได้ปรับเปลี่ยนโดยให้เด็กได้เรียนรู้นิทานพื้นบ้าน ครูมีความเห็นว่าภาษาถิ่นนั้นสามารถสื่อกับเด็กได้ดี และการเรียนรู้ภาษานั้นต้องจัดให้เด็กได้เรียนรู้ทั้งภาษากลางและภาษาถิ่นด้วย ครูจึงเริ่มแสวงหาเรื่องราวและนิทานพื้นบ้านมาเล่าให้เด็กฟัง อีกทั้งได้สนับสนุนให้เด็กได้เล่านิทานพื้นบ้านให้เพื่อนฟัง

การจัดสภาพแวดล้อมและสื่อ

สื่อที่ครูจัดให้เด็กจะเป็นเรื่องราวในท้องถิ่น และนิทานพื้นบ้าน เช่น ตำนานหมู่บ้านห้วยวัง เรื่องราวของภูห้วยวัง ดอนปู่ตา เชียงเมียง เณรน้อยกับหลวงปู่ นางหล่าน้อย และครูยังได้เสาะหาเทปนิทานภาษาถิ่นมาเปิดให้เด็กได้ฟังเพิ่มเติมด้วย และในการเล่านิทานบางเรื่องครูได้จัดละครหุ่นประกอบการเล่านิทานด้วย โดยหุ่นที่ครูใช้จะเป็นหุ่นที่ทำจากฟางข้าวท่อนไม้ และเศษผ้าไหม ผ้าฝ้ายที่นำมาจากช่างตัดเสื้อในชุมชน

รูปภาพที่ 4 หุ่นฟางประกอบการเล่านิทาน

การจัดกิจกรรมการเรียนรู้

ครูจะเล่านิทานให้เด็กฟังให้ช่วงก่อนนอนและในบางวันจะเล่าในช่วงหลังตื่นนอนด้วย ซึ่งการเล่านิทานครูจะเล่านิทานทั้งที่เป็นนิทานพื้นบ้านภาษาถิ่น และนิทานภาษากลาง เด็กจะได้เรียนรู้ภาษาและการสื่อความหมายทั้งสองภาษา และพบว่าเด็กมีความสนใจการเล่านิทานภาษาถิ่น และครูก็ได้จัดให้เด็กได้เล่านิทานภาษาถิ่นให้เพื่อนฟังด้วย

การเล่านิทานให้เด็กฟังเป็นการส่งเสริมทักษะทางภาษาสำหรับเด็ก การเล่านิทานภาษาถิ่นจะทำให้เด็กเข้าใจเนื้อเรื่องได้มากขึ้นและเด็กกล้าที่จะพูดเลียนแบบนิทานที่ได้ฟังมากกว่าการเล่าเป็นภาษากลาง ในการเล่านิทาน ครูได้จัดให้เด็กมีส่วนร่วมในการเล่านิทาน อีกทั้งให้เด็กได้จัดแสดงละครด้วย

ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

ครูได้เข้าไปหาความรู้ในชุมชน ซึ่งคนในชุมชนก็ให้การสนับสนุนช่วยเหลือดังที่ครูข้าวและครูน้ำบอกว่า ได้ไปเสาะหาตำนานหมู่บ้าน เรื่องเล่าเกี่ยวกับสถานที่ต่างๆ ในชุมชน เช่น ภู ดอนปู่ตา โดยไปหาข้อมูลจากหลวงปู่ และผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน รวมทั้งได้ค้นจากหนังสือตำรา ประวัติหมู่บ้านกับผู้นำในชุมชนด้วย ซึ่งเห็นได้ว่าครูมีการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ของชุมชนอันเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาต่อไป

ด้านขนบธรรมเนียมประเพณีและศาสนา

มุมมองของครูในการปรับใช้วัฒนธรรม

“...ให้เด็กน้อยเขาได้เรียนกับพ่อแม่ พี่น้อง ในบ้าน ได้มาวัด ได้เฮ็ดบุญเฮ็ดทานเด็กน้อยเขาสิดีคิดถึงบุญ เฮ็ดแล้วได้บุญ บุญคำนี้อย่าคิดว่าบ่สำคัญ เป็นคำที่ลึก ...เด็กน้อยเฮ็ดแล้วกะสิดีคิดว่าเฮ็ดเมื่อบูชา เฮ็ดเอาบุญ คำว่าบุญนี้ฟังแล้วม่วนใจ ม่วนหู เด็กก็สิดีเกิดความอิมใจ ” (หลวงปู่อิน)

จากการที่ครูข้าวกับครูน้ำได้ฟังธรรมกับหลวงปู่อิน ก็มีความเห็นร่วมกันว่าในชุมชนมีการทำบุญตามฮีตซึ่งควรจะนำมาเชื่อมโยงกับการจัดประสบการณ์สำหรับเด็ก เด็กควรได้เรียนรู้เรื่องราวในชุมชน ซึ่งสัมพันธ์กับชีวิตของพ่อแม่ ครูจึงมีแนวคิดที่จะจัดเนื้อหาการเรียนรู้ตาม ฮีต เช่น บุญข้าวประดับดิน บุญข้าว บุญเข้าพรรษา

การจัดสภาพแวดล้อมและสื่อ

ในช่วงของประเพณีบุญข้าวประดับดิน และบุญข้าวสาก ครูข้าวและครูน้ำได้ร่วมกันจัดเตรียมที่จะให้เด็กเรียนรู้เกี่ยวกับข้าว ซึ่งสอดคล้องกับที่ชุมชนได้จัดทำข้าวต้มมัด เพื่อทำเป็นห่อข้าวน้อยและห่อข้าวใหญ่ถวายพระสงฆ์และบูชาผีบรรพบุรุษตามความเชื่อ ครูจึงให้เด็กจัด

เตรียมใบตอง ข้าวสาร กล้วย มาร่วมกันทำข้าวต้มมัดที่โรงเรียน ส่วนครูได้จัดเตรียมอุปกรณ์อื่นๆ เช่น ตอกมัดข้าวต้ม ถาด มีด กรรไกร หม้อต้ม และ เต่า ฟืน

ในช่วงบุญเข้าพรรษาตามปกติทุกปีโรงเรียนจะนำต้นเทียนไปถวายพระเป็นประจำทุกปี ในปีนี้ครูข่าวและครูนำได้วางแผนร่วมกันว่าเด็กควรได้เรียนรู้เกี่ยวกับต้นเทียนพรรษา ครูจึงจัดหา ชี้แจงแผ่น กระบอกไม้ไผ่ ฝ้าย ช้อน หม้อต้มเทียน เต่าจัดเตรียมไว้สำหรับให้เด็กหล่อต้นเทียนด้วยตนเอง

ในช่วงลอยกระทงครูจะให้เด็กจัดเตรียมใบตอง ดอกไม้ มาจากบ้านส่วนครูจะจัดหา ต้นกล้วยจากสวนของโรงเรียน และจัดเตรียมดอกไม้ ไม้กลัดไว้ให้พร้อม

การจัดกิจกรรมการเรียนรู้

เด็กได้เรียนรู้ในสิ่งที่สัมพันธ์กับเรื่องราวในชุมชน สอดคล้องกับกิจกรรมที่พ่อแม่ทำที่บ้าน เด็กได้เรียนรู้ประเพณีท้องถิ่น

ในช่วงของบุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสาก เด็กจะได้เรียนรู้วิธีการทำข้าวต้มมัด เด็กได้ห่อข้าวต้มด้วยใบตอง เป็นการฝึกกล้ามเนื้อ ได้สัมผัสกับเมล็ดข้าว ใบตอง กล้วย ได้ปาดแบ่ง กล้วยแต่ละลูกออกเป็น 2 ส่วนเท่าๆ กัน ได้เรียนรู้เรื่องจำนวนและตัวเลขจากการนับกล้วยหรือมัดข้าวต้มเมื่อห่อเสร็จ เด็กได้เรียนรู้การกะประมาณ เช่น การที่จะตักข้าวสารเทลงให้พอเหมาะ กับกล้วยและใบตอง ได้เรียนรู้ว่าจะใช้สัดส่วนของ ข้าวสาร กล้วย และใบตองขนาดเท่าไรจึงจะสามารถห่อข้าวต้มมัดได้พอดี พอห่อเสร็จเด็กยังได้ฝึกกล้ามเนื้อในการบิดตอกที่ใช้มัดข้าวต้ม

นอกจากนั้นเด็กยังได้เรียนรู้การก่อไฟ ได้แก่ปัญหาเมื่อพบว่าไฟไม่ติด และมีควันมาก โดยเด็กจะหาวิธีทำให้ไฟติด โดยพบว่าเด็กบางคนจะหากระดาษแข็ง บางคนใช้ฝ่าหม้อ มาพาดให้ไฟติด เด็กจะเห็นการเปลี่ยนแปลงของข้าวสาร กล้วย และสีของใบตองที่เปลี่ยนไปหลังจากการต้ม เมื่อข้าวต้มสุกเด็กยังได้นำข้าวต้มกลับบ้านไปฝากพ่อแม่ และแบ่งปันให้ครูและพี่ชั้นประถมศึกษา ได้กินด้วย

ครูให้เด็กได้เรียนรู้การทำขนมในช่วงที่มีงานบุญ เช่น การทำขนมเทียน ครูให้เด็กได้เรียนรู้ การไม่แบ่งจากข้าวเหนียว เด็กได้เรียนรู้การเปลี่ยนแปลงของเมล็ดข้าวจากที่เป็นเมล็ดกลายเป็น แป้งละเอียด เด็กได้ออกแรงในการหมุน เรียนรู้ทิศทางการหมุน นวดแป้งด้วยมือ ฝึกกล้ามเนื้อ และตาให้ประสานสัมพันธ์กันโดยการตบใบตองเพื่อห่อขนมเทียน เด็กได้เห็นการเปลี่ยนแปลงของข้าว ตั้งแต่เป็นเมล็ดข้าว กลายเป็นแป้ง และการเปลี่ยนแปลงเมื่อแป้งนำไปนึ่งจนสุก เป็นการเรียนรู้ที่เด็กได้ลงมือทำทุกขั้นตอน และสื่อที่เด็กได้เรียนรู้ล้วนแต่สัมพันธ์กับวิถีชีวิต

รูปภาพที่ 5 การไม่ข้าวเหนียวทำแป้งขนมเทียน

รูปภาพที่ 6 เด็กนวดแป้งข้าวเหนียวเพื่อทำขนมเทียน

ในช่วงของบุญเข้าพรรษา เด็กได้เรียนรู้วิธีการหล่อต้นเทียนจากกระบอกลอยไม้ไผ่ ซึ่งเด็กจะตื่นเต้นในการทำกิจกรรมมาก เด็กได้หาฟืนจากเศษไม้ในโรงเรียนมาก่อไฟ เตาไฟของเด็กๆ นั้น ประยุกต์ใช้ก้อนอิฐ 3 ก้อน เป็นก้อนเส้าแทนเตา เด็กได้เห็นการเปลี่ยนแปลงของเทียนแผ่นที่ค่อยๆ ละลายเปลี่ยนเป็นของเหลวเมื่อได้รับความร้อน เมื่อเทียนละลายแล้วก็ต้องกรอกเทียนใส่ในกระบอกลอยไม้ไผ่ เด็กๆ จะต้องใช้สมาธิในการเทเทียนลงกระบอกลอย ซึ่งเด็กจะได้ผลัดเปลี่ยนกันเทจนครบทุกคน เมื่อเทียนได้รับความเย็นก็จะเปลี่ยนเป็นก้อนแข็ง การหล่อเทียนจึงเป็นกิจกรรมที่ทำให้เด็กได้เรียนรู้อย่างหลากหลาย เด็กจะเห็นคุณค่าและมีความภาคภูมิใจเพราะเป็นต้นเทียนที่จัดทำขึ้นเอง จากการช่วยเหลือและร่วมมือกันของเพื่อนทั้งห้อง แล้วก็ได้นำไปถวายพระร่วมกับเทียนเล่มใหญ่ของโรงเรียน

ในช่วงบุญลอยกระทง เด็กๆ ได้ทำกระทงใบตองเรียนรู้วิธีการทำกระทง ได้ใช้มีดในการหั่นต้นกล้วย และใช้กรรไกรในการตัดใบตอง เป็นการฝึกกล้ามเนื้อและตา เมื่อได้ทำต้นกล้วยที่หั่นออกมาแล้วยังต้องมีการนำไปลอยน้ำเพื่อทดสอบหาสมดุลก่อน เด็กได้ออกแบบสร้างสรรค์รูปทรง

และตกแต่งกระทงด้วยตนเอง ดอกไม้และใบตองที่เด็กๆ นำมาจากบ้านจะนำมารวมกันและแบ่งปันกันใช้ เด็กจะนั่งทำกระทงเป็นกลุ่ม กลุ่มละ 5 คน โดยมีครูเป็นผู้คอยแนะนำช่วยเหลือ และครูได้จัดพี่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 ที่สามารถทำกระทงได้มาประจำกลุ่มละ 1 คนเพื่อดูและแนะนำเด็กด้วย เด็ก จะทำกระทงด้วยความตั้งใจ และพบว่าบางคนอยากทำกระทงมากกว่าหนึ่งอันเพราะต้องการเอาไปให้น้อง และพ่อแม่ที่บ้านด้วย กระทงที่ร่วมกันทำที่โรงเรียน ครูจะให้เด็กๆ นำไปลอยกับพ่อแม่ในช่วงเย็น

จะเห็นได้ว่าการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในด้านประเพณีนั้นล้วนแล้วแต่เป็นกิจกรรมที่เน้นการฝึกปฏิบัติเด็กได้ลงมือกระทำจริง เด็กได้เรียนรู้และแก้ปัญหาจากเหตุการณ์ ได้สร้างสรรค์และทำกิจกรรมเป็นกลุ่มมากขึ้น เด็กได้รับการช่วยเหลือเกื้อกูลทั้งจากครูและเพื่อนรวมทั้งรุ่นพี่ที่มาช่วยจัดกิจกรรมในบางครั้ง ไม่ว่าจะเป็นการทำข้าวต้มมัด การหล่อเทียนพรรษา หรือการทำกระทงใบตอง ซึ่งล้วนแต่เป็นการเรียนรู้เรียนรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน

ความร่วมมือระหว่างโรงเรียนและชุมชน

การจัดให้เด็กได้เรียนรู้ตามประเพณีของชุมชน เมื่อครูขอความร่วมมือจากชาวบ้านโดยให้เด็กจัดเตรียมอุปกรณ์มาจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่โรงเรียนพบว่าผู้ปกครองให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี ดังที่กล่าวว่า

“บอกให้เขาเข้ามาคนละกำ เขากล้วยมาคนละหน่วย 2 หน่วย ปรากฏว่าได้ข้าวสารเป็นถัง ได้กล้วยเป็นกระจาด ชะเจ้าสนใจจัดให้ลูกดี ลังคนพ่อแม่หอบมาให้สอดโรงเรียน” (ครูข้าว)

“ไต่บ้านเฮานี้บ่ต้องห่วงดอกว่าแต่ครูอยากเฮ็ดอียัง ชะเจ้าเฮ็ดนำดีโพดพุ่นละ” (ครูน้ำ)

กล่าวโดยสรุป! ครูระดับอนุบาลโรงเรียนบ้านห้วยวังมีการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และประยุกต์ใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านที่เกี่ยวกับ การเกษตร ทัศนกรรม นิทานพื้นบ้าน และขนบธรรมเนียมประเพณี และศาสนา มาใช้ในการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาลซึ่งส่งผลให้ครูมีการปรับปรุงและพัฒนาในด้านต่างๆ คือ

1. ครูได้รับการพัฒนาให้เกิดมุมมองการปรับใช้วัฒนธรรมอย่างสัมพันธ์เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตเด็กในชุมชน ทั้งด้านการทำสวน การทอผ้า ทอเสื่อกก นิทาน และขนบธรรมเนียมประเพณี มาใช้ในการจัดประสบการณ์สำหรับเด็กได้เป็นอย่างดี

2.การจัดสภาพแวดล้อมและสื่อในโรงเรียนซึ่งเน้นใช้ สื่อ ที่เป็นของจริงและเป็นสิ่งที่สัมพันธ์กับชุมชน เช่น พันธุ์พืชผักต่างๆ เครื่องมือเครื่องใช้ในงานหัตถกรรม นิทานและเรื่องเล่ารวม ทั้งอาหารและวัสดุอุปกรณ์ที่สัมพันธ์กับประเพณีตามวันสำคัญทางพุทธศาสนาในชุมชน

3. ในด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ครูได้มุ่งจัดกิจกรรมโดยให้เด็กได้รับความรู้โดยผ่านการลงมือปฏิบัติจากกิจกรรมที่หลากหลาย เน้นให้เด็กได้พัฒนาทุกๆ ด้าน และทุกกิจกรรมการเรียนรู้จะมุ่งเน้นที่การดูแลรับผิดชอบ และให้โอกาสเด็กได้สร้างสรรค์ด้วยตนเอง การจัดกิจกรรมจะเน้นให้เด็กได้ลงมือทำกิจกรรมที่มีทั้งกิจกรรมกลุ่มและรายบุคคล ซึ่งบทบาทของครูก็จะเปลี่ยนไปจากการบรรยาย ออกคำสั่งและชี้แนะ เป็นการร่วมมือ จัดเตรียมสื่อการเรียนรู้ และคอยแนะนำ โดยครูมีวิธีการจัดกิจกรรมที่หลากหลายขึ้น เช่น การสาธิต การฝึกปฏิบัติ หรือ การศึกษาในสถานที่จริง

4. ความสัมพันธ์และความร่วมมือระหว่างโรงเรียนและชุมชน เมื่อครูได้จัดกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นการนำสิ่งที่มีในชุมชนมาจัดให้เด็กได้เรียนรู้จึงพบว่าเกิดการประสานร่วมมือกับชุมชนทั้งด้านการปรึกษาและหาความรู้จากคนในชุมชน การขอความร่วมมือกับผู้ปกครองเด็ก การร่วมกันออกแบบสื่อการเรียนรู้สำหรับเด็ก ซึ่งจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าครูจะเป็นผู้เข้าหาชุมชนเรียนรู้กับชุมชนเพื่อหาแนวทางที่เหมาะสมกับการที่จะนำมาพัฒนาเด็ก

โรงเรียนบ้านตันโพธิ์

ครูระดับอนุบาลในโรงเรียนบ้านตันโพธิ์มีการอนุรักษ์ ฟื้นฟูและประยุกต์ใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านในการจัดประสบการณ์สำหรับเด็กอนุบาลที่เด่นชัดในด้านเกษตรกรรมซึ่งมีการจัดที่โดดเด่นโดยมุ่งใช้กิจกรรมด้านเกษตรธรรมชาติดังนี้

มุมมองของครูในการปรับใช้วัฒนธรรม

“สอนให้เด็กน้อยผู้ปลูกผักปลูกหญ้านั่นละ พื้นเพบ้านเฮามันเป็นจิ้งจี้แล้ว อย่าให้เด็กน้อยเขาสืมไฮ้

ครูระดับอนุบาลทุกคนคือ ครูแก้ว ครูเตย ครูแพรว ครูกล้วย ได้ เรียนรู้เกษตรธรรมชาติกับอาจารย์ไม้ซึ่งเป็นผู้ทรงภูมิปัญญาที่อยู่ในชุมชน และเป็นครูผู้สอนงานเกษตรระดับประถมศึกษาปีที่ 4-6 ด้วย อาจารย์ไม้ได้ชี้ให้ครูได้เห็นความสำคัญของดิน การปรับปรุงดิน ครูทั้ง 4 คน จึงมีความเห็นร่วมกันว่า เกษตรธรรมชาตินั้นเป็นแนวทางที่น่าสนใจและได้เชื่อมโยงสู่

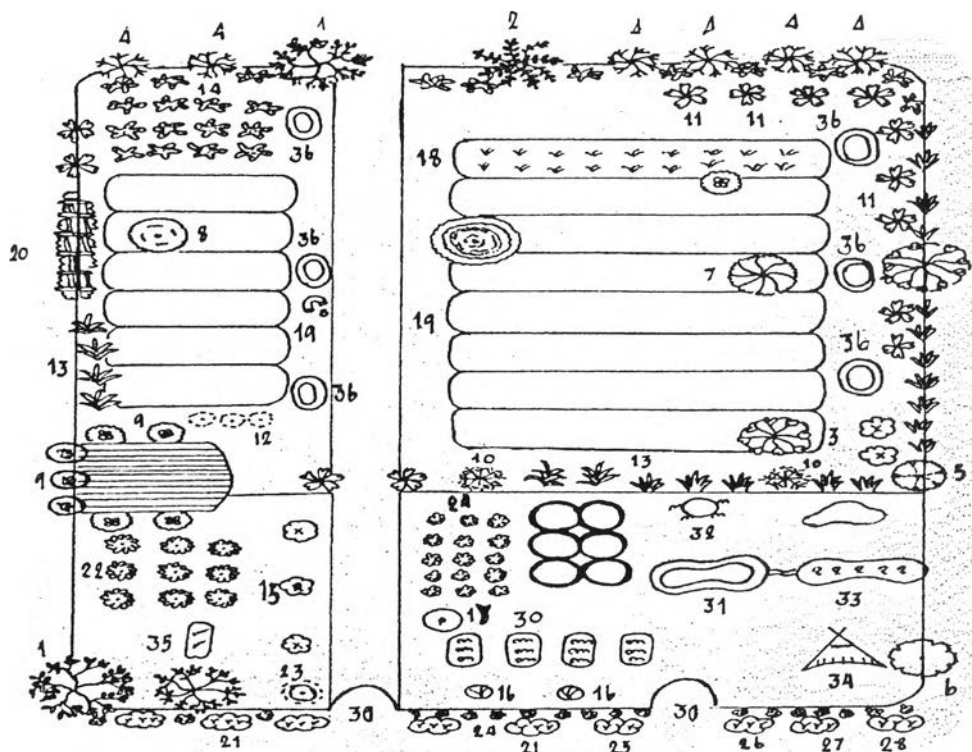
การจัดประสบการณ์สำหรับเด็กระดับอนุบาล ครูเริ่มมองเห็นคุณค่าการเรียนรู้งานเกษตร ให้เด็กได้ทำกิจกรรมในสวน อีกทั้งมีการนำเทคนิคเกษตรธรรมชาติมาใช้ในการแก้ปัญหาต่างๆ ในโรงเรียน เช่น กลิ่นเหม็นจากห้องน้ำ และใช้ในการบำบัดน้ำเสียจากบ่อประังพัน ครูเริ่มมองเห็นความสำคัญ ของวิถีของการเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย และให้เด็กได้ออกจากห้องเรียนเพื่อทำกิจกรรมเกี่ยวกับการเกษตร

การจัดสภาพแวดล้อมและสื่อ ครูเน้นการจัดสภาพแวดล้อมนอกห้องเรียน ดังนี้

สวนเกษตร

จากสวนเกษตรของโรงเรียนที่เคยมีเฉพาะในส่วนของเด็กระดับประถมศึกษาปีที่ 4-6 ซึ่งมีอยู่ ประมาณ 1 ไร่ ครูระดับอนุบาลและอาจารย์ไม่ได้ขยายสวนออกมาด้านหน้าอีกครั้งไร้เพื่อจัดเป็นสวนของเด็กระดับอนุบาล ครูอนุบาลทุกคนได้พาเด็กลงมาเรียนรู้ที่สวนและร่วมกันขยายพันธุ์พืชผักต่างๆ เด็กได้ปลูกข้าว ตะไคร้ตามแนวรั้วร่วมกับพีระดบประณและในส่วนของสวนด้านหน้าที่เป็นสวนของอนุบาลนั้นครูแพรวและครูกล้วยได้จัดให้เด็กระดับอนุบาล 2 ได้ปลูกพืชผักต่าง ๆ เพิ่มขึ้นจากเดิม โดยจะเป็นการขยายพันธุ์พืชที่มีอยู่เดิมให้มีปริมาณมากขึ้น ได้แก่ ข้าว ตะไคร้ กล้วย จากที่ปลูกเป็นหย่อมๆ ได้ขยายไปจนรอบแนวสวน และมีการปลูกเพิ่มเติม คือ ดาวเรือง บานชื่น รวมทั้งเด็กอนุบาลได้ปลูกผักต่างๆ คือ ผักเสี้ยน ผักโขม แมงลัก ผักกวาดตุ้ง ผักบุ้ง และผักชีลาว สวนเกษตรจึงมีพืชผักที่มีปริมาณมากขึ้น มีการจัดทำประตูเข้าสวน จัดทำที่บำบัดน้ำเสียจากบ่อประังพัน ทำศาลาที่พัก และจัดหาขอนไม้มาวางให้เด็กได้เล่นในสวนด้วย สวนเกษตรทั้งในสวนของประณและอนุบาลจึงได้ปรับปรุงขึ้นดังแผนภาพที่ 9

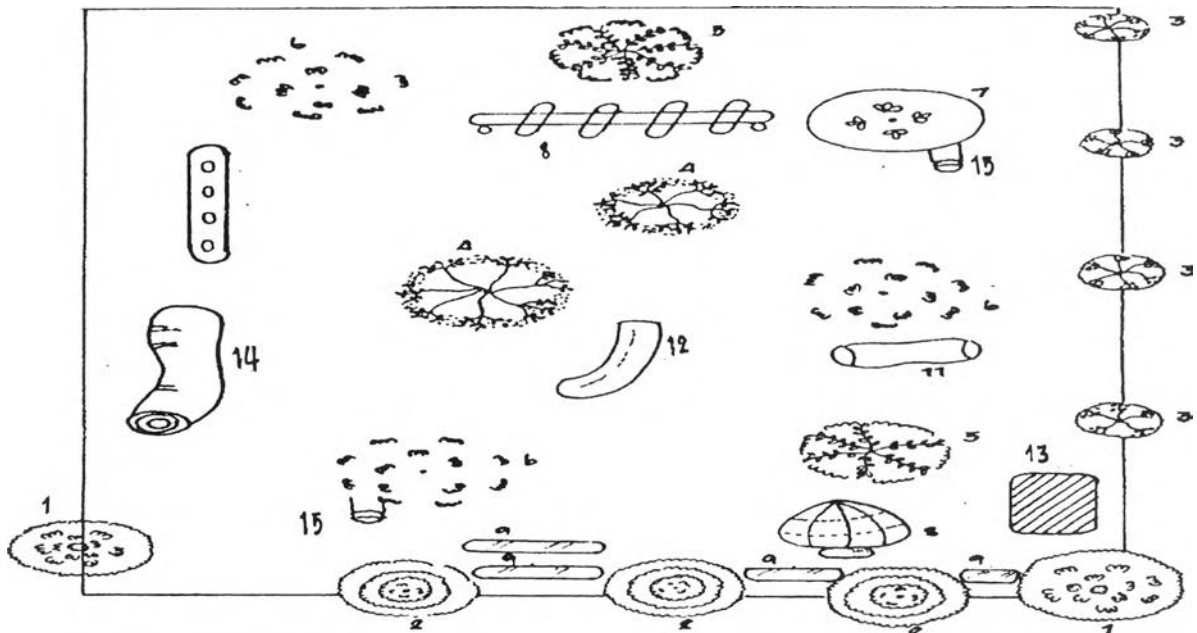
แผนภาพที่ 9 สวนเกษตรโรงเรียนบ้านต้นโพธิ์ที่เปลี่ยนแปลงไประหว่างที่ครูเข้าร่วมโครงการฯ

1. มะม่วง 2. มะขาม 3. ลัก 4. ไม้ 5. น้อยหน้า 6. หางนกยูง 7. โมก 8. จั้ว 9. มะละกอ 10. ชะอม
11. กล้าย 12. กระเพรา 13. ตะไคร้ 14. ข่า 15. โกลน 16. ชะบา 17. ชมพู 18. แปลงผักแป้น 19. แปลงผักชั้นประถม 20. ตำลึงและขจร 21. กระถางผักแป้นและผักหูเสือ 22. บานเย็น 23. โป๊ยเซียน
24. บานชื่น 25. กระถางสระแทน 26. กระถางผักชีฝรั่ง 27. กระถางผักแพรว 28. กระถางผักหูเสือ
29. แปลงผักชั้นอนุบาล 30. หุ้มประตูเข้าสวน 31. บ่อบำบัดน้ำเสีย 32. หลุมปุ๋ยหมัก 33. อ่างแปลงพื้น
34. ศาลาพักผ่อน 35. ขอนไม้ 36. บ่อพักน้ำ

ในส่วนของสนามเด็กเล่นครู มีการปรับปรุงสนามเด็กเล่นโดยทำชิงช้าได้ต้นไม้ การนำต้นไม้ขนาดใหญ่มาวางไว้ข้างแนวสนาม เด็กจึงได้เล่นเครื่องเล่นที่หลากหลายขึ้น สนามเด็กเล่นจึงมีการปรับปรุงดังแผนภาพที่ 10

แผนภาพที่ 10 สนามเด็กเล่นโรงเรียนบ้านต้นโพธิ์ที่เปลี่ยนแปลงไประหว่างที่ครูเข้าร่วมโปรแกรมฯ

1. สะเดา 2. ควินิน 3. ตีนเป็ด 4. นนทรีย์ 5. มะม่วงหิมพานต์ 6. ปอสา 7. คุณ
8. ไผ่กระดก 9. ม้านั่ง 10. ชิงช้า 11. อุโมงค์ 12. กระดานลื่น 13. ศาลา
14. ขอนไม้ 15. ชิงช้าใต้ต้นไม้

ในส่วนของผักที่เด็กอนุบาลได้ปลูกนั้นมีการปรับเปลี่ยนปลูกพืชผักให้เหมาะสมกับฤดูกาล ครูแก้วกับครูเตยได้จัดให้เด็กระดับอนุบาล 1 ปลูกข้าวและตะไคร้ตามแนวสนามหน้าห้องเรียน ส่วนครูแพรวกับครูกล้วยจัดให้เด็กระดับอนุบาล 2 ปลูกผักในสวนเกษตร ซึ่งผักที่ปลูกนั้นจะเปลี่ยนไปตามฤดูกาล โดยฤดูฝนปลูก ผักเสี้ยน ผักโขม แมงลัก ถั่วหนาวปลูก กวางตุ้ง ผักกาด ผักชีลาว ซึ่งการปลูกผักแต่ละชนิดนั้นครูได้จัดให้เด็กได้ปลูกผักโดยวิธีการปลูกที่แตกต่างกัน เช่น กวางตุ้งปลูกโดยการหยอดลงหลุม ผักบุ้งปลูกโดยการโรยตามร่อง ผักชีปลูกโดยการหว่านโปรย

นอกจากการจัดการปลูกพืชผักแล้วครูยังได้นำเทคนิคการใช้จุลินทรีย์ EM ที่ได้เรียนรู้จากอาจารย์ไม้ม่าใช้ในการแก้ปัญหาต่างๆ ด้วย เช่น การบำบัดน้ำเสียจากบ่อประพจน์ และการกำจัดกลิ่นเหม็นจากห้องน้ำ

EM บำบัดน้ำเสียจากบ่อประพจน์

ครูนำจุลินทรีย์ EM มาบำบัดน้ำในบ่อประพจน์ โดยเทราดลงในอ่างประพจน์แล้วชุดทางให้น้ำไหลลงสู่ประพจน์ของเด็กอนุบาล จุลินทรีย์ EM จะช่วยบำบัดน้ำให้ดีขึ้น น้ำที่ไหลมาจากบ่อประพจน์จึงสามารถไหลไปหล่อเลี้ยงพืชผักในสวนเกษตรได้อีก

EM ดับกลิ่นส้วม

จากการที่ครูได้เรียนรู้ถึงคุณค่าและประโยชน์ของน้ำ EM ทำให้ครูมีแนวคิดว่าจะนำน้ำ EM มาใช้ประโยชน์ในหลายๆ ด้าน ครูอนุบาลจึงได้ปรึกษากับอาจารย์แม่ และตกลงว่าจะนำน้ำ EM มาใช้ในการดับกลิ่นห้องส้วมซึ่งเหม็นมาก และพบว่าเด็กบางคนไม่ค่อยใช้ส้วม ซึ่งมักจะปัสสาวะด้านหลังอาคารอนุบาลก่อนที่จะถึงห้องส้วม บริเวณหลังอาคารอนุบาลจึงเหม็นกลิ่นปัสสาวะ ครูจึงประยุกต์ใช้น้ำ EM ผสมกับน้ำชาข้าว โดยใช้น้ำ EM 2 ฝา ผสมกับน้ำชาข้าว 10 ลิตร มักใช้ประมาณ 7 วัน แล้วนำมาผสมกับน้ำล้างห้องส้วมหรือนำมาเทลงในโถส้วมจะลดการอุดตันของท่อและกำจัดกลิ่น และได้นำไปรดบริเวณพื้นที่ด้านหลังอาคารทำให้กลิ่นเหม็นค่อยๆ หายไป ครูให้เด็กใช้ ทำความสะอาดห้องส้วมทุกวัน เมื่อห้องน้ำสะอาดไม่มีกลิ่นเหม็น เด็กก็หันมาเข้าส้วม

ในระหว่างที่ผักกำลังเจริญเติบโตครูระดับอนุบาลได้ร่วมกับเด็กๆ จัดทำฮอร์โมนผลไม้เพื่อใช้รดพืชผักในสวน ครูให้เด็กๆ นำผลไม้ที่มีสีเหลืองมาจากบ้าน คือ กล้วยสุก มะละกอและฟักทองแก่จัด และร่วมกันจัดทำฮอร์โมนโดยครูระดับอนุบาลได้เชิญอาจารย์แม่และนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มาเป็นวิทยากร การจัดกิจกรรมจึงเริ่มขึ้นที่ศาลาข้างสวนเกษตร เด็กๆ ได้เรียนรู้ร่วมกับครูและอาจารย์แม่ในการทำฮอร์โมนผลไม้

ฮอร์โมนผลไม้

1. จัดเตรียมอุปกรณ์ต่างๆ คือ นำผลไม้ คือ กล้วยสุก มะละกอ ฟักทอง อย่างละเท่าๆ กัน มาวางเรียงเป็นกองๆ กองละประมาณ 2 กิโลกรัม น้ำ EM และน้ำตาลทรายแดงอย่างละ 2 ฝาน้ำสะอาด 10 ลิตร ถังพลาสติก ถุงปุ๋ยและเชือกฟาง
2. สับกล้วย มะละกอ และฟักทองทั้งเปลือกและเมล็ดจนละเอียด
3. นำน้ำ EM น้ำตาล และน้ำผสมแล้วคนให้เข้ากัน เทลงในถุงปุ๋ยที่บรรจุอยู่ในถังพลาสติก แล้วมัดปากถุงให้แน่น

ในช่วงที่มีใบไม้ร่วง ครูระดับอนุบาลและเด็กๆ ได้ทำปุ๋ยหมักจากใบไม้และมูลสัตว์ ครูให้เด็กนำมูลวัว มูลควาย หรือมูลไก่มาโรงเรียนคนละถุง เพื่อทำปุ๋ยหมัก โดยจัดทำห้องละหนึ่งหลุม ส่วนมูลสัตว์ที่เหลือครูได้จัดรวมกันไว้เพื่อให้เด็กไปรยรอบโคนต้น

ปุ๋ยหมัก

1. จัดเตรียมอุปกรณ์ คือเศษใบไม้ ดิน มูลสัตว์ น้ำ EM น้ำ เติยม จอบ
2. ขุดหลุมขนาดกว้าง ยาว และลึกประมาณ 50 เซนติเมตร แล้วนำใบไม้ลงรองก้นหลุมหนาประมาณ 20 เซนติเมตร แล้วนำดินใส่ลงไปหนาประมาณ 10 เซนติเมตร นำมูลสัตว์ใส่กลบลงไปให้เต็มหลุม แล้วรดด้วยน้ำผสม EM ในอัตราส่วน 2 ผาต่อน้ำ 1 บัวเล็ก

อาหารจากสวน

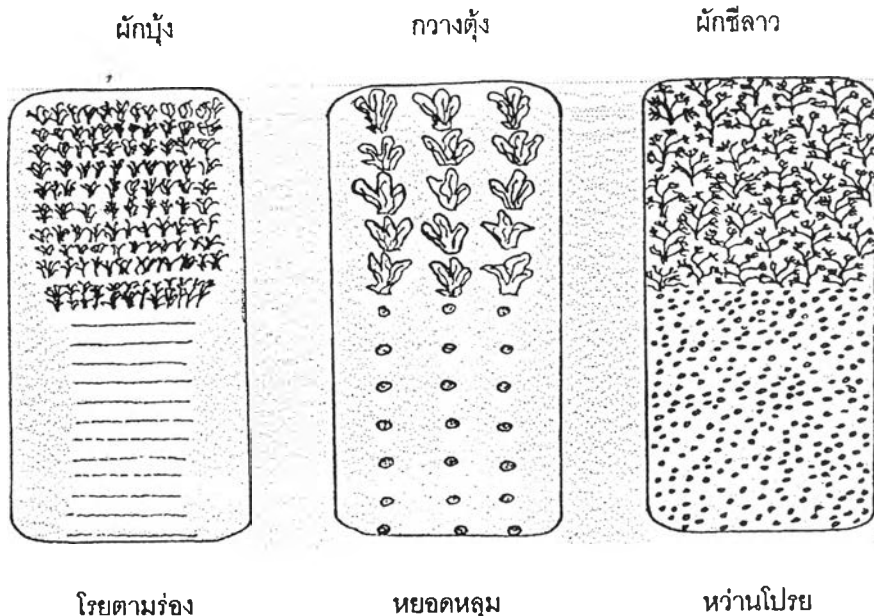
ในสวนมีพืชผักหลากหลาย ครูได้นำผักไปให้แม่ครัวนำมาเป็นอาหารกลางวันสำหรับเด็ก และจัดให้เด็กนำผักกลับบ้านในทุกเย็นวันศุกร์ และได้จัดให้เด็กได้นำสมุนไพร เช่น น้ำใบเตย น้ำตะไคร้

การจัดกิจกรรมการเรียนรู้

ในการปลูกพืชผัก นั้นเด็กจะได้รู้จักพืชผักที่มีในชุมชน รู้วิธีการปลูกพืชผักแต่ละชนิดที่มีความแตกต่างกัน เช่น การหว่านโปรย การหยอดลงหลุม การโรยตามร่อง การขุดหลุมปลูก เด็กจะได้ใช้กล้ามเนื้อมือในการขุด การกำ การหว่าน การบีบหรือกดตามโคนต้นไม้ หรือหลุมปลูก การรดน้ำ ดูแลพืชผัก การเดินชมสวน ยังเป็นการออกกำลังกายพัฒนาได้ด้วย

การปลูกผักแต่ละชนิดนั้นต้องมีการกระะยะความห่างความถี่ ระหว่างแถว ระหว่างต้น เด็กจะได้ฝึกการวางแผน ในการปลูกจะผักบางชนิดต้องมีการนับเมล็ดในการหยอด เช่น หลุมละ 5 เมล็ด หว่านทีละ 1 กำ หรือโปรยทีละ 1 หยิบมือ ซึ่งเป็นการเรียนรู้ด้านจำนวนที่สอดคล้องกับการลงมือทำจริง ซึ่งพืชผักแต่ละชนิดก็ทำการเพาะปลูกแตกต่างกัน ดังแผนภาพที่ 11

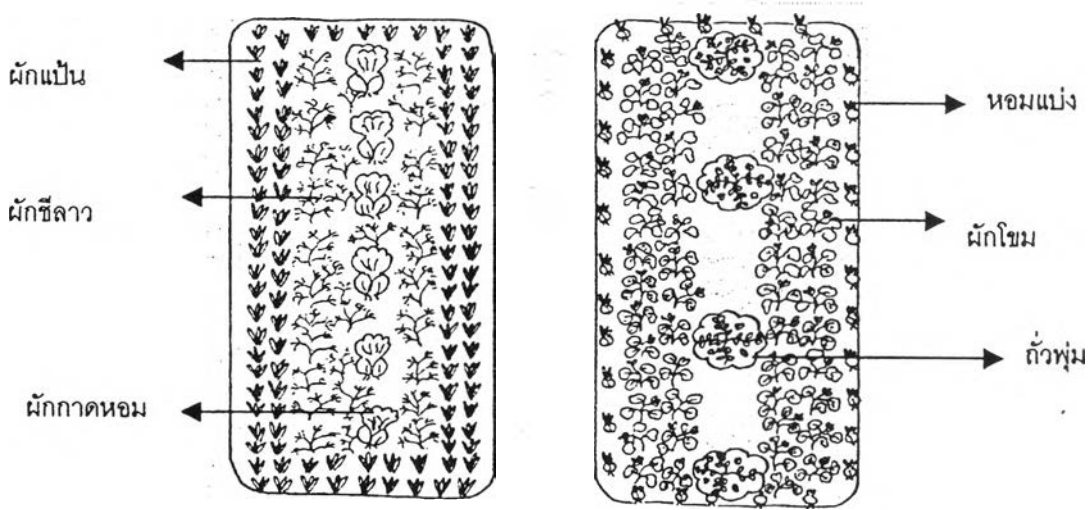
แผนภาพที่ 11 การปลูกพืชผักแบบโรยตามร่อง หยอดเมล็ดลงหลุม และหว่านโปรย

เมื่อพืชผักมีการเจริญเติบโตเด็กก็จะได้เห็นความเปลี่ยนแปลงของพืชแต่ละชนิด เช่น สูงขึ้น จำนวนใบมากขึ้น ลำต้นขยายใหญ่มากขึ้น และเมื่อพบว่ามีปัญหาเกิดขึ้นเช่น ไก่มาจิกกินผัก ก็มีการคิดแก้ปัญหาพร้อมกัน คือ เด็กได้ช่วยกันหากิ่งไม้ที่มีใน โรงเรียนขนาดยาวประมาณ 45 เซนติเมตร มาเสียบรอบๆ แปลงซึ่งพบว่าไก่ก็ยังสามารถกินได้เหมือน เดิม จนในที่สุดอาจารย์ไม้ก็ได้จัดหาตาข่ายมาล้อมให้ เด็กจะได้เห็นความแตกต่างของการแก้ปัญหา

การทำกิจกรรมในสวนเด็กได้สัมผัสกับธรรมชาติ ได้เห็นความงามของต้นไม้ ดอกไม้และสัตว์ที่อยู่ในสวน เด็กได้รับผิดชอบดูแลพืชผักของตน ได้ดูแลแปลงผักร่วมกันแปลง ละ 8 คน เด็กได้เรียนรู้การทำงานร่วมกับผู้อื่น ได้ช่วยเหลือกัน การปลูกผักนั้นเด็กได้เรียนรู้เกี่ยวกับการปลูกในลักษณะต่างๆ เช่น การคัดเลือกพันธุ์ที่สัมพันธ์กับฤดูกาล เช่นฤดูหนาวครูพาเด็กปลูก กวางตุ้ง ผักบุ้ง ฤดูฝนปลูก ผักเสี้ยน ผักโขม อีกทั้งมีการปลูกพืชที่ต้องอิงอาศัยกันเพื่อป้องกันแมลงศัตรูพืช เช่น ปลูกผักที่มีกลิ่นฉุนซึ่งแมลงไม่ชอบไว้ด้านนอกแล้วเอาผักที่แมลงชอบทำลายไว้ด้านใน ดังแผนภาพที่ 12

แผนภาพที่ 12 การปลูกพืชผักกลิ่นฉุนที่แมลงไม่ชอบไว้ด้านนอกเพื่อกันแมลงศัตรูพืช

การปลูกพืชผักเป็นการเรียนรู้ในสถานที่จริง ครูได้ออกแบบแปลงผักให้มีขนาดพอเหมาะสำหรับให้เด็กสามารถดูแลรดน้ำผักได้อย่างสะดวก คือใช้แปลงขนาด กว้าง 50 เซนติเมตร ยาว 120 เซนติเมตร มีช่องทางเดินระหว่างแปลงที่กว้าง 30 เซนติเมตร จากการศึกษาที่มีขนาดไม่กว้างเกินไป เด็กสามารถเก็บผัก และดูแลรดน้ำ พรวนดิน ใส่ปุ๋ยได้อย่างทั่วถึง และเด็กได้เรียนรู้เด็กชั้น

รูปภาพที่ 7 เด็กชุดหลุมเตรียมทำปุ๋ยหมัก

อาหาร เด็กได้รับประทานอาหารกลางวันโดยใช้พืชผักปลอดสารพิษ ได้เห็นว่าผักที่ตนกินนั้นได้มาจากสวนที่ตนและเพื่อนร่วมกันปลูก ได้เห็นความเชื่อมโยงของการเรียนและการนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน ผักที่เด็กปลูกนอกจากจะนำมาใช้เป็นอาหารกลางวันแล้วครูยังให้เด็กได้เก็บกลับบ้านไปให้พ่อแม่ ได้ทำอาหารที่บ้านด้วย ส่วนการทำน้ำสุมุนไพรนั้นเด็กได้เรียนรู้วิธีการทำน้ำสุมุนไพร ได้เห็นส่วนประกอบ เด็กได้ลงมือทำได้เห็นใบเตย ทูบตะไคร้ ซึ่งเป็นการฝึกกล้ามเนื้อ เด็กได้กะประมาณในการเติมส่วนประกอบได้สัมผัสกับกลิ่น สี และรสชาติของพืชผัก เด็กได้เรียนรู้การก่อไฟ ได้แก้ปัญหาเมื่อพบว่ามีความชื้นไฟ โดยเด็กจะหากลกระดาด มาพัดให้ไฟลุก หรือเมื่อจะยกหม้อลง เด็กได้นำใบตะไคร้และใบเตยที่เหลือมารองก่อนที่จะยกหม้อลงเพื่อกันความร้อน

รูปภาพที่ 8 เด็กทำน้ำสุมุนไพร “กระเจี๊ยบ”

ประณศศึกษาปลูกผัก ได้เดินชมรอบๆ สวน และลงมือปลูกพืชผักด้วยตนเองโดยมีครูเป็นผู้สาธิตช่วยเหลือและจัดเตรียมอุปกรณ์ต่างๆ

การบำบัดน้ำเสียจากบ่อประพจน์ เด็กเรียนรู้การใช้น้ำอย่างมีคุณค่า ได้เห็นว่าน้ำที่ตนใช้ในการประพจน์นั้นสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในแปลงผักได้ เด็กได้เห็นการไหลของน้ำที่ไหลจากที่สูงลงสู่ที่ต่ำ

การดับกลิ่นห้องส้วม การที่เด็กได้ทำน้ำ EM ผสมกับน้ำชาข้าวขำนั้น เด็กได้เรียนรู้วิธีการทำน้ำยาดับกลิ่น ได้เห็นถึงการนำน้ำที่ใช้แล้วกลับมาใช้ประโยชน์ การผสมน้ำ EM และน้ำชาข้าวขำในอัตราส่วนที่ต่างกันเด็กจะได้เรียนรู้การตวง การกะประมาณ และเมื่อใช้เวลานานๆ 7 วัน เด็กจะเห็นความเปลี่ยนแปลง เช่น สี กลิ่น ของน้ำที่เปลี่ยนไป อีกทั้งเป็นการฝึกความรับผิดชอบให้กับเด็กด้วย คือเด็กได้นำน้ำชาข้าวขำมาจากบ้าน และเมื่อได้นำดับกลิ่นมาแล้วก็ยังสามารถเรียนรู้การผสมกับน้ำก่อนที่จะนำไปราดในหัวส้วมหรือ ชักล้างห้องส้วม

การทำฮอร์โมนพืช เด็กได้เรียนรู้วิธีการทำฮอร์โมนพืชโดยใช้ผลไม้ในท้องถิ่นคือ กัลฉวย มะละกอ และพริกทอง เด็กได้ปด คั้นกัลฉวยสุกด้วยมืออีกทั้งต้องล้างและหั่นพริกทอง มะละกอ ซึ่งต้องทำอย่างตั้งใจ แล้วนำทั้งสามส่วนมาคลุกเคล้าให้เข้ากัน เด็กจะเห็นความเปลี่ยนแปลงของผลไม้ตั้งแต่ยังเป็นผล มาผสมรวมกัน และเมื่อระยะเวลาผ่านไป 7 วัน เด็กก็จะเห็นว่าชิ้นส่วนของผลไม้ได้ย่อยสลายไปแล้ว เปลี่ยนเป็นน้ำสีน้ำตาลและยังมีกลิ่นที่เปลี่ยนไป แล้วเด็กยังได้นำฮอร์โมนมาผสมกับน้ำเพื่อรดน้ำต้นไม้ในสวน เด็กจึงเห็นความสัมพันธ์เชื่อมโยงตั้งแต่เริ่มต้น ได้เห็นว่าพืชผลต่างๆ ต่างล้วนเชื่อมโยงต่อกัน

การทำปุ๋ยหมัก การทำปุ๋ยหมักนั้นเด็กได้ช่วยกันเก็บใบไม้ ชูดิน ฝีกกล้าเนื้อได้เห็นลักษณะรูปทรงของหลุมปุ๋ยหมัก และการกองปุ๋ยหมักนั้นต้องมีการเรียงลำดับในการที่จะนำส่วนประกอบแต่ละอย่างลง คือได้เรียนรู้ว่าการทำปุ๋ยหมักต้องเอาเศษใบไม้ลงรองก้นหลุมก่อนแล้วตามด้วยดิน และมูลสัตว์ เด็กจะได้เรียนรู้พื้นที่ การเรียงลำดับ และการกะประมาณ แล้วยังรู้ส่วนประกอบของปุ๋ย ซึ่งเป็นการเรียนรู้เรื่องจำนวนด้วย การเรียนรู้เกี่ยวกับการทำเกษตรจึงทำให้เด็กเรียนรู้ได้อย่างหลากหลาย ซึ่งการที่เด็กอยู่ในชุมชนเกษตรเด็กจึงมีโอกาสได้สัมผัสและเรียนรู้อย่างมีความหมายซึ่งสิ่งนี้แตกต่างจากชุมชนเมืองที่ไม่ค่อยได้สัมผัสการทำกิจกรรมในลักษณะนี้มากนัก

ความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

จากความสัมพันธ์กันตามบทบาทหน้าที่ ผู้การร่วมคิดร่วมทำ ดังจะเห็นได้จากการที่ครูอนุบาลร่วมกันวางแผนในการที่จะจัดกิจกรรมการเรียนรู้เกี่ยวกับการเกษตร อีกทั้งได้ประสานความร่วมมือกับผู้ทรงภูมิปัญญาเพื่อปรึกษาและร่วมจัดกิจกรรมให้กับเด็ก

“เรื่องปลูกผักนี้เฮากะพอสิเฮ็ดได้อยู่ดอกแต่ว่าเด็กน้อยกะควรรสิได้เรียนจากผู้ที่เป็นเฮ็ดได้ดีอีหลี คือจั่งครูไม้ เด็กน้อยกะสิได้แบบอย่างที่ดี เฮากะให้ครูไม้มาช่วย มีหยังกะสิได้แนะนำ หมูเฮากะสิได้เรียนรู้แนวทางเกษตรธรรมชาติ” (ครูแพรว)

การจัดกิจกรรมการเรียนรู้เกษตรระหว่างครู เด็กและผู้ทรงภูมิปัญญาล้วนแต่เป็นกิจกรรมที่แปลกใหม่ น่าสนใจ ไม่ว่าจะเป็นการเตรียมดินที่เน้นใช้ ไบโม่ มูลสัตว์ หรือการบำบัดน้ำเสียจากบ่อแปร่งพื้น การทำสอริโมนพืช และในด้านการเพาะปลูกนั้นอาจารย์ไม้ยังได้แนะนำเกี่ยวกับพืชผักต่างๆ ที่เหมาะกับพื้นที่ในสวน อีกทั้งได้ช่วยจัดหาพันธุ์ผักต่างๆ ให้ด้วย การเรียนรู้ของเด็กล้วนแต่สัมพันธ์กับชุมชน มีการใช้ทรัพยากรที่มีในชุมชน และได้จัดให้เด็กนำผักกลับบ้านไปให้ผู้ปกครองปรุงอาหารที่บ้าน

สรุปได้ว่า ครูให้ความสำคัญกับการจัดกิจกรรมที่สะท้อนการปรับใช้วัฒนธรรมด้านการเกษตร ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ที่สัมพันธ์กับการเห็นคุณค่าของดิน น้ำ พืชผัก ที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กับการดำรงชีวิต เด็กได้ซึมซับรับประสบการณ์ผ่านการเตรียมดิน ทำปุ๋ยหมัก การปลูกพืชผัก การใช้น้ำ การดูแลรักษาพืชผัก ผ่านการทำสวน ได้ทำอาหารจากพืชผักในสวนเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่ล้วนแต่มีคุณค่ามีความหมายเด็กได้เรียนรู้ได้คิด ได้แก้ปัญหา ได้ลงมือ ลงแรง เป็นกิจกรรมที่มีความหมายกับชีวิต

กล่าวโดยสรุป ครูระดับอนุบาลโรงเรียนบ้านต้นโพธิ์มีการอนุรักษ์ พื้นฟู และประยุกต์ใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านที่เกี่ยวกับ การเกษตร มาใช้ในการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาลซึ่งส่งผลให้ครูมีการปรับปรุงและพัฒนาในด้านต่างๆ คือ

1. ครูได้รับการพัฒนาที่ทำให้เกิดมุมมองในการปรับใช้วัฒนธรรมให้เชื่อมโยงกับปัญหาและความต้องการของเด็ก เห็นความสำคัญของการดำรงชีวิตที่ต้องทำให้อุดมคล้องกับธรรมชาติ ครูให้เด็กได้เรียนรู้ ดิน น้ำ ครูจึงนำวัฒนธรรมพื้นบ้านด้านเกษตรธรรมชาติมาใช้ในการจัดประสบการณ์สำหรับเด็กได้เป็นอย่างดี

2. การจัดสภาพแวดล้อมและสื่อในโรงเรียนซึ่งเน้นใช้ สื่อ ที่เป็นของจริงและเป็นสิ่งที่สัมพันธ์กับชุมชน เช่น พันธุ์พืชผักพื้นบ้าน มูลสัตว์ น้ำชาข้าว และผลไม้ในชุมชน

3. ในด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ครูจัดกิจกรรมโดยให้เด็กได้ลงมือปฏิบัติจริงผ่านการเรียนรู้งานเกษตร ครูมุ่งจัดกิจกรรมโดยให้เด็กได้รับความรู้โดยผ่านการลงมือปฏิบัติจาก กิจกรรมที่หลากหลาย เน้นให้เด็กได้พัฒนาทุกๆ ด้าน และทุกกิจกรรมการเรียนรู้จะมุ่งเน้นที่การดูแลรับผิดชอบ และให้โอกาสเด็กได้สร้างสรรค์ด้วยตนเอง การจัดกิจกรรมจะเน้นให้เด็กได้ลงมือทำกิจกรรมที่มีทั้งกิจกรรมกลุ่มและรายบุคคล ซึ่งบทบาทของครูก็จะเปลี่ยนไปจากการบรรยาย ออกคำสั่งและชี้แนะ เป็นการร่วมมือ จัดเตรียมสื่อการเรียนรู้ และคอยแนะนำ โดยครูมีวิธีการจัดกิจกรรมที่หลากหลายขึ้น เช่น การสาธิต การฝึกปฏิบัติ หรือ การศึกษาในสถานที่จริง การเชิญวิทยากรมาจัดการเรียนรู้

4. ความสัมพันธ์และความร่วมมือระหว่างโรงเรียนและชุมชน นั้นครูได้ร่วมมือกับผู้ทรงภูมิปัญญาในชุมชน และได้นำทรัพยากรในชุมชนมาใช้เป็นสื่อการเรียนรู้ และมีการนำสิ่งที่เด็กได้เรียนรู้ที่โรงเรียนกลับไปยังชุมชนในรูปแบบของพืชผักต่างๆ

สรุปภาพรวมการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาลของโรงเรียนบ้านหัวยั้ง และโรงเรียนบ้านต้นโพธิ์ ระหว่างดำเนินการใช้โปรแกรมฯ

จากระยะแรกที่ผู้วิจัยเข้าไปศึกษาชุมชนและพบว่าครูมีความต้องการที่จะพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาแต่ยังขาดความรู้ความเข้าใจในการที่จะจัดทำ และไม่มี ความมั่นใจในการที่จะสร้างหน่วยการเรียนรู้สำหรับเด็ก เมื่อครูได้เข้าร่วมโปรแกรมฯ จากการที่ครูได้มีส่วนร่วมกับผู้ทรงภูมิปัญญาในการวิเคราะห์ ตัดสินใจเลือก กำหนดเนื้อหา และกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อพัฒนาการจัดประสบการณ์ของครูระดับอนุบาลด้วยเทคนิคของสแกฟโฟลด์ดิ้ง ซึ่งการดำเนินการใช้โปรแกรมมุ่งให้ครูและผู้ทรงภูมิปัญญาที่มีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมต่อกันในลักษณะของการสร้างความตระหนัก เกื้อกูลกันและกัน ส่งเสริมจินตนาการและความคิดสร้างสรรค์ เปิดใจกว้าง ทำงานด้วยความ เป็นกลาง โดยใช้กลวิธีที่มีส่วนร่วมในการคิดพิจารณาอย่างถี่ถ้วน ด้วยการ การคัดเลือก การลดทางเลือก การรักษาเส้นทาง การชี้จุดสำคัญ การป้องกันปัญหา และการแสดงวิธีการปฏิบัติ จนสามารถตัดสินใจได้ข้อสรุปเกี่ยวกับการปรับใช้วัฒนธรรมพื้นบ้าน

เมื่อเข้าร่วมโปรแกรมผู้วิจัยได้จัดให้ครูได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับผู้ทรงภูมิปัญญาซึ่งผู้ทรงภูมิปัญญาได้สร้างความตระหนักและชี้จุดสำคัญของการปรับใช้วัฒนธรรมโดยชี้ให้ครูได้เห็นความสัมพันธ์และเชื่อมโยงของสรรพสิ่งในธรรมชาติ รวมทั้งชี้ให้เห็นปัญหาในสภาวะของชุมชน

รวมทั้งปัญหาของสังคมในยุคปัจจุบัน ร่วมกันค้นหาคุณค่าแท้ของการปรับใช้วัฒนธรรมและในกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ตลอดระยะเวลาของการเข้าร่วมโปรแกรมฯ ครูได้คัดเลือก วัฒนธรรมพื้นบ้าน ได้ศึกษาชุมชน เรียนรู้กับผู้ทรงภูมิปัญญาทั้งในและนอกชุมชนในลักษณะต่างๆ เช่น การทัศนศึกษา การสัมมนา การประชุมเชิงปฏิบัติการ การฝึกปฏิบัติ การสาธิต ทำให้ครูได้รับแง่คิดและมุมมองในการอนุรักษ์ พื้นฟู และประยุกต์ใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านด้านต่างๆ อันประกอบ ด้วยแนวการดำเนินชีวิตของชาวบ้านในชุมชนบ้านห้วยวังและชุมชนบ้านต้นโพธิ์ที่ยึดถือและร่วมใช้ สืบต่อกันมา ซึ่งเป็นวัฒนธรรมหรือภูมิปัญญาเกี่ยวกับ เกษตรกรรม หัตถกรรม ภาษาและ วรรณกรรม และปรัชญา ศาสนา และประเพณี เมื่อครูได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ตามกระบวนการ ดังกล่าวพบว่าครูมีความรู้ความเข้าใจและสามารถพัฒนาตนเองและพัฒนาการจัดประสบการณ์ ระดับอนุบาลโดยมีการปรับใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านอย่างสอดคล้องและเหมาะสมตามบริบททาง วัฒนธรรมของชุมชนที่เด็กอาศัยอยู่ (ภาคผนวก จ หน้า 344) ซึ่งจะเห็นได้จากการที่ครูสามารถ สร้างแนวการจัดประสบการณ์ หรือมีการกำหนดเนื้อหาการเรียนรู้สำหรับเด็กตามเหตุการณ์ทาง สังคมและวัฒนธรรมของชุมชนได้

นอกจากนั้นยังพบว่ามีการปรับใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านในระดับโรงเรียนมากขึ้น โดยเฉพาะด้านการเกษตร ครูระดับประถมศึกษาได้สนับสนุนและส่งเสริมให้เด็กเรียนรู้เกษตร ทั้งสองโรงเรียนจึงมีพื้นที่เกษตรเพิ่มขึ้นและมีพืชพรรณที่หลากหลายขึ้น (ภาคผนวก ฉ หน้า 346) เด็กทั้งในระดับอนุบาลและระดับประถมศึกษาจึงได้เรียนรู้เกี่ยวกับการเกษตรร่วมกันทั้งโรงเรียน ส่วนการปรับใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านในการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาลผู้วิจัยจะนำเสนอสรุป ภาพรวมของความเปลี่ยนแปลงที่พัฒนาขึ้นจากการที่ครูเข้าร่วมโปรแกรมฯ ดังนี้

โรงเรียนบ้านห้วยวัง

จากพื้นฐานชุมชนที่เป็นชุมชนเก่าแก่ อีกทั้งมีพระเป็นผู้นำในชุมชนทั้งด้านคุณธรรม ชีวิต ความเป็นอยู่ ชุมชนมีความเข้มแข็ง เมื่อครูเข้าร่วมในโปรแกรมครูทั้งสองคนมีความกระตือรือร้นที่จะปรับปรุงและพัฒนาตนเอง โดยครูข่าวได้เข้าร่วมกิจกรรมในโปรแกรม ฯ ทุกกิจกรรม ส่วนครูนำ ขาดการเข้าร่วมเพียงกิจกรรมเดียว ส่งผลให้ ครูทั้งสองคนได้รับแง่คิดและมุมมองในการอนุรักษ์ พื้นฟู และประยุกต์ใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านด้านต่างๆ และได้นำวัฒนธรรมพื้นบ้านเกี่ยวกับ เกษตร กรรม หัตถกรรม วรรณกรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี และศาสนา มาปรับใช้ในการ จัดประสบการณ์ระดับอนุบาล โดย ในด้านการจัดสภาพแวดล้อมและสื่อมีการจัดที่หลากหลายขึ้น ทั้งในส่วนของสภาพแวดล้อมในห้องเรียนและนอกห้องเรียน คือ มีการนำวัตถุ อุปกรณ์ เครื่องมือ

เครื่องใช้ต่างๆ มาจัดให้เด็กได้เรียนรู้ เช่น ฟืม กี่ อี๊ว โม่ ช้อง ไช เต่า ผ่า และมีการจัดสภาพแวดล้อมนอกห้องเรียนด้วยพืชผักพื้นบ้านต่างๆ เช่น ช่า ตะไคร้ กก ผ้าย ดาวเรือง ชะพลู เตย อีกทั้งได้จัดปรับปรุงสนามเด็กเล่นโดยนำ ท่อนไม้ เนินดิน ชิงช้าเชือกไต้ต้นไม้ และศาลาให้เด็กได้เล่นเพิ่มเติมจากเครื่องเล่นเหล็กที่มีอยู่

ในด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้นั้น ครูได้สร้างเนื้อหาการเรียนรู้ที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของเด็กและชุมชน เช่น การปลูกพืชผัก การเรียนรู้การทอผ้า การทอเสื่อ การย้อมผ้า การอ้วฝ้าย ได้เรียนรู้วันสำคัญของชุมชน เช่น บุญข้าวสาก บุญเข้าพรรษา บุญเผือก เด็กได้ฟังนิทานและเล่านิทาน การจัดกิจกรรมต่างๆ ครูเน้นให้เด็กได้มีส่วนร่วมในการเรียนรู้ โดยลงมือทำจริง เรียนรู้ในลักษณะทั้งรูปแบบของงานกลุ่มและรายบุคคล วิธีการสอนของครูปรับเปลี่ยนมาเป็น การสาธิต และการฝึกปฏิบัติ ครูมีบทบาทเป็นผู้สนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้ และในด้านความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชนนั้นครูระดับอนุบาลมีการประสานร่วมมือกัน และได้ประสานกับบุคคลในชุมชนในคิดค้นออกแบบและประยุกต์ใช้เครื่องมือ เครื่องใช้ในชุมชนมาเป็นสื่อและกิจกรรมเพื่อพัฒนาเด็ก เช่น การทำฟืม การทำก่ การทำศาลา และชุมชนได้ให้การสนับสนุนโดยบริจาคเครื่องมือเครื่องใช้ให้เด็กได้เรียนรู้ ด้วย เช่น อี๊ว โม่

โรงเรียนบ้านตันโพธิ์

ในชุมชนที่มีการพัฒนาด้านเกษตรกรรมชาติ ชุมชนและโรงเรียนมีการประสานร่วมมือกันในการทำเกษตรโดยมีแปลงเกษตรของโรงเรียนที่ดำเนินการโดยผู้ทรงภูมิปัญญา คือ อาจารย์ไม้ เป็นแปลงสาธิต เมื่อครูเข้าร่วมในโปรแกรมครูทั้ง 4 คน คือ ครูแก้ว ครูเตย ครูแพรวและครูกล้วย ไม้ ได้เข้าร่วมร่วมกิจกรรมในโปรแกรม ๙ อย่างสม่ำเสมอเพราะ ต้องเร่งทำผลงานอาจารย์ 3 และบางคนต้องเตรียมจัดทำสื่อเพื่อประกวดครูดีเด่น ส่งผลให้ ครูทั้ง 4 คนได้รับแรงคิดและมุมมองในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และประยุกต์ใช้วัฒนธรรมพื้นบ้าน เพียงด้านเดียว คือ ด้านเกษตรกรรม มาปรับใช้ในการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาล และจากการที่มีผู้ทรงภูมิปัญญาด้านเกษตรกรรมอยู่ในโรงเรียน คือ อาจารย์ไม้ ครูระดับอนุบาลจึงได้เลือกที่จะนำวัฒนธรรมด้านการเกษตรมาปรับใช้ในการจัดประสบการณ์

เมื่อครูเลือกวัฒนธรรมด้านเกษตรกรรม ครูได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับอาจารย์ไม้ในด้านเกษตรกรรมชาติ ซึ่งพบว่าครูมีความสนใจและได้เรียนรู้เกษตรกรรมชาติอย่างครบวงจร โดยครูและผู้ทรงภูมิปัญญาได้ตัดสินใจร่วมกันในการที่จะนำเกษตรกรรมชาติมาปรับใช้ในการจัดประสบการณ์ จากการศึกษาสวนเกษตรอยู่ข้างห้องอนุบาลทำให้เด็กมีความสะดวกในการเรียนรู้ในส่วน

ในด้านการจัดสภาพแวดล้อมและสื่อครูเน้นการจัดสภาพแวดล้อมในสวนเกษตร และสภาพแวดล้อมหน้าห้องเรียน โดยจัดให้เด็กได้ปลูกพืชผัก ทำปุ๋ยหมัก ทำฮอร์โมนพืช กำจัดกลิ่นจากห้องส้วม การบำบัดน้ำเสีย สภาพสวนในสวนของระดับอนุบาลมีการพัฒนาขึ้นอย่างรวดเร็ว ตลอดเวลาที่เข้าร่วมโปรแกรมฯ ส่วนสนามเด็กเล่นก็มีการปรับปรุงซ่อมแซมและจัดทำศาลาที่พัก ชิงช้าได้ต้นไม้ และจัดหาขอนไม้ขนาดใหญ่มาวางให้เด็กได้เล่นด้วย

ในด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้นั้นครูจัดให้เด็กได้ทำกิจกรรมในสวน โดยการปลูกผัก ทำปุ๋ยหมัก ทำฮอร์โมนพืช กำจัดกลิ่นจากห้องส้วม การบำบัดน้ำเสีย เด็กได้เรียนรู้การทำกิจกรรมต่างๆ โดยมีผู้ทรงภูมิปัญญาเป็นผู้สาธิตและสนับสนุน เด็กอนุบาลได้เรียนรู้ร่วมกันกับเด็กระดับประถมศึกษา ครูและเด็กร่วมกันจัดทำสวนตลอดระยะเวลาที่เข้าร่วมโปรแกรมฯ ซึ่งพืชผักที่ปลูกนั้นครูได้วางแผนเลือกพันธุ์ผักที่เหมาะสมกับฤดูกาล และให้เด็กได้เรียนรู้การปลูกที่หลากหลาย การเรียนรู้ในสวนเกษตรเด็กได้เรียนรู้การแก้ปัญหา เช่นการปลูกพืชผักผสมในแปลงเดียวกันเพื่อป้องกันแมลง หรือ การที่เด็กๆ ช่วยกันหาไม้มาเสียบรอบๆ แปลงเพื่อป้องกันไก่จิก จะเห็นได้ว่าการเรียนรู้ในสวนเป็นการเรียนรู้ผ่านการทำงานที่มีความหมาย

ในด้านความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชนนั้นครูได้ทำงานร่วมกันกับผู้ทรงภูมิปัญญาในชุมชนตลอดเวลาที่เข้าร่วมโปรแกรมฯ เมื่อเด็กปลูกพืชผักในโรงเรียนมากขึ้นครูได้จัดให้เด็กนำพืชผักกลับบ้านทุกวันศุกร์ เมื่อเด็กทำเกษตรโดยนำมูลสัตว์ ผลไม้ เช่น กล้วย มะละกอ มาทำฮอร์โมนที่โรงเรียนทางโรงเรียนก็นำผลผลิตไปให้พ่อแม่ ซึ่งแม่จะยังไม่มีการเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนโดยชัดเจนแต่ก็มีการริเริ่มที่จะเชื่อมโยงการเรียนรู้ระหว่างโรงเรียนและชุมชนผ่านเด็กอนุบาล

จากการที่ครูทั้งสองโรงเรียนได้ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้โดยเลือกเนื้อหาที่สัมพันธ์กับวัฒนธรรมในชุมชนพบว่าทำให้ครูเริ่มมองเห็นความเชื่อมโยง และนำมาจัดประสบการณ์สำหรับเด็ก การจัดประสบการณ์ระดับอนุบาลในช่วงที่ครูเข้าร่วมโปรแกรมฯจึงเป็นแนวการจัดประสบการณ์ที่เกิดขึ้นตามเหตุการณ์จากการมีส่วนร่วมคิด ร่วมวิเคราะห์และตัดสินใจร่วมกันระหว่างสมาชิกกลุ่มครูและสมาชิกกลุ่มผู้ทรงภูมิปัญญา ครูได้ทำงานร่วมกัน ออกแบบการจัดประสบการณ์ร่วมกันซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนแต่เป็นพื้นฐานในการที่จะนำไปสู่การจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา

จากการที่ครูไม่ค่อยมีความมั่นใจในการที่จะสร้างหน่วยการสอน ครูก็ได้รับแง่คิด มุมมองที่จะนำวัฒนธรรมพื้นบ้านมาปรับใช้ได้อย่างแยบคาย โดยครูได้จัดกิจกรรมต่างๆ ให้เด็กได้เรียนรู้โดยมีการปรับประยุกต์ให้เหมาะกับเด็กอนุบาล เช่นการปรับขนาดของกี๋ ฝัก หรือ แปลงผัก ให้มีขนาดพอเหมาะ สำหรับการเรียนรู้ของเด็ก การเรียนรู้จึงเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตครูมีการปรับเปลี่ยนบทบาท

จากผู้ซึ่งนำบรรยาย เป็นผู้สนับสนุนส่งเสริม สิ่งเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่าการที่ครูเข้าร่วมโปรแกรมฯ ครูได้รับประสบการณ์ ความรู้ ที่สำคัญในการที่จะนำไปสร้างหลักสูตรสถานศึกษาได้

4.2 ผลการวิเคราะห์ความสำเร็จของกระบวนการใช้โปรแกรมฯ แบ่งเป็น 2 ตอน ดังนี้

4.2.1 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากแบบสัมภาษณ์ความพึงพอใจของครูและ ผู้ทรงภูมิปัญญาเกี่ยวกับการดำเนินการใช้โปรแกรมฯ

4.2.1.1 ความพึงพอใจของครู

หลังการทดลองใช้โปรแกรมฯ ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลผลของกระบวนการใช้โปรแกรมฯ โดยใช้แบบสัมภาษณ์ความพึงพอใจของครู จำนวน 6 คน ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ มีดังนี้

1) ในด้านความสำเร็จของโปรแกรมฯ ครูจำนวน 6 คน ให้สัมภาษณ์ในทำนองเดียวกันว่า โปรแกรมฯ ทำให้ตนมีความรู้ ความเข้าใจ และสามารถปรับใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านในการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาลได้ดีขึ้น และมีครู 2 คน ได้ ให้สัมภาษณ์ว่า โปรแกรมฯ จะสามารถช่วยให้ครูมีความรู้ ความเข้าใจในการปรับใช้วัฒนธรรมพื้นบ้าน ได้ดียิ่งขึ้นถ้าครูมีเวลา และเข้าร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในทุกกิจกรรม ดังคำพูดของครูแก้วให้สัมภาษณ์ว่า “*ฉันได้เข้าร่วม เอ็ดกิจกรรมนำกันสู่อันกะสิดีกว่านี้อยู่ เสียายที่พี่ยกงานหลายอย่างบไปนำสู่เทื่อ ”* และครูเคยบอกว่าถ้าครูมีความเสียสละ รวมใจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันโดยเข้าร่วมเรียนรู้ในทุกกิจกรรมที่จัดขึ้นจะทำให้ความสำเร็จในภาพรวมของการปรับใช้วัฒนธรรมในการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาล ปรากฏให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรมชัดเจนขึ้น

2) ในด้านความเหมาะสมของโปรแกรมฯ ครูทั้ง 6 คน บอกว่า โปรแกรมฯ มีการจัดกิจกรรมที่เหมาะสม เพราะเปิดโอกาสให้ครูได้ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจอย่างเต็มที่ อีกทั้งได้รับการชี้แนะ และให้คำปรึกษาจากผู้ทรงภูมิปัญญาที่มีความเป็นกันเองและเป็นผู้ที่รู้จักจริง และทำจริง จึงเป็นการ เรียนรู้จากประสบการณ์ชีวิตของกันและกัน เป็นการช่วยเหลือให้สามารถนำไปสู่การปฏิบัติได้เลยจึงทำให้มองเห็นแนวทางที่จะพัฒนาได้อย่างชัดเจน และครูยังเห็นว่าโปรแกรมนี้ทำให้ตนได้เรียนรู้อย่างสบายใจ ไม่ต้องเคร่งเครียดหรือกังวลว่าตนจะทำผิด เพราะเป็นการเรียนรู้ที่เริ่มจากความเข้าใจของตนเอง และครูบอกว่าเป็นการเรียนรู้ที่เชื่อมต่อกับทรัพยากรที่มีในชุมชน ทำให้มองเชื่อมต่อกับการที่จะนำสู่การปฏิบัติได้ง่าย ดังที่ครูให้สัมภาษณ์ว่า

“พอได้มาเฮ็ดอีหยังนำกันมานี้ที่ว่ามันเฮ็ดให้เขาเห็นหลายขึ้น ตะกี้แนวหมู่นี้กะมีแต่เขาไปเห็นบักดีสิเอามาใช้”

และครูบอกว่าเป็นโปรแกรมฯ ที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ด้วยใจ มีบรรยากาศการทำงานที่ให้ทั้งความรู้ สึกดี ๆ กับตนเอง และได้ความรู้ การได้เรียนรู้เป็นกลุ่ม ทำให้รู้สึกเหมือนมีเพื่อนร่วมเดินทางและ คอยชี้แนะ

3) ในด้านประโยชน์ของโปรแกรมฯ ครูทั้ง 6 คน ให้สัมภาษณ์ว่าการที่ได้เข้ามามี ส่วนร่วมในโปรแกรมนั้นเป็นการพัฒนาที่เริ่มที่จิตใจและการมองคุณค่าที่ตนมี

“เห็นโรงเรียนในเมืองมีหยังเฮากะอยากมี พอไปเห็นเขามากะเฮ็ดให้เขาห้อย เขามีสื่อใหม่ ๆ งาม ๆ อีหยังกะพร้อมไปเบ็ด...บัดนี้รู้สึกว่าจะเห็นทางแล้วกะเฮ็ดให้อยากสร้างจากแนวที่เขาบักได้บักคือไผ แล้ว กะเป็นแนวของเขาเอง” (ครูแพรว)

ครูบอกว่าเป็นการเรียนรู้ที่ทำให้ตนเริ่มมองเห็นสิ่งอื่นนอกจากตนเอง เริ่มเห็นคุณค่าของธรรมชาติ และคุณค่าที่คนรุ่นเก่าได้ยึดถือปฏิบัติมาทำให้เกิดแง่คิด มุมมองใหม่ ๆ ในการทำงานที่ประสานคุณค่า แท้ของสิ่งที่มีในชุมชนให้คงอยู่ ดังที่ครูคนหนึ่งให้สัมภาษณ์ว่า

“มันอาจสียงบ่ทันเห็นอีหยังเปลี่ยนไปหลายท้อได้ออกในทางวัดดูสิ่งของ แต่ว่ามันเฮ็ดให้เขาเปลี่ยนที่ใจ ที่ความคิด ...มันต้องค่อยเป็นค่อยไป...การเฮ็ดงานแบบนี้มันเฮ็ดให้เปลี่ยนคน...”

และมีครู 2 คนให้ข้อเสนอแนะว่า ควรจะจัดให้มีการทำงานในรูปแบบของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ แบบนี้ ในกลุ่มครู ชาวบ้าน และผู้รู้ในชุมชน โดยทำเป็นระยะเวลาที่ต่อเนื่อง

4.2.1.2 ความพึงพอใจของผู้ทรงภูมิปัญญา

หลังการทดลองใช้โปรแกรมฯ ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลผลของกระบวนการใช้โปรแกรมฯ โดยใช้แบบสัมภาษณ์ความพึงพอใจของผู้ทรงภูมิปัญญา จำนวน 9 คน ข้อมูลที่ได้จากการ สัมภาษณ์มีดังนี้

1) ในด้านความสำเร็จของโปรแกรมฯ ผู้ทรงภูมิปัญญาทุกคนให้สัมภาษณ์ว่า โปรแกรมสามารถทำให้ครูมีความเข้าใจและเห็นแนวทางในการที่จะนำไปปฏิบัติมากขึ้นและ ผู้ทรงภูมิปัญญายังได้เสนอแนะแนวทางในการที่จะทำให้เกิดการพัฒนาครูอย่างยั่งยืนโดยเสนอแนะให้ครูทำงานประสานกับคนในชุมชน โดยให้เด็กและชุมชนได้เรียนรู้จากกันและกัน คือ ครูควร จะเป็นทั้งผู้ให้และผู้รับจากชุมชน ครูต้องเข้าหาชุมชน ผูกใจชุมชนให้ได้ก่อน และผู้ทรงภูมิปัญญา

ยังได้เสนอแนะให้ครูเรียนรู้ชุมชน ซึ่งจะช่วยให้ครูเข้าใจประวัติความเป็นมาและรากเหง้าของชุมชน แล้วนำมาถ่ายทอดให้เด็กรู้สึกว่ามีในหมู่บ้านนั้นมีค่า ซึ่งถ้าครูสามารถทำได้ในสิ่งเหล่านี้จะทำให้โปรแกรมฯ ประสบความสำเร็จและอยู่ในชุมชนตลอดไป

2) ในด้านความเหมาะสมของโปรแกรมฯ ผู้ทรงภูมิปัญญา ทั้ง 9 คน ให้สัมภาษณ์ว่า โปรแกรมฯ มีการจัดกิจกรรมที่เหมาะสม เพราะเปิดโอกาสให้ผู้ทรงภูมิปัญญา ได้สืบสานแนวคิด และเป็นการปลูกฝังและสร้างความตระหนักให้ครูมองเห็นค่าของชุมชน เป็นการเรียนรู้ในบริบทแห่งชีวิตจริง ซึ่งทำให้เกิดการสร้างเครือข่ายทางความคิดและเชื่อมลงสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม กิจกรรมที่ครูได้มาร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และหาข้อสรุปร่วมกันเป็นสิ่งที่ดี เป็นบรรยากาศการทำงานที่เริ่มต้นด้วยความสำนึกต่อสิ่งรอบๆ ตัว เป็นชุมชนทางความคิดที่ใช้สื่อในธรรมชาติมาชี้ จุดสำคัญให้ครูและผู้ทรงภูมิปัญญา มีการถกทอสร้างความสัมพันธ์และเป็นการจัดกิจกรรมที่เป็นการเติมคุณค่าให้แก่กัน

3) ในด้านประโยชน์ของโปรแกรมฯ ผู้ทรงภูมิปัญญา ทั้ง 9 คน ให้สัมภาษณ์ว่า โปรแกรมมีประโยชน์ต่อชุมชนทั้งในส่วนของพัฒนาเด็ก พัฒนาครูและพัฒนาคนใน ชุมชนด้วย เป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่ทำให้คนในชุมชนมีความสามัคคีกันและเป็นการส่งเสริมกันระหว่างโรงเรียนและชุมชน และได้ให้ข้อเสนอแนะว่าครูและผู้ทรงภูมิปัญญาควรทำ ข้อมูล รวบรวม หรือจัดสร้างเอกสารความรู้ หรือวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ กับวัฒนธรรมในชุมชนเพื่อให้เด็กและคนในชุมชนได้ใช้ในการเรียนรู้ ซึ่งควรประสานให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องต่อไป

จะเห็นได้ว่าครูและผู้ทรงภูมิปัญญาทุกคนมีความพึงพอใจในกระบวนการดำเนินการใช้โปรแกรมฯ

4.2.2 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสังเกตภาคสนาม และจากเอกสารหลักฐานงานอื่นๆ ที่สะท้อนให้เห็นถึงความสำเร็จของโปรแกรมฯ ในด้านที่ก่อให้เกิดความร่วมมือในการพัฒนา

ตลอดระยะเวลาการดำเนินการใช้โปรแกรมฯ พบว่า ได้ส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือระหว่างบุคลากรทั้งในส่วนของโรงเรียนและชุมชน โดยลักษณะของการเข้ามามีส่วนร่วมนั้นได้สนับสนุนให้เกิดการพัฒนาทั้งในส่วนของการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาล ส่งเสริมการจัดการศึกษาทั้งในส่วนของโรงเรียนโดยรวมและส่งเสริมการเรียนรู้ในชุมชน

4.2.2.1 แบบแผนพฤติกรรมของบุคคลที่เข้ามามีส่วนร่วมที่ชี้ให้เห็นถึงความสำเร็จของกระบวนการดำเนินการใช้โปรแกรมฯ มีลักษณะต่างๆ ดังนี้

1) การเข้าร่วมกิจกรรม โดยมีการร่วมคิดวิเคราะห์ ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผนและกำหนดแนวทางในการแก้ปัญหาและพัฒนา ซึ่งจะเห็นได้จากการที่ครูและผู้ทรงภูมิปัญญาร่วมกันวิเคราะห์สภาพเด็กและชุมชน เห็นปัญหาแล้วแก้ปัญหาและส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาเช่น การจัดสวนเกษตรให้เด็กได้ทำกิจกรรมโดยเน้นการปฏิบัติ การนำเครื่องมือเครื่องใช้ในท้องถิ่นมาปรับให้มีขนาดที่เหมาะสมเพื่อนำมาประยุกต์ใช้เป็นการเรียนการเรียนรู้สำหรับเด็ก และในด้านของการแก้ปัญหา เช่น การปรับใช้ความรู้ด้านการเกษตรในการแก้ปัญหา น้ำเสีย และแก้ปัญหาเรื่องกลิ่นเหม็นจากห้องส้วม เป็นต้น

2) การสนับสนุนทั้งด้านความคิด และการบริจาคสิ่งของเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ ตลอดระยะเวลาที่ดำเนินการใช้โปรแกรมพบว่านอกจากครูและผู้ทรงภูมิปัญญาจะร่วมคิด ร่วมวางแผนแล้วยังได้สนับสนุนในด้านอื่นด้วย เช่น การบริจาคทรัพยากรต่างๆ เพื่อใช้ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และเพื่อส่งเสริมการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาลด้วย ดังตัวอย่างต่อไปนี้

2.1 ในช่วงของการค้นหาวัฒนธรรมซึ่งเป็นช่วงที่ครูทัศนศึกษาในชุมชน ครูข่าวรับอาสาที่จะไปเสาะหา ครั่ง และมะงั่ว มาใช้ในการย้อมผ้า อีกทั้งได้จัดเตรียมอุปกรณ์การย้อมผ้าบางส่วนมาช่วยในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้วย

2.2 ครูได้เสาะหาพืชผักต่างๆ ในชุมชน ที่เป็นพืชที่หายากและกำลังจะหมดไปจากชุมชนมาปลูกร่วมกับเด็ก

2.3 ผู้ทรงภูมิปัญญานำวัสดุและอุปกรณ์การเรียนรู้ในวิถีชีวิตมาสนับสนุนและส่งเสริมให้ครูและเด็กได้เรียนรู้ด้วยเช่น น้ำ EM พันธุ์ไม้ เครื่องอิ้วฝ้าย หลา

3) จากความร่วมมือระหว่างครูและผู้ทรงภูมิปัญญาทำให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ที่ขยายเป็นวงกว้างขึ้น ดังจะเห็นได้จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้หลายครั้ง เช่น ตลอดระยะเวลาของการทัศนศึกษาในชุมชน ผู้ทรงภูมิปัญญาได้นำบุคคลในชุมชนมาร่วมจัดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับครูด้วย ทำให้เกิดการช่วยเหลือ แนะนำที่ขยายกว้างขึ้น ครูได้รับการเรียนรู้อย่างเต็มที่ และได้เรียนรู้จากเครือข่ายของผู้ทรงภูมิปัญญาซึ่งล้วนแต่มีความรู้ความสามารถ และในบางครั้งยังพบว่าผู้ทรงภูมิปัญญาได้ร่วมจัดกิจกรรมให้เด็กได้เรียนรู้ร่วมกับครูระดับอนุบาลโดยตรง

4) เกิดการเรียนรู้ร่วมกันทั้งในส่วนของโรงเรียนและชุมชน เช่น ในกรณีของการเรียนรู้การย้อมผ้าด้วยสีธรรมชาติครูได้เรียนรู้ร่วมกับผู้ทรงภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมและมีเครือข่ายของผู้ทรงภูมิปัญญาขอเข้าร่วมเรียนรู้ด้วยทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน คือ ในส่วนของชุมชนจะได้ขยายการเรียนรู้สู่สมาชิกอื่นๆ และในส่วนของครูก็ได้เรียนรู้เทคนิคการย้อมผ้าด้วยสีธรรมชาติและการที่จะนำไปปรับใช้ในการจัดประสบการณ์ จึงเห็นได้ว่าการดำเนินการใช้โปรแกรมฯ ก่อให้เกิดการพัฒนาการเรียนรู้ทั้งในส่วนของชุมชนและโรงเรียน

4.2.2.2 จากความร่วมมือในระดับอนุบาลก่อให้เกิดการร่วมมือในการพัฒนาทั้งโรงเรียน คือบุคลากรในโรงเรียนทั้งในส่วนของครูระดับอนุบาล ครูระดับประถม ผู้บริหาร และนักการภารโรงได้ร่วมมือกันพัฒนาก่อให้เกิดผลของการปรับใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านทั้งโรงเรียน ดังนี้

1) เด็กได้เรียนรู้เกี่ยวกับการเกษตรธรรมชาติ ปลูกพืชผักพื้นบ้านในโรงเรียน พื้นที่เกษตรในโรงเรียนเพิ่มขึ้นโรงเรียนละประมาณ 1 ไร่ เด็กได้เรียนรู้การทำเกษตรซึ่งเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตของชุมชน เด็กได้นำพืชผักที่ตนปลูกไปรับประทานที่บ้าน และนำไปประกอบอาหารกลางวันด้วย

2) ในโรงเรียนบ้านห้วยวังได้จัดทำโครงการทอเสื่อกกโดยจัดเป็นโครงการของโรงเรียน มีการจัดพื้นที่ประมาณ 50 ตารางเมตรไว้สำหรับปลูกต้นกก และเริ่มนำต้นกกพันธุ์ต่างๆ มาปลูกเพื่อเตรียมพร้อมที่จะให้เด็กได้เรียนรู้ร่วมกันตั้งแต่ระดับอนุบาลถึงระดับประถมศึกษา

ตอนที่ 5 ข้อค้นพบที่ได้จากการทดลองและการปรับปรุงแก้ไขโปรแกรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการปรับใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านของครูและผู้ทรงภูมิปัญญา เพื่อการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาลตามวิถีชีวิตชนบทอีสาน

5.1 การปรับปรุงแก้ไขโปรแกรมฯ

ผู้วิจัยนำข้อค้นพบที่ได้จากการรวบรวมข้อมูลจากหลายๆ แหล่งได้แก่ ข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิ ข้อมูลที่ได้จากการสังเกตและสัมภาษณ์ครูและผู้ทรงภูมิปัญญา และข้อมูลระหว่างดำเนินการทดลองใช้โปรแกรมฯ มาพิจารณาเพื่อเป็นแนวทางแก้ไขโดยนำผลการทดลองตลอดจนปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นระหว่างทดลองมาหาข้อดีข้อบกพร่องในการใช้โปรแกรมฯ และนำมาปรับปรุงแก้ไขโปรแกรม ในตารางที่ 7

ตารางที่ 7 รายละเอียดข้อค้นพบและผลการปรับปรุงแก้ไขโปรแกรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้
เกี่ยวกับการปรับใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านของครูและผู้ทรงภูมิปัญญาเพื่อการจัด
ประสบการณ์ระดับอนุบาลตามวิถีชีวิตชนบทอีสาน

องค์ประกอบ ของโปรแกรมฯ	ข้อมูลจากการทดลองใช้โปรแกรมฯ ข้อเสนอแนะของ ผู้ทรงคุณวุฒิ ข้อมูลที่ได้จากการสังเกตและสัมภาษณ์ ครูและผู้ทรงภูมิปัญญา	สิ่งที่ได้ปรับปรุงแก้ไข จากข้อมูลที่ได้รับ
1. แนวคิดพื้นฐาน	1. การพัฒนาโปรแกรมฯ แบบนี้เป็นการพัฒนาโปรแกรม เชิงพัฒนาที่ไม่สามารถกำหนดกิจกรรมสำเร็จรูปล่วงหน้าได้ 2. เป็นการทำงานที่เน้นการพัฒนาจากฐานรากของ ชุมชน 3. เนื่องจากเป็นชุมชนชนบทอีสานที่ประกอบอาชีพ ทำนา จึงควรเน้นแนวความคิดการเป็นชุมชนที่พึ่งพา มีธรรมะ ในการทำนา	1. เพิ่มเติมแนวความคิดวิจัยเชิงพัฒนา และแนวความคิดวิจัยเชิงปฏิบัติการ 2. เพิ่มหลักการเกี่ยวกับการพัฒนา ตามแนววัฒนธรรมชุมชน 3. เพิ่มเติมแนวความคิดการทำนาตาม แบบพระพุทธรเจ้า
2. หลักการ	ปรับปรุงให้มีความสอดคล้องกับแนวคิดพื้นฐาน	ปรับปรุงให้มีความสอดคล้องกับ แนวคิดพื้นฐาน
3. วัตถุประสงค์		ไม่เปลี่ยนแปลง
4. สาระของ โปรแกรมฯ	สาระของโปรแกรมฯ ในส่วนที่เป็นการจัดประสบการณ์ ระดับอนุบาลพบว่าครูมีแนวคิด มุมมองของครูเกี่ยวกับ การปรับใช้วัฒนธรรมที่เกิดจากการเข้าร่วมโปรแกรมฯ ซึ่งนำสู่การจัดประสบการณ์ที่เปลี่ยนไป	ปรับปรุงโดยกำหนดเป็นองค์ ประกอบของการจัดประสบการณ์ ในด้าน บทบาทครูเป็นมุมมองของครู เพื่อให้สามารถอธิบายมุมมองครูได้

ตารางที่ 7 รายละเอียดข้อค้นพบและผลการปรับปรุงแก้ไขโปรแกรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการ
การปรับใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านของครูและผู้ทรงภูมิปัญญาเพื่อการจัดการประสบการณ์ระดับ
อนุบาลตามวิถีชีวิตชนบทอีสาน (ต่อ)

องค์ประกอบของ โปรแกรมฯ	ข้อมูลจากการทดลองใช้โปรแกรมฯ ข้อเสนอแนะของ ผู้ทรงคุณวุฒิ ข้อมูลที่ได้จากการสังเกตและสัมภาษณ์ ครู และผู้ทรงภูมิปัญญา	สิ่งที่ได้ปรับปรุงแก้ไข จากข้อมูลที่ได้รับ
5. การดำเนินการใช้ โปรแกรมฯ		
5.1 กระบวนการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้	ไม่เปลี่ยนแปลง	ไม่เปลี่ยนแปลง
5.2 การทำกิจกรรม ในการดำเนินการใช้ โปรแกรมฯ	<p>1. พบว่าการดึงทอสัมพันธ์กับผู้ทรงภูมิปัญญานั้นจะกำหนดเวลาล่วงหน้าอย่างชัดเจนได้ยากเพราะผู้ทรงภูมิปัญญาส่วนมากจะมีภาระงานมากทั้งภาระงานส่วนตัวและการให้บริการกับสังคม จึงต้องกำหนดเวลาตามความเหมาะสมและความสะดวกของผู้ทรงภูมิปัญญาด้วย</p> <p>2. ครูมีความหวาดวิตกในการที่จะเข้าร่วมกิจกรรมเกรงว่าตนเองจะไม่มีความสามารถเพียงพอที่จะร่วมกิจกรรมได้</p> <p>3. ในการจัดกิจกรรมแต่ละกิจกรรมพบว่าครูไม่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้อย่างพร้อมเพียง</p> <p>4. การเตรียมการทำกิจกรรมร่วมกันก่อนที่จะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในแต่ละครั้งโดยการให้ครูและผู้ทรงภูมิปัญญาช่วยกันวางแผนโดยตรงนั้นทำได้ยากเพราะต่างก็มีภาระหน้าที่และมีเวลาที่ต่างกัน</p> <p>5. การดำเนินการใช้โปรแกรมฯ จนครบรอบปีจะทำให้ครูมองเห็นความสัมพันธ์ของ ธรรมชาติ วิถีชีวิต วัฒนธรรมอย่างครอบคลุม</p>	<p>1. ปรับปรุงโดยกำหนดการดึงทอสัมพันธ์ไว้คร่าวๆ สามารถยืดหยุ่นได้โดยแจ้งให้ผู้ทรงภูมิปัญญาทราบล่วงหน้าแล้วผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ คอยประสานหาวันเวลาที่สะดวก</p> <p>2. เพิ่มคำแนะนำเกี่ยวกับลักษณะของโปรแกรมฯ ที่เน้นการพัฒนาตามศักยภาพของบุคคลและชุมชน</p> <p>3. ปรับปรุงโดยกำหนดเวลาในการจัดกิจกรรมตามข้อตกลงของครูและผู้ทรงภูมิปัญญาและในกรณีที่สมาชิกต้องการเข้าร่วมแต่ถ้ามีความจำเป็นได้ปรับเปลี่ยนให้ตัวแทนครู หรือผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ ร่วมกิจกรรมแล้วนำความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับมาสรุปและถ่ายทอดให้กับครูที่ไม่ได้เข้าร่วม</p> <p>4. ปรับปรุงโดยให้ผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ เป็นผู้ประสานและสรุปแนวทางในการวางแผนก่อนที่ครูและผู้ทรงภูมิปัญญาจะทำกิจกรรมร่วมกัน</p> <p>5. ปรับขยายเวลาในการดำเนินการทดลองใช้โปรแกรมจนครบรอบ 1 ปี</p>

ตารางที่ 7 รายละเอียดข้อค้นพบและผลการปรับปรุงแก้ไขโปรแกรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการปรับใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านของครูและผู้ทรงภูมิปัญญาเพื่อการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาลตามวิถีชีวิตชนบทอีสาน (ต่อ)

องค์ประกอบ ของโปรแกรมฯ	ข้อมูลจากการทดลองใช้โปรแกรมฯ ข้อเสนอแนะของ ผู้ทรงคุณวุฒิ ข้อมูลที่ได้จากการสังเกตและสัมภาษณ์ ครูและผู้ทรงภูมิปัญญา	สิ่งที่ได้ปรับปรุงแก้ไข จากข้อมูลที่ได้รับ
	6. พบว่าในบางกรณีไม่สามารถวางแผนในการทำ กิจกรรมล่วงหน้าได้เพราะต้องขึ้นอยู่กับวิถีวัฒนธรรม พื้นบ้าน และเป็นช่วงเวลาที่คุณครูและผู้ทรงภูมิปัญญา เห็นว่าเหมาะที่จะทำการแลกเปลี่ยนเรียนรู้	6. กำหนดการจัดกิจกรรมไปตาม แผนการที่เกิดขึ้นตามวิถีชีวิต และ วัฒนธรรมพื้นบ้าน ที่เห็นว่าเป็น กิจกรรมที่สอดคล้องกับหลักการ และแนวคิดของโปรแกรมฯ
	7. การลำดับเนื้อหาจำเป็นต้องจัดให้เป็นไปตามกระบวน การ และมีการปรับเปลี่ยนและยืดหยุ่นได้ โดยคำนึงถึง ฤดูกาล ธรรมชาติและวัฒนธรรมในชุมชน	7. ปรับปรุงโดยจัดลำดับเนื้อหา การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ตามฤดูกาล ธรรมชาติและวัฒนธรรมในชุมชน
	8. กิจกรรมที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ในระยะต่างๆ ของทั้ง สองโรงเรียนพบว่าในบางระยะที่คุณครูแต่ละโรงเรียน เลือกทำกิจกรรมที่แตกต่างกัน ซึ่งขึ้นอยู่กับบริบทและ ความพร้อมของแต่ละโรงเรียน	8. ให้แต่ละโรงเรียนร่วมกันวางแผน และเลือกทำกิจกรรมในบางระยะเอง เพื่อให้เหมาะสมและสอดคล้องกับ ความต้องการและความพร้อมของ แต่ละโรงเรียน
	9. พบว่าการดำเนินกิจกรรมตามโปรแกรมจะดำเนินไป ได้ดีถ้าบุคลากรในโรงเรียนมีความสัมพันธ์กันอันที่ น้อย มีความสัมพันธ์อันดีกับคนในชุมชนและในชุมชน มีผู้นำทางศิลปกรรมที่เข้มแข็ง	9. กำหนดลักษณะของชุมชนที่จะนำ โปรแกรมฯ ไปใช้ให้ชัดเจน โดยคำนึง ถึงความสัมพันธ์ในแนวราบทั้งในส่วน ของโรงเรียนและชุมชน ตลอดจนการมี ผู้นำทางศิลปกรรมที่เข้มแข็ง
	10. ประวัติศาสตร์ของชุมชนมีผลต่อการทำ กิจกรรม ในโปรแกรมฯ ชุมชนที่เก่าแก่ มีพื้นฐานทาง ประวัติศาสตร์ที่ตึกงามจะส่งผลให้การทำกิจกรรม ประสบผลสำเร็จ	10. กำหนดลักษณะของชุมชนที่จะนำ โปรแกรมฯ ไปใช้ให้ชัดเจน โดยคำนึง ถึงพื้นฐานทางประวัติศาสตร์ และ ศึกษาประวัติการก่อตั้งชุมชนให้ ละเอียดยิ่งขึ้น
	11. มีหลายกิจกรรมที่บุคลากรทั้งในส่วนของโรงเรียน และชุมชนภายนอกอื่นๆ ขอเข้าร่วม ซึ่งพบว่าล้วนแต่ ก่อให้เกิดการขยายแนวคิดการพัฒนาที่เน้นวัฒนธรรม เป็นฐาน	11. เปิดโอกาสให้บุคลากรอื่นๆ ที่มี ความสนใจ และมีแนวคิดเดียวกันเข้า ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ได้

ตารางที่ 7 รายละเอียดข้อค้นพบและผลการปรับปรุงแก้ไขโปรแกรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการ
การใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านของครูและผู้ทรงภูมิปัญญาเพื่อการจัดการประสบการณ์ระดับ
อนุบาลตามวิถีชีวิตชุมชนทอสีสาน (ต่อ)

องค์ประกอบของ โปรแกรมฯ	ข้อมูลจากการทดลองใช้โปรแกรมฯ ข้อเสนอแนะของผู้ ทรงคุณวุฒิ ข้อมูลที่ได้จากการสังเกตและสัมภาษณ์ครู และ ผู้ทรงภูมิปัญญา	สิ่งที่ได้ปรับปรุงแก้ไข จากข้อมูลที่ได้รับ
การกำหนด คุณสมบัติผู้เข้าร่วม โปรแกรมฯ	<p>12. ผู้ดำเนินโปรแกรมฯ นอกจากจะวางแผนร่วมกับครู และผู้ทรงภูมิปัญญาแล้วต้องประสานกับประชาชนใน ชุมชนอื่นๆ เพื่อที่จะนำข้อมูล สื่อหรืออุปกรณ์ต่างๆ มา ใช้สนับสนุนให้การแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นไปได้ด้วยดี</p> <p>1. การกำหนดคุณสมบัติของผู้เข้าร่วมโปรแกรมฯ ทั้งใน ส่วนของครูและ ผู้ทรงภูมิปัญญานั้นต้องเป็นบุคคลที่มี ปรัชญาแนวคิดเดียวกันจึงจะทำให้การทำกิจกรรมร่วม กันประสบผลสำเร็จได้</p> <p>2. ในส่วนของผู้ทรงภูมิปัญญานั้นพบว่าบางคนไม่เคย ได้รับการยกย่อง หรือได้รับรางวัลจากหน่วยงานต่างๆ แต่พบว่าเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติอื่นๆ ครบ และมีแนวคิด เดียวกับการดำเนินกิจกรรมในโปรแกรมฯ เมื่อเข้ามา ร่วมกิจกรรมแล้วสามารถทำให้ กิจกรรมดำเนินไปได้ ด้วยดี</p> <p>3. พบว่ามีเครือข่ายของผู้ทรงภูมิปัญญาที่เข้าร่วมทำ กิจกรรมแล้วส่งผลให้การดำเนินกิจกรรมดำเนินไปได้ ด้วยดี</p>	<p>12. เนื่องจากเป็นโปรแกรมเชิงพัฒนา ที่มีความยืดหยุ่นสูง จึงได้กำหนด บทบาทของผู้ที่จะนำโปรแกรมฯ ไป ใช้ให้ ชัดเจน</p> <p>1. ปรับปรุงโดยกำหนดคุณลักษณะ ของ ผู้เข้าร่วมโปรแกรมให้ชัดเจนทั้งใน ส่วนของครูและผู้ทรงภูมิปัญญา</p> <p>2. กำหนด คุณลักษณะของ ผู้ทรงภูมิปัญญาที่เข้าร่วมโปรแกรมฯ โดยคำนึงถึงพื้นฐานด้านปรัชญา แนวคิดด้วยซึ่งบางกรณีอาจไม่เคยได้ รับรางวัลหรือการเชิดชูจากหน่วยงาน ภายนอก</p> <p>3. ในโปรแกรมฯ ผู้ทรงภูมิปัญญาที่ร่วม แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับครูนั้นมีทั้งส่วน ของผู้ทรงภูมิปัญญาและสมาชิกที่เป็น เครือข่ายของผู้ทรงภูมิปัญญา ซึ่งทำ หน้าที่ได้เช่นเดียวกับผู้ทรงภูมิปัญญา</p>
บรรยากาศในการทำ กิจกรรม	บรรยากาศในการจัดกิจกรรมมีส่วนสำคัญมากเพราะ ถ้าบรรยากาศของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่สอดคล้อง กับธรรมชาติ วิถีชีวิตใน ชุมชน จะทำให้การทำกิจ กรรมประสบความสำเร็จได้ดี	ในการจัดกิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียน รู้แต่ละครั้งได้มุ่งจัดในสภาพแวดล้อม จริง ทั้งสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ และวัฒนธรรม โดยเน้นจัดกิจกรรม การแลกเปลี่ยนที่ยึดแหล่งเรียนรู้ของ ผู้ทรงภูมิปัญญาเป็นหลัก ซึ่งจะเป็น การเรียนรู้ในบริบทจริงที่มีคุณค่า เพิ่มคำแนะนำในคู่มือการใช้โปรแกรม เกี่ยวกับการจัดเตรียมค่าใช้จ่ายหรือ
การจัดเตรียมงบ ประมาณ ค่าใช้จ่าย	ในกิจกรรมแต่ละกิจกรรมต้องใช้ในการจัดเตรียม กิจกรรม เช่น ค่าเดินทางในการติดต่อ	เพิ่มคำแนะนำในคู่มือการใช้โปรแกรม เกี่ยวกับการจัดเตรียมค่าใช้จ่ายหรือ

ตารางที่ 7 รายละเอียดข้อค้นพบและผลการปรับปรุงแก้ไขโปรแกรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการปรับใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านของครูและผู้ทรงภูมิปัญญาเพื่อการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาลตามวิถีชีวิตชนบทอีสาน (ต่อ)

องค์ประกอบของโปรแกรมฯ	ข้อมูลจากการทดลองใช้โปรแกรมฯ ข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิ ข้อมูลที่ได้จากการสังเกตและสัมภาษณ์ครูและผู้ทรงภูมิปัญญา	สิ่งที่ได้ปรับปรุงแก้ไขจากข้อมูลที่ได้รับ
	<p>ผู้ทรงภูมิปัญญาหรือการร่วมศึกษาตามวิถีชีวิตของผู้ทรงภูมิปัญญาอีกทั้งเป็นการทำกิจกรรมที่มุ่งเน้นการเรียนรู้จริง ผ่านประสบการณ์ต่างๆ เช่น การสัมมนา การประชุมเชิงปฏิบัติการ การศึกษานอกสถานที่ การมีส่วนร่วมในบุญประเพณีต่างๆ ของชุมชน</p> <p>การแสดงวิธีการปฏิบัติ การจัดกิจกรรมแต่ละครั้งใช้เวลาเรียนรู้ร่วมกันค่อนข้างยาวนานเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันอย่างเต็มที่ รวมถึงการเก็บรวบรวมข้อมูลสำหรับการวิเคราะห์ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ล้วนแต่ต้องใช้ค่าใช้จ่ายในการดำเนิน กิจกรรมทั้งสิ้น จึงต้องมีการจัดเตรียมงบประมาณในส่วนนี้ให้พร้อม ซึ่งในการดำเนินโปรแกรมในครั้งนี้ได้รับงบประมาณจากหน่วยงาน โรงเรียน กรณีศึกษา รวมทั้งผู้เข้าร่วมโปรแกรมฯ จึงทำให้การดำเนินกิจกรรมต่างๆ ดำเนินไปได้</p>	<p>เตรียมการหาหน่วยงานสนับสนุน</p>
การประเมินผลการทำงาน	<p>การประเมินการทำกิจกรรมพบว่าต้องดำเนินไปพร้อมๆ กับการดำเนินกิจกรรมตั้งแต่ในระยะวางแผน ระยะเวลาปฏิบัติตามแผน ซึ่งเน้นการประเมินเพื่อปรับปรุงแก้ไขให้กิจกรรมดำเนินไปได้ด้วยดี และมีการประเมินหลัง สิ้นสุดแต่ละกิจกรรมโดยเน้นการพูดสะท้อนความคิดต่อกิจกรรมมากกว่าการเขียนสะท้อนความคิด</p>	<p>ในการจัดแต่ละกิจกรรมในโปรแกรมได้จัดให้มีการประเมินถึงความเหมาะสมก่อนการที่จะนำไปใช้ทุกครั้ง ระหว่างผู้ดำเนินการใช้โปรแกรม ครู และผู้ทรงภูมิปัญญา โดยมีผู้ดำเนินการใช้โปรแกรม เป็นผู้ประสาน</p>
6. การประเมินผลโปรแกรมฯ	<p>การประเมินความพึงพอใจเนื่องจากเป็นโปรแกรมที่ใช้เวลาในการดำเนินโปรแกรมนานถึง 12 เดือน การให้ครูประเมินโปรแกรมต้องนำภาพกิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในทุกช่วงให้ครูได้ดูเพื่อทบทวนเหตุการณ์</p>	<p>หลังจากเสร็จสิ้นกิจกรรมแต่ละช่วง ผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมจัดให้ครูได้พูดหรือเขียนสะท้อนความคิดต่อการทำกิจกรรมอีกครั้งหนึ่ง</p> <p>จัดทำแฟ้มภาพประกอบการทำกิจกรรมแต่ละช่วง และสัมภาษณ์ความพึงพอใจ ให้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของโปรแกรมฯ</p>

5.2 โปรแกรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการปรับใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านของครูและ
ผู้ทรงภูมิปัญญาเพื่อการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาลตามวิถีชีวิตชนบทอีสานฉบับ
สมบูรณ์ประกอบด้วยสาระสำคัญ ดังนี้

โปรแกรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการปรับใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านของครูและ
ผู้ทรงภูมิปัญญาเพื่อการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาลตามวิถีชีวิตชนบทอีสาน เป็นการนำเสนอ
รูปแบบกระบวนการทำงานในการนำแนวคิด หลักการ จุดมุ่งหมาย เนื้อหา การดำเนินการใช้
โปรแกรมฯ การประเมินผลโปรแกรมฯ เพื่อเป็นแนวทางในการทำงานร่วมกันของครูและ
ผู้ทรงภูมิปัญญา ลักษณะเด่นของโปรแกรมคือ เน้นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันของครูและ
ผู้ทรงภูมิปัญญาในการสร้างองค์ความรู้เพื่อใช้ในการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาล

จากผลการวิจัยสรุปได้ว่า โปรแกรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการปรับใช้
วัฒนธรรมพื้นบ้านของครูและผู้ทรงภูมิปัญญาเพื่อการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาล
ตามวิถีชีวิตชนบทอีสาน มีส่วนประกอบและสาระสำคัญ ดังนี้

- 5.2.1 แนวคิดพื้นฐานของโปรแกรม
- 5.2.2 หลักการของโปรแกรมฯ
- 5.2.3 วัตถุประสงค์ของโปรแกรมฯ
- 5.2.4 เนื้อหาของโปรแกรมฯ
- 5.2.5 ลักษณะของโปรแกรมฯ
- 5.2.6 การดำเนินการใช้โปรแกรมฯ
- 5.2.7 การประเมินผล

5.2.1 แนวคิดพื้นฐานที่สำคัญของโปรแกรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับ
การปรับใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านของครูและผู้ทรงภูมิปัญญาเพื่อการจัดประสบการณ์
ระดับอนุบาลตามวิถีชีวิตชนบทอีสาน มีดังนี้

5.2.1.1 การแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านของครูและ
ผู้ทรงภูมิปัญญาเพื่อการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาลตามวิถีชีวิตชนบทอีสาน เป็นกระบวนการ
การเสริมสร้างคุณลักษณะภายในจิตใจของครูซึ่งอาศัยกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมเป็น
สื่อกลางร่วมกับ ผู้ทรงภูมิปัญญาซึ่งมีเครื่องมือทางจิตใจที่ได้มาจากประสบการณ์ทางวัฒนธรรม
จนมีองค์ประกอบของ จิตใจทางวัฒนธรรมชั้นสูง

5.2.1.2. การพัฒนาการศึกษาควรมีความสอดคล้องกับการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน ให้ความสำคัญกับชุมชนซึ่งมีวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของตนเอง

5.2.1.3 การพัฒนาการศึกษาในชนบทต้องเป็นไปเพื่อสืบทอดคุณค่าและความดีงามของชุมชนชาวนา

5.2.1.4 การจัดการศึกษาเป็นการสืบทอดทางวัฒนธรรม จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการศึกษาควรทำความเข้าใจในแก่นสารของวัฒนธรรมอันได้แก่สังขธรรมและจริยธรรม

5.2.2 หลักการของโปรแกรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการปรับใช้ วัฒนธรรมพื้นบ้านของครูและผู้ทรงภูมิปัญญาเพื่อการจัดประสบการณ์ ระดับอนุบาลตามวิถีชีวิตชนบทอีสาน มีดังนี้

5.2.2.1 การพัฒนาครูจำเป็นต้อง มีกลุ่มสนับสนุน ครู จึงต้องเรียนรู้ร่วมกับ ผู้ทรงภูมิปัญญา และบุคคลในชุมชน ซึ่งเป็นการเรียนรู้แบบร่วมคิด ร่วมทำ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์ ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในการหาแนวทางที่เหมาะสมกับการพัฒนาเด็ก

5.2.2.2 การทำงานร่วมกันของครูและผู้ทรงภูมิปัญญาเป็นการทำงานแนว วัฒนธรรมชุมชนที่ปรับจากกระแสหลักเป็นกระแสพื้นบ้านให้ความสำคัญกับการทำงานที่สร้างความเข้มแข็งจากภายในและค่อยๆ พัฒนาซึ่งอาจเป็นไปอย่างช้าๆ แต่มุ่งหวังให้เกิดความมั่นคง และยั่งยืน

5.2.2.3 การมีบทบาทเชิงปฏิสัมพันธ์ต่อกันตามเทคนิคของสแกฟโฟลด์ดิ้ง ของครูและผู้ทรงภูมิปัญญา เป็นการช่วยเหลือกันในการที่จะแก้ปัญหา และหาแนวที่เหมาะสมในการพัฒนาเด็ก

5.2.2.4 วัฒนธรรมตั้งอยู่บนฐานของสังขธรรมและจริยธรรมตามหลักธรรมใน พุทธศาสนา การศึกษาเพื่อพัฒนาเด็กจึงต้องมีการปรับใช้วัฒนธรรมอย่างเข้าใจแก่นสารเพื่อให้ มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับสภาวะตามธรรมชาติและปัญหาของเด็ก ซึ่งเด็กต้องได้รับการพัฒนาในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่อาศัยอยู่

5.2.2.5 นำวัฒนธรรมชุมชนชาวนาที่เน้นความสามัคคีเกื้อกูล มีธรรมะในการประกอบอาชีพเป็น พื้นฐานของการจัดโปรแกรมฯ

5.2.3 วัตถุประสงค์ของโปรแกรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการปรับใช้ วัฒนธรรมพื้นบ้านของครูและผู้ทรงภูมิปัญญาเพื่อการจัดประสบการณ์ ระดับอนุบาลตามวิถีชีวิตชนบทอีสาน มีดังนี้

เพื่อเป็นแนวทางให้ครูและ ผู้ทรงภูมิปัญญาได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการปรับใช้กับ วัฒนธรรมพื้นบ้านเพื่อการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาลตามวิถีชีวิตชนบทอีสานใน 4 องค์ ประกอบ คือ 1) มุมมองของครูในการปรับใช้วัฒนธรรม 2) การจัดสภาพแวดล้อมและสื่อ 3) การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ 4) ความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับกับชุมชน

5.2.3.1 คุณสมบัติของโรงเรียนที่จะนำโปรแกรมฯ ไปใช้ให้บรรลุผลตามวัตถุประสงค์ของโปรแกรมฯ นั้น ผู้วิจัยได้กำหนดลักษณะของโรงเรียนที่จะนำโปรแกรมฯ ไปใช้ดังต่อไปนี้

- 1) เป็นโรงเรียนที่บุคลากรมีความสัมพันธ์ฉันท์เพื่อนหรือความสัมพันธ์กันฉันท์ญาติพี่น้องและมีความสัมพันธ์อันดีระหว่างโรงเรียนและชุมชน
- 2) เป็นโรงเรียนที่ผู้บริหารและบุคลากรในโรงเรียนมีการยอมรับและเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมพื้นบ้าน
- 3) เป็นโรงเรียนที่เห็นความสำคัญของการพัฒนาจากฐานรากไม่ใช่มุ่งเฉพาะการทำงานตามบทบาทหน้าที่หรือตามคำสั่งของทางราชการเพียงอย่างเดียว
- 4) เป็นโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ที่ชุมชนเข้มแข็ง มีผู้นำชุมชนทั้งผู้นำที่เป็นทางการและผู้นำที่ไม่เป็นทางการเห็นคุณค่าของการพัฒนาการเรียนรู้ทั้งในส่วนของโรงเรียนและชุมชน
- 5) เป็นโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในชุมชนที่ให้ความสำคัญกับการสืบสานวัฒนธรรมพื้นบ้าน
- 6) มีครูผู้ร่วมโปรแกรมฯ ที่มีลักษณะดังนี้
 - 6.1) มีความรู้และเข้าใจการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน
 - 6.2) ต้องมีความมุ่งมั่นตั้งใจ และเข้าใจความหมายของวัฒนธรรมในลักษณะที่เป็นพลวัต
 - 6.3) มีความเสียสละ
- 7) มีเครือข่ายของผู้รู้ทั้งในและนอกชุมชนที่มีคุณธรรม เป็นผู้นำและสนใจการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน

5.2.3.2 คุณสมบัติของผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ

จากการที่โปรแกรมฯ เป็นการพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับกระบวนการ บุคคลที่จะนำโปรแกรมฯ ไปใช้ควรมีคุณสมบัติดังนี้

- 1) เป็นผู้ที่มีความสนใจการพัฒนาจากฐานราก มีความเข้าใจหลักการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน
- 2) เห็นคุณค่าและเข้าใจความหมายของวัฒนธรรมในลักษณะที่เป็นพลวัต ไม่มองวัฒนธรรมในลักษณะที่หยุดนิ่ง
- 3) มีความมุ่งมั่นตั้งใจในการที่จะสืบสานวัฒนธรรมพื้นบ้าน
- 4) มีความกระตือรือร้น
- 5) เป็นนักประสานงานและเป็นนักวางแผน
- 6) มีความอดทนต่อปัญหาและอุปสรรค
- 7) อุทิศตน เสียสละ มุ่งมั่นในการทำงาน
- 8) เป็นผู้ศรัทธาต่อการพัฒนาที่มุ่งความสมดุลและยั่งยืน

5.2.3.3 การประยุกต์ใช้โปรแกรมฯ

การจัดกิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้นั้น สามารถทำได้ภายใต้บริบทของแต่ละโรงเรียนและชุมชน ผู้บริหาร ศึกษานิเทศก์ ครู หรือนักพัฒนาสามารถนำไปพัฒนาโดยเชื่อมกับวัฒนธรรมพื้นฐานของแต่ละชุมชน โดยค้นหาศักยภาพทางวัฒนธรรมของแต่ละชุมชน ผู้ที่จะนำไปโปรแกรมฯ ไปใช้จึงต้องศึกษาข้อมูลพื้นฐานชุมชน ค้นให้พบศักยภาพของชุมชน แล้วทำการประสานและขอความร่วมมือกับคนในชุมชนทั้งในส่วนของโรงเรียนและผู้ทรงภูมิปัญญาในชุมชน รวมทั้งสร้างเครือข่ายการเรียนรู้กับผู้ทรงภูมิปัญญานอกชุมชนที่มีความรู้ด้านการศึกษาและมีปรัชญาแนวคิดด้านการพัฒนาที่เหมือนกันเพื่อสร้างความร่วมมือในการสร้างพลังให้เกิดการขับเคลื่อนภายใต้การสนับสนุนส่งเสริมทั้งในและนอกชุมชน ซึ่งจะทำให้การพัฒนาประสบผลสำเร็จได้

5.2.4 เนื้อหาของโปรแกรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการปรับใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านของครูและผู้ทรงภูมิปัญญาเพื่อการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาลตามวิถีชีวิตชนบทอีสาน มีดังนี้

5.2.4.1 เนื้อหาที่เป็นส่วนของกระบวนการดำเนินการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้วยเทคนิคสแกฟโฟลด์ดิ้งของครูและผู้ทรงภูมิปัญญา ได้แก่

- 1) ชั้นเตรียมการ
- 2) ชั้นปฏิบัติการ ประกอบด้วย 3 ช่วงคือ
 - ช่วงที่ 1 การสร้างความตระหนัก
 - ช่วงที่ 2 การคัดเลือก
 - ช่วงที่ 3 การชี้จุดสำคัญ

3) ขั้นสรุปการปฏิบัติงาน การสะท้อนความคิด

5.2.4.2 เนื้อหาที่เป็นการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาล ประกอบด้วย

- 1) มุมมองของครูในการปรับใช้วัฒนธรรม
- 2) การจัดสภาพแวดล้อมและสื่อ
- 3) การจัดกิจกรรมการเรียนรู้
- 4) ความร่วมมือและความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

5.2.5 ลักษณะของโปรแกรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการปรับใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านของครูและผู้ทรงภูมิปัญญาเพื่อการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาลตามวิถีชีวิตชนบทอีสาน มีดังนี้

5.2.5.1 สาระของโปรแกรมต้องมาจากบริบทชีวิตจริง จึงมีลักษณะแบบสาระของหลักสูตรตามเหตุการณ์ซึ่งสอดคล้องกับโอกาสทางวัฒนธรรม

5.2.5.2 ทั้งครูและผู้ทรงภูมิปัญญามีบทบาททางสังคมวัฒนธรรมร่วมกัน โดยเรียนรู้ร่วมกันแบบแลกเปลี่ยนบทบาทและแบบเพื่อนช่วยเพื่อน

5.2.5.3 การประเมินความรู้ที่ได้เป็นการประเมินแบบพลวัต เน้นการประเมินเพื่อปรับปรุง

5.2.5.4 เป็นการจัดให้สมาชิกได้แลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ การวางแผนงานต่างๆ ร่วมกัน ได้แก่ การประชุมสัมมนา ประชุมเชิงปฏิบัติการ การศึกษานอกสถานที่ ทั้งในและนอกชุมชน ร่วมเรียนรู้ในสถานการณ์จริง เพื่อเพิ่มความรู้และประสบการณ์

5.2.5.5 เป็นการเรียนรู้ในแหล่งวัฒนธรรมพื้นบ้านอีสานทั้งในและนอกชุมชน

5.2.5.6 เป็นกิจกรรมกลุ่มที่มีกระบวนการทางสังคมที่เอื้อให้สมาชิกได้ร่วมวิเคราะห์ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ในการที่จะพัฒนางานให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน

5.2.6 บทบาทของผู้เข้าร่วมโปรแกรมฯ

5.2.6.1 บทบาทของผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ

1) ผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯในฐานะผู้ใช้เทคนิคสแกฟโฟลด์จึงต้องจัดให้ครูและผู้ทรงภูมิปัญญาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในลักษณะของการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมต่อกันโดย มีการสร้างความตระหนัก การเกื้อกูลกันและกัน การส่งเสริมจินตนาการและความคิดสร้างสรรค์ และการเปิดใจกว้างทำงานด้วยความเป็นกลาง

2) ผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ ใช้กลวิธีให้ครูและผู้ทรงภูมิปัญญามีส่วนร่วมในการคิดพิจารณาสืบสาวเหตุปัจจัยและความสัมพันธ์จนตัดสินใจได้ข้อสรุปด้วยการ

(1) การคัดเลือก คือเปิดโอกาสให้สมาชิกกลุ่มครูได้เลือกวัฒนธรรมที่จะนำมาปรับใช้ในการจัดประสบการณ์ และการทำให้ครูมีความสนใจและตั้งเป้าหมายในการทำงานโดยการเลือกเรื่องที่น่าสนใจมานำเสนอ เช่นการเลือกวัฒนธรรมด้านอื่นที่น่าสนใจและเหมาะสมกับเด็ก เช่น ด้านวรรณกรรม

(2) การลดทางเลือก คือ การลดกิจกรรมที่ไม่จำเป็นและลดขนาดของงานลง เช่น การแลกเปลี่ยนเรียนรู้เฉพาะวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตเด็กและชุมชนเท่านั้น

(3) การรักษาเส้นทาง คือ การทำให้ครูมีความสนใจต่อการปรับใช้วัฒนธรรมโดยการกล่าวถึงคุณค่าของงานที่ครูกำลังทำอยู่ และสร้างแรงจูงใจให้ครูมีความสนใจในการที่จะทำงานต่อไป

(4) การชี้จุดสำคัญ คือ การที่ชี้ให้ครูเห็นว่าการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการปรับใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านที่กำลังทำอยู่นั้นไปถูกทางแล้ว หรือขาดตกบกพร่องในด้านใด โดยผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ ต้องคอยชี้จุดสำคัญขององค์ประกอบของวัฒนธรรมด้านอื่นๆ ที่ครูอาจจะละเลยโดยมุ่งเน้นให้ครูเห็นถึงความสำคัญของวัฒนธรรมในด้านจิตใจ คือให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมในองค์ประกอบด้านความคิด ความเชื่อ อันเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณี และหลักธรรมทางศาสนาซึ่งจะทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการปรับใช้วัฒนธรรมให้ครบทุกองค์ประกอบ โดยลักษณะเด่นของการชี้จุดสำคัญนี้มุ่งให้ครูนำหลักความคิด ความเชื่อทางศาสนา อันมีพื้นฐานของสังขธรรมมาเป็นหลักในการชี้จุดสำคัญ โดยผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ ต้องคอยสังเกตและชี้แนะให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่เน้นในด้านดังกล่าว

(5) การป้องกันปัญหาความคับข้องใจ คือ การที่ผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ จัดเตรียมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้มีความปลอดภัย เพื่อไม่ให้ครูเกิดความคับข้องใจในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการนำสู่การจัดประสบการณ์ โดยให้ครูได้มีโอกาสเลือกวัฒนธรรมพื้นบ้านในด้านที่กลุ่มครูมีความสนใจมาปรับใช้ในการจัดประสบการณ์

(6) การแสดงวิธีการปฏิบัติ คือ การที่ผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ เปิดโอกาสให้ครูได้เลือกที่จะจัดแสดงวิธีการปฏิบัติเกี่ยวกับการปรับใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านในการจัดประสบการณ์ ตามที่กลุ่มครูมีความสนใจ โดยผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ เป็นผู้สนับสนุนอำนวยความสะดวก ให้คำปรึกษา และแนะนำในกรณีที่เกิดปัญหา

- 3) เป็นผู้ประสานและวางแผนการดำเนินกิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยผ่านการปรึกษาและได้รับความเห็นชอบจากครูและผู้ทรงภูมิปัญญา
- 4) เป็นผู้จัดเตรียมสื่อ วัสดุอุปกรณ์ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้
- 5) เป็นผู้สนับสนุน ให้ครูนำความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ไปใช้ในการจัดประสบการณ์สำหรับเด็กระดับอนุบาล

5.2.6.2 บทบาทของครู

- 1) เป็นผู้ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผนในการจัดกิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้แต่ละครั้ง
- 2) แสดงความคิดเห็นและนำความรู้และประสบการณ์มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับผู้ทรงภูมิปัญญาและผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ
- 3) เข้าร่วมกิจกรรมตามแผนการที่วางไว้
- 4) นำความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับไปปรับใช้ในการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาล

5.2.6.3 บทบาทของผู้ทรงภูมิปัญญา

- 1) เป็นผู้ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผนในการจัดกิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้แต่ละครั้ง
- 2) เป็นผู้จัดประสบการณ์ให้ครูเรียนรู้วัฒนธรรมพื้นบ้านด้านต่างๆ ตามความรู้ความสามารถของผู้ทรงภูมิปัญญาแต่ละท่าน

5.2.7 การดำเนินการใช้โปรแกรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการปรับใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านของครูและผู้ทรงภูมิปัญญาเพื่อการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาลตามวิถีชีวิตชนบทอีสาน มีดังนี้

กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการปรับใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านของครูและผู้ทรงภูมิปัญญาเพื่อการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาลตามวิถีชีวิตชนบทอีสาน ประกอบด้วยการทำงาน 3 ขั้นตอน ดังนี้

5.2.7.1 ขั้นตอนเตรียมการ โดยการถักทอสัมพันธ์ ระยะเวลา 3 เดือนผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ ถักทอสัมพันธ์กับสมาชิกในโปรแกรมฯ และชุมชน ดังนี้

- 1) วิเคราะห์ชุมชน ในด้านสภาพ ปัญหา และความต้องการจำเป็นของการจัดประสบการณ์ในโรงเรียน และสภาพชีวิตของเด็กในชุมชน

2) สร้างความสัมพันธ์ศึกษาปัญหาและความต้องการของครูขอความร่วมมือ ตลอดจนชี้แจงวัตถุประสงค์ หลักการของโปรแกรมฯ และเปิดโอกาสให้ครูได้ซักถามข้อสงสัยและแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับโปรแกรมฯ

3) ค้นหาและติดตามผู้ทรงภูมิปัญญาที่มีแนวคิดด้านการพัฒนาที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมในชุมชน และสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการจำเป็นของเด็กในชุมชนการค้นหาผู้ทรงภูมิปัญญา โดยผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ แนะนำตัวทำความรู้จักศึกษาประวัติชีวิต และการทำงานในชีวิตประจำวันของผู้ทรงภูมิปัญญา เยี่ยมชม งานตามวิถีชีวิตขอคำแนะนำปรึกษา ชี้แจงหลักการและวัตถุประสงค์ของโปรแกรมฯ เชิญผู้ทรงภูมิปัญญาเข้าร่วมโปรแกรมฯ เปิดโอกาสให้ผู้ทรงภูมิปัญญาได้แสดงความคิดเห็นและซักถาม

5.2.7.2 **ขั้นปฏิบัติการ** ระยะเวลา 8 เดือน ผู้วิจัยดำเนินการโดย การใช้เทคนิคสแกฟโฟลด์ดิ้ง ในการจัดกิจกรรมให้ครูและผู้ทรงภูมิปัญญามีบทบาทเชิงปฏิสัมพันธ์ทางสังคมต่อกันใน 4 ลักษณะ ได้แก่ 1) การสร้างความตระหนัก 2) การเกื้อกูลกันและกัน 3) การส่งเสริมจินตนาการและความคิดสร้างสรรค์ 4) การเปิดใจกว้าง การทำงานด้วยความเป็นกลางในการค้นหาคำตอบร่วมกันด้วยวิธีการต่างๆ ได้แก่ 1) การคัดเลือก 2) การลดทางเลือก 3) การรักษาเส้นทาง 4) การชี้จุดสำคัญ 5) การป้องกันปัญหา 6) การแสดงวิธีการปฏิบัติซึ่งประกอบด้วย 3 ช่วง คือ

ช่วงที่ 1 การสร้างความตระหนักและการชี้จุดสำคัญ โดยจัดให้สมาชิกครูและผู้ทรงภูมิปัญญาได้ร่วมสัมมนาเพื่อสร้างความตระหนักในสภาพวิถีชีวิตเด็กในชุมชน ชี้ให้เห็นจุดสำคัญในคุณค่าแท้ของวัฒนธรรมพื้นบ้าน ชี้ให้เห็นถึงปัญหาที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติที่ไม่สอดคล้องกับวิถีของชุมชนชาวนา ซึ่งจะมุ่งเน้นให้เรียนรู้และมีประสบการณ์ท่ามกลางธรรมชาติร่วมกัน เพื่อเป็นการสร้างความมุ่งมั่นตั้งใจในการที่จะทำงานร่วมกัน ซึ่งใน การสัมมนาในครั้งแรกนั้นนอกจากจะมุ่งสร้างความตระหนัก ในการเข้าร่วมโปรแกรมฯ แล้วยังชี้ให้เห็นถึงจุดสำคัญของการปรับใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านที่ต้องมีให้ครบทั้ง 3 องค์ประกอบคือ 1) วัตถุประสงค์ 2) กฎเกณฑ์ วิธีการ 3) ความคิด ความเชื่อ

มีการชี้จุดสำคัญของชุมชนชาวนาอีสานที่มีการทำเกษตรเป็นหลัก ดังนั้นในการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาล จึงมุ่งเน้นให้ครูเห็นแบบอย่างการจัดสภาพแวดล้อมในสวนของโรงเรียนอนุบาลที่นำมาเป็นกรณีตัวอย่าง การออกแบบการจัดสวนร่วมกัน การวางแผนในการที่จะนำการเกษตรมาปรับใช้เพื่อสนับสนุน ส่งเสริมการจัดประสบการณ์ เช่น การทำสื่อการเรียนรู้ การตกแต่งสภาพแวดล้อมทั้งในและนอกห้องเรียนด้วยสื่อ วัสดุจากธรรมชาติ การทำอาหารจาก

พืชผักที่ปลูกสร้างเองในโรงเรียน รวมทั้งแนวทางในการที่จะปรับปรุงดิน จัดระบบน้ำ ออกแบบสวน การใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดและคุ้มค่า

ช่วงที่ 2 *การคัดเลือก* โดยการคัดเลือกวัฒนธรรมในชุมชน คือให้ครูได้คัดเลือก วัฒนธรรมพื้นบ้านที่ครูต้องการจะนำมาปรับใช้ในการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาลจัดกิจกรรมให้ ครูได้เลือกวัฒนธรรมพื้นบ้านแล้วร่วมเรียนรู้กับผู้ทรงภูมิปัญญาในด้านนั้นๆ โดยเน้นการให้ ผู้ทรงภูมิปัญญาได้สาธิตให้ครูดู หรือ เน้นการปฏิบัติร่วมกับผู้ทรงภูมิปัญญา

ช่วงที่ 3 *การชี้จุดสำคัญ*

เมื่อครูเลือกวัฒนธรรมพื้นบ้านแล้วผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ ต้องคอยชี้จุด สำคัญในเรื่องการคิดอย่างแยกคายให้ครูได้เลือกวัฒนธรรมพื้นบ้านในองค์ประกอบที่แตกต่างไป จากเดิม เช่น ถ้ามีเพียงองค์ประกอบของวัฒนธรรมด้านวัตถุอุปกรณ์ ก็ชี้จุดสำคัญให้มองเห็นถึง องค์ประกอบด้าน กฎเกณฑ์ วิธีการ หรือความคิดความเชื่อ และต้องรักษาเส้นทางสนับสนุนให้ ครูปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง

ในช่วงนี้จะมุ่งชี้องค์ประกอบของวัฒนธรรมพื้นบ้านด้านความคิด ความเชื่อ ซึ่งจะชี้จุดสำคัญในเรื่องการคิดอย่างแยกคาย เกี่ยวกับหลักธรรมทางศาสนา ขนบธรรมเนียม ประเพณีที่ชุมชนยึดถือปฏิบัติมาปรับใช้ในการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาลอย่างสอดคล้อง กับสภาพปัญหา และความต้องการจำเป็นของเด็กระดับอนุบาล ด้วยการ

3.1 จัดให้ครูได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้ทรงภูมิปัญญาโดยจัดในรูปแบบ การประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อชี้จุดสำคัญในวัฒนธรรมหรือภูมิปัญญาด้านอื่นๆ นอกเหนือจากที่ ครูได้เลือกแล้วในช่วงที่ 1 และ 2 โดยเน้นการเรียนรู้ที่มีการฝึกปฏิบัติจริง ให้ครูสามารถนำความรู้ และประสบการณ์ที่ได้รับลงสู่การปรับใช้ในห้องเรียนได้โดยตรง เช่น ด้านภาษาและวรรณกรรม ด้านนันทนาการด้านศิลปกรรม ซึ่งต้องแตกต่างจากวัฒนธรรมที่ครูได้เลือกมาแล้วในช่วงก่อน

3.2 จัดให้ครูศึกษาดูงานในโรงเรียนต้นแบบที่มีการปรับใช้วัฒนธรรม ด้านศาสนา และขนบธรรมเนียมประเพณี ในการจัดประสบการณ์

3.3 จัดกิจกรรมให้ครูได้ทำบุญประเพณีในชุมชนที่สัมพันธ์กับหลักธรรม ทางศาสนาร่วมกับผู้ทรงภูมิปัญญาด้านศาสนาและประเพณี โดยให้ผู้ทรงภูมิปัญญาชี้จุดสำคัญของหลักธรรมทางศาสนาและขนบธรรมเนียมประเพณีที่จะนำมาส่งเสริมพัฒนาการให้สอดคล้อง กับสภาพปัญหา ความต้องการจำเป็นของเด็กระดับอนุบาลในชุมชน

ในขั้นนี้ผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ ต้องคอยสังเกตพฤติกรรมของครูใน การเข้ามามีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และสังเกตการปรับใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านในการจัด ประสบการณ์ของครู โดย

ถ้าพบว่าครูสามารถนำวัฒนธรรมพื้นบ้านในองค์ประกอบด้านความคิด ความเชื่อ เกี่ยวกับหลักธรรมทางศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณีมาใช้ในการจัดประสบการณ์สำหรับเด็กระดับอนุบาลได้ ผู้วิจัยต้องคอยรักษาเส้นทาง โดยสนับสนุน ส่งเสริมให้ครูได้ปฏิบัติต่อไป

ถ้าพบว่าครูเกิดปัญหาความคับข้องใจ หรือครูไม่ได้ให้ความสนใจที่จะเข้าร่วมกิจกรรม ในด้านความคิด ความเชื่อ หรือไม่สามารถจัดได้ตามที่ตนตั้งกล่าวผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ ต้องชี้แนะให้ครูลดทางเลือก แล้วคัดเลือกวัฒนธรรมพื้นบ้านด้านอื่นๆ มาจัดสรรวิธีปฏิบัติหรือ ผู้วิจัยจัดสรรวิธีการปฏิบัติร่วมกับครูเพื่อแก้ปัญหาความคับข้องใจของครูและสร้างความมั่นใจให้ครูนำวัฒนธรรมพื้นบ้านมาปรับใช้ในการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาลได้อย่างเหมาะสม

5.2.7.3 ชั้นสรุปการปฏิบัติงาน

ครูสะท้อนความคิดเกี่ยวกับการร่วมกิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการนำความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับไปปรับใช้ในการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาล

5.2.7 การประเมินผลการใช้โปรแกรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการปรับใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านของครูและผู้ทรงภูมิปัญญาเพื่อการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาลตามวิถีชีวิตชนบทอีสาน

เนื่องจากข้อมูลเกี่ยวกับการปรับใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านในการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาลเป็นข้อมูลเชิงคุณลักษณะจึงกำหนดเกณฑ์ประสิทธิภาพของโปรแกรมโดยใช้เกณฑ์เชิงคุณลักษณะดังนี้

1. หลังการใช้โปรแกรมฯ ครูระดับอนุบาลทุกคนมีการเปลี่ยนแปลงการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาลโดยมีการอนุรักษ์ พื้นฟู และประยุกต์ใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านในด้านที่ครูเลือกมาใช้ในการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาลอย่างสอดคล้องกับวิถีชีวิตของเด็กและชุมชน
2. ความสำเร็จของกระบวนการใช้โปรแกรม : ใช้แบบสัมภาษณ์ครูและผู้ทรงภูมิปัญญาในการดำเนินการใช้โปรแกรมฯ ประกอบกับข้อมูลการสังเกตภาคสนามและเอกสารหลักฐานงานทั้งในช่วงกิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาลระหว่างดำเนินการใช้โปรแกรมฯ